Dan David

# Prelucrări inconștiente de informație

## CONTAMINAREA PSIHOLOGICĂ ÎN MASS-MEDIA, PRACTICA CLINICĂ ȘI JURIDICĂ

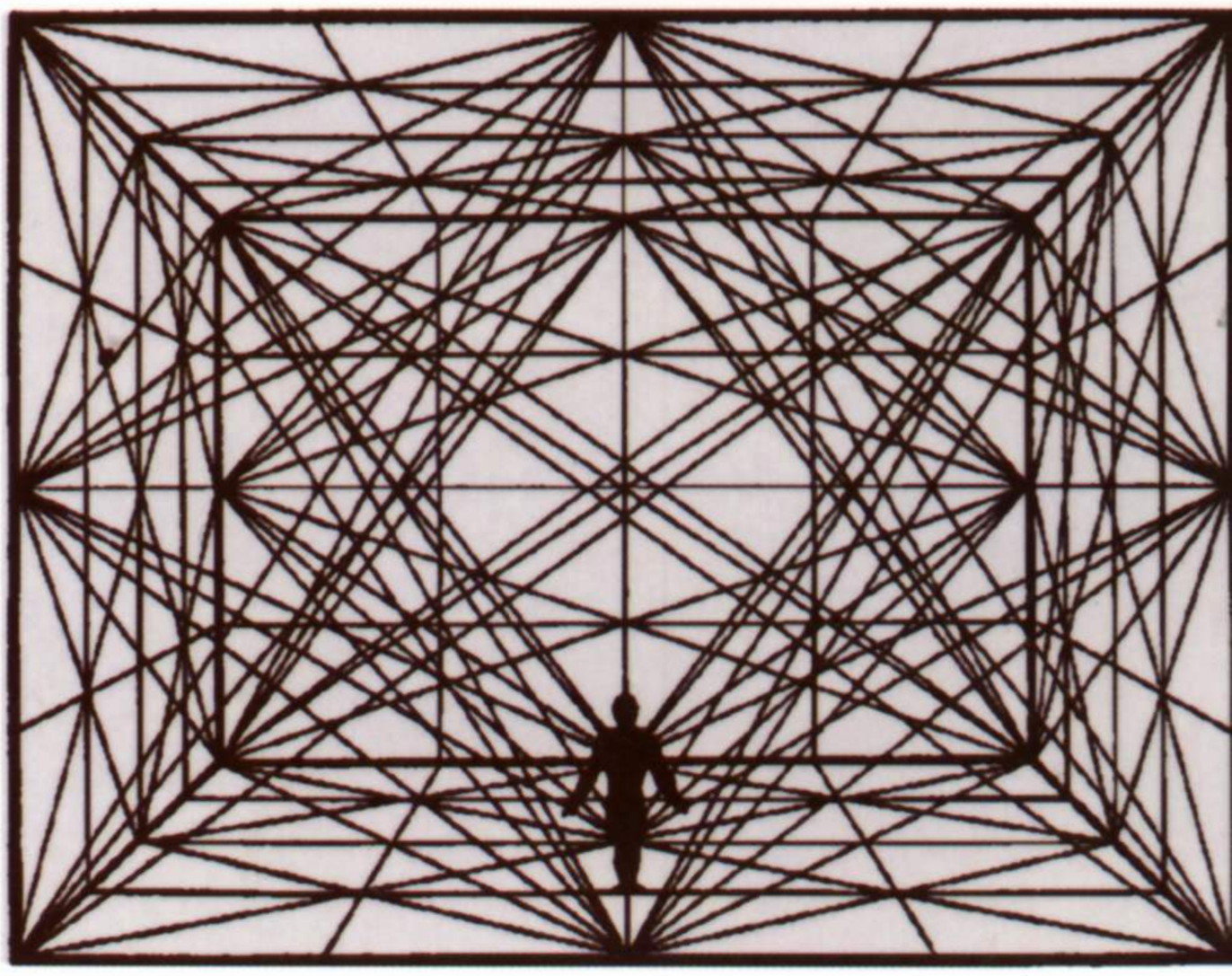

ȘTIINȚE SOCIALE DACIA

# Prelucrări inconștiente de informație

ȘTIINȚE SOCIALE

Termenul de *contaminare* se referă la influența nedorită pe care mediul în care trăim o are asupra noastră. Noi suntem preocupați mai ales de *contaminarea fizică*, adică de modul în care mediul fizic (ex. pesticidele) ne influențează organismul. Uriaşe resurse de energie şi bani sunt angajate pentru a controla această contaminare. Focalizarea obsesivă pe contaminarea fizică a dus la ignorarea unui alt tip de contaminare, cel puțin la fel de periculos - *contaminarea psihologică*. Contaminarea psihologică se referă la modul în care informațiile false sau irelevante ne influențează inconştient - fără să dorim şi fără să putem controla această influență - modul în care ne comportăm, modul în care gândim şi luăm decizii şi propriile emoții. Lucrarea de față pune în drepturi contaminarea psihologică arătând, în acelaşi timp, care sunt mecanismele ei şi care sunt tehnicile prin care o putem controla. O atenție deosebită este acordată elaborării unor *tehnici de imunizare psihologică* în scopul controlului contaminării psihologice în mass-media, practica clinică şi juridică.

---

„... lucrarea este impresionantă prin modul clar şi logic în care a fost scrisă şi prin contribuțiile aduse la studiul prelucrărilor inconştiente de informație..."

Profesor *Elisabeth Loftus*, Ph. D. „Washington University"
Preşedinta Societății Americane de Psihologie

„... lucrarea abordează într-un mod remarcabil prelucrările inconştiente de informație şi modul în care acestea ne influențează adesea răspunsurile comportamentale, cognitive şi emoționale. O lucrare de acest gen ar asigura autorului obținerea doctoratului în psihologie la orice universitate americană..."

Profesor *Michael Nash*, Ph. D.„Tennessee University"
Editor la „International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis"

EDITURA DACIA

ISBN 973-35-0992-2

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
FACULTATEA DE PSIHOLOGIE
ȘI ȘTIINȚELE EDUCAȚIEI
COTA 154.2 RAU
INVENTAR 12393

DAN DAVID

# PRELUCRĂRI INCONŞTIENTE DE INFORMAŢIE

Colecţia **ŞTIINŢE SOCIALE**
Coordonator: VASILE SEBASTIAN DÂNCU

Coperta: LILIANA BOLBOACĂ

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale**
**DAN DAVID**
**Prelucrări inconştiente de informaţie: contaminarea psihologică în mass-media: practica clinică şi juridică** / Dan David. – Cluj-Napoca: Dacia, 2000
192 p.; 24,5 cm. – (Ştiinţe Sociale)
Bibliogr.
ISBN 973-35-0992-2

159.9

© Copyright Editura Dacia, 2000
Str. Ospătăriei nr. 4, RO-3400, Cluj-Napoca
Tel./fax: 064/42-96-75

Redactor: MONICA CREMENE
Tehnoredactor: FLAVIA-MARIA ŢIMPEA
Comanda nr. 4118

DAN DAVID

# PRELUCĂRI INCONŞTIENTE DE INFORMAŢIE

## CONTAMINAREA PSIHOLOGICĂ ÎN MASS-MEDIA, PRACTICA CLINICĂ ŞI JURIDICĂ

EDITURA DACIA
Cluj-Napoca, 2000

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI
FACULTATEA DE PSIHOLOGIE
COTĂ 154.2 DAN V
INVENTAR 12393

*În memoria tatălui meu.*

# CUPRINS

*Cuvânt înainte* ..... 9
Prefață ..... 11
Cuvânt către cititor ..... 15

*Capitolul 1*
**Prelucrări conștiente și prelucrări inconștiente de informație ..... 19**
1.1. Considerații introductive ..... 19
1.2. Clarificări conceptuale ..... 21
1.3. Conștient și inconștient ..... 22
1.4. Prelucrări și conținuturi informaționale conștiente și inconștiente ..... 29
1.5. Relația dintre prelucrările conștiente și inconștiente de informație ..... 30
1.6. Inconștientul din perspectivă filosofico – literară ..... 32
1.7. Inconștientul psihanalitic; Freud și descendența freudiană ..... 33
1.8. Janet și inconștientul disociat ..... 37
1.9. Inconștientul abordat experimental ..... 38
1.9.1. Demersul școlii ruse ..... 39
1.9.2. Inconștientul cognitiv – abordare modernă ..... 42
1.10. Inconștientul abordat experimental și reevaluarea moștenirii și tradiției psihanalitice ..... 71
1.11. Contribuții românești la studiul inconștientului ..... 72
1.12. Prelucrări inconștiente de informație; o perspectivă integrativă și o sistematizare posibilă ..... 74

*Capitolul 2*
**Uitarea intenționată ..... 79**
2.1. Clarificări conceptuale ..... 79
2.1.1. Uitarea intenționată globală ..... 80
2.1.2. Uitarea intenționată item cu item ..... 80
2.1.3. Uitarea intenționată specifică ..... 81
2.2. Concluzii asupra mecanismelor uitării intenționate ..... 82
2.3. Dezvoltări recente privind uitarea intenționată ..... 83
2.3.1. Uitarea intenționată și amnezia posthipnotică ..... 83
2.3.2. Uitarea intenționată specifică și ignorarea cognitivă ..... 84

*Capitolul 3*

**Impactul uitării intenționate specifice asupra reactualizării inferențiale inconștiente în sarcini explicite ..... 86**

3.1. Aspecte generale ..... 86

3.2. O metaanaliză calitativă și cantitativă ..... 86

*Capitolul 4*

**Considerații metodologice generale în studiul inconștientului și al contaminării psihologice ..... 91**

4.1. Obiective generale și specifice ale lucrării ..... 91

4.2. Aspecte de design ale demersurilor experimentale ..... 97

*Capitolul 5*

**Experimente preliminare ..... 103**

5.1. Aspecte generale ..... 103

5.2. Experimentul 1. Impactul uitării intenționate asupra reactualizării directe de informație, conștiente respectiv inconștiente ..... 104

5.3. Experimentul 2. Impactul uitării intenționate asupra reactualizării inferențiale conștiente ..... 109

5.4. Experimentul 3. Impactul uitării intenționate asupra reactualizării inferențiale inconștiente ..... 112

5.5. Experimentul 4. Impactul uitării intenționate specifice și al ignorării cognitive asupra reactualizării inferențiale inconștiente funcție de tipul informației: falsă versus nerelevantă ..... 114

5.6. Concluzii și discuții generale asupra experimentelor preliminare ..... 118

*Capitolul 6*

**Tehnici cognitive de control al contaminării psihologice ..... 120**

6.1. Aspecte generale ..... 120

6.2. Elaborare și studiul impactului tehnicilor cognitive de control al contaminării psihologice ..... 120

6.2.1. Contaminarea psihologică prin mass-media; mecanisme implicate și tehnici de control ..... 120

6.2.2. Experimentul 5 tehnici cognitive de blocaj al contaminării psihologice indusă prin mass-media ..... 130

*Capitolul 7*

**Impactul tehnicilor cognitive de control al contaminării psihologice în practica clinică. Cercetare aplicată ..... 139**

7.1. Intervenție cognitiv-comportamentală în practica clinică ..... 139

7.1.1. Aspecte generale ..... 139

7.1.2. Fobiile simple. Prezentare clinică, mecanisme etio-patogenetice şi tratament ..... 140
7.1.3. Tehnici cognitive de control al contaminării psihologice în practica clinică ..... 142
7.2. Demersul experimental 6. Abordarea eficienţei clinice a tehnicilor de control alontaminării psihologice în 6 designuri clinico-experimentale cu un singur subiect ..... 147
7.3. Experimentul 6.1. – Subiectul de control (s1) ..... 148
7.4. Experimentul 6.2. – Tratamentul clasic al fobiilor simple (s2) ..... 149
7.5. Experimentul 6.3. – Tehnica anticipării raţionale în practica psihoterapeutică (s3) ..... 151
7.6. Experimentul 6.4. Tehnica restructurării globale, a anticipării raţionale şi a informaţiilor alternative şi incompatibile în practica psihoterapeutică (s4) ..... 153
7.7. Experimentul 6.5. Tehnica restructurării globale şi a informaţiilor alternative şi incompatibile în practica psihoterapeutică (s5) ..... 155
7.8. Analiza intersubiecţi a rezultatelor experimentelor cu un singur subiect şi concluzii preliminare la demersul clinico-experimental ..... 157
7.9. Experimentul 6. 6. Tehnica restructurării globale în stare de veghe versus hipnoză (s6) ..... 159
7.10. Concluzii şi discuţii generale asupra demersurilor clinico-experimentale ..... 163

*Capitolul 8*

**Impactul tehnicilor cognitive de control al contaminării psihologice în practica juridică. Cercetare aplicată ..... 165**
8.1. Aspecte generale ..... 165
8.2. Tehnici cognitive de blocaj al contaminării psihologice în practica juridică ..... 166
8.3. Experimentul 7. Blocajul contaminării psihologice în practica juridică ..... 168

**Discuţii generale. Concluzii şi noi prefigurări teoretico-aplicative ..... 174**
**Anexe ..... 179**
*Anexa 1* Instrucţiile paradigmelor de evaluare a memoriei implicite şi explicite ..... 179
(A) Paradigma criteriului reactualizării intenţionate; exemplificare pentru testul de completare a rădăcinilor de cuvinte ..... 179
(B) Paradigma dublei disocieri a proceselor; exemplificare pentru testul de completare a rădăcinilor de cuvinte ..... 179
(C) Paradigma triplei disocieri a proceselor; exemplificare pentru testul de completare a rădăcinilor de cuvinte ..... 179

*Anexa 2* Instrucțiile sarcinilor de uitare intenționată și a ignorării cognitive 180
(A) Sarcina de uitare intenționată globală. ..... 180
(B) Sarcina de uitare intenționată item cu item ..... 180
(C) Sarcina de uitare intenționată specifică ..... 180
(D) Sarcina de ignorare cognitivă ..... 180
*Anexa 3* Materialele utilizate ..... 180
(A) Descrierea evenimentului de memorat ..... 180
(B) Volum scăzut de informație cu conotație negativă asociată evenimentului și instrucțiile de utilizare a ei ..... 180
(B1) Instrucția de uitare intenționată specifică ..... 181
(B2) Instrucția de ignorare cognitivă ..... 181
(B3) Instrucția de negare directă ..... 181
(C) Volum mare de informație cu conotație negativă asociată evenimentului și instrucțiile de utilizare a ei ..... 181
(C1) Instrucția de uitare intenționată specifică ..... 181
(C2) Instrucția de ignorare cognitivă ..... 181
(C3) Instrucția de negare directă ..... 181
(D) Volum scăzut de informație cu conotație pozitivă asociată descrierii evenimentului ..... 182
(E) Volum mare de informație cu conotație pozitivă asociată descrierii evenimentului ..... 182

**Bibliografie** ..... **183**

# CUVÂNT ÎNAINTE

În această lucrare autorul abordează o problemă de interes în cercetarea şi practica psihologică şi anume – *prelucrările inconştiente de informaţie*.

Demersul se înscrie în paradigma "scientist-practitioner" îmbinând în mod remarcabil teoria şi practica psihologică. Aceasta relevă atât abilităţile deosebite de cercetător cît şi pe cele de practician ale autorului, calităţi rar întâlnite simultan la aceeaşi persoană. Spun aceasta deoarece există încă în domeniul psihologiei o distincţie nefericită, păstrată din secolul trecut, între practician şi cercetător. Această ruptură a adus serioase deservicii disciplinei noastre. Cercetătorii adesea au produs rezultate necologice fără un impact pragmatic semnificativ. Pe de altă parte, practicienii s-au mulţumit adesea la implementarea unor proceduri – simple distilări ale experienţei de simţ comun –, rupte de dezvoltările din cercetarea fundamentală şi în consecinţă, cu impact pragmatic redus.

Din fericire, există o tendinţă la nivel internaţional – tendinţă regăsită mai ales la tânăra generaţie de psihologi – de a se răzvrăti împotriva acestui mod de a face psihologie. În optica lor, intervenţia psihologică din orice domeniu este psihologie experimentală aplicată. Argumentele lor sunt de genul următor. Medicaţia şi intervenţiile de control genetic de simţ comun (ex. medicaţia prin ierburi, altoirile etc.) sunt importante şi au contribuit la dezvoltarea speciei noastre. În preajma mileniului trei ele au fost însă cert depăşite prin intervenţii de un pragmatism şi o eficacitate revoluţionare. Ne referim aici la farmacologia modernă şi la ingineria genetică. Această eficienţă se datorează faptului că în spatele acestor noi tehnologii stau cercetări de laborator. Astfel, medicaţia modernă se bazează pe cercetări riguroase din biochimie. Ingineria genetică are în spate cercetări fundamentale de genetică. Dacă psihologia vrea să supravieţuiască ca disciplină şi să se impună în câmpul ştiinţei atunci ea trebuie să urmeze aceaşi cale. Psihologia de simţ comun are multe valenţe aplicative, dar ele sunt limitate. Pentru ca psihologia să aibă un impact pragmatic semnificativ ea trebuie să fie bine fundamentată experimental. În aceste condiţii, aşa cum ingineria genetică este superioară altoirilor, aşa cum medicaţia modernă aduce un plus în raport cu medicaţia tradiţională tot aşa ingineria psihologică poate revoluţiona impactul pragmatic al psihologiei în raport cu experienţa de simţ comun.

Lucrarea domnului Dan David se înscrie în această tendinţă şi calitatea ei îl consacră pe autor ca una dintre cele mai reprezentative figuri din Europa de Est din acest nou val. În măsura în care lucrarea va fi publicată în reviste de largă circulaţie internaţională cred că Dan David are şansa să devină o figură marcantă pe scena ştiinţei cognitive la nivel internaţional.

Aceste consideraţii derivă din analiza pe care am făcut-o lucrării de faţă, lucrare reprezentativă pentru autor. În plus, domnul Dan David a făcut două stagii de pregătire în psihoterapie la Tennessee University, "Cognition and Hypnosis Lab" unde am avut ocazia să-i cunosc activităţile în detalii.

În prima parte a lucrării, autorul face o analiză riguroasă a conceptului de inconștient din perspective multiple: filosofico-literară, psihanalitică și cognitivă. O atenție specială este acordată abordării cognitive unde inconștientul este descris ca referindu-se la percepția implicită, învățarea implicită și memoria implicită. De remarcat este cadrul de clasificare biaxial pe care autorul îl propune asupra inconștientului. Acesta sistematizează rezultatele obținute în cercetările de până acum, clarifică anumite ambiguități existente în domeniu și are valențe euristice pentru noi dezvoltări în domeniu.

Relația inconștientului cu uitarea intenționată aduce în discuție un concept relativ nou în cercetările de psihologie și anume: *contaminarea psihologică*. Într-o formulă simplă, contaminarea psihologică se referă la modul în care informațiile care conștient nu dorim să ne influențeze comportamentul, deciziile-gândirea sau emoțiile, ne influențează, totuși, într-un mod inconștient. Dramatic este faptul că această influență există în ciuda faptului că subiectul încearcă să o blocheze conștient și voluntar și, mai mult, el nu își dă seama că este influențat. Autorul își propune să clarifice mecanismele implicate în procesul de contaminare psihologică și apoi să elaboreze tehnici de intervenție cognitiv-comportamentală pentru controlul lor.

În partea a doua a lucrării, autorul prezintă metodologia care va fi utilizată în demersul său experimental. Prezentarea și utilizarea metodologiei experimentului cu un singur subiect arată din nou conectarea autorului la cele mai recente evoluții în domeniile de interes.

Partea a treia a lucrării este structurată în mai multe etape, logic legate între ele. În prima etapă, autorul investighează mecanismele implicate în contaminarea psihologică, într-un demers de cercetare fundamentală realizată pe parcursul a 4 experimente riguroase, bine elaborate. În a doua etapă, pe baza rezultatelor obținute în cercetarea fundamentală a primei etape, se elaborează și se testează mai multe tehnici de control al contaminării psihologice. Aceste experimente aproximează contaminarea psihologică așa cum apare ea în viața cotidiană, în special contaminarea psihologică indusă prin mass-media. În etapa a treia, tehnicile cognitiv-comportamentale care s-au dovedit eficace în controlul contaminării psihologice sunt adaptate și testate în domeniile de expertiză ale autorului: clinică și juridic.

Lucrarea oferă așadar atât rezultate teoretico-experimentale obținute în studii ingenioase și riguroase cât și tehnici de intervenție psihologică implementate într-un mod profesionist atât pentru controlul contaminării psihologice induse prin mass-media cât și în practica clinică și juridică. Avem din nou confirmarea aparteneței domnului Dan David la paradigma "scientis-practitioner" în plină dezvoltare în psihologia internațională.

Dovada valorii acestei lucrări este faptul că ea a fost susținută financiar de "Fundația McDonnell-The Program for Advancement of Psychology in Romania" iar părți din ea au fost publicate în reviste de prestigiu din SUA ("International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis") sau au fost prezentate la conferințe și universități americane ("Tennessee University", "State University of New York at Binghamton" și "New School University").

Dr. MICHAEL NASH
Professor la "Tennessee University"
Editor la "International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis"

# PREFAȚĂ

Problematica inconștientului, ca temă de reflexie și investigație științifică, nu este nouă. Existența unui inconștient pulsional, descris de psihanaliști, este de mult acceptată. Noutatea apare în extinderea conceptului de inconștient în domeniul cognitiv, în prelucrarea de informație.

Alfred Binet, creatorul primului test acreditat de inteligență, studiind gândirea prin introspecție provocată, conchidea prin butada: "gândirea este o activitate inconștientă a spiritului". Noi sesizăm rezultatele gândirii și nu mecanismele, procesualitatea acestora.

Într-un interviu de sinteză, J. Piaget declara: "În domeniul inteligenței trei părți din ceea ce studiem sunt inconștiente din punctul de vedere al subiectului. Conștiința, pe planul inteligenței, este rezultatul unei prize de conștiință foarte parțiale și adesea deformante în raport cu structurile subjacente...".

Logica, la rândul ei, descoperă structuri și legi ale gândirii, fixându-și ca obiect gândirea formulată, exprimată.

Fenomenul prelucrării inconștiente de informație este deci larg recunoscut. Dificultatea constă în modul de abordare cu mijloace precise. Cum s-a observat, subiectul uman nu dispune de un monitor intern al memoriei care să inspecteze direct engrama memorială înainte de actualizare. Accesul la studiul păstrării și uitării este mai mult indirect, grație reactualizării în condițiile controlului precis al instrucției și sarcinii/materialului la care expunem subiectul. Ebbinghaus ne-a oferit o curbă a uitării sondând periodic în timp proporțiile reactualizării unui material dat.

Noutatea lucrării d-lui David Dan constă în modul de abordare – în speță abordare cognitivă – cu sarcini (teme) segmentare bine conturate, dublate de secvențe experimentale precise. Autorul tezei nu se află la prima lucrare științifică. Memoriul său de activitate consemnează două volume publicate (în colaborare), un număr de studii apărute în reviste de specialitate, precum și stagii de specializare la departamente de profil din SUA.

Ca mod de structurare, lucrarea pe care o analizăm cuprinde trei mari părți: cadrul teoretic, considerații metodologice și prezentarea părții experimentale în capitole distincte. Această ultimă parte, pornind de la cerințele validității ecologice, își propune să miniaturizeze– prin experimente parcelare – situații concrete din practica psihoterapeutică și din cea juridică. Uitarea intenționată constituie, în principal, sonda prin care autorul încearcă să aprofundeze problema.

Dezbaterea problemei pleacă de la o documentare bogată adusă la zi, în care predomină net titluri din anii '90. Autorul sintetizează în studii de meta-analiză calitativă și cantitativă subdomeniile care fac obiectul cercetărilor proprii, în care își propune să aducă contribuții personale. Apreciez că, alături de imaginea integratoare a domeniului, studiile de meta-analiză reprezintă prime contribuții ale tezei discutate.

**Obiectivele cercetării**

(a) Impactul uitării intenţionate specifice şi a ignorării cognitive asupra reactualizării conştiente şi inconştiente de informaţie.

(b) Eficienţa unor tehnici cognitive care pot bloca impactul inconştient al informaţiei false, nerelevante sau dezadaptative asupra conduitei. Aici, accentul se pune pe studiul "contaminării psihologice", în particular pe elaborarea unor tehnici de intervenţie care să înlesnească blocajul informaţiei false sau dezadaptative; demersul experimental va simula situaţia de contaminare psihologică indusă prin mass-media.

(c) Studierea şanscl de aplicare în practica judiciară şi în practica clinică a tehnicilor de blocaj amintite.

Ca punct de plecare autorul alege un criteriu de lucru în distincţia dintre conştient şi inconştient, pornind de la literatura de specialitate cunoscută. Inconştientul subsumează conţinuturi şi prelucrări informaţionale pentru care subiectul nu are o descriere lingvistică. Pe de altă parte, sunt conştiente acele conţinuturi şi prelucrări informaţionale pentru care subiectul are o descriere lingvistică.

Desigur, acestea sunt constrângeri ale studiului experimental, care obligă la definiţii explicite, chiar şi provizorii sau parţiale.

Autorul face o clasificare a prelucrărilor informaţionale îmbinând criteriile **conştient – inconştient** şi **voluntar – involuntar.** Rezultă o serie de decupaje în procesualitatea memoriei, pe care – ipostaziind termenii – uşor le putem transforma în specii ale memoriei. Psihologia cognitivă se şi exprimă la plural: " memorii".

Cercetarea este desfăşurată după o metodologie riguroasă, datele fiind prezentate pe experimente cu sarcini, design şi ipoteze specifice. Experimentele preliminare – în număr de 4 – studiază în situaţii miniaturale de laborator impactul uitării intenţionate asupra reactualizării directe şi inferenţiale, conştiente şi inconştiente; ele investighează contaminarea psihologică într-un cadru strict de laborator. Se stabileşte că uitarea intenţionată globală şi uitarea item cu item blochează reactualizarea directă, voluntară şi conştientă, precum şi reactualizarea involuntară şi conştientă, dar nu afectează reactualizarea involuntară şi inconştientă de informaţie.

Experimentele de bază prezentate în capitolele 6-8 răspund cerinţelor validităţii ecologice, încercând să simuleze situaţii concrete din viaţa cotidiană (ex. influenţa mass-mediei), practica juridică şi cea clinică. Autorul manipulează progresiv instrucţia şi sarcina/materialul oferite subiecţilor, modificând volumul informaţiei, conotaţia pozitivă – negativă, nota de adevărat – fals, caracterul dezadaptativ etc. care amintesc de jocul probelor/mărturiilor în demersul juridic, conţinutul intervenţiilor terapeutice, iar, prin analogie, chiar jocul afirmaţiilor de presă (afirmaţii, dezminţiri etc.). Din combinarea acestor modalităţi ale variabilelor independente reies efecte diferenţiate:

- contaminarea psihologică reprezintă un fapt sistematic pentru intervenţia psihoterapeutică, pentru practica juridică şi, prin analogie, în alte domenii care manipulează informaţia (ex. presa);
- uitarea intenţionată specifică şi instrucţia ignorării cognitive se dovedesc ineficiente în blocarea influenţei inconştiente a informaţiilor false;
- informaţia negativă exagerează – în demersul juridic – pedeapsa propusă, iar cea pozitivă o diminuează;

– tehnica restructurării globale şi tehnica anticipării raţionale sunt eficiente în direcţia reducerii sau blocajului inconştient al informaţiei false;
– tehnica informaţiei alternative şi incompatibile blochează impactul inconştient al informaţiei false asupra comportamentului;
– tehnica negării directe se dovedeşte ineficientă în ceea ce priveşte blocajul reactualizării inferenţiale inconştiente;
– tehnicile cognitive de control al contaminării psihologice acţionează în grupaje reunite în demersul psihoterapeutic;
– grupajul recomandat de autor este acel al îmbinării între tehnicile de restructurare globală, de anticipare raţională şi de expunere a subiectului la informaţii alternative şi incompatibile;
– contaminarea psihologică este limitată de baza de cunoştinţe a subiectului.

Datele şi concluziile experimentelor prezentate reprezintă tot atâtea contribuţii originale ale lucrării.

Ca metodologie, lucrarea este de foarte bună ţinută, cu utilizarea designului experimental complex îmbinat cu analiza de varianţă, apoi cronometria fină, experimentul cu un singur subiect, în general secvenţe experimentale oarecum pe centimetru pătrat în stilul psihologiei cognitive.

În încheiere, apreciez că lucrarea d-lui **David Dan**, prin contribuţiile ştiinţifice pe care le aduce, prin ţinuta metodologică, prin validitatea ecologică a datelor şi concluziilor este un prototip de investigaţie psihologică modernă a inconştientului nu doar în peisajul psihologiei româneşti ci şi în cercetarea internaţională.

Prof. dr. IOAN RADU
Universitatea "Babeş-Bolyai"
Cluj Napoca, 15 august 1999

## CUVÂNT CĂTRE CITITOR

Acest volum este o prelucrare a tezei de doctorat *"Mecanisme inconştiente de reactualizare a informaţiei"* pe care am susţinut-o în vederea obţinerii titlului de "doctor în psihologie" la Universitatea "Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, în 22 Decembrie, 1999.

Inconştientul a fascinat omul dintotdeauna. Această fascinaţie exprimată în ideile omului de simţ comun, ale filosofului sau ale scriitorului nu a generat însă aceleaşi poziţii faţă de inconştient. Unii au proiect în inconştient cele mai infame componente ale fiinţei umane, -instincte şi tendinţe distructive pe care omul trebuie să le depăşească prin mijloacele raţionale şi conştiente – (Freud). Alţii, dimpotrivă, au considerat că inconştientul este partea genială din fiecare muritor, substratul în care se păstrează şi din care se exprimă esenţa umană (Blaga). Alţi autori, încercând o conciliere între aceste poziţii extreme, au afirmat ca inconştientul conţine atât cele mai infame cât şi cele mai mari realizări ale speciei noastre, el constituind în acelaşi timp frâna şi motorul fiinţei umane; conştientizarea acestei dialectici duce la devenirea umană (Jung).

Psihologia ca ştiinţă aduce o nouă componentă fascinaţiei inconştientului. Deşi şi aici părerile sunt împărţite, abordarea inconştientului se face într-un cadru riguros depăşind speculaţiile filosofico-literare sau cele ale omului de simţ comun. Această rigoare nu dăunează deloc fascinaţiei asupra inconştientului ci, dimpotrivă, o împinge la limite nebănuite. Astăzi suntem în stare nu doar să comentăm inconştientul, ci să-l analizăm detaliat, să-i cunoaştem mecanismele, să-l controlăm şi să-l punem în slujba noastră. În acest context, inconştientul este demitizat şi deantropomorfizat. El nu mai este ceva care are "voinţă proprie", "care face", "care ne determină" etc. Inconştientul suntem noi, mai precis spus, inconştientul, într-o formulare nominalistă este un termen care se referă la toate aspectele noastre psihologice care nu pot fi verbalizate şi care scapă controlului conştient. Volumul de faţă abordează problema inconştientului într-un cadru ştiinţific modern, din perspectiva psihologiei cognitive. Aspectele clasice, filosofico-literare sau psihanalitice, vor fi reinterpretate şi asimilate în acest cadru modern, dând astfel coerenţă discursului în domeniu.

Demarând cu o abordare largă pe orizontală a tuturor prelucrărilor inconştiente de informaţie: percepţie, învăţare şi memorie implicită (inconştientă), lucrarea se transformă treptat într-un demers pe verticală care abordează mai detaliat doar reactualizarea inconştientă de informaţie: memoria implicită. Apoi, deşi pierdem în generalitate, câştigăm în profunzime prin faptul că ne fixăm în continuare doar pe contaminarea psihologică. Contaminare psihologică se referă la modul în care informaţiile false sau irelevante ne influenţează inconştient – fără să dorim şi să putem controla această influenţă-modul în care ne comportăm, modul în care gândim şi luăm decizii şi propriile emoţii. Dacă contaminarea fizică afectează latura noastră

biologică (ex. contaminarea cu pesticide), contaminarea psihologică afectează latura noastră comportamentală (ex. comportamente dezadaptative), cognitivă (ex. decizii eronate) şi emoţională (ex. distress). Vom reveni din nou cu formulări cu caracter mai general în partea de concluzii şi discuţii generale ale lucrării.

Structura lucrării de faţă a fost gândită a se finaliza cu elaborarea unei noi tehnologii de intervenţie psihologică – controlul contaminării psihologice indusă prin mass-media, în practica clinică şi juridică.

Ideea unei inginerii şi tehnologii psihologice poate trezi suspiciuni în cazul unor psihologi obişnuiţi cu o abordare clasică a psihologiei. Dezvoltările recente din psihologia cognitivă, cu aplicaţii de anvergură în inteligenţa artificială şi robotică susţin însă ideea unei tehnologii/inginerii psihologice după modelul tehnologiei/ ingineriei genetice (Baer, 1978; Catania şi Brigham, 1978; Udolf, 1989). Dacă ingineria genetică este aplicaţia cercetărilor fundamentale de genetică pentru optimizarea aspectului biologic al fiinţei umane, ingineria psihologică ar reprezenta aplicaţii ale cercetării fundamentale de psihologie cognitivă în scopul eficientizării funcţionării cognitive, comportamentale şi subiective* a subiectului uman. Mai clar spus, ingineria psihologică, exprimată într-o tehnologie eficientă, îşi propune elaborarea unor tehnici de intervenţie cognitiv-comportamentală asupra subiectului uman în scopul optimizării: (1) aspectelor cognitive– să luăm decizii mai corecte, să memorăm mai bine, să gândim mai eficient, să percepem mai bine etc.; (2) comportamentale– să fim mai eficienţi în relaţiile interpersonale etc.; şi (3) subiective – să trăim un tonus emoţional pozitiv, să ne controlăm emoţiile negative etc. (Catania şi Brigham, 1978; Udolf, 1987).

Elaborarea unei tehnologii presupune parcurgerea a trei etape logic legate între ele (Baer, 1978; Catania şi Brigham, 1978): cercetare experimentală fundamentală bazată pe un angajament teoretic riguros, cercetare aplicată bazată pe rezultatele cercetării fundamentale şi implementare practică – expresie a rezultatelor cercetării aplicative. Ca urmare, lucrarea de faţă are trei părţi care acoperă etapele specifice elaborării unei tehnologii, în cazul nostru a unei tehnologii psihologice.

Partea teoretică, prezentată pe parcursul a trei capitole, este o sinteză cumulativă şi critică a literaturii de specialitate specifice domeniului prelucrărilor inconştiente de informaţie şi uitării intenţionate, dublată cu dezvoltări teoretico-conceptuale şi clasificatorii care aparţin autorului.

Partea metodologică, desfăşurată pe parcursul unui capitol, prezintă obiectivele demersurilor experimentale şi metodele care urmează a fi utilizate în investigaţiile experimentale fundamentale şi aplicative, investigaţii experimentale susţinute de dezvoltările teoretice din prima parte.

Partea a treia a lucrării, prezentată pe parcursul a 4 capitole, acoperă investigaţiile experimentale fundamentale şi aplicative prefigurate în angajamentul teoretic, insistând asupra impactului pragmatic şi teoretic al rezultatelor obţinute. Investigaţiile experimentale fundamentale vizează mecanismele implicate în

* Conceptul de nivel subiectiv poate fi descris din perspectivă gnoseologică sau psihologică (Pavelcu, 1999). Din punct de vedere al gnoseologiei trăirea emoţională şi gândirea sunt la fel de subiective. Sub aspect psihologic însă nivelul subiectiv se referă doar la trăirile subiectului; el este sensul cu care va fi utilizat în această lucrare.

contaminarea psihologică (experimentele 1, 2, 3, şi 4) şi tehnicile de control ale acesteia (experimentul 5). Dacă experimentele 1, 2, şi 3 sunt mai puţin ecologice (dar cu relevanţă pentru restul demersului experimental) experimentele 4 şi 5 devin tot mai ecologice aproximând contaminarea psihologică aşa cum apare ea în viaţa cotidiană (ex. în mass-media). Demersurile aplicative, experimentele 6 şi 7, investighează contaminarea psihologică aşa cum apare ea în domenii mai bine circumscrise din practica clinică şi juridică.

Lucrarea prezentată urmăreşte să aducă progrese pe plan teoretic, metodologic şi pragmatic.

Pe plan teoretic, se vor scoate în evidenţă aspecte noi vizând prelucrările inconştiente de informaţie şi mecanismele pe care acestea le presupun în reactualizarea informaţiei, insistându-se asupra relevanţei practice şi teoretice a studiului lor.

Pe plan metodologic, lucrarea se va concretiza în câteva tehnici de modificare cognitivă pentru controlul contaminării psihologice în viaţa cotidiană (ex. influenţa mass-mediei) dar şi cu impact asupra practicii psihoterapeutice şi juridice.

La nivel pragmatic, lucrarea vizează atât controlul manipulărilor prin mass-media cât şi o eficientizare a intervenţiei psihologice în practica clinică şi juridică; acestea se vor realiza ca urmare a clarificărilor teoretico-metodologice şi a tehnicilor de intervenţie elaborate.

-12393-

Sperăm ca acest volum să dezvolte atât o tehnologie psihologică de intervenţie pentru controlul manipulărilor prin mass-media, în practica clinică şi juridică, cât şi un nucleu de rezultate cu implicaţii euristice pentru clarificările şi dezvoltările teoretico-experimentale în domeniu.

Lucrarea se adresează specialiştilor din psihologie-psihoterapie, ştiinţe juridice dar şi tuturor celor care doresc să înveţe cum să-şi optimizeze: modul în care iau decizii, comportamentul şi trăirile emoţionale.

Apariţia acestui volum a fost impulsionată de nişte oameni cărora ţin să le mulţumesc în mod deosebit. Ioan Radu, Mircea Miclea şi Ştefan Szamoskozi au fost profesorii mei din primii ani de facultate. Le datorez enorm, iar la apariţia acestui volum şi-au adus contribuţia prin sugestiile utile şi comentariile critice pe care le-au făcut pe parcursul elaborării lui. Ei sunt profesorii şi prietenii care au fost mereu aproape când am avut nevoie. Michael Nash (Tennessee University), Steven Lynn (State University of New York) şi William Hirst (New School University) mi-au oferit nu doar asistenţă de specialitate dar m-au ajutat şi la prezentare ideilor cuprinse în acest volum la universităţi şi în reviste de specialitate americane. William Hirst şi Mircea Miclea mi-au oferit de asemenea asistenţă financiară atât pentru realizarea unor demersuri experimentale specifice cuprinse în acest volum cât şi pentru apariţia lui. Le mulţumesc tuturor.

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ
FACULTATEA DE PSIHOLOGIE ŞI ŞTIINŢELE EDUCAŢIEI

Autorul

**Dan David** este licenţiat în psihologie (1996), **cadru didactic titular** la "Facultatea de Psihologie şi Ştiinţele Educaţiei", Universitatea "Babeş-Bolyai" Cluj-Napoca. Şi-a obţinut **doctoratul în psihologie** în anul 2000, la Universitatea "Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca, după stagii de pregătire în SUA, cu teza "Mecanisme inconştiente de reactualizare a informaţiei", a cărei conţinut se reflectă în prezentul volum. **Ca cercetător** desfăşoară activităţi în cadrul "Centrului de Psihologie Cognitivă Aplicată" din Universitatea "Babeş-Bolyai". **Ca practician** desfăşoară activităţi în psihoterapie ("Centrul de Psihologie Aplicată şi Educaţie", Cluj-Napoca, al "Asociaţiei de Ştiinţe Cognitive din România"), şi psihologie judiciară (psiholog colaborator al "Laboratorului de Detecţie a Comportamentului Simulant" din Inspectoratul Judeţean de Poliţie al Judeţului Cluj). **Domeniile de interes** sunt prelucrările inconştiente de informaţie, psihoterapia cognitiv-comportamentală, tulburările emoţionale şi hipnoza. Este membru în asociaţii naţionale şi internaţionale şi a publicat lucrări în ţară şi străinătate pe domeniile de interes.

**De acelaşi autor**:

*"Intervenţie cognitiv-comportamentală în tulburări psihice, psihosomatice şi optimizare umană"* (ediţia I-1998, ediţia II-2000)

*"Intervenţie psihologică în practica judiciară"*, 1999

# CAPITOLUL 1

# PRELUCRĂRI CONŞTIENTE ŞI PRELUCRĂRI INCONŞTIENTE DE INFORMAŢIE

## 1.1. CONSIDERAŢII INTRODUCTIVE

La o analiză atentă, cea mai mare parte din ceea ce facem se desfăşoară inconştient (Nisbett şi Wilson, 1977; Schacter, 1987). Este o excepţie şi nu o regulă când noi gândim conştient (Lewicki, 1986). Dar prin caracteristicile pe care le presupune, gândirea conştientă ne dă impresia că doar ea există şi are realitate. Adevărul este, după cum vom vedea în paginile acestei lucrări, că nu doar gândirea conştientă există, ci mai mult, că ea este minoritară. Suntem conştienţi mai mult de rezultatele gândirii noastre şi nu de mecanismele ei (Piaget, 1968). În acest context butata lui Binet de la începutul secolului: *"gândirea este o activitatea inconştientă a spiritului"* dobândeşte alte semnificaţii (apud. Piaget, 1968). Aceste semnificaţii pot viola ideile omului de simţ comun despre ceea ce înseamnă gândire. Altfel spus, pe parcursul acestui capitol vom arăta că gândirea conştientă este în minoritate şi are un impact mai redus în comparaţie cu gândirea inconştientă asupra modul nostru de comportament.

O analiză extensivă şi onestă a literaturii de specialitate arată că, în psihologie, sfârşitul acestui deceniu este dominat de studiul a două teme fundamentale: *prelucrările inconştiente de informaţie* şi *stresul* (Jacoby, 1991; 1993; Lazarus, 1991; 1994). În ultimii ani se observă însă o tendinţă accentuată a cercetătorilor implicaţi în studiul stresului de a aborda cu predilecţie mecanismele inconştiente subiacente acestuia. Ne referim aici la studiul mecanismelor implicate în prelucrarea primară a informaţiei stresante, strategiile automate şi involuntare de adaptare la stres, discrepanţa cognitivă etc. (Lazarus, 1991, 1994; Sthein şi Young, 1992; Miclea, 1997). Putem afirma astfel, în acord cu alţi cercetători, că studiul prelucrărilor inconştiente de informaţie domină cercetarea psihologică de la sfârşitul acestui deceniu, asimilând cea mai mare parte a resurselor de timp, bani şi energie (Schacter, 1987; Jacoby, 1991; 1993; Seger, 1992; Graf şi Komatsu, 1994; Down şi Courchaine, 1997). Acest lucru este confirmat de ponderea semnificativă a articolelor care abordează prelucrările inconştiente de informaţie în revistele ştiinţifice cu impact în cercetarea şi practica psihologică.

Astfel, în 1996 am întreprins o analiză tematică (David, 1996b) asupra revistelor care abordează o problematică mai largă în psihologie conform "Asociaţiei Americane

de Psihologie" şi "Asociaţiei Europene de Psihologie Cognitivă". Am analizat sub aspect tematic "Psychological Bulletin", "Psychological Review", "Journal of Experimental Psychology (JEP): General", "JEP: Learning, Memory and Cognition" şi "European Journal of Cognitive Psychology". Aceste reviste nu sunt angajate explicit pe investigarea unor aspecte particulare legate direct de prelucrările inconştiente de informaţie sau alte domenii specifice din psihologie. Rezultatele analizei tematice pe baza titlurilor şi a cuvintelor cheie arată, spre exemplu, că între anii 1991-1996 peste 52% din articolele publicate abordează direct sau colateral problematica prelucrărilor inconştiente de informaţie. După anul 1996 tematica a început să penetreze serios şi preocupările psihologiei aplicate. Acest lucru este exprimat în numărul mare de articole pe această temă publicate în reviste ce reflectă starea de fapt a psihologiei aplicate în diverse domenii: "Journal of Experimental Psychology: Applied", "International Journal of Cognitive Psychotherapy", "Journal of Personality and Social Psychology" etc. La noi în ţară revistele de specialitate de impact în domeniu reflectă slab această tendinţă la nivel mondial. "Revista de Psihologie" spre exemplu, abordează doar colateral prelucrările inconştiente de informaţie, între anii 1991 şi 1996 existând doar 2 articole pe această temă. Am putea spune că în ţară tema prelucrărilor inconştiente de informaţie este mai bine reprezentată şi conturată în revista Asociaţiei Române de Ştiinţe Cognitive: "Cogniţie, Creier, Comportament". Dar aici ea este expresia activităţii publicistice a autorului şi a şcolii de psihologie clujene (Miclea, 1994; David, 1996a; Opre, 1997), nefiind o întreprindere care reflectă o tendinţă mai generală în cercetarea psihologică românească.

Studiul prelucrărilor inconştiente de informaţie în literatura de specialitate abordează preponderent următoarele aspecte: (a) care informaţii se prelucrează inconştient; (b) cât de adâncă este prelucrarea inconştientă a informaţiei; (c) care sunt mecanismele implicate în aceste prelucrări şi care este impactul lor asupra răspunsurilor şi performanţelor subiectului uman; (d) care sunt structurile neurofiziologice care susţin prelucrările inconştiente de informaţie; (e) care este relaţia între prelucrările inconştiente de informaţie şi cele conştiente.

Coroborând rezultatele obţinute în abordarea cognitivă a inconştientului, s-a ajuns la un corp riguros şi substanţial de rezultate teoretico-experimentale. Acesta prefigurează noi dezvoltări şi clarificări teoretico-metodologice şi aplicative în psihologie sau în domeniile conexe acesteia: psihologie clinică, psihoterapie, psihologie şcolară şi industrială, inteligenţa artificială, neuroştiinţe etc.

Aşadar, investigarea prelucrărilor inconştiente de informaţie este o întreprindere de largă penetranţă în cercetarea psihologică, miza constituind-o impactul teoretic şi practic pe care această direcţie de cercetare o prefigurează atât în psihologie cât şi în domeniile conexe. Din păcate, cum aminteam anterior, această tendinţă este mai slab reprezentată în ţară. În consecinţă lucrarea de faţă încearcă să acopere această discrepanţă şi să aducă în acelaşi timp progrese teoretico-metodologice şi aplicative în domeniu.

## 1.2. CLARIFICĂRI CONCEPTUALE

Abordarea cognitivă este paradigma privilegiată în cercetarea psihologică actuală (Eysenck şi Keane, 1992). Turnura s-a produs pe la mijlocul deceniului şase, când în psihologie a avut loc revoluţia cognitivă stimulată de dezvoltări în cibernetică, neuroştiinţe, informatică şi logica simbolică.

În mod clasic, psihologia este definită ca ştiinţa care studiază sistemul psihic uman, deci ansamblul formelor şi structurilor psihice şi de comportament. Psihologia cognitivă modernă se reclamă ca fiind ştiinţa modului în care subiectul uman prelucrează informaţia între inputul senzorial şi outputul motor şi a impactului acestor prelucrări informaţionale asupra comportamentului uman şi al modului în care apar trăirile la nivel subiectiv. În consecinţă, subiectul uman este analizat sub patru aspecte (Heap, 1987; Sthein şi Young, 1992; David, Holdevici, Szamoskozi şi Băban, 1998a): subiectiv, cognitiv, comportamental şi biologic deşi ponderea principală rămâne analiza la nivel cognitiv.

Aşadar, spre deosebire de psihologia clasică, în care abordarea informaţională viza în special structurile cognitive (ex. memorie, percepţie, gândire etc ), psihologia cognitivă este o abordare a tuturor fenomenelor şi structurilor psihice şi de comportament din perspectiva mecanismelor informaţionale subiacente. În consecinţă, vorbim astăzi despre abordări cognitive ale emoţiilor, mecanismelor de apărare, motivaţiei, stresului, atenţiei etc. (Pitariu şi Landy, 1993; Miclea, 1995; 1997; Băban, 1998).

Asumpţia fundamentală a paradigmei cognitive în psihologie este aşadar considerarea subiectului uman ca un sistem cognitiv de prelucrare a informaţiei care posedă două proprietăţi: de reprezentare şi de calcul.

Reprezentarea în cazul subiectului uman se referă la reflectarea în cadrul sistemului cognitiv a realităţii interne şi externe. Reprezentarea este o corespondenţă cognitivă, o proiecţie a realităţii în cadrul sistemului cognitiv uman. Această proiecţie se poate realiza prin simboluri: imagini perceptive şi mentale, expresii lingvistice şi semantice (Simon şi Newell, 1972) sau sub forma unor valori de activare a unor unităţi cognitive după modelul reţelelor neuronale (McClleland şi Rumelhart, 1986).

Calculul se referă la transformarea reprezentărilor pe baza unor reguli. În cazul reprezentărilor simbolice utilizăm reguli de manipulare a simbolurilor: reguli lingvistice, semantice etc. Spre exemplu, pentru manipularea reprezentărilor lingvistice utilizăm reguli: fonologice, sintactice, semantice şi pragmatice. În cazul reprezentărilor conexioniste utilizăm reguli de manipulare a valorilor de activare: regula Hebb, regula delta, regula delta generalizat etc. (pentru detalii vezi Miclea, 1994). Spre exemplu, regula Hebb arată că două unităţi cognitive activate simultan îşi cresc ponderea conexiunilor dintre ele. Transpusă în limbaj neuronal – aşa cum aminteam mai sus paradigma conexionistă este de inspiraţie neuronală – această regulă devine: doi neuroni activaţi simultan îşi cresc ponderea sinapsei dintre ei.

Coroborând analizele conceptuale de mai sus, putem afirma că în psihologia cognitivă (mai ales în abordarea clasic-simbolică) se face distincţie între prelucrări informaţionale şi conţinuturi informaţionale (Simon şi Newell, 1972; Hirst, 1995).

Prelucrările informaționale se referă la orice transformare (calcul) a reprezentărilor (conținutului informațional) sistemului cognitiv uman guvernată de reguli. Conținuturile informaționale sunt acele conținuturi care fac obiectul unor transformări guvernate de reguli în cadrul sistemul cognitiv.

Deși la prima vedere definițiile prezentate mai sus par circulare din punct de vedere logic – *definitorul conține în alcătuirea sa pe definit* –, de fapt, aceasta este o aparență. Dacă interpretăm cele două noțiuni ca noțiuni corelative, atunci ele nu se pot defini decât prin raportare una la alta și circularitatea teoretică este astfel depășită, transformându-se într-o circularitate metodologică care are însă valori euristice în știință (Marga, 1988; 1990; Stoianovici, Dima și Marga, 1990). Aceasta este o modalitate elegantă de depășire eficientă a unor impasuri teoretice care pot marca demersurile ulterioare. Modalitatea de raportare corelativă a noțiunilor unele la altele este răspândită în știință. Spre exemplu, putem aminti aici cazul noțiunilor corelative de: cauză-efect, pozitiv-negativ din fizică, sau finit-infinit din matematică, fără ca eficiența acestor discipline să fie afectată, ba dimpotrivă. Mai mult, la o analiză atentă se observă, după cum aminteam mai sus, că circularitatea nu este atât teoretică, cât metodologică. Ea este legată de operaționalizarea constructelor la un moment dat, într-o sarcină anume, ceea ce din punct de vedere pragmatic și experimental este fundamental a fi realizat chiar dacă se face într-un cadru circumscris de o circularitate metodologică. În fapt, în filosofia științei este acceptat faptul că cerința de precizie în definirea unor concepte, căutată cu obstinație, poate anihila progresul științei care de multe ori se realizează prin aproximări succesive și nu prin închiderea dogmatică a sistemului de idei (Kuhn, 1976; Greenwood, 1989; Lazarus, 1994). Sigur, acolo unde este posibil, este de dorit însă o definire și o operaționalizare clară a conceptelor.

Rezumând, deși se poate discuta critic în baza unor criterii logice asupra distincției dintre prelucrări informaționale și conținuturi informaționale (ex. circularitatea teoretică versus metodologică), aceasta și-a dovedit valențele euristice în elaborările teoretice ale psihologiei cognitive și în aplicațiile de anvergură pe care le-a generat în psihoterapie (Ellis, 1962; Beck, 1976; 1994), precum și în inteligența artificială -sistemul expert (Eysenck și Keanne, 1992).

## 1. 3. CONȘTIENT ȘI INCONȘTIENT

După cum am precizat anterior, prelucrările informaționale se referă la transformarea conținuturilor informaționale guvernată de reguli. Altfel spus, prelucrările informaționale sunt reguli în act. Dacă aceste transformări (reguli în acțiune) sunt conștiente, atunci discutăm despre prelucrări conștiente de informație. Dacă transformările sunt inconștiente, discutăm despre prelucrări inconștiente de informație.

Înainte de a aprofunda această distincție dintre prelucrări conștiente și prelucrări inconștiente de informație, se cuvine a clarifica conceptele de conștient și inconștient.

Criteriul – *descrierii (dublajului) lingvistice* – este acceptat ca un criteriu de lucru în demarcația dintre conștient și inconștient în studiile moderne de psihologie

(Lewicki, 1986; Schacter, 1987; Reber, 1989; Jacoby, 1991; Merikle, 1992; Seger, 1994 etc.). El poate presupune atât o *exprimare (limbaj) verbală* cât şi *nonverbală* (ex.: limbajul surdo-muţilor).

Redăm mai jos un tabel sintetic asupra acestei probleme – *descrierea lingvistică ca şi criteriu de demarcaţie între conştient şi inconştient* –. El a fost elaborat după un articol de referinţă publicat de Epstein (1994) în "American Psychologist", intitulat sugestiv: "Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious", tabel completat şi cu abordări mai recente.

**Tabelul 1.3.1. Reflectarea în literatura de specialitate a criteriului *descrierii lingvistice* în distincţia dintre conştient şi inconştient.**

| Tipul abordării distincţiei dintre conştient şi inconştient/ Criteriul de distincţie utilizat | Abordare filosofică | Abordare teoretico-experimentală | Abordare metodologică |
|---|---|---|---|
| Dublajul lingvistic al subiectului faţă de conţinutul său prelucrare informaţională | * Dennett (1991)<br>* Jackendoff (apud. Gleitman, 1991)<br>* Carruthers (apud. Gleitman, 1991) | * Freud (1936/1993)<br>* Pavlov (apud. Smolenschi, 1951)<br>* Hirst (1995)<br>* Rolls (1995) | Lewicki, 1986; Schacter, 1987; Reber, 1989; Jacoby, 1991; Merikle, 1992; Seger, 1994 etc. |
| Alte criterii mai semnificative | * Fodor (1987) şi Baars (apud. Gleitman, 1991) – modul (inconştient) versus procesor central (conştient)<br>* Sartre (1960) – nu există inconştient iar conştiinţa se defineşte prin intenţionalitate. | * Jacoby (1991) – intenţionalitatea<br>* Bargh (1994) – alocarea de resurse cognitive | ..... |

Un scurt comentariu al situaţiei sinoptice prezentate în tabelul 1.3.1. va lămuri unele aspecte care nu sunt evidente la o lectură rapidă a tabelului.

Tăria acestui criteriu de demarcaţie între conştient şi inconştient – descrierea lingvistică – variază în funcţie de tipul de abordare. Astfel, el este acceptat în multe abordări filosofice, are o pondere mai mare în abordările teoretico-experimentale şi este aproape unanim acceptat drept criteriu metodologic de operaţionalizare a acestei distincţii în demersurile experimentale. Ponderea şi impactul altor criterii de distincţie dintre conştient şi inconştient sunt mai reduse în literatura de specialitate – mai ales în abordările teoretico-experimentale şi metodologice. În consecinţă, rămânem în continuare doar la analiza criteriului de demarcaţie între conştient şi inconştient ca – *descriere lingvistică*. Aceasta cu atât mai mult cu cât studii recente de neuroştiinţe vin să întărească acest criteriu oferindu-i şi un substrat neurobiologic. Astfel, s-a arătat, spre exemplu, că ariile corticale implicate în limbaj şi prelucrările conştiente sunt identice sau foarte similare (Rosenthal, 1990; Rolls, 1995). Oricum, pentru o analiză cu titlu informativ a altor criterii de distincţie dintre conştient şi inconştient (vezi tabelul 1.3.1.) – mai puţin vehiculate însă în abordările experimentale – sugerăm cititorului consultarea unor lucrări şi studii de specialitate: Fodor (1981), Schacter, Bowers şi Booker (1989), Dennett (1991), Hirst (1995).

Să prezentăm aşadar în continuare pe scurt abordările care atribuie *dublajului lingvistic* rolul de criteriu de demarcaţie între conştient şi inconştient aducând şi unele contribuţii proprii.

*Proiecția filosofică* a distincției dintre conștient și inconștient – *ca dublaj lingvistic* – este reflectată în lucrările de impact ale lui Dennett (1991), și Jackendoff (apud. Gleitman, 1991). Ne oprim puțin asupra lucării lui Dennett (1991) care a avut un impact semnificativ, fiind considerată lucrarea cu cea mai mare influență la momentul în care a fost publicată, obținând numeroase premii și antrenând în același timp și numeroase dispute pro și contra.

Dennett (1991), spre exemplu, afirmă că ceea ce numim conștient rezultă din descrierile lingvistice pe care le are subiectul față de acele prelucrări informaționale care angajează mai multe resurse cognitive. Angajează mai multe resurse cognitive acele prelucrări informaționale care sunt amorsate de stimuli mai intenși (ex.: un zgomot extrem de puternic) sau corespund unor nevoi motivaționale. Prelucrările informaționale realizate modular și în paralel devin conștiente prin integrarea lor într-o structură narativă coerentă cu ajutorul limbajului natural. Altfel spus, limbajul natural este vehiculul principal datorită căruia informațiile devin conștiente. Informațiile pentru care nu am elaborat în cursul evoluției filogenetice și ontogenetice corespondențe lingvistice nu pot fi conștientizate. Că nu am elaborat un dublaj lingvistic se datorează atât faptului că nu era pragmatic și funcțional (nu aveam nevoie pentru adaptarea eficientă la mediu), cât și unor caracteristici intrinseci ale prelucrărilor informaționale respective. Astfel, cercetări relativ recente (Shiffrin și Schneider, 1987) arată că dacă prelucrarea informațională are o durată mai mică decât 500 de ms, atunci ea nu poate fi verbalizată și conștientizată. Și, dacă am fi încercat în cursul evoluției filogenetice sau ontogenetice să verbalizăm aceste prelucrări informaționale, acest lucru ar fi fost greu de realizat.

*Din punct de vedere teoretic* acest criteriu de distincție între conștient și inconștient a fost abordat pe larg în literatura de specialitate. Astfel, Freud (1936/ 1993) arată că tot ce se achiziționează în faza preverbală de către copil nu va putea face obiectul reactualizărilor conștiente, legând astfel conștientizarea nu doar de represie ci și de codul lingvistic. Pavlov (apud Smolenschi, 1961) face distincția între primul sistem de semnalizare (neverbal) și al doilea sistem de semnalizare (verbal) legând conștiința de acesta din urmă. Mai recent, Hirst (1995), în lucrări de psihologie cognitivă și Rolls (1995) în lucrări de neuroștiințe teoretizează asupra distincției dintre conștient și inconștient ca diferențe între descrierile lingvistice. În plus la cele afirmate aici privind abordările teoretice, noi credem că, conceptele de conștient și inconștient trebuie abordate ca niște concepte corelative, abordare analogă și altor demersuri științifice – vezi discuția anterioară asupra conținuturilor și prelucrărilor informaționale. Două noțiuni sunt independente dacă una din ele nu o antrenează pe cealaltă și nici negația celeilalte, adică dacă pot fi gândite separat (Marga, 1990). În caz contrar, noțiunile sunt corelative. În timp ce noțiuni ca "spațiu și culoare", "tenis și mașină" sunt independente altele ca, de pildă, "absolut-relativ", "cauză-efect", "pozitiv-negativ" sau "prelucrare informațională-conținut informațional" sunt corelative. În consecință, coroborând aceste considerații proprii cu criteriul – descrierii lingvistice -, definim prelucrările inconștiente de informație ca referindu-se la acele prelucrări informaționale față de care subiectul nu are descrieri lingvistice și deci nu

sunt conştientizate. Prelucrările conştiente de informaţie se referă la acele prelucrări informaţionale faţă de care subiectul are descrieri lingvistice, nefiind deci inconştiente.

*La nivel metodologic* avem nevoie de un criteriu prin care să circumscriem operaţional aceste concepte teoretice de inconştient şi conştient. Am putea lua drept criteriu de demarcaţie între conştient şi inconştient criteriul expresiei în răspunsurile subiectului. Criteriul expresiei comportamentale în sens larg – în răspunsurile subiectului – este un criteriu puternic şi absolut necesar. El însă nu este suficient deoarece atât prelucrările conştiente cât şi cele inconştiente de informaţie se exprimă în răspunsurile subiectului. Tradiţia metodologico-experimentală (Lewicki, 1986; Schacter, 1987; Bowers şi Schacter, 1990; Jacoby, 1991; Merikle, 1992; Seger, 1994 etc.) a impus, după cum am prezentat şi în tabelul 1.3.1., la nivel metodologic un criteriu discriminativ de lucru care dublează criteriul răspunsului comportamental, şi anume criteriul "*descrierii lingvistice*". Dacă subiectul poate avea o descriere lingvistică adevărată faţă de conţinutul sau prelucrarea informaţională care se exprimă în răspunsurile sale, spunem că ele sunt conştiente. Dacă subiectul nu poate avea o descriere lingvistică adevărată faţă de conţinutul sau prelucrarea informaţională care se exprimă în răspunsurile sale, spunem că ele sunt inconştiente; descrierile lingvistice pe care le are subiectul în acest caz se referă la prelucrări informaţionale pe care, deşi le conştientizează, eronat le presupune a fi cauză a răspunsurilor sale. Aşadar termenii de "adevărat sau fals" care sunt asociaţi noţiunii de "descriere lingvistică" se referă la identificarea corectă a prelucrărilor şi a conţinuturilor informaţionale, cauze ale răspunsurilor subiectului. Simpla exprimare lingvistică a conţinuturilor şi prelucrărilor informaţionale înseamnă şi conştientizarea lor, dar nu şi identificarea lor corectă drept cauze a răspunsurilor subiectului. Aşadar, în cazul în care prelucrările informaţionale sau conţinuturile informaţionale care susţin răspunsurile subiectului nu sunt conştiente, atunci subiectul poate elabora o teorie despre aceste prelucrări şi conţinuturi informaţionale. Această teorie, deşi exprimabilă lingvistic şi deci conştientă, nu este cu necesitate corectă, adică nu identifică cu necesitate informaţiile inconştiente care susţin răspunsurile subiectului.

*Exemplu*. Dacă subiectul este expus experimental la asociaţii subtile între atributele de păr lung şi inteligenţă, el învaţă inconştient aceste asociaţii. Ulterior, dacă trebuie să evalueze din punct de vedere al inteligenţei un grup de persoane, evaluările acestuia sunt distorsionate inconştient de lungimea părului persoanelor care trebuie evaluate: persoanele cu păr lung sunt considerate mai inteligente decât persoanele cu păr scurt. Dacă subiectului i se cere să justifice conştient evaluările făcute, el elaborează o teorie explicativă în care nu intră însă mecanismul real care a stat la baza evaluărilor: asociaţia inteligenţă-lungimea părului. Unii subiecţi spun, spre exemplu, în baza cunoştinţelor de simţ comun asimilate în experienţa lor de viaţă, că s-au ghidat în decizia lor după privirea mai strălucitoare, modul de asortare a hainelor etc. Altfel spus, subiectul nu conştientizează mecanismul implicat în evaluările lui, dar elaborează o teorie explicativă conştientă care este însă neadecvată şi falsă (Lewicki, 1986).

Descrierea lingvistică trebuie înţeleasă ca putându-se produce atât într-un limbaj intern cât şi într-un limbaj extern. În cazul limbajului intern, subiectul conştientizează conţinutul sau prelucrarea informaţională. În cazul limbajului extern, subiectul conştientizează conţinutul sau prelucrarea informaţională, iar noi, la rândul nostru, ca subiecţi externi, prin analiza discursului său, putem realiza faptul că el conştientizează acele informaţii.

Conştientizarea unor conţinuturi sau prelucrări informaţionale se poate face în diverse stări de conştiinţă: stare de veghe (conştienţă), hipnoză, somn, stare autogenă, meditativă etc. Faptul că un conţinut sau o prelucrare informaţională este conştientizat într-o stare de conştiinţă, nu înseamnă că el este conştientizat cu necesitate şi în altă stare de conştiinţă.

*Exemplul 1.* În hipnoză putem oferi instrucţia de amnezie posthipnotică care determină subiectul să nu poată conştientiza în stare de veghe lucrurile pe care le-a experienţiat sau conştientizat în stare hipnotică (David şi Brown, 1999a).

*Exemplul 2.* În stare de veghe nu ne amintim toate visele pe care le-am avut în stare de somn. Or, visele din starea de somn au fost conştiente; ştim asta, deoarece cercetările arată că dacă am fi fost treziţi în cursul acestor vise identificabile prin mişcările oculare rapide care apar în cursul somnului, le-am fi putut povesti conştient pe majoritatea dintre ele (Gleitman, 1991).

După aceste comentarii asupra modului în care criteriul dublajului lingvistic este abordat în literatura de specialitate ca modalitate de distincţie dintre conştient şi inconştient să facem câteva consideraţii proprii. Astfel, considerăm că acest criteriu al dublajului lingvistic trebuie nuanţat pe două direcţii: generalitate lui şi caracterul său direct sau indirect.

Cât priveşte prima direcţie, descrierea lingvistică pe care subiectul o realizează se poate realiza la diferite nivele de detaliere. Ea nu funcţionează după regula "totul sau nimic", ci se întinde pe un continuum, la cei doi poli situându-se procesele inconştiente şi respectiv procesele conştiente, trecerea realizându-se gradat şi nu brusc. Spre exemplu, un stimul prezentat la un tahistoscop, care influenţează răspunsurile subiectului, poate fi descris lingvistic în mod direct şi extrem de detaliat sub aspectul trăsăturilor fizice, lingvistice şi semantice, mai puţin detaliat sub aspectul trăsăturilor fizice, sau extrem de general în termeni generali ai detecţiei prezenţei sau absenţei acestuia: subiectul declară că vede ceva la tahistoscop, fără a putea descrie trăsăturile sau semnificaţia stimulului.

*Exemplul 1.* Descriere lingvistică corectă a trăsăturilor fizice, lingvistice şi semantice: subiectul declară că vede scris cuvântul "masă", cu litere negre de tipar, şi poate arăta semnificaţia acestui cuvânt (ce înseamnă el).

*Exemplul 2.* Descriere lingvistică corectă mai puţin detaliată: subiectul declară că a văzut ceva scris cu litere negre de tipar, dar nu poate verbaliza exact ce a văzut.

*Exemplul 3.* Descriere lingvistică corectă extrem de generală: subiectul declară că a văzut "ceva", dar nu poate descrie verbal caracteristicile fizice, lingvistice sau semantice ale stimulului respectiv.

Acceptarea descrierii lingvistice drept criteriu de demarcaţie între conştient şi inconştient scoate în evidenţă a doua direcţie de nuanţare, şi anume cea referitoare la faptul că ea poate fi directă sau indirectă. În expresia lingvistică directă subiectul descrie, spre exemplu, ceea ce vede la un tahistoscop: "văd cuvântul masă scris cu litere negre de tipar" (protocol subiect, David, 1996a). În expresia lingvistică indirectă, care poate fi la rândul ei corectă sau incorectă, subiectul spune ceea ce crede că vede, ceea ce intuieşte: "nu ştiu clar ce este scris acolo; cred că ar putea fi scris ceva cu litere negre dar nu sunt sigur" (protocol subiect, David, 1996a).

Aşadar am convenit, investigând rezultatele din literatura de specialitate, expresie a preocupărilor teoretice, metodologice şi filosofice, că deocamdată criteriul "dublajului lingvistic" este criteriul cel mai riguros de demarcaţie între conştient şi inconştient. Îl acceptăm, aşadar, drept criteriu de lucru şi în această lucrare, conştienţi fiind însă de unele limite ale lui. Aceste limite sunt exprimate, spre exemplu, în alternative propuse în literatură (ex. intenţionalitatea), alternative care se cer însă detaliate şi clarificate pentru a avea un impact comparabil cu el. Sigur, nu trebuie uitat faptul că acest criteriu de distincţie dintre conştient şi inconştient devine operaţional doar dacă este dublat de criteriul exprimării conţinuturilor şi prelucrărilor informaţionale în răspunsurile subiectului. O prelucrare sau conţinut informaţional există dacă are impact asupra răspunsurilor subiectului. Dacă ele pot fi exprimate şi lingvistic atunci sunt conştiente. Dacă nu sunt exprimate lingvistic sunt inconştiente.

Aşadar, conştientul şi inconştientul sunt nişte atribute pe care le capătă conţinuturile şi prelucrările informaţionale exprimabile în răspunsurile subiectului în funcţie de dublajul lor lingvistic. Pe scurt spus, criteriul de demarcaţie între conştient şi inconştient, acceptat drept criteriu de lucru în acestă lucrare, este cel al descrierii lingvistice dublat de criteriul expresiei informaţiilor conştiente sau inconştiente în răspunsurile subiectului. Pentru a-i da o notă mai riguroasă el este nuanţat în această lucrare cu două constrângeri: exprimarea lingvistică pe mai multe nivele de generalitate şi exprimarea lingvistică directă sau indirectă.

Luând în calcul toate aceste consideraţii prezentate şi analizate mai sus, distincţia dintre conştient şi inconştient se poate realiza la două nivele de tărie.

În sens tare (restrâns), utilizat pe parcursul aceste lucrări, distincţia este marcată de faptul că subiectul nu are o descriere lingvistică directă şi corectă asupra stimulilor, conţinutului sau procesărilor informaţionale care se exprimă în răspunsurile sale, nici măcar în cei mai generali termeni: prezenţa sau absenţa acestora. Luând ca limită de demarcaţie între conştient şi inconştient acest criteriu definit în sens tare, atunci termenii de inconştient şi conştient capătă definiţiile următoare. Inconştientul se referă la faptul că subiectul nu are un dublaj lingvistic direct şi corect asupra prezenţei sau absenţei unui stimul, conţinut sau a unei prelucrări informaţionale; ele sunt relevate indirect prin descrieri lingvistice sau prin efectul pe care îl au asupra răspunsurilor subiectului în sarcini specifice. Conştientul se referă la faptul că subiectul are un dublaj lingvistic direct şi corect asupra stimulilor, conţinutului sau procesărilor informaţionale la orice nivel de generalitate, cel mai general fiind în termenii detectării prezenţei sau absenţei acestora.

În sens larg, distincţia dintre inconştient şi conştient se prezintă în felul următor. Inconştientul se referă atât la faptul că subiectul nu are un dublaj lingvistic direct şi corect asupra prezenţei sau absenţei unui stimul, conţinut sau a unei prelucrări informaţionale (ele se exprimă indirect lingvistic sau în răspunsurile subiectului la sarcini specifice), precum şi la faptul că acesta are un dublaj lingvistic corect şi direct doar asupra prezenţei sau absenţei acestora, fără însă a le putea descrie mai detaliat. Conştientul se referă la faptul că subiectul are un dublaj lingvistic direct şi corect asupra semnificaţiei şi/sau caracteristicilor fizice ale stimulilor, conţinutului şi ale procesărilor informaţionale.

În literatura de specialitate, cel mai utilizat sens al termenului de inconştient este cel definit în forma restrânsă (tare). În acest sens, inconştientul se referă la faptul că subiectul nu are un dublaj lingvistic direct şi corect asupra prezenţei sau absenţei unui stimul, conţinut sau a unei prelucrări informaţionale, ele manifestându-se indirect în descrierile noastre lingvistice şi în răspunsurile în sarcini specifice. Conştientul se referă în acest caz la faptul că subiectul are un dublaj lingvistic direct şi corect asupra stimulilor, conţinutului sau procesărilor informaţionale la orice nivel de generalitate, ultimul fiind în termenii cei mai generali: prezenţa sau absenţa acestora. Aşadar, conştientul şi inconştientul nu sunt nişte "locusuri" în sistemul cognitiv ci, cum aminteam anterior, nişte atribute pe care le capătă conţinuturile şi prelucrările informaţionale în funcţie de prezenţa sau absenţa descrierii lingvistice asociată lor.

Înainte de a încheia aceste clarificări conceptuale privind distincţia dintre inconştient şi conştient, trebuie observat faptul că în anumite lucrări de specialitate mai sunt vehiculaţi o serie de termeni precum cei de *preconştient*, *subconştient*, *nonatenţional* sau *preatenţional*, termeni care nu au fost definiţi explicit în demersul nostru, deşi par a fi strâns legaţi de el. Menţionăm că aceşti termeni au fost împinşi în faţă mai ales în tradiţia psihanalitică (preconştient), scrierile filosofico-literare şi simţul comun (subconştient, nonatenţional, preatenţional). Paradigma cognitivă a studiului inconştientului, care la început a pornit în demersurile sale şi de la intuiţiile şi dezvoltările psihanalizei şi ale simţului comun, a preluat iniţial şi ea aceşti termeni. Ulterior însă, utilizarea lor a fost treptat abandonată în ambele paradigme, atât în cea psihanalitică cât şi în cea cognitivă, deşi unele utilizări sporadice mai pot fi întâlnite şi în literatura actuală de specialitate şi foarte rar chiar pe parcursul acestei lucrări unde au însă o utilizare bine operaţionalizată (ex.: percepţia subconştientă).

Găsind confuz şi greu de explicat termenul de preconştient, acesta este abandonat de Freud după anii '20 care a rămas doar la utilizarea termenului de inconştient. În psihologia cognitivă, pornindu-se iniţial de la intuiţiile lui Freud (1936/1993) şi ale simţului comun, s-a considerat că termenii de *preconştient*, *subconştient* sau *nonatenţional* şi *preatenţional* ar reflecta diverse nivele de activare a cunoştinţelor. Cunoştinţele descrise ca fiind subconştiente, preconştiente, preatenţionale sau nonatenţionale ar fi mai aproape de conştientizare decât cele descrise ca inconştiente. În demersul nostru, spre exemplu, cunoştinţele preconştiente sau subconştiente ar corespunde operaţional unui prag la care subiectul poate avea faţă de ele un dublaj lingvistic doar în termenii prezenţei sau absenţei lor fără a le putea detalia. Ulterior, ca urmarea a maturizării teoretico-metodologice, s-a renunţat treptat la aceste distincţii prin aplicarea principiului "briciului lui Occam". Conceptele de subconştient, preconştient, preatenţional şi nonatenţional deşi poate justificabile teoretic sunt greu de definit şi operaţionalizat experimental separat. Mai mult, operaţionalizarea lor se face utilizând aceleaşi criterii ca în cazul cunoştinţelor definite ca inconştiente. În concluzie, este nepractic şi neproductiv să avem mai mulţi termeni pentru aceeaşi realitate cu atât mai mult cu cât aceşti termeni nu au valenţe euristice deosebite pentru cercetarea teoretico-experimentală. Încurajaţi de schimbările care au avut loc chiar în sânul psihanalizei, psihologii au redus utilizarea lor datorită echivocităţii şi confuziilor pe care aceşti termeni le generează în limbajul ştiinţific şi – cum aminteam mai sus – datorită lipsei valenţelor lor euristice, păstrând doar termenul de inconştient.

Oricum, rămâne ideea că toate cunoştinţele inconştiente pot avea grade diferite de activare, unele dintre ele fiind mai aproape de valorile care le permit să fie conştientizate, altele mai departe. Nu considerăm prin aceasta însă că distincţia dintre cunoştinţele conştiente şi cele inconştiente se reduce doar la valori de activare. După cum vom vedea în paginile acestei lucrări (1.9.2), prelucrările şi conţinuturile informaţionale conştiente şi inconştiente implică şi modalităţi diferite de organizare şi proiecţie neurobiologică.

Mai recent, termenul de inconştient este vehiculat în literatura de specialitate ca fiind sinonim cu cel de implicit iar cel de conştient cu cel de explicit. Aceasta pentru a produce o ruptură cu demersurile psihanalitice care încă pot greva negativ coerenţa şi eficacitatea discursului experimental în domeniu. În lucrarea de faţă, după cum am amintit mai sus, când ne referim la prelucrările inconştiente de informaţie ne referim la prelucrările inconştiente de informaţie în sensul tare al termenului de inconştient.

## 1.4. PRELUCRĂRI ŞI CONŢINUTURI INFORMAŢIONALE CONŞTIENTE ŞI INCONŞTIENTE

Procesările informaţionale presupun aşadar transformarea bazată pe reguli a unui conţinut informaţional (input) într-un răspuns (output) cognitiv comportamental, biologic sau subiectiv.

Dacă transformarea este conştientizată, atunci vorbim despre prelucrare conştientă de informaţie. În cazul procesării conştiente de informaţie este necesar ca input-ul şi output-ul să fie conştientizate, în timp ce regula de transformare poate fi conştientă sau inconştientă (Miclea, comunicare personală). Sigur, ca urmare a exerciţiului şi repetării, prelucrările informaţionale conştiente se pot automatiza, funcţionând inconştient. Acesta este un lucru binecunoscut şi deja clasic în psihologie (Shiffrin şi Schneider, 1987). Insistăm că aici este însă vorba despre o funcţionare inconştientă a unor prelucrări informaţionale structural conştiente şi nu despre un real proces de prelucrare inconştientă a informaţiei care să aibă caracteristicile acestora. Altfel spus, din punct de vedere structural avem prelucrări conştiente (au un dublaj lingvistic în organizarea lor) de informaţie şi prelucrări inconştiente de informaţie (nu au dublaj lingvistic în organizarea lor), implicând proiecţii neurobiologice şi mecanisme diferite de achiziţie şi reactualizare a informaţiei. Din punct de vedere funcţional, procesările inconştiente de informaţie (fără dublaj lingvistic) pot funcţiona doar inconştient (fără dublaj lingvistic). În schimb, procesările conştiente de informaţie pot funcţiona atât inconştient (fără dublaj lingvistic) cât şi conştient (cu dublaj lingvistic).

*Exemplu.* Prelucări inconştiente care funcţionează doar inconştient .

La vârsta de 3 ani copilul vorbeşte relativ corect limba comunităţii în care s-a născut, fără să conştientizeze regulile gramaticale utilizate. Altfel spus, el a învăţat inconştient aceste reguli şi le utilizează inconştient. (David, 1995b).

*Exemplu.* Prelucări conştiente care funcţionează conştient

Teoremele sau formulele din matematică care sunt utilizate conştient în cursul rezolvării problemelor (Hirst, 1995).

*Exemplu.* Prelucări conştiente care funcţionează inconştient.
Amintim aici deprinderile care au fost învăţate conştient şi s-au automatizat prin exerciţiu (Beck, 1994).

Când ne referim la prelucrările inconştiente de informaţie ne referim la prelucrările inconştiente de informaţie atât structural cât şi funcţional, în sensul tare al termenului de inconştient.

Dacă transformarea conţinutului informaţional este inconştientă, atunci vorbim despre prelucrare inconştientă de informaţie; în cazul lor, regulile de transformare sunt totdeauna inconştiente. Cât priveşte conţinutulul informaţional al inputului şi al outputului avem mai multe posibilităţi. În primul caz, inputul este inconştient şi outputul inconştient; acesta este cazul percepţiei subliminale şi amorsajul subliminal.

*Exemplu.* Prezentarea subliminală a unor cuvinte afectiv pozitive (input) determină amorsarea în sistemul cognitiv a reprezentările acelor stimuli fără ca subiectul să conştientizeze acest lucru (output inconştient).

În al doilea caz, inputul este conştient şi outputul este inconştient; acesta este cazul amorsajul semantic pozitiv sau negativ.

*Exemplu.* Prezentare stimului doctor (input conştient) amorsează inconştient, fără ca subiectul să conştientizeze acest lucru, şi reprezentarea (output inconştient) cuvintelor: boală, asistentă etc. (Neely, 1976).

În al treilea caz, inputul este inconştient şi output conştient; acesta este cazul prelucrărilor secundare senzoriale ce transformă imaginea inconştientă 2D1/2 (input) în imagine tridimensională – 3D (output) – conştientizată de subiect (Miclea, 1994).

Sigur, aşa cum aminteam, în toate aceste cazuri de prelucrări informaţionale inconştiente, subiectul, pentru a-şi justifica performanţa determinată de prelucrări inconştiente de informaţie în sarcinile pe care le are spre rezolvare, va elabora ulterior o teorie justificativă conştientă care de cele mai multe ori nu corespunde cu mecanismele inconştiente reale şi este deci falsă. Cu toate acestea, subiectul o consideră adevărată şi răspunzătoare pentru performanţele sale în sarcină. Altfel spus, plecând de la cerinţele sarcinii sau de la propriile observaţii asupra outputului generat prin mecanisme inconştiente, subiectul va elabora o explicaţie conştientă prin care încearcă să justifice performanţele sale în sarcinile realizate. Prin această teorie conştientă, el nu identifică totdeauna mecanismele reale şi inconştiente implicate în generarea răspunsurilor sale.

## 1.5. RELAŢIA DINTRE PRELUCRĂRILE CONŞTIENTE ŞI INCONŞTIENTE DE INFORMAŢIE

În literatura de specialitate se consideră că prelucrările conştiente de informaţie nu se referă la modul în care un conţinut informaţional ajunge să fie conştientizat, ci doar la transformările la care sunt supuse conţinuturile informaţionale odată conştientizate în cadrul memoriei de lucru şi cum acestea se exprimă în răspunsurile subiectului uman (Hasher şi Zacks, 1979; Hirst, 1995). Aceasta deoarece prelucrările informaţionale care generează conţinutul informaţional conştientizat au o durată mică,

de ordinul a 500 de ms şi, în consecinţă, nu pot fi verbalizate şi conştientizate (Hasher şi Zacks, 1979; Shiffrin şi Schneider, 1987).

Prelucrările inconştiente de informaţie, în schimb, se referă la modul în care conţinuturile informaţionale ajung să fie conştientizate, dar şi la modul în care conţinuturile informaţionale inconştiente se exprimă direct în răspunsurile subiectului uman (Hasher şi Zacks, 1979; Schacter, 1987; Hirst, 1995).

Prelucrările inconştiente de informaţie pot influenţa aşadar direct răspunsurile subiectului uman, dar şi indirect, prin intermediul prelucrărilor conştiente de informaţie, cărora le amorsează inputul conştientizabil (Lewicki, 1986; Hirst, 1995).

*Exemplu.* Într-un raţionament ipotetico-deductiv de genul:
"Dacă sunt nori (a) atunci va ploua (b)
sunt nori (a) deci va ploua (b)" conştientizăm transformările premiselor în concluzie, dar mecanismul prin care am generat conţinuturile vehiculate sunt inconştiente: nu conştientizăm spre exemplu, regulile fonologice pe baza cărora am generat expresiile lingvistice de "nori", "va ploua" etc.

Luând în calcul aceste observaţii, înţelegem mai uşor concluzia la care s-a ajuns prin studiul prelucrărilor inconştiente de informaţie, şi anume că cel mai mare impact asupra răspunsurilor subiectului uman îl au nu prelucrările conştiente de informaţie, ci prelucrările inconştiente de informaţie. Chiar dacă această concluzie violează asumpţiile simţului comun, ea se impune ca o certitudine susţinută de riguroase rezultate teoretico-experimentale (Lewicki, 1986; Schacter, 1987; 1994; Miclea, 1994).

Rezumând, dacă subsumăm conţinuturile şi procesările informaţionale sub termenul de cunoştinţe, înţelese ca informaţii cărora le putem asigna o valoare de adevăr, atunci putem afirma următoarele: (a) inconştientul, în sensul său tare, se referă la acele cunoştinţe faţă de care nu putem avea un dublaj lingvistic direct şi corect nici măcar în termenii cei mai generali: prezenţa sau absenţa lor; (b) există cunoştinţe achiziţionate inconştient (fără dublaj lingvistic) care funcţionează doar inconştient; (c) anumite cunoştinţe pot fi achiziţionate conştient (cu dublaj lingvistic) dar ele pot funcţiona conştient şi/sau inconştient; (d) termenii de conştient şi inconştient sunt atribute pe care le dobândesc conţinuturile şi prelucrările informaţionale funcţie de dublajul lingvistic asociat lor.

Scurt spus, inconştientul se referă la: (a) conţinuturile şi prelucrările informaţionale achiziţionate inconştient care pot funcţiona doar inconştient; aceste prelucrări inconştiente de informaţie devin conştiente doar în cadrul discursului ştiinţific, ca urmare a inferenţelor experimentatorului. Pentru subiect, în sarcina pe care o are de realizat ele rămân inconştiente; (b) conţinuturile şi prelucrările informaţionale achiziţionate conştient care prin automatizare pot funcţiona inconştient; (c) conţinuturile şi prelucrările informaţionale conştiente supuse: uitării neintenţionate, uitării intenţionate, represiei (înţeleasă ca variantă a uitării intenţionate care acţionează preferenţial în cazul informaţiilor cu puternică valenţă emoţională negativă) precum şi altor mecanisme de coping (ex. negarea).

## 1.6. INCONŞTIENTUL DIN PERSPECTIVĂ FILOSOFICO – LITERARĂ

Naşterea psihologiei ca ştiinţă în secolul al XIX-lea a stimulat cercetarea asupra naturii conştiinţei, asupra mecanismelor acesteia, precum şi asupra impactului ei comportamental. Personalităţile marcante ale psihologiei acelui secol James, Ebinghaus, Wundt, au făcut din studiul conştiinţei nucleul demersului lor ştiinţific (apud Radu, Druţu, Mare, Miclea, Podar şi Preda, 1991). Inconştientul nu era obiect principal de investigaţie ştiinţifică, deşi existau unele încercări sporadice de abordare a acestuia. Chiar unele dintre aceste abordări sporadice erau mai mult declanşate în scopul clarificării mecanismelor conştiinţei decât în scopul abordării propriu-zise a inconştientului şi a mecanismelor sale (Lewicki, 1986; Schacter, 1987). Încercări mai serioase şi elaborate de abordare a inconştientului existau în filosofie şi literatură cu rădăcini adânci în istorie. Ne rezumăm la a aminti acele perspective care au avut o oarecare consistenţă în timp, constituind un punct important şi explicit în activitatea celui care a abordat această problemă. Pentru aprofundarea diverselor aspecte prezentate aici vezi Bălăceanu-Stolnici, (1981), Marga, (1988), Collinson şi Wilkinson, (1999). Abordările care nu au constituit un nucleu riguros şi investigat sistematic nu fac obiectul acestei lucrări, deşi ele s-ar putea şi chiar ar trebui să se regăsească într-o lucrare care ar aborda ţintit evoluţia istorică a problematicii inconştientului din punct de vedere filosofico-literar, evoluţie care ar începe încă cu Upanişadele indiene.

Revenind la abordările sistematice, Perioada Barocă (sec. XVII) şi Iluminismul (sec. XVIII) stimulează abordarea ideii de inconştient prin Descartes, Leibnitz, Kant şi mai târziu Maine de Biran (sec. XIX) care reiau explicit ideea de inconştient, fiecare raportându-l la sistemul său teoretic şi supunându-l unei analize filosofice sistematice prin raportare însă permanentă la conştient. Ei s-au focalizat în special asupra: (a) "episoadelor traumatice uitate" care însă pot influenţa inconştient evoluţia ulterioară a copilului (Descartes), (b) asupra "ideilor inconştiente" care ne influenţează deciziile şi primele impresii (Leibniz), (c) formelor de cunoaştere apriori date (Kant); (4) formării deprinderilor prin exerciţiu şi funcţionarea acestora inconştientă (Maine de Biran).

Începând cu secolul XIX, Perioada Victoriană (a doua jumătate a secolului XIX) şi Epoca Contemporană, tematica inconştientului penetrează serios preocupările filosofice şi literare, astfel că este dificil de analizat exhaustiv în paginile acestei lucrări. Vom aminti aici doar preocupările lui Helmholtz asupra "inferenţelor inconştiente", ale lui Carpenter asupra "inconştientului cerebral", ale lui Bergson asupra "automatizării deprinderilor" şi conceptului de "intuiţie", ale lui Dilthey asupra genezei hermeneutice şi asumpţiilor tacite care stau în spatele acesteia. Toate aceste preocupări filosofice, deşi au meritul de a fi stimulat abordarea inconştientului, nu au penetrat serios conştiinţa publică şi nici practica cotidiană.

În acest context, dinspre psihiatrie, spre sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX, apare o nouă abordare: psihanaliza, care avea ca nucleu central conceptul de inconştient şi modul în care acesta contribuie la geneza tulburărilor psihice şi psihosomatice. De asemenea, în aceeaşi perioadă se dezvoltă ideea unui inconştient

disociat, sursă a psihopatologiei care va contribui şi ea la stimularea cercetării aspectelor inconştiente ale funcţionării sistemului cognitiv uman. Aceste două demersuri constituie, alături de demersurile şcolii sovietice din anii '20, precursorii studiilor experimentale moderne asupra inconştientului. Să le analizăm succint în cele ce urmează.

## 1.7. INCONŞTIENTUL PSIHANALITIC; FREUD ŞI DESCENDENŢA FREUDIANĂ

Sigmund Freud (1936/1993) consideră că psihicul este alcătuit din trei instanţe aflate într-o strânsă legătură: Id, Eu, Supraeu.

Id-ul conţine pulsiunile sexuale şi agresive inconştiente. El este guvernat de principiul plăcerii, prin care tinde să-şi satisfacă conţinutul exprimat de pulsiunile sexuale şi agresive. De asemenea, pe parcursul ontogenezei, mai ales în prima copilărie, conţinutul id-ului se îmbogăţeşte cu conţinuturi refulate, conţinuturi reprezentate mai ales de conflictele copilului cu persoane semnificative din viaţa lui.

Eul, a doua instanţă a psihicului, este guvernat de principiul realităţii. Sarcina sa este adaptarea individului. Supraeul conţine normele morale imperative pe care individul trebuie să le adopte. Eul, principala instanţă care realizează adaptarea, trebuie să concilieze presiunile id-ului, constrângerile realităţii, şi presiunea normelor morale şi sociale. El realizează adaptarea apelând la mecanisme de apărare, prin care conţinuturile id-ului incompatibile cu principiul realităţii şi cu normele morale sunt refulate, "împinse" în id, în inconştient. Odată refulate, conţinuturile id-ului se exprimă mascat în comportamentul subiectului, reuşind astfel să treacă de barierele impuse de realitate şi supraeu: în vis, acte ratate şi simptome nevrotice, psihotice şi psihosomatice. Motorul central al funcţionării psihice şi al întregului dinamism psihic este în concepţia lui Freud inconştientul, id-ul. De asemenea, id-ul este generatorul celor mai multe tulburări psihice şi psihosomatice. Terapia psihanalitică constă în transformarea id-ului în eu, adică a inconştientului în conştient, reducând astfel simptomele psihice, psihosomatice, visele repetitive şi actele ratate.

Ca o paradigmă care a fost elaborată pornind în special de la observaţii şi intuiţii clinice, psihanaliza a abordat preponderent impactul inconştientului asupra tulburărilor emoţionale. Asumpţiile fundamentale ale acestei perspective sunt prezentate în continuare sub formă de teze.

(1) Conţinutul refulat al Id-ului tinde să se exprime plenar la nivelul Ego-ului.

(2) Conştientizarea la nivelul Ego-ului al acestui conţinut refulat generează trăirile emoţionale negative.

(3) Odată generate trăirile emoţionale negative, Ego-ul apelează la mecanisme de apărare pentru a bloca conştientizarea lor (ex. represia).

Întregul demers este sintetizat de aşa-numitul "triunghi al conflictului" (vezi fig.1.7.1).

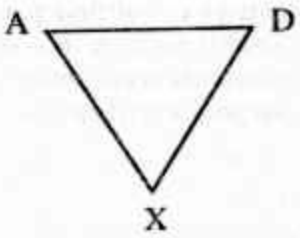


*Fig 1.7.1. Triunghiul conflictului.*

Triunghiul conflictului are trei componente: X reprezintă pulsiunea sau instinctul propriu-zis, inconştient; A anxietatea generată de conştientizarea acestuia, iar D mecanismele defensive la care subiectul apelează în scopul reducerii anxietăţii. Subiectul nu conştientizează demersul implicat în triunghiul conflictului. În cazul unui conflict actual, el poate cel mult conştientiza mecanismele defensive, fără a înţelege însă rolul şi funcţia lor, datorită faptului că celelalte două componente ale conflictului nu sunt conştientizate.

(4) Dacă se blochează conştientizarea trăirii emoţionale negative, emoţia se exprimă la nivel fiziologic printr-o stare de activare, prerechizită pentru o nouă stare emoţională, congruentă cu cea refulată.

(5) Orice simptom apare datorită unui conflict actual care se reduce în fapt, prin analogiile existente la nivelul mecanismelor defensive utilizate şi anxietăţilor prezente, la un conflict bazal din prima copilărie.

(6) Eliminarea simptomatologiei se realizează eliminând conflictul actual, prin rezolvarea conflictului bazal cu ajutorul nevrozei de transfer (conflictul terapeutic); acest demers este sintetizat în fig.1.7.2, unde T reprezintă relaţia terapeutică, unde se manifestă nevroza de transfer; A este cadrul actual din viaţa pacientului, unde se manifestă conflictul actual, iar C reprezintă prima copilărie, unde se manifestă conflictul bazal.

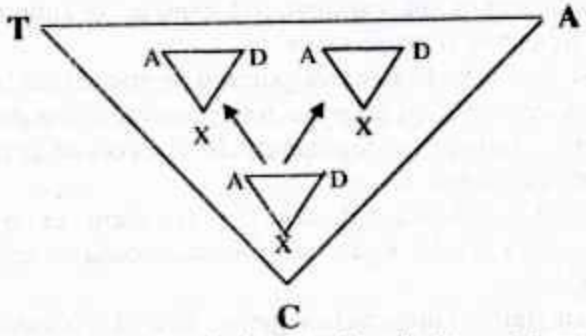


*Fig. 1.7.2. Relaţiile dinamice în cadrul terapiei analitice.*

Sintetizând, impactul inconştientului asupra tulburărilor emoţionale se realizează, în cadrul demersului psihanalitic, la două nivele: (a) conţinutul inconştient generează trăiri emoţionale negative şi (b) conflictul inconştient bazal susţine conflictul inconştient actual care determină simptomatologia; altfel spus, există o congruenţă

între trăirile emoționale trecute inconștiente (bazale) și trăirile emoționale prezente (actuale).

Această perspectivă psihanalitică este susținută de observații clinice și studii de caz deja celebre precum și de diverse demersuri experimentale realizate în cadrul tradiției psihanalitice sau în afara ei, prezentate în continuare.

**Exemple-schițe de caz (apud Schacter, Kihlstrom și Tobias, 1996).**

(1) Într-o analiză de caz clasică, pentru demonstrarea amneziei organice, Claparede (1911/1951) a înțepat o pacientă cu sindrom Korsakoff cu un ac pe care îl avea ascuns în mână. Ulterior, pacienta a refuzat să mai dea mâna cu el, deși ea nu avea nici un fel de memorie explicită a acelui incident.

(2) Doamna D., un caz relatat de Janet (1893, 1904), a dobândit un somnambulism isteric însoțit de amnezie după ce câțiva bărbați au făcut o glumă aducându-l acasă pe soțul ei care era într-o stare avansată de ebrietate, lăsându-l pe jos în fața ușii și anunțând-o că este mort. Ea nu avea nici un fel de amintire conștientă în legătură cu acest eveniment, dar era "înghețată de groază" de fiecare dată când trecea prin acea ușă.

(3) Bagby (1928) a prezentat cazul unei femei care avea fobie față de apa curgătoare. Ea nu își amintea în ce fel de circumstanțe a dobândit această tulburare, până când a fost vizitată de o rudă care i-a amorsat memoria din copilărie pentru un incident în care ea a fost prinsă sub o cascadă.

(4) Levinson (1967) a relatat cazul unei femei care după o intervenție chirurgicală a devenit în mod inexplicabil deprimată. Spre surprinderea lui, sub hipnoză femeia a afirmat: "Chirurgul a spus că poate fi cancer". Investigațiile ulterioare au dezvăluit faptul că în timpul intervenției chirurgul a descoperit o tumoră posibil malignă, discutând această problemă în timp ce pacienta era sub anestezie.

Aceste cazuri scot în evidență impactul semnificativ pe care memoriile inconștiente, în special cele încărcate emoțional, îl pot avea asupra comportamentului subiecților în condiții ecologice. Mai mult, există, după cum se observă în cazurile prezentate, o congruență între coloratura emoțională a memoriilor inconștiente și emoțiile experiențiate de subiect la un moment dat, moment care amorsează memoriile inconștiente.

**Exemple-studii experimentale (apud Schacter, Kihlstrom și Tobias, 1996).**

De exemplu, Blum (1967, 1979) și colaboratorii au cerut unor subiecți hipnotizați să își amintească o experiență din copilărie, experiență conflictuală în care era amenințată propria persoană. Apoi s-au administrat sugestii de amnezie îndreptate către acel eveniment, lăsând subiecții într-o stare de arousal emoțional. Experimentatorii au arătat că arousalul, manipulat în acest fel, influențează performanța în cazul unor teste cognitive și de personalitate. În mod similar, Bower (1981) a utilizat o tehnică hipnotică de inducere a unor dispoziții afective care implica administrarea de sugestii pentru vizualizarea și experiențierea unor evenimente cu valențe emoționale și pentru experiențierea unei anumite intensități afective în cursul acestor reamintiri. Apoi se administrază o sugestie posthipnotică că nu își vor aminti imaginile care au generat emoțiile, dar că vor răspunde la un stimul (ex. o bucată de hârtie colorată) printr-o anumită stare emoțională indusă anterior de acele imagini.

Levitt și colaboratorii (ex. Levitt și Chapman, 1979; Levitt, Persky și Brady, 1964) au administrat sugestii directe pentru anxietate, urmate de sugestii pentru amnezie hipnotică. În ambele cazuri, subiecții au manifestat semne de arousal emoțional ridicat atât la testele psihologice standard (ex. răspunsuri la MMPI sau tehnici proiective) cât și în cazul sarcinilor experimentale (ex. indici psihofiziologici, performanța la testul Stroop) comparativ cu lotul de control. Reyher (1967) și colaboratorii au mers și mai departe, arătând că procedurile

lor sugestive pot produce o varietate de simptome somatice, ca greață, cefalee, transpirații. Oricum, datorită amneziei, subiecții din aceste experimete nu sunt conștienți de sursa stării lor emoționale sau de sursa simptomelor somatice.

Cu excepția lucrărilor lui Bower (1981), toate celelalte studii experimentale prezentate mai sus au fost inițiate și interpretate în tradiție psihanalitică, în care amnezia posthipnotică este văzută ca analogă represiei. Astfel, trăirea unor emoții sau a altor semne de conflict în condițiile imposibilității reamintirii conștiente a sursei acestor stări emoționale a fost considerată ca fiind analogă cu "reîntoarcerea conținutului reprimat" din teoria freudiană clasică. Puțini cercetători consideră însă relevante aceste experimente pentru testarea asumpțiilor psihanalizei datorită analogiilor forțate pe care le angajează: ex. represia versus amnezie posthipnotică. Colaboratorii lui Freud (Jung și Adler) și descendența freudiană (Ana Freud, Hartman etc.) aduc unele perspective noi asupra abordării psihanalitice ale inconștientului pe care le prezentăm sintetic în continuare.

***JUNG.*** Jung (1928), colaborator al lui Freud, menținându-se în asumpțiile fundamentale ale psihanalizei, elaborează însă o altă viziune a inconștientului, diferită nu atât structural și funcțional de concepția lui Freud, cât din punct de vedere al conținutului plasat în id. Astfel, în concepția lui Jung, inconștientul nu este sediul pulsiunilor sexuale și agresive, ci este sediul arhetipurilor comune omenirii, reformulând noțiunea de inconștient ca inconștient colectiv. Arhetipul sau inconștientul colectiv este constituit din cele mai vechi imagini ancestrale reprezentând fondurile cele mai generale, îndepărtate și profunde ale omenirii, atât cele pozitive, cât și cele infame și cumplite. El se manifestă nu doar în copilărie, ci pe tot parcursul vieții, diferite componente arhetipale stabilite în cursul evoluției filogenetice manifestându-se la vârste diferite, de la naștere până la bătrânețe. Inconștientul colectiv conține sufletul colectiv: non-eul. Dinamismul vieții psihice și al psihopatologiei este alimentat de relația și contradicțiile non-eu/eu, care se realizează printr-un mecanism asemănător celui descris de Freud. Patologia este susținută de opoziția non-eu/eu, demersul terapeutic vizând reducerea dualității celor doi termeni la unitate, realizând ceea ce Jung numește "ampassung" (asimilare).

***ADLER.*** Adler (1955) continuă dezvoltarea pe orizontală a psihanalizei inițiate de Jung, însă și el își aduce aportul de originalitate în ceea ce privește abordarea inconștientului din punct de vedere al conținutului său. Defectele constituționale și alte aspecte ale copilăriei dau naștere unor complexe de inferioritate. Aceasta necesită o compensare care se realizează prin voința de putere înțeleasă ca un țel final pur fictiv care dobândește însă un rol fundamental în dinamica și dezvoltarea psihicului, precum și în psihopatologie. Altfel spus, pulsiunile sexuale și agresive inconștiente care constituiau la Freud motorul și cauza principală a funcționării psihice și a apariției psihopatologiei, sunt înlocuite la Jung și Adler de conceptele de inconștient colectiv, respectiv de voința de putere, mecanismele lor de acțiune însă nemodificându-se semnificativ (vezi pentru diferențe și analiză detaliată Sen, 1978). Conceptul de voință de putere la Adler este diferit de cel utilizat de Nietzsche la care voința de putere caracteriza supraomul, cel ce nu se supune la norme, ci și le construiește.

Dezvoltările ulterioare pe verticală ale psihanalizei, reprezentate de psihanaliza eului (Ana Freud și Hartman etc.) și psihanaliza supraeului (Karen Horney, Erik Fromm

etc.) au modificat uşor această perspectivă asupra inconştientului (Gleitman, 1991). Astfel, psihanaliza eului deşi recunoaşte mecanismele descrise de Freud, insistă pe faptul că eul nu este doar "o rotiţă" pusă în mişcare de inconştientul pulsional, ci el poate avea energie proprie şi deci motivaţie conştientă şi autonomă de cea a cului. În consecinţă, impactul inconştientului asupra răspunsurilor subiectului uman este uşor diminuat, recunoscându-se şi rolul factorilor conştienţi. În psihanaliza supraeului, deşi sunt păstrate noţiunile freudiene de conflict inconştient, conţinutul acestuia este modificat, anticipându-se abordările experimentale moderne asupra inconştientului. Astfel, se afirmă că unele componente ale conflictelor inconştiente nu rezidă cu necesitate din id ci pot avea sursă socială exprimată la nivelul supraeului. Altfel spus, conflictul nu se reduce la id pe de o parte şi eu şi supraeu pe de altă parte, ci poate apare un conflict direct între eu şi supraeu, cu impact negativ asupra echilibrului psihologic şi psihosomatic al subiectului. Deşi promiţătoare, aceste dezvoltări pe verticală (psihanaliza eului şi supraeului) şi orizontală (Jung şi Adler) nu s-au bucurat de ecoul perspectivei freudiene clasice, impactul lor în plan teoretic şi pragmatic fiind mult mai redus în comparaţie cu aceasta. În consecinţă, prototipul psihanalizei este şi astăzi psihanaliza freudiană.

În concluzie, psihanaliza promovează în general ca prototip imaginea unui inconştient freudian pulsional, sediu al pornirilor instinctive, primitiv şi iraţional, motor al dinamismului psihic şi cauză a psihopatologiei. Această perspectivă asupra inconştientului nu a penetrat psihologia experimentală deoarece: (a) se baza mai ales pe simple intuiţii şi observaţii clinice şi mai puţin pe cercetarea experimentală astfel că stabilitatea şi robusteţea acestor concluzii erau uşor atacabile; (b) cadrul teoretic este nefalsificabil, iar constructele elaborate sunt greu operaţionalizabile şi verificabile experimental; (c) s-a dezvoltat mai ales marşând pe impactul inconştientului asupra psihopatologiei, igorând funcţionarea psihică normală, astfel că gradul de adecvanţă al psihanalizei la explicarea comportamentului subiectului uman sănătos este drastic redus; (d) nu este în concordanţă cu principiile evoluţioniste – la animale este greu de identificat inconştientul descris de psihanalişti.

## 1.8. JANET ŞI INCONŞTIENTUL DISOCIAT

Pierre Janet (1915) arată că în anumite tulburări şi stări psihice (ex. conversie isterică, personalitate disociată, hipnoză, stări emoţionale şi de distress puternic etc.) poate apare o stare de disociere a conştiinţei în care pacienţii execută anumite comportamente automat, involuntar, fără să conştientizeze acest lucru. Uneori ei nu sunt capabili să controleze voluntar şi intenţionat aceste răspunsuri comportamentale şi nici măcar nu şi le pot reaminti şi conştientiza; ele se desfăşoară inconştient, disociat de conştiinţă care în mod natural are un rol de control, monitorizare şi conştientizare a răspunsurilor subiecţilor umani. Altfel spus, avem, după Janet, o conştiinţă primară care determină comportamentele controlabile conştient şi voluntar şi o conştiinţă secundară care generează comportamente pe care subiectul nu le conştientizează şi controlează voluntar. În mod normal, conştiinţa secundară, deşi poate funcţiona

autonom, este controlabilă de către conştiinţa primară dacă sarcina o cere. Spre exemplu, la o analiză retrospectivă, subiectul poate conştientiza faptul că a mâncat (comportament automat) în timp ce vorbea cu un alt subiect despre o temă anume (comportament conştient). Separarea ireversibilă a acestor conştiinţe primare şi secundare, consideră Janet, este favorizată de diverse traume, conversii isterice şi inducţii hipnotice. Dacă disocierea este foarte puternică se ajunge la patologie. Intervenţia psihoterapeutică constă în special în utilizarea hipnozei, care poate accesa ambele stări de conştiină modificându-le sau integrându-le conţinuturile informaţionale cu impact favorabil asupra reducerii psihopatologiei. Această perspectivă asupra inconştientului disociat (fără a fi cu necesitate pulsional şi refulat ca în tradiţia psihanalitică) va constitui germenii abordării inconştientului în paradigma experimentală.

## 1. 9. INCONŞTIENTUL ABORDAT EXPERIMENTAL

În deceniul 2 al secolului nostru, ca urmare a emergenţei behaviorismului, interesul asupra cercetării conştientului şi inconştientului se reduce semnificativ, efortul cercetătorilor marşând pe analiza comportamentului şi a relaţiilor acestuia cu stimulările din mediu şi cu consecinţele sale.

Apariţia psihologiei cognitive în deceniul 6 al acestui secol retrezeşte interesul spre problemele conştientului şi inconştientului. De data aceasta însă, problemele se pun în alţi termeni. Psihologia experimentală începe să fie serios interesată de această problemă (distincţia conştient/inconştient) pusă însă în termenii unei noi paradigme – a prelucrării informaţionale –. Reformulată în paradigma cognitivă, problematica inconştientului capătă noi valenţe teoretice şi pragmatice, mulţi cercetători orientându-şi agendele de lucru spre studiul acestui domeniu.

Din punct de vedere teoretic, inconştientul este un fenomen relativ nou şi incitant pentru psihologia experimentală, abordabil cu o metodologie riguroasă bazată pe tripletul experiment-modelare-formalizare. Din punct de vedere pragmatic, interesul este stârnit de posibilitatea manipulării subiectului uman prin mecanisme inconştiente, incontrolabile, precum şi de posibilitatea ameliorării şi optimizării activităţii prin reducerea efortului voluntar conştient.

Altfel spus, la început insidios iar apoi tot mai evident, asistăm la o schimbare de paradigmă în cercetarea inconştientului. Paradigma unui inconştient pulsional, umed, libidinal care face mereu presiuni asupra eului, generând întreaga dinamică psihică este înlocuită cu paradigma unui inconştient cognitiv, informaţional. Germenii acestei paradigme pot fi identificaţi încă în studiile lui Pierre Janet (1915) asupra stărilor disociate de conştiinţă (Miclea, 1995).

Scurt spus, reluarea studiilor asupra inconştientului în paradigma cognitivă aduce două mutaţii esenţiale: (1) studiul inconştientului ca un inconştient cognitiv şi informaţional, bazat pe investigaţii experimentale cu rădăcini încă în studiile lui Pierre Janet asupra stărilor disociate de conştiinţă, (2) reinterpretarea şi reevaluarea tradiţiei psihanalitice într-un cadru experimental. Să le analizăm în continuare.

## 1.9.1. DEMERSUL ŞCOLII RUSE

Psihologia rusă a iniţiat studiul prelucrărilor inconştiente de informaţie pe două direcţii principale (Leontiev şi Smirnov, 1951; apud Popescu-Neveanu, 1963): una mai specifică, prin investigarea diverselor forme ale memoriei subiectului uman (Leontiev, Smirnov, Zincenko-apud Popescu-Neveanu, 1963) şi una mai generală, prin investigarea montajului şi impactul acestuia ca teorie a personalităţii (Praghisvili, Uznadze-apud Popescu-Neveanu, 1963). Aceste cercetări au fost demarate la începutul anilor '20, atingând apogeul în anii '60-'70.

Investigaţiile asupra memoriei au urmărit în special: formarea memoriei voluntare, dezvoltarea memoriei şi reamintirii conştiente, relaţiile dintre cuvânt şi imagine în procesele memoriei, caracterizarea proceselor de memorare şi reproducere, precum şi condiţiile succesului lor. Abordând ţintit aceste probleme, inevitabil s-a ajuns şi la abordarea experimentală a memoriei şi reamintirii involuntare şi inconştiente ca un corelat al temelor amintite.

Cercetările ruse pledau pentru o investigaţie din perspectivă nouă a memoriei: interacţiunea acesteia cu activitatea şi cu obiectul în locul unei memorări pasive bazată pe simpla plasticitate a creierului.

Investigaţiile experimentale abordau, aşadar, relaţiile dintre diversele forme ale memorării: conştientă, mecanică, voluntară, involuntară în relaţie cu acţiunea pasivă sau activă cu obiectul de memorat. Paradigma experimentală în care aceste studii se desfăşurau presupunea următoarele etape exemplificate mai jos.

În prima etapă subiecţii examinau cartonaşe cu imagini colorate ale unor obiecte. Pe fiecare cartonaş mai era prezentată o cifră de format mare.

În a doua etapă, subiecţii erau distribuiţi în mai multe condiţii experimentale, fiecare grup trebuind să-şi reamintească atât imaginile cât şi numerele. Grupurile erau organizate astfel:

* subiecţii clasificau cartonaşele în funcţie de categoriile din care făceau parte obiectele. Aceasta este condiţia acţiunilor cognitive, de memorare involuntară şi acţiune pasivă pentru numere şi memorare involuntară şi acţiune activă pentru imagini;

* subiecţii clasificau cartonaşele în funcţie de numerele aflate pe cartonaş (ex. serie descendentă, ascendentă etc.). Aceasta este condiţia acţiunilor cognitive, de memorare involuntară şi acţiune pasivă pentru imagini şi memorare involuntară şi acţiune activă pentru numere;

* subiecţilor li se spunea că trebuie să memoreze imaginile sau numerele. Aceasta este condiţia acţiunilor menzice, de memorare voluntară şi acţiune pasivă pentru numere respectiv imagini;

* subiecţilor li se spunea că trebuie să memoreze imaginile sau numerele arătându-li-se şi mijlocul prin care pot să o facă eficient: gruparea în unităţi cu sens a materialului etc. Aceasta este condiţia acţiunilor menzice, de memorare voluntară şi acţiune activă pentru numere respectiv imagini.

Concluziile obţinute pe baza acestor investigaţii experimentale, concluzii legate de obiectivele acestei lucrări sunt prezentate în continuare sub formă de teze.

(1) Se face distincție între acțiuni cognitive, acțiuni mnezice și operații mnezice. Acțiunile cognitive nu sunt orientate special spre scopuri mnezice (Roșca, 1963) dar în cadrul lor are loc o memorare involuntară de informație. În paradigma experimentală de mai sus, deși sarcina subiectului este doar să clasifice cartonașele în funcție de categoria obiectelor desenate sau a numerelor inscripționate pe ele, ei memorează o parte dintre obiecte sau numere involuntar. Acțiunile mnezice sunt acțiuni cognitive orientate spre scopuri mnezice în cadrul cărora are loc memorarea voluntară de informație. În exemplul de mai sus subiectul memorează voluntar numerele sau obiectele desenate pe cartonașe. Această situație este posibilă doar când acțiunile cognitive au ajuns la un nivel de dezvoltare care permite subordonarea lor unor scopuri menzice. Operațiile mnezice sunt acțiuni interiorizate implicate în orice formă de memorare atât voluntară cât și involuntară (Roșca, 1963). Ele reprezintă conținutul oricărei acțiuni fiind deci subiacente atât memorării voluntare în acțiunile menzice cât și memorării involuntare în acțiunile cognitive.

(2) Materialul care este obiectul acțiunii active a subiecților se memorează mai bine decât atunci când el este doar obiectul acțiunii pasive asupra organelor de simț, atât în cazul memoriei involuntare cât și în cazul memorie voluntare.

(3) Productivitatea memoriei voluntare este mai mică decât productivitate memoriei involuntare la vârstele mici, o egalează pe aceasta și apoi o depășește la vârstele mai mari.

(4) Superioritate memorării voluntare față de memorarea involuntară are loc doar dacă activitatea care se realizează în cazul memorării involuntare are loc și în cazul memorării voluntare. Altfel spus, superioritatea memorării voluntare față de cea involuntară este mai degrabă un mit decât o realitate științifică (Radu, 1974). Factorul fundamental este acțiunea cu obiectul de memorat care potențează operațiile mezice, fie ele implicate în memoria voluntară sau involuntară.

(5) Achiziția de informație are loc chiar atunci când subiectul nu își propune voluntar sau nu interacționează cu obiectul, ca în cazul achiziției involuntare în cadrul acțiunii pasive – memorie inconștientă. Astfel, se observă că literele memorate pe un fond albastru erau mai ușor recunoscute dacă erau prezentate pe același fond decât pe un fond roșu, aceasta chiar în condițiile în care subiecții nu își mai reaminteau conștient culoarea fondului pe care erau prezentate literele pe care le-au memorat. Altfel spus, subiecții au memorat inconștient relația dintre litere și culoare fondului (memorare involuntară în cadrul acțiunii pasive cu obiectul) pe care acestea au fost prezentate și au utilizat inconștient aceste informații în faza de recunoaștere.

Așa cum aminteam mai sus, o altă direcție de cercetare cu relevanță pentru această lucrare este investigarea montajului, teorie elaborată de Uznadze (apud Popescu-Neveanu, 1963). Montajul este definit ca o disponibilitate de a săvârși o anumită acțiune, și anume una orientată spre satisfacerea trebuințelor concrete într-un mediu concret. Așadar, montajul nu este un fenomen psihic particular, ci un fenomen general, caracteristic pentru starea subiectului ca personalitate.

Paradigma experimentală în care aceste investigații ale studiului montajului aveau loc presupune o procedură simplă. Unui subiect i se elaborează trebuința de a îndeplini o sarcină experimentală: care din două sfere diferite ca mărime este mai

mare. Expunerea acestor obiecte se repetă de câteva ori (10-15) pentru ca montajul apărut în fiecare caz în parte (la aprecierea mai mare sau mai mic) să se fixeze într-o măsură suficientă. După aceea, sferele obişnuite cu care a fost fixat montajul sunt înlocuite prin două sfere de mărime egală şi i se cere subiectului să spună care este mai mare. Probele de montare anterioare au creat subiectului o stare care îl determină să perceapă ca inegale cele două bile egale. Montajul este o sferă de activism care precede activitatea sa psihică conştientă. Subiecţilor cărora li se elaborează montajul nu conştientizează nici formarea acestuia, nici influenţa pe care el o are asupra reacţiilor lor ulterioare. Pornind de la această constatare, Udznadze (apud Popescu-Neveanu, 1963) afirmă că teoria montajului ne permite să elucidăm problematica inconştientului şi să îi dăm o soluţie pozitivă. Prin urmare, noţiunea de inconştient încetează să mai fie o noţiune pur negativă, ca în demersul psihanalitic, şi trebuie investigată pe baza metodelor de cercetare experimentală obişnuite.

În ansamblu, cercetările şcolii ruse trecute mai sus succint în revistă contribuie la schimbare de optică asupra inconştientului, militând pentru abordarea experimentală a acestuia în contextul mai larg al investigaţiilor psihologice. Deşi multe din cercetările moderne actuale asupra inconştientului au fost prefigurate – după cum vom vedea în continuare – de şcoala rusă, este nevoie de timp şi răbdare pentru a scoate în evidenţă această filiaţie care, uneori, după multe eforturi, nu are decât o valoare istorică care dă coeziune domeniului, fără a aduce de fiecare dată înnoiri teoretico-metodologice semnificative. Ea are mai degrabă un rol confirmativ pentru rezultatele deja existente sau o valoare euristică pentru noi dezvoltări teoretico-experimentale realizate însă în cadrul conceptual al cercetărilor moderne asupra inconştientului. În cazul montajului, spre exemplu, care este noţiunea cea mai apropiată de ceea ce astăzi se cheamă prelucrări inconştiente de informaţie, s-a încercat o generalizare pripită cu implicaţii nefaste asupra evoluţiei conceptului. Uznadze (apud Popescu-Neveanu, 1963) considera, spre exemplu, montajul ca o stare a subiectului luat în întregul său, cu implicaţii asupra teoriilor generale asupra personalităţii subiectului. Această eroare a pornind de la asumpţia greşită, specifică psihologiei ruse în acea perioadă, că dacă ceva nu constituie conţinutul conştiinţei, nu poate fi considerat un fapt psihic particular. Altfel spus, încercând o abordare globalistă a noţiunii de inconştient, demersul psihologiei ruse nu a avut impactul scontat, deşi printr-un efort susţinut unele rezultate experimentale obţinute pot constitui nu doar sursa unor coerenţe istorice, aşa cum aminteam şi mai sus, ci uneori poate chiar surse valoroase care, integrate demersului modern, să aibă o valoare euristică certă. Rezultatele experimentale rămân în picioare indiferent de angajamentul teoretic în care sunt interpretate. Mai mult, unele angajamente teoretico-metodologice şi experimentale (e drept, mai puţine la număr) din domeniul memoriei involuntare şi inconştiente supravieţuiesc prin ele însele, nefiind nevoie de o reinterpretare teoretică, ci mai degrabă de o asimilare a lor în cadrul teoretico-experimental existent.

Sintetizând şi rezumând, demersul şcolii sovietice a contribuit la stimularea abordării experimentale a inconştientului şi la diminuarea rolului psihanalizei în investigarea acestuia, cu impact asupra evoluţiilor ulterioare a conceptului.

## 1.9.2. INCONŞTIENTUL COGNITIV – ABORDARE MODERNĂ

Ironic şi paradoxal, cercetarea riguroasă a inconştientului demarează cu forţă în psihologia americană şi europeană în perioada în care demersurile şcolii sovietice erau în plin apogeu: deceniul 6 al secolului nostru. Datorită "ideologiei" şi "cortinei de fier", şcoala americană nu era foarte bine pusă la curent cu toate dezvoltările cercetătorilor sovietici, astfel că studiul experimental al inconştientului a pornit practic aproape de la zero în tradiţia americană şi vest-europeană, prerechizitele fiind mai ales de ordin filosofico-literar, psihanalitic şi rare demersuri experimentale a căror metodologie era şi ea discutabilă.

Conceptul de inconştient cognitiv, expresie a abordărilor moderne ale psihologiei americane şi europene, începând serios cu deceniul 6 al acestui secol, acoperă un domeniu heterogen alcătuit din tradiţii de cercetare relativ distincte şi separate: percepţie implicită, învăţare implicită, memorie implicită. Aceste tradiţii de cercetare, deşi îşi au originea în revoluţia cognitivă din psihologie, cu primii germeni încă în studiile lui Pierrre Janet (1915), s-au dezvoltat relativ independent. Acest fapt are şi aspecte pozitive, dar şi aspecte negative.

Aspectele pozitive transpar în faptul că, focalizându-se pe un domeniu relativ îngust, el a putut fi aprofundat în adâncime cu o metodologie specifică.

Aspectele negative derivă din faptul că acest domeniu a dus la modularizarea teoretică a inconştientului cognitiv, de fapt în realitate acesta funcţionând ca un ansamblu în care percepţia implicită, învăţarea implicită, memoria implicită sunt în strânsă interacţiune. Orice încercare de unificare a studiilor asupra inconştientului cognitiv s-a izbit de incongruenţa conceptelor şi metodologiei celor trei tradiţii de cercetare, precum şi de numeroasele confuzii şi suprapuneri teoretico-conceptuale. În ultimii ani asistăm, datorită efortului conjugat al cercetătorilor din acest domeniu, la o integrare a rezultatelor teoretico-experimentale obţinute în cele trei tradiţii de cercetare. Rezultatele teoretico-experimentale astfel acumulate constituie un nucleu cu valenţe aplicative şi cu înnoiri teoretice remarcabile.

În continuare, prezentăm sintetic asumpţiile fundamentale şi rezultatele teoretico-experimentale consistente, precum şi problemele esenţiale care au rămas a fi soluţionate din cadrul fiecărei tradiţii de cercetare a inconştientului cognitiv, cu un accent deosebit asupra memoriei implicite ca mecanism de reactualizare inconştientă a informaţiei. Urmează apoi să propunem un model nou, comprehensiv care integrează într-un ansamblu structurat rezultatele teoretico-experimentale ale celor trei tradiţii de cercetare. Mai mult, modelul reinterpretează şi reevaluează moştenirea psihanalitică într-un demers cumulativ care însă se doreşte nu doar cumulativ ci şi prospectiv, urmând să stimuleze şi să susţină cercetarea în domeniu, într-un cadru teoretico-metodologic mai riguros. De asemenea, acest model va constitui premisa şi punctul de pornire al demersului experimental al acestei lucrări.

### 1.9.2.1. Percepția implicită (inconștientă)

Percepția este adesea un act conștient. Suntem conștienți de ceea ce vedem, auzim, gustăm, mirosim și simțim. Această conștientizare ne permite să ne prezentăm experiența altor persoane și să elaborăm acțiuni adecvate la stimulările din mediu. Încă din secolul trecut, psihologii au fost interesați de posibilitatea existenței unei percepții inconștiente, de posibilitatea ca stimulii din mediu să poată influența gândirea, emoțiile și comportamentul nostru chiar dacă nu sunt percepuți conștient.

Se pare că prima dovadă experimentală a existenței percepției implicite a fost oferită de Pierce și Jastrow în 1884 (apud Kihlstrom, Barnhart și Tataryn, 1992). Ei au fost interesați în a ataca binecunoscutul concept de prag fiziologic minimal absolut al lui Weber și Fechner, definit ca limita fiziologică sub care nici un stimul nu mai este reprezentat în sistemul cognitiv. Ei au demonstrat experimental posibilitatea detectării diferenței între doi stimuli în condițiile în care diferența era prezentată sub valoarea prag fiziologică (Radu și colab., 1991). Dar ceea ce a trezit interesul oamenilor de știință a fost publicarea în 1958 în revista "Life" a unui articol ce relata faptul că peste 4500 de subiecți ce vizionau diverse filme au fost supuși unor bombardamente subliminale de genul: "Drink Coke" și "Eat popcorn". Se relata că în urma acestor mesaje subliminale vânzarea de Coca-Cola a crescut cu 18%, iar cea de popcorn cu 50%. S-a acreditat ideea că am putea fi manipulați prin mesaje subliminale. Bineînțeles că un fenomen cu un asemenea impact social nu putea fi neglijat de oamenii de știință. Fără să se lase angrenați în isteria colectivă a anilor '60 declanșată de iminenta manipulare prin bombardament subliminal a comportamentului uman, aceștia au abordat într-o manieră sistematică și riguroasă fenomenul, încercând să-i clarifice mecanismele, perspectivele și limitele. Abordarea teoretico-experimentală a fenomenului bombardamentului subliminal s-a realizat pe următoarele direcții:

(1) verificarea existenței percepției subliminale; (2) elaborarea unei metodologii științifice în studiul percepției subliminale; (3) studierea gradului de prelucrare a stimulilor în percepția subliminală; (4) studiul mecanismelor implicate în percepția subliminală; (5) studiul impactului comportamental al bombardamentului subliminal; altfel spus, dacă putem fi manipulați prin stimulare subliminală.

Rezultatele obținute în aceste direcții de cercetare au fost sintetizate la anumite intervale de timp, concluziile ghidând cercetarea și dezvoltarea ulterioară în domeniu.

Astfel, Bruner (1957), în anii '50, scoate în evidență impactul de cele mai multe ori inconștient al factorilor cognitivi: expectanțe, etichetare lingvistică, analiză descendentă etc. asupra proceselor perceptive, inițiind o nouă orientare în psihologia percepției, intitulată New Look. În acest context științific demarează cercetările asupra percepției subliminale.

În anii '70, Erdelyi (1974), într-un studiu de referință intitulat "Another look to the New Look", bazându-se pe rezultatele teoretico-experimentale obținute până atunci asupra percepției subliminale, propune o nouă perspectivă asupra inconștientului, depășind abordarea clasică freudiană. El argumenta necesitatea unei abordări a inconștientului și din perspectiva prelucrărilor informaționale.

Anii '90 aduc o nouă sinteză asupra rezultatelor teoretico-experimentale despre percepția subliminală, văzută deja într-un cadru mai larg, al inconștientului cognitiv. Astfel, Greenwald (1992), într-un studiu de sinteză "New Look Three" argumentează că cercetările în domeniul percepției subliminale și a inconștientului cognitiv au atins deja un grad de maturitate care la permite susținerea unor aplicații de anvergură în domenii din cele mai diverse: psihologie clinică, psihoterapie, reclamă, marketing etc.

Coroborând rezultatele studiilor de sinteză amintite mai sus, se poate răspunde la întrebările care au inițiat și susținut cercetările în domeniu percepției subliminale, întrebări enunțate anterior.

Răspunsul la întrebarea dacă există percepție implicită este ferm "da". Cercetările de specialitate fac distincție între percepția explicită și percepția implicită (Kihlstrom, Barnhart și Tataryn, 1992). Percepția explicită se referă la perceperea conștientă a unor stimuli în condițiile acțiunii directe a acestora asupra analizatorilor. Probele de percepție explicită presupun descrierea lingvistică directă a caracteristicilor fizice, lingvistice și semantice a stimului: formei, culorii, distanței, intensității stimuluiui, semnificației etc. Percepția implicită se referă la orice schimbare în gândire, emoție și comportament care este atribuită unui stimul din mediu care nu este conștient perceput în condițiile acțiunii directe a acestuia asupra analizatorilor sau după un anumit interval foarte scurt de timp de la acțiunea stimulului. Probele de percepție implicită nu presupun descrierea directă a stimulului, ci vizează descrierea lingvistică indirectă sau efectul pe care acesta îl produce asupra răspunsurilor subiectului în sarcini specifice. În acest context, percepția subliminală se referă la reprezentarea în sistemul cognitiv a unor stimuli care nu depășesc pragul senzorial minimal absolut. Faptul că stimulul a fost reprezentat în sistemul cognitiv este demonstrat nu prin descrierea reprezentării, ca în cazul percepției explicite, ci indirect, prin efectul pe care reprezentarea acestuia o are asupra răspunsurilor subiectului. În baza acestei distincții, percepția subliminală este o subcategorie a percepției implicite, aceasta din urmă cuprinzând și alte subcategorii dintre care cele mai importante sunt: percepția subconștientă, apărarea perceptivă, halucinațiile hipnotice negative, tulburări perceptive în sindroamele funcționale sau neurologice etc.

În percepția subconștientă (nonatențională), stimulul depășește pragul senzorial minimal absolut dar reprezentarea sa nu intră în câmpul conștiinței deoarece nu i se alocă – percepție nonatențională, sau nu i se pot aloca – în cazul unor leziuni cerebrale sau sindroame funcționale, suficiente resurse cognitiv-atenționale. De exemplu, fiind prinși într-o discuție, nu conștientizăm mesajul transmis în același timp la radio.

În apărarea perceptivă, subiecții nonanxioși au un prag senzorial minimal absolut mai ridicat pentru stimulii cu conținut anxiogen decât pentru stimulii neutri sau emoțional pozitivi. Prezentarea unui stimul anxiogen la un prag senzorial minimal absolut determinat pentru stimulii neutri face ca acesta să nu fie perceput conștient. Efectul este invers în cazul subiecților anxioși.

În halucinațiile hipnotice negative, ca urmare a sugestiilor hipnotice, subiecții declară că nu percep anumite obiecte aflate în fața lor, deși acestea le influențează indirect comportamentul și deciziile.

Dintre aceste forme ale percepției implicite, percepția subliminală a fost cea mai intens investigată, ea constituind prototipul percepției implicite. În consecință, ea este prezentată detaliat în cele ce urmează, pentru a înțelege adecvat aspectele esențiale ale percepției implicite. Nu insistăm asupra celorlalte forme ale percepției implicite deoarece rezultatele obținute prin studiul lor sunt discutabile și controversate. Spre exemplu, în cazul celorlalte forme de percepție implicită (nonatențională, sindroame funcționale și organice și apărare perceptivă), unii autori au sugerat că nu este vorba despre un proces real de achiziție inconștientă de informație, ci mai degrabă despre o reactualizare inconștientă a unei informații achiziționate conștient (Holander, 1986). Altfel spus, datorită condițiilor experimentale organizate de cel care conduce investigația în studiul percepției nonatenționale (ex.: în sarcina de ascultare dihotomică, subiecții trebuie să ignore mesajul transmis la o ureche și să-și concentreze resursele cognitiv-atenționale asupra mesajului transmis la cealaltă ureche), stimulii intră în câmpul conștiinței un timp extrem de scurt, astfel că nu sunt prelucrați suficient pentru a fi reactualizați explicit ci doar implicit. În consecință, achiziția a fost conștientă, iar reactualizarea este inconștientă, deoarece caracteristicile achiziției (timpul scurt de conștientizare a materialului de codat) nu au permis constituirea unor reprezentări în memoria explicită care să susțină apoi o reactualizare conștientă. Substratul neurofiziologic în acest caz ar presupune următorul mecanism (Schacter și Tulving, 1994). Hipocampusul este implicat în percepția explicită și reactualizarea explicită de informație. Datorită faptului că timpul de expunere a stimulului este prea mic sau deoarece nu i se alocă suficiente resurse cognitive, acesta este codat doar la nivelul amigdalei și zonelor colaterale, fără a fi codat și la nivelul hipocampusului. Altfel spus, el intră în memoria implicită fără să fie codat și în memoria explicită. În consecință, el nu poate fi reactualizat conștient, ci doar inconștient, reactualizarea bazându-se pe informațiile codate în amigdală și zonele colaterale.

A doua întrebare urmărea metodologia de studiu a percepției implicite. Ea este abordată succint în cele ce urmează. Prezentarea subliminală a unui stimul poate lua forme diverse: (a) intensitate scăzută a stimulului sub pragul senzorial minimal absolut; (b) durată mică de prezentare (de ordinul milisecundelor: ex. 4 ms); (c) mascarea stimulului-țintă. Mascarea se poate realiza printr-un câmp de energie care acționează simultan cu stimulul-țintă sau printr-un alt stimul-mască prezentat simultan sau la intervale de timp mici înainte sau după stimulul-țintă. Masca este prezentată un timp mai îndelungat: 2-4 secunde iar stimulul țintă un timp mai redus, timp care ar fi permis însă în condițiile în care lipsea masca perceperea lui conștientă. Cercetările arată că efectul stimulului subliminal este mediat de metodologia folosită pentru reprezentarea sa subliminală. Recent, Merikle (1992) propune o metodologie îmbunătățită asupra studiului percepției subliminale. El face distincție între prag senzorial minimal absolut sau pragul conștiinței, pragul subiectiv și pragul obiectiv.

Pragul conștiinței este nivelul de la care subiectul conștientizează prezența stimulului și/sau îi poate descrie caracteristicile fizice, lingvistice și semantice. Pragul subiectiv este acel prag de la care subiectul declară că pe ecranul tahistoscopului nu percepe nici un stimul, dar dacă i se cere indirect, adică să spună dacă crede că stimulul există sau nu pe ecran bazându-se pe simpla intuiție, atunci procentul de identificare

a prezenței stimulului este de 60-70%, mult mai mare decât nivelul șansă. Aceasta demonstrează faptul că deși subiectiv se neagă existența unui stimul în câmpul perceptiv, acesta este totuși reprezentat în sistemul cognitiv. Pragul obiectiv este acel prag de la care subiectul, bazându-se pe intuiție și descriere lingvistică indirectă, are un procent de identificare a simulului egal cu nivelul șansă, dar prin mijloace electrofiziologice se poate demonstra că stimulul este înregistrat de către sistemul cognitiv. Pornind de la această distincție metodologică, cercetările sugerează faptul că percepția subliminală are loc doar dacă stimulul depășește pragul obiectiv, situându-se într-o zonă cuprinsă între acesta și pragul subiectiv.

La a treia întrebare, și anume care este gradul de prelucrare a stimulilor prezentați subliminal, se răspunde că stimulii prezentați subliminal sunt prelucrați la nivel fizic, lingvistic, al conotației afective și semantic (Lockhart și Craik, 1990). Se argumentează că prelucrarea semantică este însă una generală și nu specifică, vizând mai ales categoria din care face parte stimulul respectiv, și nu semnificația propriu-zisă a stimulului. De asemenea, percepția subliminală are loc în special asupra stimulilor simpli: cuvinte, obiecte, imagini care pot fi cuprinse ușor în câmpul perceptiv, realizându-se mai greu asupra stimulilor complecși, cum ar fi propozițiile care presupun reguli gramaticale și activități perceptive mai complexe: baleierea privirii asupra stimulului, baleiere care este condiționată de posibilitatea localizării și conștientizării cel puțin a prezenței dacă nu a unor caracteristici detaliate ale stimulului.

La a patra întrebare privind mecanismele implicate în percepția implicită se arată că aceasta presupune două tipuri de prelucrări informaționale. Primul tip este reprezentat de procesări comune implicate și în percepția explicită: ex. prelucrările primare de informație: detectarea contururilor, calculul adâncimii în spațiu etc. (Miclea, 1994). Al doilea tip vizează mecanisme specifice percepției subliminale. Acestea se referă în special la reprezentarea semantică a stimulului care este una nespecifică (generală) și difuză în care se activează toate sensurile posibile ale stimulului respectiv și nu doar sensul amorsat de contextul în care apare, ca în cazul percepției explicite.

A cincea linie de investigații experimentale au încercat să răspundă la întrebarea dacă putem fi manipulați prin mesaje subliminale. Orice comportament este determinat de prelucrările informaționale amorsate de stimuli și context și este menținut datorită întăririlor din mediu. Pentru a ne influența comportamentul, stimulii prezentați subliminal trebuie să fie în măsură să activeze procesări informaționale care să susțină comportamentele vizate. Această activare trebuie să aibă o valoare mai mare decât activarea unor procese informaționale competitive care susțin comportamente diferite și care sunt amorsate de alți stimuli subliminali sau de stimuli supraliminari. După publicarea articolului din revista "Life", o avalanșă de cercetări experimentale a fost declanșată, unele din acestea (Watkins, 1975; Silverman, 1976-apud Miclea; Merikle, 1992) arătând că stimulii subliminali influențează comportamentul, altele (Vokey, 1985, 1987-apud Miclea, 1994) arătând că mesajele subliminale nu-l influențează.

Pentru a oferi un răspuns riguros la această întrebare, am efectuat următorul experiment (Dan David, 1995a).

**Ipoteze**: impactul mesajului subliminal asupra comportamentului este mediat de valoarea de activare a cunoștințelor pe care acesta le amorsează. Dacă cunoștințele

au o valoare mare de activare, stimularea subliminală nu mai modifică nivelul acestora şi, în consecinţă, nu influenţează comportamentul. Dacă cunoştinţele au valoare mică de activare, stimularea subliminală nu mai modifică semnificativ nivelul acestora şi, în consecinţă, nu influenţează comportamentul. Dacă valoarea de activare a cunoştinţelor este medie, atunci bombardamentul subliminal le poate modifica valoarea de activare şi, în consecinţă, ne influenţează comportamentul.

**Procedură**: am cerut unui lot de subiecţi să genereze nume de băuturi răcoritoare: două care le plac extrem de mult (au valoarea cea mai mare de activare – sunt primele care le vin în minte), două care nu le plac absolut deloc (au valoarea cea mai mică de activare) şi două care le sunt indiferente (au valoare medie de activare). Evaluarea s-a făcut pe o scală de la 1 (nu îmi place absolut deloc) la 10 (îmi place extrem de mult). În cadrul fiecărei perechi, gradul de preferinţă era acelaşi pentru fiecare. Ulterior, din fiecare pereche numele uneia dintre cele două băuturi răcoritoare (alternativ: prima din prima pereche, a doua din a doua pereche etc.) a fost expus subliminal (25 stimulări la 5 ms). În faza de posttest (la 5 min după expunerea subliminală) fiecărui subiect i s-a cerut să evalueze în cadrul fiecărei perechi care băutură răcoritoare îi place mai mult.

**Rezultate:** rezulatele obţinute prin raportare la un lot de control (nu a primit amorsaj subliminal) au arătat că în post test pentru băuturile răcoritoare care plac extrem de mult preferinţa nu a fost în favoarea băuturii răcoritoare amorsate subliminal $t(38) = 1{,}32$ $p > 0{,}10$. Pentru băuturile răcoritoare care nu plac absolut deloc, preferinţa nu s-a modificat în favoarea sau în defavoarea băuturii răcoritoare amorsate subliminal $t(38) = 1{,}20$ $p > 0{,}10$. În cazul băuturilor răcoritoare indiferente, preferinţa a crescut în favoarea băuturii răcoritoare amorsate subliminal $t(38) = 5{,}25$ $p < 0{,}01$, fără însă ca preferinţa să depăşească pe cea pentru băuturile care au fost declarate că plac extrem de mult $t(38) = 1{,}17$ $p > 0{,}10$.

**Concluzii:** coroborând rezultatele obţinute mai sus cu rezultatele din literatura de specialitate (Vokey, 1985; Merikle, 1992) se poate răspunde la întrebarea privind manipularea comportamentului prin stimulare subliminală.

(a) Prin bombardament subliminal nu putem achiziţiona comportamente noi şi complexe, ci se pot amorsa prelucrări informaţionale care susţin comportamente învăţate; aceasta deoarece achiziţia unor comportamente noi presupune achiziţia unor regularităţi. Or, s-a demonstrat că prin bombardament subliminal se achiziţionează doar reguli parţiale şi covariaţii simple care nu pot susţine comportamente complexe.

(b) Amorsarea prelucrărilor informaţionale se exprimă prin modificări ale preferinţelor (asupra stimulilor prezentaţi subliminal şi/sau asupra stimulilor supraliminali ambigui prezentaţi concomitent cu aceştia), deciziilor şi comportamentelor învăţate.

(c) Dacă avem o preferinţă sau un comportament bine determinate într-un anumit context, bombardamentul subliminal nu are nici un efect asupra acestora; el poate favoriza o altă preferinţă sau un alt comportament făcându-le mai probabile, fără însă ca ele să poată înlocui preferinţa sau comportamentul bine determinate în contextul respectiv. Dacă preferinţa sau comportamentul într-un anumit context există dar nu se impun cu necesitate, stimularea subliminală le poate favoriza manifestarea

exterioară. Dacă într-un anumit context nu avem un comportament sau o preferință predeterminate, de asemenea stimularea subliminală poate favoriza un comportament sau o preferință dintr-o clasă generală amorsată de contextul respectiv.

Pe scurt spus, dacă prin manipulare înțelegem a determina pe cineva să aibă un comportament opus convingerilor și intențiilor sale, atunci nu putem fi manipulați prin bombardament subliminal. Dacă prin manipulare înțelegem a face mai probabil un comportament decât el era înainte, atunci putem fi manipulați prin bombardament subliminal.

Aceste clarificări teoretico-metodologice asupra percepției implicite sunt premisa unor aplicații substanțiale în diverse domenii. Le enumerăm urmând să detaliem doar aplicațiile clinice care au primit o mai mare susținere experimentală: aplicații clinice, în reclamă, optimizarea performanțelor subiecților umani sănătoși etc.

**Apiicații în psihoterapie**. Nucleul de rezultate teoretico-experimentale prezentat mai sus a avansat ideea unor aplicații în domeniul clinic. Aceasta deoarece multe cercetări de psihologie clinică au arătat că simptomatologia unor pacienți este expresia unor prelucrări inconștiente de informație. Spre exemplu, în anxietate apare tendința inconștientă de a prelucra preponderent din realitate stimulii anxiogeni; în consecință, aceasta amplifică anxietatea, care apoi la rândul ei favorizează prelucrarea preponderentă din realitate a stimulilor anxiogeni. Intrăm astfel într-un cerc vicios care amplifică simptomatologia. Aceste prelucrări inconștiente ar putea fi modificate prin stimulare subliminală.

Primele aplicații în domeniu au demarat în paradigma psihanalitică. Se consideră că simptomatologia este expresia unui conflict actual inconștient, conflict care se reduce de fapt la un conflict bazal din copilărie, vizând în special persoanele semnificative (ex. dorință incestuoasă în homosexualitate, agresivitate reprimată în depresie, agresivitate orală în schizofrenie etc.). Stimularea subliminală ar putea influența dinamica acestor conflicte, reducând astfel simptomatologia. Mesajul subliminal cu cel mai mare impact în reducerea simptomatologiei s-a dovedit a fi "Mom and I are one" (eu și mama suntem una). Aceasta deoarece mesajul are un rol simbiotic, rezolvând presupusele conflicte ale individului cu persoane semnificative în copilărie, conflicte în care era implicată în special mama. Acest mesaj, expus subliminal (20 de stimulări de 4 ori pe săptămână), s-a dovedit util în reducerea simptomatologiei în anxietate, schizofrenie, stres, obezitate, performanțe școlare etc. Un alt mesaj subliminal: "Beating dad is O.K." (a-ți bate tatăl este un lucru bun) care se presupune că acționează și rezolvă conflictul Oedip, are un efect benefic asupra performanțelor în condiții de competiție (ex. tir cu arcul etc.). Aceasta, spre deosebire de mesajul "Beating dad is wrong" (a-ți bate tatăl este un lucru rău) care acutizând complexul Oedip, reduce performanțele în condiții de competiție. Complexul Oedip apare în cazul băieților, în jurul vârstei de 3-4 ani. Ei se simt legați de mamă și își urăsc tații pe care îi văd ca niște competitori pentru favorurile mamei. Băieții simt anxietate când realizează faptul că își urăsc tatăl. Complexul și anxietatea generată de acesta se rezolvă atunci când băieții se identifică cu tatăl lor, reușind astfel să intre în favorurile mamei; la unii subiecți acest complex rămâne nerezolvat fiind sursa multor tulburări

psihice la vârsta adultă. Aceste mesaje prezentate supraliminal (peste pragul minimal absolut) nu au efectele prezentate mai sus deoarece, consideră autorii, prezentarea supraliminară declanşează mecanismele de apărare care împiedică reprezentarea lor adecvată în memorie şi în dinamica conflictului inconştient. Oricât ar părea de ciudate aceste rezultate obţinute ca urmare a unui angajament psihanalitic, ele au fost confirmate de studiile moderne de metaanaliză. Recent s-a încercat reinterpretarea acestor rezultate într-un cadru teoretic ştiinţific, dincolo de perspectiva psihanalitică cu tentă de mit. Aceasta poate duce la clarificarea mecanismelor implicate şi la potenţarea efectului lor. Rezultatele acestor interpretări le prezentăm în continuare.

(a) S-a demonstrat că aproximativ aceleaşi efecte se obţin chiar dacă nu afişăm subliminal întregul conţinut stabilit de psihanalişti, ci doar părţi din acesta, de exemplu: "mom", "O.K.", "one", "wrong". Aceasta înseamnă că efectele acestor stimulări subliminale se datorează faptului că ele conţin cuvinte cu anumită încărcătură afectivă pozitivă sau negativă, încărcătură care este procesată subliminal şi care ulterior poate contribui la exacerbarea sau diminuarea simptomatologiei.

(b) Este puţin probabil să prelucrăm subliminal semnificaţia unui mesaj atât de complex. Dacă totuşi el este prelucrat, impactul său asupra comportamentului atunci când el este prezentat subliminal (spre deosebire de prezentarea supraliminală, caz în care efectul nu apare) poate fi justificat dintr-o perspectivă nonpsihanalitică verificabilă experimental. Astfel, cercetările din psihologia cognitivă arată că orice mesaj este reprezentat iniţial în sistemul cognitiv ca fiind adevărat. Abia în faza ulterioară urmează o elaborare secundară (situată la interfaţa prelucrărilor inconştiente şi conştiente, necesitând anumite resurse cognitive) care stabileşte cu certitudine dacă mesajul este adevărat sau fals. În cazul în care mesajul este subliminal, elaborarea secundară nu poate avea loc şi în consecinţă, orice mesaj subliminal este reprezentat în sistemul cognitiv ca un mesaj adevărat. Acest mesaj adevărat, emoţional pozitiv, contribuie la remiterea simptomatologiei. Mecanismele detaliate prin care mesajul contribuie la remiterea simptomatologiei trebuie clarificate de cercetări ulterioare.

O altă linie de aplicare a bombardamentului subliminal în psihoterapie vizează ţintit anxietatea şi reducerea acesteia prin desensibilizare progresivă sub stimulare subliminală. Astfel, prezentarea subliminală a stimulilor în cadrul desensibilizării progresive (ex. filme prezentate despre spaţii deschise cu o intensitate sub pragul senzorial minimal absolut în cazul agorafobiei – teama de spaţii deschise) a dus la obţinerea aceloraşi rezultate ca şi în cazul expunerilor supraliminale. În plus, expunerea subliminală a fost mai puţin stresantă şi solicitantă pentru subiect, reducând tensiunea musculară, dificultăţile de respiraţie, transpiraţia etc. Pornind de la aceste rezultate, s-a elaborat o nouă variantă a tehnicii clasice de desensibilitate progresivă. În această procedură, înainte de intervenţiile clasice (expunerea supraliminală) apare o expunere subliminală a stimulilor, iar apoi trecerea de la expunerea subliminală la cea supraliminală se realizează gradat.

Deşi promiţătoare, tehnica bombardamentului subliminal în psihoterapie este mai mult expresia activităţii de cercetare decât a practicii efective. Studiile viitoare trebuie să pună la dispoziţie un algoritm eficace şi ecologic de intervenţie în practica clinică cu ajutorul tehnicilor de stimulare subliminală.

### 1.9.2.2. Învățarea implicită (inconștientă)

Seger, într-un articol intitulat "Implicit learning", publicat în Psychological Bulletin (1994), considera că o definire adecvată a învățării implicite trebuie să ia în calcul patru criterii. Primul criteriu se referă la faptul că informația achiziționată prin învățare implicită nu este accesibilă conștiinței. Subiectul nu poate verbaliza și conștientiza ceea ce a învățat. Al doilea criteriu presupune că informația achiziționată este extrem de complexă, nereducându-se la simple asociații. Al treilea criteriu arată că învățarea implicită este o consecință incidentală a unor procesări cognitive realizate asupra stimulilor. Învățarea implicită nu necesită procesări conștiente reunite sub termenul de "testări de ipoteze" ca în cazul învățării explicite al cărei prototip este învățarea școlară. Rămâne însă deschisă posibilitatea ca procesările cognitive incidentale să fie influențate de strategii conștiente cum ar fi ignorarea anumitor porțiuni ale stimulului sau ale realității și în consecință să presupună alocarea de resurse cognitive (Le Compte, 1992). Al patrulea criteriu presupune că învățarea implicită nu este afectată în cazul amneziicilor. În consecință, este posibil ca baza ei fiziologică să nu fie hipocampică ci parieto-occipitală (Knowlton și Squire, 1994).

Primele două criterii se regăsesc în definiția formulată de Reber (1989; 1997): învățarea implicită este un proces de învățare inconștient prin care dobândim cunoștințe sau reguli abstracte. Dar o definiție validă trebuie să cuprindă toate cele patru criterii formulate mai sus. Vom adopta, în consecință, ca definiție a învățării implicite, propunerea lui Seger (1994): învățarea implicită este un proces prin care achiziționăm informații complexe într-o manieră incidentală, iar aceste informații nu pot fi conștientizate și verbalizate.

Există un număr imens de probe și modalități de evaluare a învățării implicite a căror trecere în revistă și analiză comparativă ar putea face obiectul unei lucrări de sine stătătoare (pentru detalii vezi Lewicki, 1986; Seger, 1994). În această parte a lucrării prezentăm probele prototip de evaluare a învățării implicite, cele care au dat tonul, au ghidat și ghidează încă majoritatea cercetărilor în acest domeniu: sarcina gramaticii artificiale și sarcina învățării contingențelor, larg utilizate în cercetarea de specialitate.

Am definit gramatica artificială ca pe o mulțime de reguli de combinare a unor simboluri, combinațiile rezultate nefiind utilizate natural în comunicarea curentă. Sarcina învățării unei gramatici artificiale a orientat dezvoltarea domeniului de cercetare a învățării implicite din primii ani ai constituirii acestuia (Reber, 1989), furnizând datele experimentale care au pus bazele acestei paradigme. Procedura experimentală a gramaticii artificiale presupune o secvențialitate bine precizată.

Mai întâi se generează un șir de litere pe baza unor reguli arbitrare stabilite de experimentator sau pe baza unor reguli stabilite în cadrul unui sistem markowian (figura 1.9.1.).

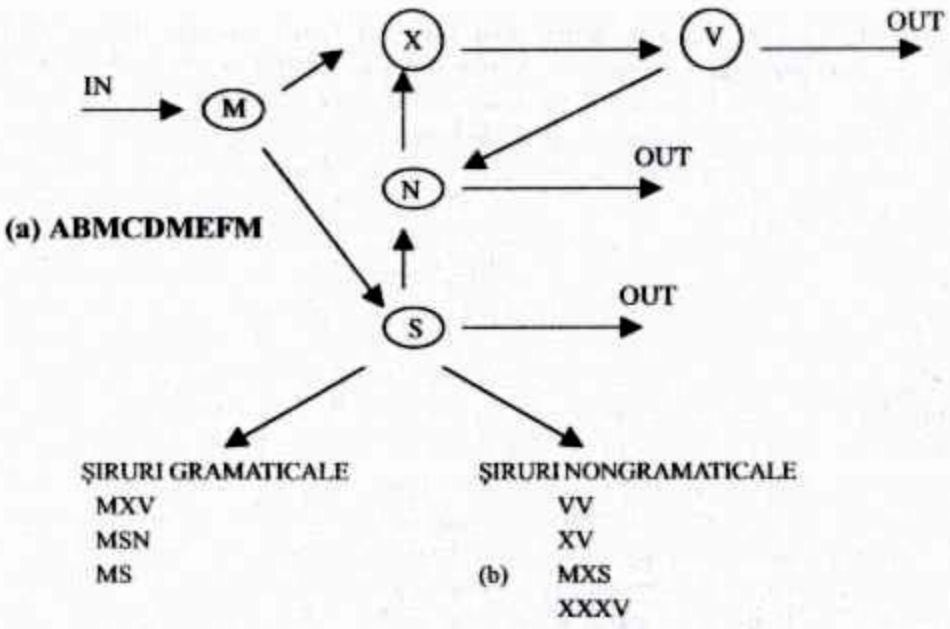


**Figura 1.9.1. Şiruri de litere generate pe baza unei reguli stabilite de experimentator (a) sau în cadrul unui sistem markowian (b).**

Un sistem markovian constă dintr-o mulţime de reguli. Aceste reguli se stabilesc începând de la intrarea sistemului (In), adăugând literele ce se află pe calea ce duce spre ieşirea din sistem (Out) (vezi fig.1.9.1). Este foarte puţin probabil ca subiectul să fi avut anterior contact cu aceste reguli sau cu şirurile de litere rezultate.

În prima fază – faza de achiziţie – subiecţilor li se prezintă şirurile generate în baza unei gramatici artificiale, cu un timp de expunere variind de la câteva secunde la un minut. Lotul de subiecţi este împărţit în două grupe. Grupul I are sarcina de a detecta regulile pe baza cărora s-au generat şirurile de litere (învăţare explicită). Grupul II are sarcina de a memora combinaţiile respective (învăţare implicită).

În faza a doua a experimentului – faza de test – ambelor grupe le sunt prezentate noi şiruri de litere. Unele din aceste şiruri sunt generate, pe baza aceleiaşi gramatici, ca cele din faza de achiziţie, iar altele violează gramatica respectivă. Sarcina subiecţilor este de a clasifica aceste şiruri de litere în două categorii: corecte gramatical şi incorecte gramatical.

Rezultatele obţinute în acest gen de cercetări arată că performanţele (operaţionalizate prin numărul de răspunsuri corecte) sunt egale sau mai mari pentru grupul II decât pentru grupul I. Protocolul subiecţilor din grupul II, în care se cerea să se explice regulile în baza cărora au realizat clasificarea, este extrem de lacunar. Acest fapt evidenţiază caracterul implicit al învăţării unei gramatici artificiale.

O altă sarcină de învăţare implicită, larg utilizată în cercetarea psihologică după cum aminteam mai sus, este sarcina contingenţelor simple. O descriem în cele care urmează într-o variantă prezentată de Lewicki (1986).

În prima fază, acesta a prezentat poze ale unor femei asociate fiecare cu o mulțime de descriptori de personalitate. Materialul a fost astfel organizat încât doar femeile cu părul lung să fie asociate cu descriptorul de personalitate: "inteligență". Materialul fiind extrem de complex – poze de femei cu părul lung prezentate aleator cu poze de femei cu părul scurt și un număr mare de descriptori de personalitate atașați fiecărei poze (10 descriptori) –, subiecții nu conștientizau această asociere în faza de expunere. Acest lucru s-a demonstrat pe baza protocoalelor realizate după faza de expunere. Mai mult, subiecții nu au conștientizat nici măcar faptul că femeile se putea clasifica în cele două categorii: cu păr lung și cu păr scurt. Aceasta probabil atât datorită faptului că este un criteriu neuzual de clasificare, cât și faptului că sarcina lor era alta și, în consecință, resursele cognitive erau alocate altor obiective: să studieze poza femeilor în asociere cu descrierile de personalitate. În faza a doua (subiecților li s-a spus că este un alt experiment de sine stătător), subiecții primeau alte poze de femei: unele cu părul lung altele cu părul scurt (care nu au fost prezentate în faza întâi) cerându-li-se să încerce să estimeze gradul de inteligență al acestora, așa cum cred ei, chiar dacă nu au niște informații certe despre acele persoane. S-a observat că subiecții asociază sistematic femeile cu părul lung cu un grad mai mare de inteligență, în comparație cu femeile cu părul scurt. Mai mult, ei nu conștientizau această distorsionare, ea transparând doar din analizele statistice efectuate de experimentator. Altfel spus, subiecții au învățat în faza de expunere, inconștient, o regularitate pe care apoi au utilizat-o inconștient în faza de test pentru a le ghida deciziile și evaluările. Această regularitate a presupus asocierea dintre atributul de "inteligentă" și "părul lung".

Abordarea mecanismelor învățării implicite arată că sistemul cognitiv uman dispune de un mecanism inconștient de achiziție a informației care are următoarele atribute: (a) informația se achiziționează inconștient; (b) informația achiziționată inconștient funcționează doar inconștient; (c) funcționarea inconștientă a informației achiziționate inconștient nu poate fi controlată voluntar și conștient. Un astfel de mecanism intervine și în achiziția limbajului natural la om în condiții ecologice (David, 1995b). În achiziția inconștientă a informației prin învățare implicită intervin două tipuri de mecanisme: mecanisme de achiziție a covariațiilor între stimulii prezentați și mecanisme de achiziție a unor reguli abstracte care caracterizează covariațiile între stimulii prezentați. Cu cât expunerea subiectului la regularitățile din mediu este mai puternică (ex. mai mulți stimuli, timp îndelungat de expunere la mai mulți stimuli din aceeași clasă etc.), cu atât se favorizează mecanismele de achiziție a unor reguli abstracte în dauna mecanismelor simple de achiziție a covariațiilor între stimulii prezentați. Aceasta favorizează la rândul ei transferul cunoștințelor învățate implicit în alte condiții decât cele în care a avut loc învățarea (Knowlton și Squire, 1994; Reber, 1997). Raportate la mecanismele învățării explicite (intenționate și conștiente – vezi învățarea școlară) care intervin în cazul informațiilor mai simple și bine structurate, mecanismele învățării implicite intervin în special în cazul achiziției informațiilor complexe, ambigue și mai slab structurate (Reber, 1997).

O direcție nouă de cercetare aplicată, aflată încă în fază incipientă, este achiziția implicită a limbajului natural la om. Clarificările necesare încă asupra mecanismelor

învățării implicite vor stimula dezvoltarea acestui domeniu cu valență ecologică evidentă. În cele ce urmează facem scurte considerații asupra învățării implicite a limbajului natural bazate pe cercetările noastre anterioare (David, 1995b).

Multă vreme nu s-a putut explica achiziția regulilor limbajului natural astfel că în lingvistică și psiholingvistică și-au făcut apariția teorii ale achiziției limbajului care puneau accentul pe factori genetici și nu pe învățare. Deși asumpțiile lor erau greu de testat experimental cu mijloacele științei, ele au reușit să se impună, deoarece ofereau soluții coerente logic, la probleme care nu își aveau soluționarea. Un astfel de exemplu este teoria gramaticii universale formulată de Chomsky (1969). Ideea centrală a acestei teorii este că subiectul uman nu trebuie să învețe limbajul natural ci trebuie doar să-l descopere cu ajutorul unor reguli gramaticale universale care sunt înnăscute. Scurt spus, subiectul uman se naște cu o gramatică universală care apoi se particularizează într-un limbaj specific în funcție de mediul în care este scufundat subiectul.

Treptat însă psiholingvistica a primit un "ajutor" semnificativ din partea psihologiei cognitive. Aici studiile referitoare la inconștientul cognitiv au cunoscut în ultima vreme o dezvoltare explozivă (Schacter, 1987; Reber, 1989; Merikle, 1992) sugerându-se ideea că o mare cantitate de informație poate fi achiziționată prin învățare implicită. Psiholingvistica preia această idee arătând că multe din regulile limbajului natural au caracteristici ale sistemelor implicite și de aici apare posibilitatea ca ele să fie învățate implicit. Cercetările noastre (David, 1995b) coroborate cu cele din literatura de specialitate (Reber, 1989) au arătat că atât limbajul natural cât și limbajul artificial pot fi achiziționate prin învățare implicită și explicită. Mai detaliat, concluziile acestor cercetări sunt prezentate în continuare.

(1) În cazul subiecților adulți eficiența învățării explicite și implicite este aceeași atât în cazul limbajului natural cât și în cazul limbajului artificial.

(2) În cazul copiilor (3-4 ani) cele două tipuri de învățare sunt mai eficiente în cazul învățării limbajului natural decât în cazul limbajului artificial. Aceasta a fost interpretată în sensul că, în cazul copiilor, există o predispoziție genetică de a percepe din mediu stimuli lingvistici naturali. Cu vârsta, această pregătire genetică se reduce iar la adulți dispare, așa că în cazul lor limbajul natural și cel artificial se însușesc la fel de rapid. Această pregătire genetică trebuie văzută ca stimulând viteza de achiziție a limbajului și nu ca angrenând niște mecanisme diferite de învățare. Acest lucru este confirmat și de capacitatea generală a subiectului uman de a învăța explicit și implicit regularități din mediu, indiferent dacă sunt regularități lingvistice sau nu. Desigur, cum am menționat anterior, în cazul copiilor există o preferința exprimată prin rapiditatea achiziției, de a învăța limbajul natural. Această rapiditate nu presupune niște mecanisme speciale înnăscute, cum sugera Chomsky (1969) ci este explicabilă prin faptul că pregătirea genetică a speciei umane favorizează orientarea resurselor atenționale spre acești stimuli și în consecință spre prelucrarea lor preferențială.

Prin această atitudine, psiholingvistica se depărtează de pozițiile lingvisticii computaționale dominată încă de teorii care accentuează rolul factorilor genetici în

achiziția limbajului natural. Categoric, teoria învățării implicite nu poate justifica singură achiziția limbajului natural. Unele reguli ale limbajului natural au caracteristici ale sistemelor explicite. Ele sunt, în consecință, achiziționate prin învățare explicită. Numai împreună, învățarea implicită și explicită pot justifica complexitatea achiziției limbajului natural, deși ponderea învățării implicite este mult mai mare comparativ cu aceea a învățării explicite.

### 1.9.2.3. Memoria implicită

Memoria implicită este conceptul cel mai strâns legat de reactualizarea inconștientă de informație, astfel că el va fi abordat mai detaliat în cele ce urmează, acordându-i un spațiu mai larg decât am acordat percepției și învățării implicite.

Memoria implicită este astăzi partea cea mai intens investigată a memoriei sistemului cognitiv uman (Schacter, 1987). Există trei paradigme în cadrul cărora se desfășoară studiul memoriei implicite: paradigma criteriului reactualizării intenționate (RIC), paradigma dublei disocieri a proceselor (PDP) și paradigma triplei disocieri a proceselor (PDA).

Tradiția de cercetare, creată ca urmare a succeselor obținute de Ebinghaus (apud Miclea, 1994) în cercetarea memoriei, are ca nucleu tare următoarele asumpții teoretico-metodologice: itemii care se utilizează în probele de memorie sunt predominant de natură verbală sau imagistică (ex.: silabe fără sens, litere, cuvinte, fotografii etc); evaluarea acurateții memoriei se realizează prin teste de recunoaștere și reproducere. Această opțiune teoretico-metodologică și-a adus o contribuție serioasă la îmbogățirea cunoștințelor noastre despre memorie, dar nu acoperă întreaga complexitate a acesteia. Spre exemplu, este foarte greu să verbalizăm, să recunoaștem sau să reproducem regulile gramaticale pe care le-am utilizat în generarea unei expresii lingvistice. Aceste cunoștințe sunt implicite, inconștiente, greu verbalizabile. Ele se evidențiază indirect prin modul în care influențează comportamentul, în exemplul nostru, în expresiile lingvistice pe care le generează.

Pornind de la aceste considerente, Graf și Schacter (1985) propun distincția dintre memoria explicită și memoria implicită. Memoria explicită presupune reactualizarea voluntară și conștientă în faza de test a informației pe care un subiect a asimilat-o în faza de achiziție. Ea este evaluată cu teste explicite de memorie (recunoaștere sau reproducere) și înglobează tradiția începută de Ebinghaus în studiul memoriei. Memoria implicită se definește la două nivele de tărie. În sens larg, ea se referă la acele situații în care informația asimilată conștient sau inconștient în faza de achiziție influențează involuntar (conștient sau inconștient) performanța în faza de test. În sens tare (restrâns) se referă la acele situații în care informația asimilată conștient și voluntar în faza de achiziție influențează performanța în faza de test involuntar și inconștient. Evaluarea memoriei implicite se realizează indirect prin efectul pe care aceasta îl are asupra comportamentului. Rezumând, avem trei modalități de achiziție a informației: (a) voluntară (intenționată) și conștientă (b) involuntară (neintenționată)

și conștientă (c) involuntară și inconștientă. De asemenea, avem trei modalități de reactualizare a informației: (a) voluntară și conștientă; (b) involuntară și conștientă; (c) involuntară și inconștientă. Memoria explicită este un termen ce se referă la reactualizarea voluntară și conștientă a unui conținut informațional achiziționat conștient. Memoria implicită în sens larg se referă la reactualizarea involuntară a unui conținut informațional. În sens restrâns, termenul de memorie implicită se referă la orice reactualizare involuntară și inconștientă a unui conținut informațional achiziționat conștient. Să analizăm aceste concepte și evoluția teoretico-experimentală care a dus la constituirea lor în forma prezentată mai sus.

Noțiunea de memorie implicită în accepțiunea sa largă acoperă un domeniu heterogen, incluzând mai multe tradiții de cercetare: percepție implicită, învățare implicită și amorsajul. În acest sens, ea se identifică cu prelucrările inconștiente de informație. Nucleul tare îl constituie însă amorsajul, în literatura de specialitate termenul de memorie implicită desemnând în special acest fenomen. Pentru a înțelege fenomenul de amorsaj, prezentăm mai jos aparatul conceptual utilizat. Orice stimul care este prezentat mai întâi pentru a influența anumite procese de prelucrare informațională ulterioare se numește amorsă. Stimulul care urmează amorsei și a cărui procesare este influențată de aceasta se numește țintă. Influența amorsei asupra țintei poate fi pozitivă, adică facilitează procesarea acesteia – amorsaj pozitiv, negativă, adică inhibă procesarea țintei – amorsaj negativ sau neutră nu afectează prelucrarea țintei. Distanța temporală dintre amorsă și țintă poartă numele de "asincronie între stimuli" (SOA-stimulus oneset asyncrony). Dacă amorsa și stimulul țintă sunt stimuli identici vorbim despre amorsaj repetitiv (repetition priming). Dacă amorsa și ținta sunt stimuli diferiți vorbim despre amorsaj semantic (semantic priming).

Rezumând, avem următoarele tipuri de amorsaje (Neely, 1978): amorsaj semantic facilitator, amorsaj semantic negativ, amorsaj repetitiv facilitator și amorsaj repetitiv negativ.

*Exemplul 1.* Amorsaj semantic facilitator. Stimulul "medic" (amorsă) prezentat înaintea (la un interval anume SOA) stimulului "asistentă" (țintă) favorizează identificarea acestuia din urmă.

*Exemplul 2.* Amorsaj semantic negativ. Stimulul "calm" prezentat înaintea stimulului "agresiv" inhibă identificarea acestuia din urmă. Stimulul "xxx" prezentat înaintea stimulului "psihologie" nu afectează identificarea acestuia din urmă nici în sensul facilitării, nici în sensul inhibiției.

*Exemplul 4.* Amorsaj repetitiv facilitator. Stimulul "medic" este identificat mai repede dacă el a mai fost expus anterior.

*Exemplul 5.* Amorsaj repetitiv negativ. Dacă subiectului i se cere să ignore cuvintele prezentate în partea dreaptă a unui monitor și să rețină cuvintele din partea stângă, la o prezentare ulterioară a cuvintelor din partea dreaptă acestea sunt identificate mai greu în comparație cu alte cuvinte.

Amorsajul repetitiv facilitator este obiectul preferat de studiu al cercetărilor care investighează memoria sistemului cognitiv uman. Așa cum am exemplificat anterior, noțiunea de amorsaj repetitiv facilitator se folosește pentru a descrie fenomenul de facilitare a prelucrării unui stimul ca urmare a experienței noastre anterioare cu stimulul respectiv. Serioase resurse financiare și de timp sunt alocate studierii acestui domeniu, miza constituind-o aplicațiile posibile în psihodiagnostic, psihologie clinică,

psihoterapie şi psihologie juridică. Mai mult, unele aspecte ale lui sunt legate direct de obiectivele acestei lucrări şi, în consecinţă el va fi abordat mai detaliat în cele ce urmează, celelalte forme de amorsaj urmând a fi detaliate doar în măsura în care sunt legate şi implicate în demersul teoretico-experimental al lucrării.

Aşa cum aminteam anterior, există trei paradigme de studiu a memoriei implicite: (1) paradigma criteriului reactualizării intenţionale (retrieval intentionality criterion – RIC); (2) paradigma dublei disocieri a proceselor (process dissociation paradigm – PDP) şi (3) paradigma triplei disocieri a proceselor (process dissociation analysis – PDA).

**(A) Paradigma criteriului reactualizării intenţionate (reprezentanţi: Graf, 1995, Roediger, 1990, Schacter, 1987 etc).**

**(A1) Nucleul tare.** Paradigma criteriului reactualizării intenţionate (RIC) a pus bazele, a asistat şi a orientat dezvoltarea cercetărilor asupra memoriei implicite. Această paradigmă se numeşte paradigma criteriului reactualizării intenţionate deoarece distincţia dintre memoria implicită şi cea explicită se face în funcţie de tipul de reactualizare pe care o face subiectul: voluntară sau involuntară. Distincţia memorie implicită şi memorie explicită este aşadar în fapt o distincţie dintre memoria involuntară şi memoria voluntară (Graf şi Komatsu, 1994). Deoarece termenul de memorie implicită, respectiv explicită, este definit şi operaţionalizat în literatura de specialitate (Graf şi Schacter, 1978; 1985; Schacter, 1987) preponderent prin forma de reactualizare, să convenim deocamdată că în cursul lucrării vom utiliza ca sinonimi cei doi termeni: memorie şi reactualizare, fără ca prin aceasta să uităm că memoria presupune şi celelalte două faze, de achiziţie respectiv de păstrare a informaţiei. Memoria implicită este o noţiune care semnifică faptul că experienţa anterioară influenţează performanţa într-o sarcină care nu cere o reactualizare voluntară a acelei experienţe. Avem două tipuri de memorie implicită (involuntară): involuntară şi conştientă şi involuntară şi inconştientă (Ross, 1984; Graf şi Komatsu, 1994; Komatsu, Graf şi Uttl, 1995).

În cazul memoriei implicite cu conştientizare subiectul conştientizează faptul că unele informaţii pe care le-a utilizat involuntar, nedeliberat pentru rezolvarea fazei de test au fost prezentate în faza de achiziţie. În cazul memoriei implicite fără conştientizare, subiectul deşi utilizează involuntar informaţia din faza de achiziţie pentru rezolvarea fazei de test nu conştientizează acest lucru.

Memoria explicită este o noţiune care semnifică faptul că experienţa anterioară influenţează performanţa într-o sarcină care cere o reactualizare voluntară a acelei experienţe.

Operaţional, distincţia dintre memoria implicită şi memoria explicită se realizează aşadar în laborator prin instrucţia de reactualizare. În situaţiile cotidiene de viaţă distincţia apare în funcţie de tipul de reactualizare: voluntară (intenţionată) pentru memoria explicită şi involuntară (neintenţionată) pentru memoria implicită. În probele de memorie implicită se cere subiecţilor să rezolve sarcina din faza de test fără ca experimentatorul să facă referire la faza de achiziţie. Se scontează pe o influenţă

involuntară a informației din faza de achiziție în faza de test. În probele de memorie explicită se cere subiecților să rezolve faza de test utilizând informația din faza de achiziție.

**(A2) Probe de evaluare a memoriei implicite (amorsaj repetitiv facilitator și amorsajul semantic).** Probele de evaluare a amorsajului repetitiv facilitator se clasifică după natura amorsei în două mari categorii: probe implicite perceptuale și probe implicite conceptuale (Graf și Ryan, 1990; Roediger 1990; Tulving și Schacter 1990; Roediger, Weldon, Stadler, și Riegler, 1992). A treia categorie de probe ce urmează a fi prezentată în acest subcapitol va fi cea referitoare la evaluarea amorsaj semantic.

Probele implicite perceptuale se adresează sistemului perceptiv. Stimulii care au apărut în faza de achiziție, sau părți ale acestora (ex. rădăcini de cuvinte), apar identic, cu aceleași caracteristici fizice și în faza de test. Trei sunt cele mai utilizate probe implicite perceptuale: (a) completarea rădăcinilor de cuvinte; (b) completarea fragmentelor de cuvinte; (c) identificarea perceptivă. Să le descriem succint în cele ce urmează.

***Completarea rădăcinilor de cuvinte***. Proba presupune două faze: faza de achiziție și faza de test. În faza de achiziție, subiecților li se prezintă o listă de cuvinte pe care aceștia o pot prelucra la diferite nivele (Craik și Lockhart, 1972; Craik și Tulving, 1975; Lockhart și Craik, 1990): fizic (cuvintele sunt scrise cu litere de tipar sau de mână?), fonologic (să genereze cuvinte care rimează cu cuvântul studiat) sau semantic (să genereze sinonime cu cuvântul studiat). În faza de test, subiectul primește rădăcini ale unor cuvinte, unele prezentate în faza de achiziție, altele noi (ex.: "CAR—" pentru "CARTE"; "MA—" pentru "MASĂ"), având sarcina de a le completa cu primul cuvânt cu sens care le vine în minte. S-a observat că subiecții au tendința involuntară de a completa rădăcinile de cuvinte astfel încât să rezulte cuvinte prezentate în faza de achiziție, deși nu li s-a cerut explicit acest lucru. Unii dintre ei conștientizează acest lucru – reactualizare involuntară și conștientă, alții nu conștientizează acest lucru – reactualizare involuntară și inconștientă.

***Completarea fragmentelor de cuvinte***. Proba se aseamănă cu "completarea rădăcinilor de cuvinte" dar în faza de test nu se prezintă rădăcini de cuvinte ci cuvinte fragmentare: ex. – "C-R—" pentru carte ; "M—Ă" pentru masă etc.

***Identificare perceptivă.*** Proba a fost propusă ca test implicit de Jacoby și Dallas (1981). Subiecților li se prezintă cu timp de expunere foarte scurt (30-50 ms) cuvinte pe care aveau sarcina să le identifice (faza de test). Proporția identificărilor corecte este mai mare pentru cuvintele care au fost prezentate în faza de achiziție (chiar dacă subiecții nu conștientizează acest lucru) în comparație cu cuvintele care nu au fost prezentate în această fază.

Probele implicite conceptuale fac apel la cunoștințe conceptuale legate de itemii din faza studiu fără a implica sistemul perceptiv (Gellatly, Parker, Blurton și Woods, 1994). Trei sunt cele mai frecvent utilizate: (a) generarea de cuvinte țintă; (b) sarcina cuvintelor omofone; (c) completare de propoziții. Să le analizăm succint în cele ce urmează.

***Generarea de cuvinte ţintă.*** Proba angajează următoarea procedură: în faza de achiziţie subiecţii examinează o listă de cuvinte care conţine alături de alţi stimuli verbali exemplare ale unor categorii ţintă. Aceste exemplare au o frecvenţă mică de utilizare în limbaj. În faza de test, când subiecţilor li se cere să genereze exemplare ale categoriilor ţintă, probabilitatea de a utiliza itemii din faza de achiziţie este mai mare pentru lotul experimental care a studiat lista în comparaţie cu subiecţii care nu au examinat lista din faza de achiziţie (lot de control).

***Sarcina cuvintelor omofone.*** Jacoby şi Witherspoon (1982) elaborează o probă care utilizează cuvinte omofone (se pronunţă la fel dar se scriu diferit). Ele au o frecvenţă de utilizare diferită în limbaj. În faza de achiziţie, subiecţilor li se solicită să răspundă la întrebări care conţin cuvântul din perechea omofonă cu frecvenţa de utilizare cea mai mică. În faza de test, subiecţii au sarcina de a alege forma grafică pentru cuvintele omofone prezentate auditiv. Amorsajul se manifestă prin faptul că subiecţii aleg forma grafică a cuvântului cu frecvenţa cea mai mică din cadrul perechii omofone, dar prezentată anterior în faza de achiziţie.

***Completarea de propoziţii.*** În faza de achiziţie, subiecţii examinează o listă de cuvinte, iar în faza de test sunt rugaţi să completeze propoziţii lacunare. Deşi propoziţia permite mai multe variante de completare, subiecţii preferă cuvintele din faza de achiziţie deşi acestea au frecvenţă de utilizare mică în limbaj.

***Probele care evaluează amorsajul semantic*** presupun următoarea procedură pe care am descris-o anterior şi pe care o reluăm aici pentru a ne-o reaminti, sedimenta şi înţelege mai clar. Este prezentat mai întâi un stimul amorsă pentru a influenţa anumite procese de prelucrare informaţională ulterioare. Stimulul care urmează amorsei şi a cărui procesare este influenţată de aceasta se numeşte ţintă. Influenţa amorsei asupra ţintei poate fi pozitivă adică facilitează procesarea acesteia – amorsaj pozitiv, negativă, adică inhibă procesarea ţintei – amorsaj negativ, sau neutră, nu influenţează prelucrarea ţintei. Distanţa temporală dintre amorsă şi ţintă poartă numele de asincronie temporală (SOA – stimulus oneset asyncrony). Amintim aici că amorsajul semantic asimilează probele clasice de asociaţii de cuvinte prin asemănare, contrast şi contiguitate (Gleitman, 1991).

Studiile experimentale care au utilizat aceste probe de memorie implicită s-au concretizat într-o mulţime de regularităţi care guvernează rezultatele obţinute prin utilizarea lor. Unele din aceste regularităţi sunt bine verificate, în timp ce altele sunt susţinute de date teoretico-experimentale relativ puţine. Vom prezenta în continuare acele regularităţi care au primit o confirmare experimentală sistematică.

**(A3) Regularităţi ale amorsajului repetitiv facilitator şi ale amorsajului semantic**. Testele implicite perceptuale sunt afectate de caracteristicile de suprafaţă ale stimulilor utilizaţi, mai precis de corespondenţa între caracteristicile fizice ale stimulilor din faza de achiziţie şi ale stimulilor din faza de test (Graf şi Schacter, 1985; Roediger şi Blaxton 1987; Fergus, Craik, Moscovith, şi Down, 1994 etc.). Astfel, amorsajul evaluat prin probe implicite perceptuale este mai redus când modalitatea senzorială de prezentare a stimulului în cele două faze: studiu şi test este diferită, spre exemplu vizuală în faza de achiziţie şi auditivă în faza de test (Kirstner

și Smith, 1974; Jacoby și Dallas, 1981; Kirstner, Milech și Standen, 1983; Graf, Shimamura și Squire, 1985). În cazul sarcinii de identificare perceptiv-vizuală amorsajul nu se manifestă absolut deloc în condițiile schimbării modalității senzoriale a stimulilor din faza de achiziție și faza de test (Jacoby și Dallas 1981). Pentru probele de completare a rădăcinilor de cuvinte și completare a fragmentelor de cuvinte amorsajul, deși mai redus, este totuși prezent și în aceste condiții. În cadrul aceleiași modalități senzoriale, amorsajul este mai redus când se schimbă caracteristicile de suprafață ale stimulilor: litere de tipar în faza de achiziție versus litere de mână în faza de test (Roediger și Blaxton, 1987). Dacă în faza de achiziție stimulii sunt prezentați verbal, iar în faza de test sub formă de imagini nu apare amorsajul (Weldon și Roediger, 1987). Amorsajul nu se realizează de la un limbaj la altul: limba engleză în faza de achiziție versus limba japoneză în faza de test (Watkins și Peynisciogłu, 1983).

Testele implicite perceptuale nu sunt afectate de nivelul de procesare (LOP – level of processing) al informației din faza de achiziție (Jacoby, 1983; Graf și Mandler, 1984; Schacter, 1987 etc.). Sarcina identificării perceptive a stimulilor vizuali nu este influențată absolut deloc de nivelul procesării informației (LOP). Proba de completare a rădăcinilor de cuvinte și proba de completare a fragmentelor de cuvinte sunt într-o măsură mică afectate de LOP (Squire, Shimamura și Graf, 1987; Challis și Brodbech, 1992).

Amorsajul repetitiv facilitator persistă și după un SOA mare, de ordinul orelor sau zilelor (Jacoby și Dallas, 1981; Tulving, Schacter și Stark, 1982 etc.).

În testele implicite perceptuale nu se manifestă interferența proactivă și retroactivă (Graf și Schacter, 1978; Sloman, Hayman, Ohta și Tulving, 1988).

Performanța în testele implicite perceptuale nu corelează cu rezultatele în testele explicite de recunoaștere și reproducere (Jacoby și Witherspoon, 1982; Eich, 1984; Graf și Schacter, 1985; Schacter și Graf, 1987; Chiarello și Hoyer, 1988). Testele implicite conceptuale și testele explicite violează toate regulile stabilite și amintite anterior în cazul testelor implicite perceptuale (Roediger 1990; Gellatly, Parker, Blurton și Woods, 1994 etc.).

Amorsajul semantic, atât cel facilitator cât și cel negativ, se realizează automat. Prelucrările conștiente de informație (ex.: expectanțele induse conștient) pot altera acest amorsaj doar dacă distanța dintre stimulul amorsă și stimulul țintă este mai mare de 600 ms (Schacter și Tulving, 1994). În cazul în care SOA este mai mare decât 600 ms iar expectanțele induse conștient au un efect opus amorsajului, amorsa nu mai favorizează sau perturbă detecția țintei. Dacă această distanță temporală este mai mică de 600 ms prelucrările conștiente nu pot modifica amorsajul semantic. Expectanțele induse conștient se referă la faptul că subiectul este indus în eroare în legătură cu natura țintei care va apare și care este prezentată eronat ca fără legătură semantică cu amorsa.

*Exemplu.* Dacă subiectului i se spune că după cuvântul doctor va primi cuvinte din categoria pasăre (expectanțe induse conștient) iar apoi la un interval de peste 600 ms se prezintă stimulul țintă "asistentă" nu va apare amorsajul semantic facilitator, care ar fi apărut dacă nu erau prezente expectanțele induse conștient. Dacă stimulul "asistentă" este prezentat la

un interval mai mic de 600 ms ar fi apărut amorsajul facilitator indiferent de tipul şi de prezenţa sau absenţa expectanţelor induse conştient.

**(A4) Mecanisme implicate în amorsajul semantic**. Explicarea fenomenului de amorsaj semantic ia în calcul faptul că prelucrările inconştiente de informaţie sunt mai rapide în comparaţie cu cele conştiente (Hasher şi Zacks, 1979; Shiffrin şi Schneider, 1987). Altfel spus, amorsajul semantic funcţionează neperturbat până când efectul prelucrărilor conştiente de informaţie are loc. În cazul expectanţelor induse conştient (prelucrări conştiente de informaţie) pentru ca efectul lor să altereze amorsajul semantic (prelucrări inconştiente de informaţie) este necesar un timp de 600 ms. Simularea şi explicarea mecanismelor implicate în amorsajul semantic a fost făcută de Bower (1987) în cadrul reţelelor semantice şi McClleland şi Rumelhart (1986) în cazul reţelelor conexioniste. Simplificând prezentarea modelărilor efectuate, cunoştinţele noastre pot fi reprezentate în sistemul cognitiv prin noduri grupate în reţele. Fiecare nod reprezintă un concept. Legăturile dintre noduri reprezintă legături între concepte şi pot fi excitative, inhibitive sau neutre, fiecare la rândul lor având ponderi (tărie) diferite. Dacă conceptele sunt legate între ele prin legături excitative (ex.: doctor-asistentă) ori de câte ori este activat un concept va fi activat şi conceptul legat de acesta prin legătură excitativă: amorsaj semantic facilitator. Dacă conceptele sunt legate între ele prin legături inhibitive (ex.: deştept-prost) ori de câte ori este activat un concept va fi inhibat conceptul legat de acesta prin legătură inhibitivă: amorsaj semantic negativ. Dacă conceptele sunt legate între ele prin legături neutre sau cu pondere foarte mică (ex.: lalea-atom) activarea unui concept nu afectează semnificativ valoarea de activare a celuilalt.

**(A5) Teorii explicative ale amorsajului repetitiv facilitator**. Pentru a explica performanţele în probele de memorie implicită de amorsaj repetitiv facilitator s-au propus mai multe teorii. Trei au reuşit să se impună pentru amorsajul repetitiv, supravieţuind examenului experimental: teoria activării, teoria procesării şi teoria sistemelor.

***Teoria activării.*** Conform acestei teorii prezentarea unor stimuli în faza de achiziţie duce la o activare automată a reprezentărilor acelor stimuli în sistemul nostru cognitiv (Graf şi Mandler, 1984). Această activare, care durează de la câteva secunde la câteva minute, susţine performanţa în probele de memorie implicită. Probele de memorie explicită reclamă procesări mai laborioase, dincolo de simpla activare automată a unor reprezentări preexistente. Nucleul tare al teoriei generează trei predicţii testabile: (a) independenţa probelor de memorie implicită de nivelul de procesare al stimulilor din faza de achiziţie; (b) durata scurtă a amorsajului; (c) amorsajul este constrâns de reprezentările preexistente în sistemul cognitiv. Aceste predicţii au primit doar o confirmare parţială. Astfel, unele probe de memorie implicită atât conceptuale cât şi perceptuale, sunt afectate de nivelul de procesare (Brown şi Mitchel, 1994). Amorsajul poate dura o perioadă lungă de ordinul săptămânilor şi a lunilor (Jacoby şi Dallas, 1981). Amorsajul apare şi în cazul unor stimuli pentru care nu avem reprezentări preexistente (Graf şi Schacter, 1985) şi care se constituie în cursul acţiunii acestora asupra analizatorilor.

***Teoria transferului de proceduri similare (TPS).*** Se face distincție între analiza ascendentă și analiza descendentă (Roediger, 1990). Analiza ascendentă este inițiată de stimulii din mediu și nu este influențată de nivelul de procesare (LOP), iar analiza descendentă este inițiată de baza de cunoștințe a subiectului și este influențată de LOP. Principalele asumpții ale teoriei sunt: (1) testele de memorie depind de gradul în care prelucrările informaționale din faza de test se suprapun peste prelucrările informaționale din faza de achiziție, în sensul: cu cât această suprapunere este mai mare, cu atât performanța în probă este mai mare; (2) probele de memorie implicită perceptuală sunt susținute de analiza ascendentă, iar cele de memorie explicită și memorie implicită conceptuală de analiza descendentă în faza de test. Deși mai elaborată ca teoria activării, nici TPS nu poate justifica experimental dependența memoriei implicite perceptuale de LOP, predicție care derivă din nucleul ei tare. De asemenea, nu se explică de ce reactualizarea bazată pe analiză ascendentă este involuntară și/sau inconștientă, iar reactualizarea bazată pe analiză descendentă ar fi în principal conștientă și/sau voluntară.

***Teoria sistemelor.*** Memoria implicită și memoria explicită sunt sisteme mnezice diferite (Schacter și Tulving, 1994). Vorbim de sisteme mnezice diferite atunci când: (a) ele susțin comportamente și prelucrări informaționale diferite; (b) funcționează după legi diferite; (c) au substrat neurofiziologic diferit; (d) din punct de vedere filogenetic și ontogenetic apar în perioade de timp diferite; (e) modul cum este reprezentată informația diferă de la un sistem la altul. Altfel spus, un sistem mnezic este definit prin substratul său neurofiziologic, tipul de procesări informaționale pe care le realizează și legile după care funcționează. Comparând memoria implicită și memoria explicită prin prisma acestor criterii (vezi tabelul 1.9.1.) se poate susține teza că ele sunt sisteme mnezice diferite.

**Tabel 1.9.1. Comparație între memoria implicită și memoria explicită în funcție de criteriile ce definesc un sistem mnezic.**

| Criterii | Memorie implicită | Memorie explicită |
|---|---|---|
| 1. Tip de prelucrări informaționale | Predominant perceptuale | Predominant conceptuale |
| 2. Legi de funcționare | vezi regularitățile descrise mai sus | vezi regularitățile descrise mai sus |
| 3. Substratul neuronal | Neocortexul posterior, amigdala | Structurile limbic-diencefalice în special hipocampusul (recunoaștere), cortexul cingulat și lobii frontali în zona dorso-laterală, ventro-medială (reproducere) |
| 4. Evoluție filogenetică și ontogenetică | Mai veche | Mai recentă |
| 5. Reprezentarea informației și modul ei de exprimare în comportament | Nonverbală, reguli și proceduri; Se exprimă indirect în comportament | Lingvistică, imagistică; Se exprimă direct în comportament |

Cunoștințele pe care le avem în momentul actual despre memoria implicită sunt extrem de heterogene, provenind din sarcini tot atât de heterogene. În consecință, este extrem de puțin probabil ca o teorie din cele descrise mai sus să poată justifica

complet imensul bagaj de rezultate teoretico-experimentale. Dar şi a rămâne la teza că fiecare teorie explică doar o parte din datele experimentale şi în consecinţă este necesară o abordare de mijloc "globală şi integraţionistă" este un truc dialectic ieftin şi comod, dar dăunător ştiinţei. Ştiinţa trebuie să fie cumulativă şi fără compromisuri şi concesii emoţionale. Singurul ei scop trebuie să fie progresul teoretic şi metodologic cu implicaţii practice de anvergură. În consecinţă, în acord cu orientarea principală din literatura de specialitate, considerăm că teoria sistemelor este cea mai bine articulată fiind fundamentată şi de date riguroase de neuropsihologie.

În fapt, ea înglobează (vezi primul criteriu pentru definirea unui sistem mnezic: orice sistem operează prin intermediul unor prelucrări informaţionale) asumpţii ale teoriei transferului de proceduri similare nefiind în contradicţie cu aceasta. Mai mult, teoria sistemelor poate face faţă criticilor aduse teoriei transferului de proceduri similare (TPS). Astfel, influenţa nivelului de procesare (LOP) asupra unor probe implicite perceptuale este explicată de faptul că sistemul mnezic implicit are predominant şi nu exclusiv prelucrări perceptuale. La a doua obiecţie adusă teoriei transferului de proceduri similare (TPS) se răspunde că reactualizarea bazată pe analiză ascendentă este involuntară şi/sau inconştientă, iar reactualizarea bazată pe analiză descendentă este voluntară şi/sau conştientă, datorită faptului că sisteme diferite susţin tipuri de reprezentări diferite, iar reprezentările diferite determină caracteristici diferite ale informaţiei reactualizate. Diferenţa între cele două teorii majore (teoria sistemelor/ şi teoria transferului de proceduri similare) rezidă, la o examinare atentă, în nivelul de analiză pe care-l favorizează. Teoria transferului de proceduri similare (TPS), pe linia psihologiei cognitive, aprofundează mai ales tipul de procesări informaţionale care diferenţiază memoria implicită de memoria explicită şi legile după care acestea se realizează. Teoria sistemelor aprofundează substratul neuronal şi modul în care disfuncţii la acest nivel justifică performanţa în probele de memorie implicită şi memorie explicită. Pentru a se impune definitiv, teoria sistemelor va trebui în viitorul apropiat să abordeze şi să clarifice o serie de probleme din care două sunt fundamentale. Prima se referă la problema memoriei implicite conceptuale. Sistemul de memorie implicită postulat de teoria sistemelor se referă în special la memoria implicită perceptuală. Este memoria implicită conceptuală un sistem mnezic distinct de memoria implicită perceptuală şi de sistemul mnezic explicit sau este doar o formă specială de reprezentare a informaţiei în sistemul mnezic explicit? (vezi tabelul 1.9.1.). Deşi rezultatele din literatura de specialitate sugerează viabilitatea ultimei ipoteze ea încă nu are o confirmare experimentală certă şi de aceea orientarea cercetărilor în această direcţie este fundamentală, implicaţiile teoretice şi practice fiind evidente pentru neuropsihologie şi intervenţiile de neurochirurgie. A doua problemă, care trebuie clarificată aici şi pe care am anticipat-o anterior, se referă la distincţia dintre memoria implicită ca sistem mnezic şi memoria implicită ca o formă de reactualizare generată de instrucţia primită. Mai clar spus, informaţia codată în sistemul mnezic implicit nu poate fi reactualizată decât implicit. În schimb, informaţia codată în sistemul mnezic explicit poate fi reactualizată şi explicit şi implicit. Care sunt mecanismele comune şi diferenţiatoare implicate în reactualizarea implicită a informaţiilor din cele două sisteme distincte de memorie explicită şi implicită sau dacă există într-adevăr această

distincție dinte sistemul mnenzic implicit și reactualizarea implicită, rămâne o provocare pentru cercetările viitoare. O parte din ele au fost deja clarificate în demersul nostru teoretic prezentat până acum. Ca să fim mai transparenți, în această lucrare când vorbim de memorie implicită ne referim la reactualizare implicită în general (atât a informațiilor codate în sistemul de memorie explicită cât și a celor codate în sistemul de memorie implicită) și nu specific la sistemul mnezic implicit.

În ceea ce privește teoria activării, aceasta este într-un regres evident, datele teoretico-experimentale violând sistematic nucleul ei tare. În consecință, nu mai merită investit timp și bani în această direcție.

**(A6) Evaluare.** Paradigma criteriului reactualizării intenționate (RIC) a pus bazele studiului memoriei implicite, orientând cercetările spre acest domeniu. Cu toate acestea, în ultima perioadă s-au adunat o serie de critici la adresa asumpțiilor fundamentale și a metodologiei paradigmei RIC. Cele mai viabile obiecții sunt următoarele: (1) probele de memorie implicită în paradigma RIC evaluează de fapt efectul cumulat a două tipuri de memorie implicită, cu conștientizare și fără conștientizare; deoarece cele două tipuri de memorie implicită ar putea răspunde diferit la manipulările experimentale, cunoștințele pe care le-am dobândit prin utilizarea acestor probe reprezintă doar o tendință generală a unui amestec nefericit de efecte experimentale; (2) probele de memorie implicită în paradigma RIC pot fi ușor contaminate explicit deoarece efectul memoriei implicite și al memoriei explicite acționează în aceeași direcție, iar subiectului nu i se interzice explicit prin instrucția de reactualizare utilizarea voluntară a experienței anterioare în sarcinile implicite. Luând în considerare aceste critici se simte nevoia unei schimbări de paradigmă în abordarea memoriei implicite. Jacoby (1991) propune o nouă abordare: "paradigma dublei disocieri a proceselor" care dorește să depășească criticile aduse paradigmei RIC.

**(B) Paradigma dublei disocieri a proceselor (Process Dissociation Paradigm – PDP – reprezentanți: Jacoby, 1991, Toth, 1995, Reingold și Merikle, 1991 etc.).**

**(B1) Nucleul tare.** Această paradigmă se numește paradigma dublei disocieri datorită faptului că reactualizarea este redusă doar la două forme din punct de vedere al criteriului intenționalității: reactualizarea voluntară și conștientă și reactualizarea involuntară și inconștientă (Jacoby, 1991; Toth, Lindsay și Jacoby, 1992; Toth, Reingold și Jacoby, 1995). Reactualizarea involuntară și conștientă identificată în paradigma RIC este văzută aici ca un epifenomen și nu un proces real de reactualizare a informației. În cadrul acestei paradigme distincția dintre memoria implicită și memoria explicită este așadar o distincție între memoria inconștientă și memoria conștientă. Memoria implicită este o noțiune care semnifică faptul că experiența anterioară influențează performanța într-o sarcină fără ca noi să conștientizăm acest lucru. Memoria explicită este o noțiune care semnifică faptul că atunci când experiența anterioară este utilizată pentru a rezolva o sarcină din faza de test, noi conștientizăm acest lucru. Operațional, distincția între memoria implicită și memoria explicită se

face prin procedura dublei disocieri a proceselor (PDP). Luând în calcul că o paradigmă este definită în primul rând prin procedurile utilizate, folosim aceeaşi notaţie pentru a semnifica paradigma sau procedura de dublă disociere a proceselor: PDP. Dacă în paradigma criteriului reactualizării intenţionate (RIC) efectul memoriei implicite şi al memoriei explicite acţionau în acelaşi sens, în PDP ele sunt puse în opoziţie şi separate matematic. Prin această procedură se evită contaminarea explicită a probelor implicite şi invers.

**(B2) Probe de evaluare a memoriei implicite.** Vom exemplifica PDP pentru proba de completare a rădăcinilor de cuvinte. Menţionăm că ea poate fi generalizată la toate probele de memorie implicită utilizate în RIC. PDP are două faze: faza de achiziţie şi faza de test. Faza de achiziţie se identifică cu cea utilizată în RIC şi poate consta într-o prelucrare la nivele diferite a unei liste de cuvinte. Faza de test este însă diferită. Ea constă în două condiţii: excludere şi includere.

În condiţia de excludere (vezi anexa 1B) se cere subiecţilor să completeze rădăcinile unui cuvânt astfel încât să nu rezulte cuvinte din faza de achiziţie. Formal un subiect va completa rădăcina de cuvânt cu un cuvânt din faza de achiziţie dacă acesta îi vine involuntar în minte (A) şi nu conştientizează (C) că a fost prezent în faza de achiziţie: A(1-C).

În condiţia includere (vezi anexa 1B) se cere subiectului să utilizeze rădăcinile de cuvinte pentru a-şi reaminti cuvintele studiate anterior; dacă nu poate realiza acest lucru subiectului i se cere să spună primul cuvânt care îi vine în minte. Formal, o rădăcină de cuvânt va fi completată cu un cuvânt din faza de achiziţie fie deoarece subiectul şi-l reaminteşte conştient şi voluntar (C) fie îi vine involuntar şi inconştient în minte: C+A(1-C). Combinând rezultatele obţinute în cele două condiţii se poate evalua efectul memoriei implicite-involuntare şi inconştiente (A) şi al memoriei explicite-voluntare şi conştiente (C).

C= includere-excludere A= excludere/ 1-C

(A) reflectă atât amorsajul determinat de faza de achiziţie (M) cât şi amorsajul determinat de experienţa cu stimulul respectiv în afara experimentului (B). Jacoby (1991) consideră că efectul lor este aditiv: A= M+B.

**(B3) Teorii explicative ale performanţei în PDP.** Pentru a explica performanţa în PDP s-au propus trei teorii: independenţa proceselor implicite şi explicite, interdependenţa proceselor implicite şi explicite şi exclusivitatea proceselor implicite şi explicite.

Teoria care susţine independenţa proceselor consideră că memoria implicită şi memoria explicită au contribuţii independente în performanţa în PDP (vezi formulele de mai sus). Teoria care susţine interdependenţa proceselor este fundamentată de modelul "generat/recunoscut" (generated/recognized model-Richardson-Klavehn şi Gardiner, 1996). Conform acestui model un item este generat automat, implicit iar apoi încercăm să recunoaştem explicit dacă itemul a fost prezentat sau nu în faza de achiziţie. În cazul în care această teorie este viabilă, formulele de mai sus se modifică astfel: excludere=A+C includere=A. Teoria care susţine exclusivitatea proceselor implicite şi explicite arată că cele două procese funcţionează exclusiv, adică un out-

put este generat fie explicit C fie implicit A. Formulele de mai sus în acest caz devin: excludere=A; includere=C+A.

Procedura formală a PDP după cum am văzut mai sus se bazează pe teoria care susţine independenţa proceselor implicite şi explicite (Toth şi colab., 1992). Cum se poate verifica experimental viabilitatea acestei teorii raportată la teoria interdependenţei proceselor implicite şi explicite bazată pe modelul generat/recunoscut spre exemplu? Dacă memoria implicită şi memoria explicită au contribuţii independente la performanţă în PDP, atunci modificând efectul uneia nu trebuie să afectăm efectul celeilalte. Într-o serie de experimente (Jacoby, 1991) în care s-au manipulat variabile ca: atenţia subiecţilor, lungimea listei de cuvinte în faza de achiziţie, timpul scurs între faza de achiziţie şi faza de test, vârsta, LOP – variabile care afectează memoria explicită –, efectul memoriei implicite a rămas constant. Teoria independenţei proceselor a fost astfel confirmată experimental, deşi celelalte teorii ar putea explica performanţa în cazul în care se utilizează alte instrucţii în sarcina de excludere respectiv includere (Jacoby, 1991). Astfel, dacă în faza de excludere cerem subiecţilor să utilizeze voluntar rădăcinile de cuvinte pentru a-şi aminti cuvinte din faza de achiziţie, dar să nu completeze rădăcinile cu aceste cuvinte, atunci performanţa este explicată de teoria independenţei proceselor implicite şi explicite. Dacă în faza de excludere cerem simplu subiecţilor să completeze rădăcinile de cuvinte astfel încât să nu rezulte cuvinte din faza de achiziţie atunci performanţa se pare că este explicată mai bine de teoria interdependenţei proceselor implicite şi explicite: subiecţii completează automat rădăcinile de cuvinte cu primul cuvânt care le vine în minte şi apoi încercă să vadă dacă poate fi păstrat sau trebuie înlocuit cu altul.

**(B4) Evaluare.** PDP a fost prezentată de susţinătorii acesteia ca o schimbare de paradigmă în studiul memoriei implicite (Jacoby, 1991; Toth, Reingold şi Jacoby, 1994; 1995). Paradigmele însă mor greu, iar lupta între paradigme antrenează, pe lângă efort intelectual, orgolii şi ambiţii personale (Kuhn, 1976). Criticile care s-au adus la PDP reflectă această stare de fapt. Prima obiecţie este că PDP nu evaluează procesele evaluate de RIC; răspunsul este că nici nu îşi propune acest lucru. A doua obiecţie se referă la faptul că PDP este extrem de complexă ceea ce restrânge domeniul ei de aplicare (ex. amneziicii înţeleg greu instrucţia PDP); implementarea experimentală contrazice această obiecţie. A treia obiecţie critică faptul că PDP consideră că memoria explicită (C) şi memoria implicită (A) au valoare constantă în cele două condiţii de includere respectiv excludere; răspunsul este că PDP se aplică doar atunci când această condiţie se respectă. A patra obiecţie se adresează faptului că PDP se bazează pe teoria independenţei proceselor şi nu pe modelul generat/ recunoscut şi teoria interdependenţei proceselor implicite şi explicite; rezultatele experimentale susţin teoria independenţei proceselor în condiţiile în care se utilizează instrucţiile clasice în sarcinile de excludere şi includere. O critică serioasă care rămâne însă insurmontabilă este aceea că PDP ignoră existenţa şi analiza teoretico – metodologică şi experimentală a reactualizării involuntare şi conştiente. Or aceasta este parte a memoriei implicite în sensul ei larg. În consecinţă, elaborarea unei noi paradigme care să abordeze teoretico – metodologic şi experimental şi reactualizare involuntară şi conştientă, este o necesitate de actualitate.

Rezumând, în ceea ce priveşte circumscrierea conceptuală a termenului de "memorie implicită", există în literatura de specialitate două accepţiuni ale acestui termen, accepţiuni care corespund celor două paradigme de studiu ale memoriei implicite prezentate până acum. Prima accepţiune a memoriei implicite este memoria involuntară (RIC). Metodologic, ea se operaţionalizează prin tipul de instrucţie care se dă subiectului în faza de test: implicită sau implicită clasică. În instrucţia implicită subiecţilor li se cere să rezolve itemii probei fără să se facă referire absolut deloc la faza de achiziţie (vezi anexa 1A). Bowers şi Schacter (1990) arată că utilizarea acestui tip de instrucţie duce la o masivă contaminare explicită. Aceasta deoarece pe parcursul rezolvării sarcinii din faza de test subiecţii realizează că aceasta poate fi rezolvată făcând apel la faza de achiziţie. Neinterzicându-le explicit apelul la informaţia din faza de achiziţie pentru a rezolva sarcina din faza de test, unii subiecţi recurg la acest procedeu. În instrucţia implicită clasică subiecţilor li se cere să rezolve sarcina din faza de test spunându-li-se că informaţia din faza de achiziţie ar putea să-i influenţeze pozitiv, însă să nu încerce să utilizeze voluntar această informaţie (vezi anexa 1A). A doua accepţiune a memoriei implicite este aceea de memorie inconştientă. Metodologic ea se operaţionalizează prin PDP. RIC evaluează efectul cumulat al memoriei implicite conştientizate şi al memoriei implicite neconştientizate, plus în cazul instrucţiei implicite efectul contaminării explicite. PDP evaluează efectul memoriei implicite neconştientizate; aceasta deoarece angajamentul teoretic al autorilor PDP (Jacoby, 1991) nu recunoaşte existenţa memoriei implicite cu conştientizare considerând-o doar o fenomenologie a reactualizării, nu un proces real de reactualizare a informaţiei. Pentru autorii PDP orice conştientizare a informaţiei din faza de achiziţie în faza de test a probelor de memorie implicită este doar o contaminare explicită, voluntară. La o analiză atentă se poate afirma că PDP şi RIC se află în propoziţie datorită modului în care este interpretată relaţia între voluntar şi conştient.

Ambele paradigme consideră că tot ceea ce este voluntar este şi conştient, iar tot ceea ce este inconştient este de asemenea involuntar. Divergenţa apare când PDP argumentează că şi relaţia inversă: "tot ce este conştient este şi voluntar" este adevărată. RIC consideră că afirmaţia *tot ce este conştient este şi voluntar* este falsă. Există o formă de reactualizare involuntară a informaţiei în memorie care este însă însoţită de conştientizarea sursei informaţiei respective. Această idee care suscită controverse serioase în literatura de specialitate atât la nivel teoretic cât şi metodologic (posibilitatea operaţionalizării ei) este serios negată de PDP şi criticată de aceasta mai ales prin prisma faptului că RIC nu a reuşit să evalueze separat de reactualizarea voluntară şi conştientă şi reactualizarea involuntară şi inconştientă acest tip de reactualizare. Problema va fi soluţionată elegant de o nouă paradigmă de abordare a distincţiei implicit /explicit şi anume de paradigma triplei disocieri a proceselor-PDA.

**(C) Paradigma triplei disocierii a proceselor (Process Dissociation Analysis PDA – reprezentanţi: Richardson-Klavenh, Gardiner şi Java, 1994 ).**

**(C1) Nucleul tare**. PDA este cea mai nouă şi elaborată paradigmă de studiu a distincţiei dintre memoria implicită şi explicită. Ea se numeşte paradigma triplei disocieri a

proceselor deoarece din punct de vedere al intenționalității consideră că reactualizarea este de trei tipuri: reactualizare voluntară și conștientă, reactualizare involuntară și conștientă și reactualizare involuntară și inconștientă (Richardson-Klavehn și Gardiner, 1996). Să notăm aici, doar pentru a da coerență dezvoltării cumulative a domeniului prelucrărilor inconștiente de informație, analogia dintre această clasificare a reactualizării și abordările școlii ruse asupra distincției dintre acțiuni cognitive (memorare involuntară și conștientă), acțiuni mnezice (memorare voluntară și conștientă) și memorare inconștientă. Se susține, așadar, că în scopul unei analize riguroase a reactualizării informației în cadrul sistemului cognitiv uman trebuie făcută o analiză și o reformulare a conceptelor de memorie implicită și memorie explicită.

PDA face distincție și reformulează termenii de memorie implicită și explicită în: reactualizarea voluntară și conștientizare, reactualizarea involuntară și conștientă și reactualizarea involuntară și inconștientă. Altfel spus, tot ce este voluntar este conștient, dar reciproca nu este valabilă. Un conținut conștient poate fi generat fie voluntar, fie involuntar. La rândul său, orice reactualizare inconștientă este și involuntară dar reciproca, după cum rezultă din cele afirmate mai sus, nu este valabilă. O reactualizare involuntară poate fi conștientă sau inconștientă. Aceste trei tipuri de reactualizări nu sunt strict separate mai ales la nivel fenomenologic. Între ele nu există o demarcație strictă, aceasta cu atât mai mult în reactualizarea din condiții ecologice în care ele intervin adesea împreună. Acest lucru nu este însă o condiție suficientă pentru a nu face eforturi pentru a separa experimental și metodologic cele trei tipuri de reactualizări a informației. Această separare este reclamată de cunoașterea clară a mecanismelor implicate și a legilor care le guvernează pe fiecare în parte pentru a face apoi predicții acurate atât în condiții de laborator cât și în condiții ecologice. Cunoscând mecanismele implicate în fiecare din ele pe baza unor studii riguroase de laborator putem face predicții mai acurate asupra modalității lor de interacțiune în condiții ecologice. Această stare de fapt este valabilă de altfel și în analiza altor concepte în psihologie: raportul dintre memorie și gândire, învățare și memorie etc. Altfel spus, interacțiunea lor la nivel fenomenologic nu este un motiv pentru a ne lipsi de analiza lor computațională distinctă și exprimată în evaluări punctuale, ba dimpotrivă.

Din punct de vedere al asumpțiilor fundamentale, observăm că PDA reia unele asumpții ale RIC, însă într-un cadru mai riguros și detaliat atât la nivel teoretic (vezi distincțiile de mai sus) cât și la nivel metodologic (vezi probele de evaluare de mai jos). Mai mult, ea depășește criticile aduse paradigmei PDP, aducând în discuție și analizând la nivel teoretico-metodologic reactualizarea involuntară și conștientă, neglijată în această paradigmă.

Pe scurt spus, PDA este o paradigmă integrativă în studiul memoriei implicite și explicite. Ea continuă sub aspect teoretic paradigma RIC, dar o depășește prin rigoarea analizei și prin asimilarea asumpțiilor valide ale paradigmei PDP.

**(C2) Probe de evaluare ale reactualizării.** Vom explica PDA prin proba de completare a rădăcinilor de cuvinte. Ea poate fi însă generalizată la toate probele de memorie implicită utilizate în RIC și descrise pe parcursul acestei lucrări. Luând în

calcul că o paradigmă este definită în primul rând prin procedurile utilizate folosim aceeaşi notaţie pentru a semnifica paradigma sau procedura de triplă disociere a proceselor: PDA.

PDA are două faze: faza de achiziţie şi faza de test. Faza de achiziţie este identică cu cea utilizată în RIC şi poate consta într-o prelucrare la nivele diferite a unei liste de cuvinte. Faza de test are două condiţii: test (sarcină) neintenţionat şi test (sarcină) intenţionat.

În testul neintenţionat, prin instrucţia implicită clasică li se cere subiecţilor să rezolve sarcina test spunându-li-se că informaţia din faza de achiziţie ar putea să-i influenţeze pozitiv în rezolvarea sarcinii, însă să nu încerce să utilizeze intenţionat această informaţie (vezi anexa1 C).

*Exemplu.*: "Vă rog să completaţi rădăcinile de cuvinte cu primul cuvânt care vă vine în minte. S-ar putea să vă vină în minte unele cuvinte studiate anterior; este în regulă. Ceea ce este important este să-mi spuneţi primul cuvânt care vă vine în minte, oricare ar fi acesta."

Formal, un subiect va completa rădăcina de cuvânt cu un cuvânt din faza de achiziţie dacă acesta îi vine involuntar în minte conştient (CI) şi/sau inconştient (A). Pentru a deosebi rădăcinile de cuvinte completate involuntar şi conştient (CI) de cele completate involuntar şi inconştient (A), subiectul va primi următoarea instrucţiune:

"Ori de câte ori vă daţi seama că unul dintre cuvintele care v-au venit involuntar în minte au fost prezentate în faza de achiziţie, vă rog să notaţi acest lucru printr-o bifare în dreptul cuvântului respectiv."

În condiţia de test intenţionat se cere subiectului să utilizeze rădăcinile de cuvinte pentru a-şi reaminti cuvintele memorate anterior, iar dacă nu poate realiza acest lucru, subiectului i se cere să spună primul cuvânt care îi vine în minte (vezi anexa 1C). Formal, o rădăcină de cuvânt va fi completată cu un cuvânt din faza de achiziţie, fie deoarece subiectul şi-l reaminteşte voluntar şi conştient (C), fie îi vine în minte involuntar şi inconştient: C+A(1-C). Pentru a separa completarea însoţită de conştientizare de completarea neînsoţită de conştientizare, se cere subiecţilor să bifeze cuvintele conştientizate ca aparţinând fazei de studiu.

De asemenea, în cele două condiţii se înregistrează timpul necesar completării fragmentelor de cuvinte. Aceasta pentru a fi siguri că în testul neintenţionat nu apare o contaminare voluntară şi conştientă, iar în condiţia de test intenţionat nu apare o contaminare involuntară şi conştientă. Pentru a fi siguri că aceste contaminări nu apar, timpul de reacţie pentru completare în testul neintenţionat trebuie să fie mai mic decât timpul de reacţie pentru completare în condiţia de test intenţionat. Aceasta deoarece reactualizarea involuntară este mai rapidă decât reactualizarea voluntară (Hasher şi Zacks, 1979; Shiffrin şi Schneider, 1987).

Combinând rezultatele obţinute în cele două condiţii, se pot evalua cele trei tipuri de reactualizări.

Reactualizare involuntară şi conştientă (CI) rezultă din testul neintenţionat. Ea este egală cu proporţia numărului de rădăcini de cuvinte completate cu cuvinte din faza de achiziţie şi conştientizate ca atare de subiect (bifate conform instrucţiei primite).

Reactualizarea voluntară şi conştientă (C) rezultă din testul intenţionat. Ea este egală cu proporţia numărului de rădăcini de cuvinte completate cu cuvinte din faza de studiu şi conştientizate ca atare de subiect (bifate conform instrucţiei primite).

Reactualizare involuntară şi inconştientă (A) rezultă din performanţa subiectului la testul neintenţionat sau performanţa subiectului la testul intenţionat. În primul caz A este egal cu performanţa la testul neintenţionat minus valoarea reactualizării involuntare şi conştiente (CI) calculată anterior: test neintenţionat – CI. În al doilea caz A este egal cu performanţa la testul intenţionat minus reactualizarea voluntară şi conştientă (C) calculată anterior totul împărţit la 1-C. Este de preferat a fi utilizată a doua formulă deoarece studiile experimentale au arătat că este mai viabilă şi consistentă. Utilizând prima formulă nu putem estima complet reactualizarea involuntară şi inconştientă deoarece o parte din acesta ar putea fi cuprinsă în estimarea memoriei involuntare şi conştiente de care nu o putem separa şi în consecinţă nici estima.

*Exemplu.* La generarea cuvântului "casă" în testul neintenţional el poate fi generat simultan atât involuntar şi conştient cât şi involuntar şi inconştient. Conform procedurii angajate de acest test el va fi cuantificat doar în reactualizare involuntară şi conştientă subevaluând astfel reactualizare involuntară şi inconştientă.

**(C3) Teorii explicative ale performanţei în PDA.** Performanţa în PDA este susţinută de mecanisme omogene. Astfel, în sarcina test neintenţionat, performanţa este susţinută de prelucrări conştiente şi inconştiente care se găsesc într-o relaţie de independenţă (outputul este produs prin CN şi/sau prin A). În sarcina de test intenţionat performanţa este explicată ca în cadrul PDP prin independenţa prelucrărilor conştiente şi inconştiente (outputul este produs independent de fiecare componentă C şi A). Teoriile interdependenţei şi exclusivităţii nu sunt susţinute experimental nici în PDA (Richardson-Klavehn şi Gardiner, 1996).

Unii autori arată că uneori testul neintenţionat poate angaja mecanisme descrise de teoria exclusivităţii în care un conţinut informaţional este reactualizat ori involuntar şi conştient, ori involuntar şi inconştient (Jacoby, 1991). Acesta în special dacă în testul neintenţionat utilizăm instrucţia implicită în locul instrucţiei implicite clasice. De asemenea, uneori în testul intenţionat poate fi valabilă teoria interdependenţei dacă instrucţia cere subiecţilor în loc "să utilizeze rădăcinile pentru a-şi reaminti cuvintele studiate anterior", "să completeze rădăcinile cu cuvinte studiate anterior"; se presupune că al doilea tip de instrucţie favorizează modelul generat/recunoscut. Aceste teorii care explică performanţa în PDA nu sunt incompatibile cu teoria sistemelor prezentată în cadrul paradigmei criteriului reactualizării intenţionate (RIC). Dimpotrivă, ele sunt complementare. Teoriile independenţei, exclusivităţii şi interdependenţei detaliază în fapt nivelul prelucrării informaţionale din cadrul teoriei sistemelor, prelucrări dependente de sarcina utilizată. Aşadar, paradigma triplei disocieri a proceselor (PDA) se înscrie fericit în cea mai elaborată teorie integrativă psiho-neorobiologică a distincţiei dintre memoria implicită şi cea explicită şi anume teoria sistemelor. Reamintim aici pentru coerenţa discursului ideea că utilizarea termenului de implicit pe parcursul lucrării se referă atât la sistemul mnezic implicit de memorie cât şi la reactualizarea implicită a informaţiei din sistemul mnezic implicit şi explicit.

**(C4) Evaluare.** Înainte de apariția paradigmei PDA, în literatură se punea problema renunțării la conceptul de memorie implicită. Aceasta din mai multe motive exprimate în continuare.

Astfel s-a argumentat că mecanismele reunite sub conceptul de memorie implicită sunt extrem de heterogene, ceea ce a generat dificultăți în formularea unei concluzii riguroase vizând memoria implicită; aceasta datorită operaționalizării diferite pe care memoria implicită o primea la autori diferiți și datorită confuziilor pe care această heterogenitate o producea.

Apoi s-a arătat că substratul neurofiziologic este extrem de heterogen, făcând dificilă o susținere a ipotezei unui sistem mnezic implicit (ex. neocortexul posterior, amigdala etc.).

Demersul paradigmei PDA elimină aceste critici aducând o analiză riguroasă conceptelor de memorie implicită și explicită, separând clar la nivel teoretico-metodologic mecanismele subiacente termenilor de memorie implicită și explicită și redefinindu-le în termeni de: reactualizare voluntară și conștientă de informație, reactualizare involuntară și inconștientă de informație și reactualizare involuntară și inconștientă de informație. Fiecare din aceste tipuri de reactualizări au mecanisme proprii și substrat neurobiologic bine definit. Reactualizarea involuntară și conștientă poate fi perceptuală sau conceptuală și are următoarele caracteristici: (a) este afectată de nivelul de procesare (LOP); (b) în cazul prelucrării nonsemantice a stimulilor în faza de studiu sau a prezentării lor nonatenționale are o valoare apropiată de zero; (c) poate fi evaluată prin PDA; (d) are ca bază neurofiziologică hipocampusul.

Reactualizarea involuntară și inconștientă poate fi perceptuală sau conceptuală și are următoarele caracteristici: (a) nu este afectată de LOP (forma perceptuală); (b) poate fi evaluată cu PDA, PDP sau RIC (când în faza de studiu avem o prezentare nonatențională sau o prelucrare nonsemantică a stimulilor); (d) are ca bază neurofiziologică neocortexul și amigdala pentru forma perceptuală și lobii temporali, parietali și frontali pentru forma conceptuală.

Reactualizarea voluntară și conștientă este (a) afectată de LOP; (b) evaluată prin PDA, teste de recunoaștere și reproducere; (c) are ca bază neurofiziologică hipocampusul și lobii frontali.

RIC evaluează cumulat efectul reactualizării involuntare și conștiente și al reactualizării involuntare și inconștiente prin instrucție implicită clasică și efectul reactualizării voluntare și conștiente prin instrucție explicită. PDP evaluează efectul reactualizării involuntare și inconștiente și efectul reactualizării voluntare și conștiente. PDA evaluează separat efectul celor trei tipuri de reactualizări (reactualizări) involuntară cu conștientizare, involuntară fără conștientizare și voluntară cu conștientizare.

PDA, prin rigurozitatea metodologică pe care o impune, are premisele să devină paradigma dominantă în studiul memoriei implicite, deși unele aspecte teoretico-metodologice ale acesteia, așa cum vom vedea în continuare, se mai cer clarificate.

**(D) Discuții și concluzii asupra evoluției conceptului de memorie implicită.**

Distincția dintre memoria implicită și memoria explicită a marcat profund studiul memoriei sistemului cognitiv uman în acest deceniu. Examinată diacronic, această distincție s-a concretizat în trei paradigme: paradigma criteriului reactualizării intenționate (RIC), paradigma dublei disocieri a proceselor (PDP) și paradigma triplei disocieri a proceselor (PDA).

PDA este cea mai nouă și comprehensivă paradigmă de studiu a memoriei implicite. În această paradigmă memoria implicită este definită la două nivele de tărie.

În sens slab, memoria implicită se referă la orice reactualizare involuntară a informației. În sens tare, memoria implicită se referă la orice reactualizare involuntară și inconștientă a informației achiziționate conștient.

În concluzie, putem afirma că PDA se impune ca o alternativă viabilă la RIC și PDP în studiul memoriei implicite. Tot mai mulți cercetători preferă PDA în studiile lor experimentale deși există încă semne de întrebare și probleme față de unele asumpții pe care aceasta se fundamentează. Spre exemplu, cea m-ai importantă critică se referă la faptul că faza neintenționată nu elimină cu necesitate posibilitatea contaminării voluntare și conștiente deși studiile experimentale arată că această contaminare apare extrem de rar. Mai mult, la această critică PDA răspunde că prin înregistrarea timpului de reacție se pot elimina aceste obiecții definitiv. Această argumentare este însă discutabilă deoarece: (1) înregistrarea timpului de reacție este post factum și are un rol preventiv, nu metodologic orientativ, care ar trebuii să acționeze la începutul declanșările procedurii; (2) înregistrarea timpului de reacție este globală vizând durata întregii faze de reactualizare și nu fiecare reactualizare a itemilor în parte. Aceste discuții vor fi probabil clarificate în viitorul apropiat, deocamdată PDA fiind cea mai riguroasă paradigmă de studiu a memorie implicite și explicite.

## 1.10. INCONȘTIENTUL ABORDAT EXPERIMENTAL ȘI REEVALUAREA MOȘTENIRII ȘI TRADIȚIEI PSIHANALITICE

Orice schimbare de paradigmă în știință, pentru a fi eficace, trebuie nu doar să aducă o nouă perspectivă, ci și să reevalueze și asimileze rezultatele valide ale paradigmei vechi (Kuhn, 1976). Dintre abordările anterioare asupra inconștientului abordarea psihanalitică a fost singura care s-a constituit într-un cadru paradigmatic cu influențe semnificative apoi atât în practica psihoterapeutică cât și în cultură. Celelalte abordări au rămas fragmentare neconstituindu-se într-o paradigmă unitară cu un program explicit care să marcheze domeniul. Ne referim aici în special la abordarea filosofico-literară care a rămas fragmentată în operele diverșilor autori nereușindu-se sinteze cu caracter general, de impact în domeniu cum a fost opera lui Freud în psihanaliză. În ceea ce privește inconștientul disociat a lui Janet el a constituit în fapt prerechizitele pentru abordare experimentală modernă a inconștientului. Astfel că el nu se cere reevaluat astăzi ci doar recunoscut ca atare. În consecință, cadrele

paradigmatice de studiu a inconştientului sunt : inconştientul cognitiv al psihologiei experimentale moderne şi inconştientul psihanalitic (Epstein, 1994).

Cât priveşte relaţia între paradigma inconştientului cognitiv şi paradigma inconştientului psihanalitic, într-un număr special din "American Psychologist" consacrat inconştientului, Kihlstrom şi Barnhardt (1994) afirmau că există o diferenţă majoră între inconştientul cognitiv şi inconştientul psihanalitic. Pentru psihanalişti, inconştientul este cald şi umed, primitiv şi iraţional, plin de temeri şi de pulsiuni. Pentru cognitivişti, inconştientul este ancorat în realitate, raţional şi simpatic. Dar aşa cum am precizat anterior, inconştientul cognitiv nu reprezintă doar o linie nouă de cercetare independentă de tradiţia psihanalitică, ci se revendică ca o nouă paradigmă care reinterpretează şi reevaluează tradiţia psihanalitică a inconştientului, stimulând astfel progresul în domeniu (Epstein, 1994). Utilizarea reflexivă a tradiţiei psihanalitice s-a concretizat în următoarele mutaţii esenţiale în paradigma inconştientului cognitiv: (1) conţinutul inconştient nu mai este pulsional şi libidinal, primitiv şi iraţional, ci este unul informaţional şi emoţional, (2) refularea se exercită nu doar în prima copilărie, ci pe tot parcursul vieţii, iar obiectul ei nu sunt instincte şi pulsiuni, ci conţinuturi informaţionale cu valenţe emoţionale, (3) mecanismele de apărare sunt reinterpretate în conceptul mai larg al mecanismelor de coping şi sunt văzute ca mecanisme de prelucrare a informaţiei, (4) conţinuturile informaţionale refulate se exprimă în vis, acte ratate şi simptome nevrotice prin intermediul mecanismelor memoriei implicite (reactualizării inconştiente) şi nu prin intermediul unor mecanisme ipotetice prin care acestea se "maschează" înşelând astfel vigilenţa eului.

Aceste mutaţii esenţiale au îmbogăţit perspectiva informaţională a inconştientului. Dacă la început aceasta era focalizată mai ales asupra studierii impactului inconştient al informaţiilor neutre afectiv sau/şi fără valenţe emoţionale puternice, ulterior, ca urmare a reevaluării tradiţiei psihanalitice, paradigma inconştientului cognitiv îşi lărgeşte perspectiva prin luarea în calcul a mecanismelor inconştiente implicate în prelucrarea informaţiilor cu puternică valenţă afectivă.

## 1. 11. CONTRIBUŢII ROMÂNEŞTI LA STUDIUL INCONŞTIENTULUI

Trecerea în revistă a contribuţiilor româneşti în ceea ce priveşte problematica inconştientului va urma acelaşi tipar şi succesiune prezentate şi în abordarea evoluţiei conceptului de inconştient la nivel internaţional: filosofie-literatură, psihanaliză, demers ştiinţific-experimental.

Mai mult, reamintim aici ideea că vom lua în calcul acele demersuri care s-au dovedit consistente şi constante de-a lungul timpului, ilustrând o preocupare fundamentală a autorul respectiv pentru această problemă. Probabil preocupări colaterale asupra problematicii inconştientului au existat şi la alţi autori români, deşi ei nu sunt menţionaţi aici; aceasta datorită faptului că lucrarea de faţă nu are ca scop o incursiune istorică exhaustivă asupra problematicii inconştientului, ci o abordare pragmatică teoretico-experimentală, factorul istoric având doar un rol ilustrativ şi de coerenţă a discursului.

În filosofie şi literatură o preocupare sistematică şi constantă asupra inconştientului a avut-o Lucian Blaga (1969). Desigur influenţele filosofiilor şi curentelor literar-artistice europene şi orientale care au abordat şi problematica inconştientului penetrează colateral şi preocupările altor filosofi, scriitori şi oameni de cultură români fără a fi însă demersuri semnificative în operele lor. Cu abordări mai sistematice amintim aici (apud Ianoşi, 1996) pe Rădulescu-Motru cu conceptul de inconştient la interfaţa dintre materie şi conştiinţă. De asemenea, în literatura secolului XX Lovinescu şi Ibrăileanu, prin analizele pe care le fac asupra impactului culturii mondiale asupra culturii româneşti, aproximează colateral aspecte legate de inconştient mai ales sub forma unor influenţe inconştiente relevate doar printr-o analiza post factum a culturii naţionale.

Aşa cum aminteam mai sus, cel care a făcut un demers important din abordarea inconştientului în filosofia sa este Lucian Blaga. Studiind la Viena în anii de mijloc ai primului război mondial, inevitabil, a intrat în contact opera lui Freud. Aprofundând-o sistematic, ea transpare în lucrările filosofului şi scriitorului, expresie a reflecţiilor despre inconştient: *Pietre pentru templul meu* (1920), *Trilogia culturii* (1925) etc. Începând cu anii '30 Blaga este mai puţin influenţat de psihanaliză, dar nu şi de inconştient. El critică concepţia îngustă pe care psihanaliza o are asupra inconştientului redus la energii sexuale şi agresive şi la "groapa de gunoi a conştiinţei" precum şi valoarea prea mare pe care aceasta o acordă inconştientului pulsional în determinarea vieţii psihice sau a formelor culturii. După această perspectivă critică, Blaga demarează o perspectivă constructivă asupra inconştientului. El concepe inconştientul ca o realitate psihică complexă, guvernat de legi şi echilibru. Inconştientul este echipat cu un complex de categorii speciale (ex.: categorii orizontice – spaţiul, timpul, categorii atitudinale – afirmaţie, negaţie etc.) care imprimă omului o "spontaneitate plăsmuitoare" spre deosebire de categoriile conştiinţei care imprimă omului o "receptivitate cognitivă". Deşi apropiat ca viziune de perspectiva jungiană, Blaga se delimitează ferm de acesta, arătând exagerat am spune noi astăzi luând în calcul dezvoltările metafizice ulterioare ale lui Jung (1928) asupra arhetipurilor, spre exemplu, că arhetipurile au doar o origine filogenetică, pe când categoriile abisale descrise de el sunt transcendentale. Această analiză comparativă între categoriile abisale descrise de Blaga şi arhetipuri descrise de Jung va face obiectul unor preocupări ulterioare ale elevilor lui Blaga.

Abordarea psihanalitică şi perspectiva acesteia asupra inconştientului şi-a făcut loc la noi în ţară câştigând teren prin traducerile şi scrierile lui Leonard Gavriliu (1992), Gheorghe Brătescu (1994) şi Vasile Zamfirescu (1998), dar şi ale altor autori de mai mică importanţă pe care nu îi mai amintim aici.

Abordarea psihologică de factură ştiinţifică şi experimentală a inconştientului a prins mai serios contur în lucrările şi studiile lui Pavelcu (1942) – abordarea pe verticală, orizontală şi longitudinală a inconştientului, Ralea (1957) – privind relaţia între inconştient şi conştiinţă, inconştient şi emoţii, Slama-Cazacu (1965) – privind relaţia dintre gândire şi limbaj, mecanismele implicate în limbajul natural la om şi mai recent în lucrările şcolii clujene de psihologie care abordează inconştientul din perspectiva prelucrărilor de informaţie. (Miclea, 1994; David, 1996; Opre, 1997 etc.).

Colateral şi indirect au abordat în lucrările lor problematica inconştientului în conexiune cu domeniul explicit de interes şi alţi psihologi români (apud. Roşca, 1963): Chircev şi Mare – mecanisme ale memoriei involuntare şi inconştiente, Zapan şi Neveanu – formarea şi funcţionarea deprinderilor etc. De asemenea, se pot întrezări la o citire atentă a textului elemente de abordări ale inconştientului şi la Radu (1974) – învăţarea şcolară, senzorio-motorie, condiţionarea clasică etc., Roşca (1963) – funcţionarea gândirii şi limbajului, la Neculau (1996) – în relaţia cu reprezentările sociale, şi Zlate (1996) – prin lucrările sale de sinteză în psihologie în care inevitabil abordează şi probleme ale inconştientului (ex. deprinderile etc.) fără a constitui însă un demers preferat de aceşti autori. În acest context, amintim aici şi demersurile unor autori români care au încercat să adapteze pentru populaţia românească probe psihologice de angajament psihanalitic: probe proiective de personalitate (ex. Testul Tematic de Apercepţie – Preda, 1997).

Rezumând, evoluţia conceptului şi studiului inconştientului la noi în ţară a debutat cu un filon filosofico-literar reprezentat cel mai bine de scrierile lui Blaga, bifurcându-se apoi pe două direcţii. Prima direcţie este reprezentată de un filon psihanalitic prin activitatea publicistică a lui Gavriliu, Brătescu, Zamfirescu etc. care a pătruns mai ales în practica clinică (prin Asociaţia Română de Psihanaliză) fiind mai puţin reprezentat în activitatea academică. A doua direcţie reprezentată de o perspectivă experimentală a pătruns mai ales în învăţământul academic şi abia recent ea a început să fie asimilată şi în practica psihologică.

## 1.12. PRELUCRĂRI INCONŞTIENTE DE INFORMAŢIE; O PERSPECTIVĂ INTEGRATIVĂ ŞI O SISTEMATIZARE POSIBILĂ

Orice încercare de sistematizare a celor trei tradiţii de cercetare a inconştientului cognitiv: percepţie implicită, învăţare implicită, memorie implicită, tradiţii care au asimilat în ultimul timp, aşa cum aminteam anterior, şi dezvoltările teoretice cu valenţe euristice ale psihanalizei şi altor demersuri anterioare (ex. cercetările şcolii sovietice, intuiţiile filosofico-literare etc.) trebuie să pornească de la surprinderea elementelor comune şi diferenţiatoare ale acestora. O analiză atentă relevă următorii factori comuni şi diferenţiatori ai celor trei paradigme.

În primul rând, studiul experimental al prelucrărilor inconştiente de informaţie se realizează în cadrul unor sarcini care li se dau subiecţilor spre realizare.

În al doilea rând, orice sarcină presupune două faze: faza de achiziţie a informaţiei şi faza de reactualizare a informaţiei.

În al treilea rând, achiziţia în cazul percepţiei implicite şi a învăţării implicite este involuntară şi inconştientă. Dacă în cazul percepţiei implicite informaţia achiziţionată vizează stimuli simpli expuşi subliminal sau percepuţi nonatenţional, în cazul învăţării implicite informaţia achiziţionată este complexă şi rezultă din prelucrarea unor stimuli complecşi expuşi supraliminal şi atenţional. În cazul memoriei implicite, achiziţia poate fi: involuntară şi inconştientă, involuntară şi conştientă şi voluntară şi conştientă. Ea poate viza stimuli simpli sau complecşi expuşi subliminal,

nonatenţional sau peste pragul senzorial minimal absolut. Studiile de memorie implicită s-au focalizat preponderent asupra reactualizării inconştiente şi involuntare a informaţiei simple expuse supraliminal şi atenţional.

În al patrulea rând reactualizarea informaţiei achiziţionate se face involuntar şi inconştient atât în cazul percepţiei implicite, cât şi al învăţării implicite şi al memoriei implicite.

Luând în calcul aceşti factori subiacenţi celor trei tradiţii de cercetare a prelucrării inconştiente de informaţie şi coroborând rezultatele teoretico-experimentale prezentate în cadrul celor trei tradiţii de cercetare, am propus o clasificare biaxială a prelucrărilor de informaţie (vezi tabelul 1.12.1.) din care derivă clar locul prelucrării inconştiente de informaţie în cadrul sistemului cognitiv uman, tipurile de prelucrări inconştiente de informaţie şi relaţia lor cu prelucrările conştiente de informaţie. Clasificare este biaxială pe dimensiunile achiziţie-reactualizare a informaţiei. Menţionăm aici că prin faza de achiziţie înţelegem activităţi diverse cum ar fi: învăţarea, examinarea, explorarea unui material etc. Ea este însă operaţionalizată clar în sarcini specifice.

**Tabel 1.12.1 Clasificarea biaxială a prelucrărilor informaţionale (conştiente şi inconştiente) şi categoriile rezultate.**

| Reactualizare/ Achiziţie | Involuntară Inconştientă | Involuntară Conştientă | Voluntară Conştientă |
|---|---|---|---|
| Involuntară Inconştientă | Categoria 1<br>Procesări inconştiente: percepţie şi învăţare implicită | Categoria 2<br>Nu există astfel de prelucrări | Categoria 3<br>Nu există astfel de prelucrări |
| Involuntară Conştientă | Categoria 4<br>Procesări inconştiente: memorie implicită | Categoria 5<br>Procesări conştiente: percepţie, învăţare şi memorie explicită | Categoria 6<br>Procesări conştiente: percepţie, învăţare şi memorie explicită |
| Voluntară Conştientă | Categoria 7<br>Procesări inconştiente: memorie implicită | Categoria 8<br>Procesări conştiente: percepţie, învăţare şi memorie explicită | Categoria 9<br>Procesări conştiente: percepţie, învăţare şi memorie explicită |

Analizând tabelul 1.12.1 se observă că informaţia care a fost achiziţionată involuntar şi inconştient nu poate fi reactualizată decât tot involuntar şi inconştient. Este cazul sarcinilor de percepţie implicită şi de învăţare implicită. Informaţia achiziţionată involuntar şi conştient poate fi reactualizată involuntar şi inconştient (memoria implicită) sau involuntar şi conştient şi voluntar şi conştient (memoria explicită); există puţine date în literatură vizând aceste mecanisme, majoritatea aparţinând demersurilor experimentale ale şcolii ruse; ele ar trebui reevaluate şi dezvoltate. Informaţia achiziţionată voluntar şi conştient poate fi reactualizată involuntar-inconştient (memoria implicită) sau involuntar-conştient şi voluntar-conştient (memoria explicită).

Revenind, pentru a clarifica discursul acestei lucrări, la discuţiile privind sistemele mnezice şi reactualizarea informaţiei abordate anterior aducem unele consideraţii concluzive. Noţiunea de memorie implicită se referă atât la un sistem

mnezic cât şi la o modalitate de reactualizare a informaţiilor. Reactualizarea informaţiilor din sistemul mnezic implicit care conţine informaţii achiziţionate inconştient (ex.: condiţionare clasică, covariaţii între stimuli etc.) se poate face doar implicit. Reactualizarea informaţiilor din sistemul mnezic explicit se poate face atât implicit cât şi explicit.

Noţiunea de memorie (reactualizare) implicită se referă aşadar atât la un sistem mnezic care conţine cunoştinţe care au fost achiziţionate inconştient şi sunt reactualizate inconştient, cât şi la cunoştinţe care au fost achiziţionate conştient, explicit şi sunt reactualizate inconştient.

În acest context, al discuţiei despre reactualizare, facem câteva precizări importante pentru demersul experimental al lucrării. Reactualizarea informaţiei poate fi directă sau inferenţială, fiecare din ele putând fi la rândul ei implicită, respectiv explicită .

Reactualizarea directă se referă la reactualizarea propriu-zisă a conţinutului informaţional. În sarcinile explicite, subiectului i se cere să reactualizeze direct intenţionat şi conştient conţinutul informaţional ţintă (reactualizarea directă). Spre exemplu, subiectul învaţă o listă de cuvinte negative şi apoi este pus să le reactualizeze.

În sarcinile implicite subiecţilor li se cere să rezolve o anumită sarcină, a cărei soluţionare depinde de informaţia achiziţionată anterior-reactualizare directă (ex.: completarea rădăcinilor de cuvinte) fără ca subiecţilor să li se spună acest lucru. Cercetările arată că performanţa în aceste sarcini este influenţată de conţinutul informaţional anterior, fără ca subiectul să conştientizeze acest lucru.

*Exemplu.* Subiectul învaţă o listă de cuvinte negative şi apoi este pus să completeze o listă de rădăcini de cuvinte cu primele cuvinte care îi vin în minte. Fără să conştientizeze sau să o facă intenţionat, subiectul va completa rădăcinile de cuvinte şi cu cuvinte învăţate anterior.

Reactualizarea inferenţială se referă la impactul pe care conţinutul informaţional îl are asupra altor informaţii şi asupra răspunsurilor subiectului. Nu ne interesează conţinutul informaţional propriu-zis ci inferenţele pe care acesta le generează. Termenul de inferenţă nu este utilizat cu sensul său din logică-mecanism de transport a informaţiei şi a valorilor de adevăr din premise în concluzii – ci cu sensul psihologic precizat mai sus. În sarcinile explicite (care va face obiectul principal al demersului nostru experimental) subiectului i se cere să utilizeze intenţionat şi conştient conţinutul informaţional ţintă pentru a face diverse inferenţe şi predicţii.

*Exemplu.* Subiectul învaţă o listă de caracteristici negative şi pozitive despre o persoană şi apoi este pus, pornind de la ceea ce ştie despre persoana respectivă, să evalueze modul în care se va comporta persoana în diverse situaţii. Dacă subiectului i se cere întâi să ignore în evaluările pe care le va face informaţia negativă pe care a auzit-o despre o persoană ţintă, dar acestea îi influenţează totuşi evaluările, vorbim despre reactualizare inferenţială inconştientă în sarcini explicite care constituie obiectivul principal de studiu a prezentei lucrări.

În sarcinile implicite subiecţilor li se cere să rezolve o anumită sarcină, a cărei soluţionare depinde de informaţia achiziţionată anterior – reactualizare inferenţială fără ca subiecţilor să li se spună acest lucru. Cercetările arată că performanţa în aceste sarcini este influenţată de conţinutul informaţional anterior, fără ca subiectul să conştientizeze acest lucru.

*Exemplu.* Subiectul învaţă o listă de cuvinte pe care trebuie să le memoreze despre o persoană, deoarece urmează să i se administreze un test de memorie. Apoi este pus, spre exemplu, să identifice cuvinte expuse la computer timp de 5 secunde – sarcină de decizie lexicală. Subiectul trebuie să apese pe un buton când identifică sensul cuvântului; se înregistrează timpul de reacţie. Timpul de reacţie pentru cuvintele asociate semantic cu cele învăţate pentru testul de memorie va fi mai scurt în comparaţie cu timpul de reacţie pentru cuvintele neasociate semantic cu cele învăţate pentru testul de memorie, deoarece ele sunt amorsate pozitiv de cuvintele învăţate anterior prin mecanismul amorsajului semantic.

Studiile arată că în sarcinile explicite cele trei tipuri de reactualizare: voluntară şi conştientă, involuntară şi inconştientă şi involuntară şi inconştientă concură la reactualizarea informaţiei (David, 1996a). Separarea efectului lor se face cu ajutorul procedurii triplei disocieri a proceselor (PDA). Sarcinile implicite sunt de asemenea contaminate printr-o reactualizare conştientă; separarea efectelor de reactualizare conştientă şi inconştientă în sarcinile implicite se face conform PDA (David, 1996b).

Întorcându-ne la schema de clasificare propusă, aşa cum rezultă din această clasificare, prelucrările inconştiente de informaţie acoperă categoriile 1, 4 şi 7 din schema prezentată. Categoria 1 corespunde la ceea ce în literatură a fost numit percepţie subliminală şi învăţare implicită. Categoria 4, mai puţin studiată şi elaborată, acoperă probele de percepţie non-atenţională, precum şi studiul percepţiei subliminale supuse criticilor lui Holander (1986); existând puţine informaţii despre această categorie, ea oferă perspective largi de cercetare şi abordare experimentală.

Categoria 7 corespunde la ceea ce în literatură a fost numit memorie implicită în sens restrâns. Ea a constituit şi constituie elementul preferat de investigaţie ştiinţifică, aceasta datorită valenţei sale ecologice şi a posibilului impact pragmatic. Această categorie va face demersul investigaţiei acestei lucrări în continuare. Mai precis, ne propunem să investigăm reactualizarea inferenţială şi inconştientă în sarcini explicite a informaţiei achiziţionate voluntar şi conştient şi supusă ulterior uitării intenţionate specifice.

Rezumând, schema de clasificare propusă mai sus se constituie într-un cadru pragmatic elegant de abordare a prelucrărilor inconştiente de informaţie, aceasta deoarece:

(1) arată clar locul prelucrărilor inconştiente de informaţie în cadrul sistemului cognitiv uman,

(2) clarifică deosebirile şi asemănările esenţiale ale percepţiei implicite, învăţării implicite, memoriei implicite,

(3) scoate în evidenţă "petele albe" sau puţin investigate ale acestui domeniu – categoriile 5, 8, 4, 6 – care se cer studiate în viitorul apropiat,

(4) atrage atenţia asupra faptului că, conceptele de percepţie implicită, învăţare implicită, memorie implicită, au o definiţie operaţională prin sarcinile prin care sunt evaluate. Trebuie să ne ferim de tentaţia de a reifica aceşti termeni şi a-i considera ca factori explicativi ai performaţelor subiecţilor în sarcinile respective. Ceea ce trebuie făcut, este a aborda mecanismele implicate în funcţionarea sistemului cognitiv uman în sarcinile respective;

(5) interoghează omogenitate conceptelor de percepție, învățare și memorie implicită respectiv explicită în funcție de mecanismele lor de achiziție și reactualizare a informațiilor; studiile viitoare trebuie să răspundă acestor interogații cu implicații pentru abordări mai specifice-neurocognitive – ale acestor concepte.

# CAPITOLUL 2

# UITAREA INTENȚIONATĂ

## 2.1. CLARIFICĂRI CONCEPTUALE

Abordarea uitării intenționate s-a făcut în două tradiții majore: psihologia cognitivă și cogniția socială. În cadrul cogniției sociale ea a fost abordată în cadrul a două direcții mari: percepția persoanei și studiul experimental al hotărârilor judecătorești (Johnson, 1994).

Uitarea intenționată se referă la mecanismele cognitive angajate intenționat de subiect în scopul blocării impactului subiectiv, cognitiv, comportamental sau biologic al unui conținut informațional țintă (Johnson, 1994). După cum vom vedea în continuare unele din aceste mecanisme cognitive, deși declanșate intenționat, pot funcționa neintenționat eliminând conținutul informațional și din câmpul conștiinței (ex.: segregare, inhibiție, codare deficitară). Uitarea intenționată se deosebește de uitarea neintenționată. Uitarea neintenționată este un fenomen natural care apare ca urmare a trecerii timpului, prin care un anumit conținut informațional, ca urmare a acțiunii unor mecanisme cognitive neintenționate (ex.: interferența, efectul FAN etc.) nu se mai poate reactualiza conștient sau reactualizarea lui conștientă este deficitară. Așadar, uitarea intenționată este un fenomen care se află sub controlul subiectului în timp ce uitarea neintenționată este un fenomen care se instalează natural, fără efort cognitiv din partea subiectului pe măsura trecerii timpului.

Uitarea intenționată este de trei tipuri care corespund celor trei paradigme de abordare experimentală: uitarea intenționată globală, uitarea intenționată item cu item și uitarea intenționată specifică. Deși vom utiliza în text pentru simplitatea discursului termenul de uitare intenționată nu trebuie uitat că el este definit experimental printr-o instrucție tip, într-o sarcină țintă și nu este o facultate psihică de sine stătătoare. A reifica conceptul definit prin sarcină pentru a explica performanța în sarcină este o eroare care poate avea consecințe teoretico-metodologice nefaste. Așadar, deși în lucrare vom utiliza termenul de uitare intenționată el este considerat sinonim cu cel de instrucție de uitare intenționată și nu desemnează o facultate psihică independentă. Vom prezenta sintetic în continuare caracteristicile celor trei tipuri de uitare intenționată bazându-ne pe o metaanaliză calitativă extensivă prezentată de Johnson (1994) care ia în calcul cele două tendințe majore de abordare a uitării intenționate: psihologia cognitivă și cogniția socială.

## 2.1.1. UITAREA INTENȚIONATĂ GLOBALĂ

Uitarea intenționată globală vizează blocarea intenționată a impactului subiectiv, cognitiv, comportamental sau biologic al întregului conținut informațional țintă, precum și eliminarea acestuia din câmpul conștiinței.

Procedura experimentală presupune mai multe secvențe. Subiecții învață voluntar un anumit conținut informațional țintă (liste de cuvinte, evenimente etc.). Ulterior li se spune că acel conținut informațional este irelevant, fals sau că a fost prezentat din greșeală și, în consecință, trebuie uitat, iar în locul lui se învață un nou conținut informațional. În faza de test subiecților li se cere să reactualizeze însă ambele conținuturi informaționale (vezi anexa 2A).

Impactul uitării intenționate globale asupra reactualizării informației supuse acestei instrucții se prezintă astfel:

(a) în cazul reactualizării voluntare și conștiente directe și/sau inferențiale ea este extrem de eficace;

(b) nu există încă studii sistematice care să investigheze dacă uitarea intenționată globală este eficace în cazul reactualizării involuntare și conștiente atât directe cât și inferențiale. Ele vor fi dezvoltate în demersul nostru în cadrul experimentelor preliminare;

(c) uitarea intenționată globală este în schimb ineficientă în cazul reactualizării involuntare și inconștiente în sarcini implicite directe și inferențiale;

(d) uitarea intenționată globală este eficace în blocarea impactului informației supuse uitării intenționate globale în sarcini explicite directe sau inferențiale.

Mecanismele implicate în uitarea intenționată globală sunt segregarea și inhibiția cognitivă. Segregarea se referă la faptul că reprezentarea cognitivă a conținutului informațional supus uitării intenționate este separată de reprezentarea cognitivă a celui de-al doilea conținut informațional care trebuie reamintit. Inhibiția conținutului informațional țintă ca urmare a instrucției de uitare intenționată este răspunzătoare pentru efectul uitării intenționate globale asupra reactualizării informației.

## 2.1.2. UITAREA INTENȚIONATĂ ITEM CU ITEM

Uitarea intenționată item cu item se referă la blocarea intenționată a impactului subiectiv, cognitiv, comportamental sau biologic a unor anumiți itemi sau ai unui conținut informațional. În momentul codării în sistemul cognitiv aceștia erau prezentați ca itemi care trebuie uitați și care nu vor trebui reactualizați; itemii sunt de asemenea eliminați din câmpul conștienței.

Procedura experimentală presupune mai multe secvențe. Subiecților li se prezintă itemi sau conținuturi informaționale marcate fiecare la momentul prezentării (sau după un interval cuprins între 0 și 7 s) cu instrucția de a le uita sau reține; li se spune subiecților că vor trebui să reactualizeze doar itemii însoțiți de instrucția "reține". Ulterior însă în faza de reactualizare li se cere să reactualizeze întregul conținut informațional indiferent de instrucția asociată lui (vezi anexa 2B).

Impactul uitării intenționate item cu item asupra reactualizării se prezintă astfel:

(a) în cazul reactualizării voluntare și conștiente directe și inferențiale, ea este extrem de eficace;

(b) nu există după cunoștințele noastre studii care să investigheze impactul uitării intenționată item cu item asupra reactualizării involuntare conștiente directe și inferențiale. Ele vor fi realizate în cadrul demersului experimentelor preliminarii;

(c) uitarea intenționată item cu item este ineficientă în cazul reactualizării involuntare inconștiente directe și inferențiale;

(d) uitarea intenționată item cu item este eficace în blocarea impactului informației supuse uitării intenționate item cu item în sarcini explicite directe sau inferențiale.

Mecanismele implicate în uitarea intenționată item cu item sunt bazate pe procesele de codare a informației în sistemul cognitiv. Cercetarea exeperimentală sugerează că segregarea, inhibiția și discriminarea nu au o pondere semnificativă în procesul uitării intenționate item cu item (Johnson, 1994). Mecanismul principal care susține impactul uitării intenționate item cu item se consideră că intervine la nivelul codării informației. El se referă la adâncimea prelucrării și elaborării conținutului informațional țintă. În cazul stimulilor însoțiți de instrucțiunea "uită" elaborarea și prelucrarea cognitivă este mai puțin adâncă și elaborată și în consecință și reactualizarea acesteia este mai dificilă datorită codării deficitare.

## 2.1.3. UITAREA INTENȚIONATĂ SPECIFICĂ

Uitarea intenționată specifică se referă la blocajul intenționat al impactului subiectiv, cognitiv, comportamental sau biologic doar al unor aspecte din conținutul informațional țintă.

Procedura experimentală presupune mai multe secvențe. Subiectul învață voluntar și conștient un anumit conținut informațional țintă (liste de cuvinte, evenimente etc.). În faza a doua li se spune că anumite părți ale acelui conținut informațional sunt irelevante, false sau că au fost prezentate din greșeală și, în consecință, trebuie uitate. În faza de test, subiecților li se cere ulterior să reactualizeze însă întreg conținutul informațional țintă (vezi anexa 2C).

Impactul uitării intenționate specifice se prezintă astfel:

(a) în cazul reactualizării voluntare sau involuntare conștiente, directe sau inferențiale, rezultatele obținute sunt contradictorii. Unii autori susțin eficiența uitării intenționate specifice în aceste condiții, alții, dimpotrivă, arată că uitarea intenționată specifică este ineficientă. Acest aspect va fi abordat în continuare sub aspectul mecanismelor care susțin această contradicție în experimentele noastre preliminare;

(b) în cazul reactualizării involuntare și inconștiente atât directe cât și inferențiale, uitarea intenționată specifică este ineficientă.

Mecanismele care justifică eficiența uitării intenționate în anumite condiții s-au presupus a fi inhibiția, segregarea și discriminarea. Cercetări riguroase au arătat că primele două mecanisme au o contribuție mică dacă nu chiar nesemnificativă în cazul

uitării intenționate specifice. Mecanismul principal care justifică eficiența uitării intenționate specifice în anumite condiții este discriminarea. Mecanismul discriminării are două aspecte: discriminarea bazată pe regulă și discriminarea bazată pe teorie.

Discriminarea bazată pe regulă funcționează în cazul reactualizării directe. Ea presupune faptul că subiectul în momentul reactualizării informației face o analiză conștientă a acesteia. Dacă informația corespunde instrucțiunii de uitare intenționată specifică, ea nu va fi generată la output, astfel încât uitarea intenționată specifică este eficientă. Eficiența acestui mecanism însă este strâns legată de cantitatea de informație supusă uitării intenționate specifice, de similaritatea dintre informația supusă uitării intenționate specifice și informația care nu a fost obiectul acestei instrucțiuni, precum și de presiunea temporală la care este supus subiectul în timpul reactualizării. Cu cât aceste variabile au o valoare mai mare, cu atât eficiența discriminării bazate pe regulă este mai mică.

Discriminarea bazată pe teorie funcționează în cazul reactualizării inferențiale. Subiectul își construiește o teorie despre modul și valoarea impactului informației supuse uitării intenționate specifice asupra răspunsurilor sale. El încearcă să blocheze intenționat acest impact în baza teoriei pe care și-a construit-o. Eficiența acestui mecanism este condiționată de construcția și de validitatea acestei teorii. Dacă aceste variabile legate de construcția teoriei sunt evaluate greșit, atunci eficiența uitării intenționate este redusă.

Aceste mecanisme prezentate pot justifica doar eficiența diferită a uitării intenționate specifice așa cum apare ea în diferite studii. Pentru a explica rezultatele obținute în studiile care neagă orice efect al uitării intenționate specifice asupra reactualizării conștiente avansăm o explicație care ia în calcul tot mecanisme decizionale (idei asemănătoare au fost susținute de Johnson, 1994). După cum se observă în sarcina de uitare intenționată specifică subiectul se află în fața a două instrucții contradictorii: să uite un anumit conținut informațional și să reactualizeze totul. Dacă subiecții marșează pe prima instrucțiune, atunci uitarea intenționată specifică va fi eficientă, angajând mecanismele descrise mai sus, dacă nu, uitarea intenționată specifică va fi ineficientă. Alegerea uneia din cele două alternative este influențată de credibilitatea modului în care acestea au fost formulate, caracteristicile și teoriile subiecților despre ce se așteaptă de la ei în experimentul respectiv.

Trebuie menționat aici că această dilemă nu se pune în cazul uitării intenționate globale și a uitării intenționate item cu item. Aceasta deoarece în acest caz subiecții nu au opțiunea deciziei, informația țintă neputând fi conștientizată de aceștia ca în cazul uitării intenționate specifice și în consecință subiecții nu au asupra a ce să decidă, dacă să reactualizeze sau nu.

## 2.2. CONCLUZII ASUPRA MECANISMELOR UITĂRII INTENȚIONATE

Coroborând rezultatele prezentate mai sus, formulăm sub formă de teze asumpțiile fundamentale privind uitarea intenționată, așa cum sunt ele susținute de rezultatele teoretico-experimentale.

(1) Uitarea intenţionată se referă la încercarea de a bloca intenţionat impactul subiectiv, cognitiv, comportamental sau biologic al unui conţinut informaţional ţintă asupra reactualizării informaţiei.

(2) Uitarea intenţionată apare sub trei sarcini de laborator: uitarea intenţionată globală, uitarea intenţionată item cu item, uitarea intenţionată specifică.

(3) Uitarea intenţionată globală, uitarea intenţionată item cu item şi uitarea intenţionată specifică sunt ineficiente în a bloca reactualizarea inconştientă şi involuntară a unui anumit conţinut informaţional, cu constrângerea că uitarea intenţionată globală şi uitarea intenţionată item cu item pot bloca impactul acesteia în sarcini explicite.

(4) Uitarea intenţionată globală, uitarea intenţionată item cu item şi în anumite condiţii uitarea intenţionată specifică sunt eficiente în a bloca reactualizarea voluntară şi conştientă a conţinutului informaţional. Nu ştim încă dacă acest lucru este valabil şi pentru reactualizarea involuntară şi conştientă.

(5) Uitarea intenţionată globală se bazează pe mecanisme ale memoriei precum segregarea şi inhibiţia şi elimină din conştiinţă conţinutul informaţional.

(6) Uitarea intenţionată item cu item are ca mecanism principal adâncimea procesării cognitive a conţinutului informaţional (codarea informaţiei) şi elimină din conştiinţă conţinutul informaţional.

(7) Uitarea intenţionată specifică se bazează pe mecanisme de decizie precum discriminarea bazată pe regulă şi discriminarea bazată pe teorie. Ele duc la blocajul reactualizării informaţiei (în anumite condiţii descrise mai sus), dar nu elimină din conştiinţă conţinutul informaţional.

(8) Uitarea intenţionată globală şi uitarea intenţionată item cu item au o relevanţă ecologică mai redusă în comparaţie cu uitarea intenţionată specifică. Puţine situaţii ecologice aproximează condiţiile procedurii experimentale ale celor două tipuri de uitare intenţionată. Este puţin probabil ca în condiţii ecologice să achiziţionăm un anumit conţinut informaţional după care întreg conţinutul informaţional să se dovedească fals şi să trebuiască uitat. De asemenea, condiţiile uitării intenţionate item cu item ar fi total neproductive şi caraghioase în situaţii ecologice.

(9) Uitarea intenţionată specifică se dovedeşte a fi cea mai ecologică formă de uitare intenţionată. Studiile asupra uitării intenţionate specifice au clarificat faptul că uitarea intenţionată specifică este ineficientă în cazul reactualizării involuntare şi inconştiente.

## 2.3. DEZVOLTĂRI RECENTE PRIVIND UITAREA INTENŢIONATĂ

### 2.3.1. UITAREA INTENŢIONATĂ ŞI AMNEZIA POSTHIPNOTICĂ

Amnezia posthipnotică este o modificare specifică la nivel cognitiv în care datorită sugestiilor hipnotizatorului subiectul hipnotizat nu reuşeşte să-şi reamintească ulterior evenimentele petrecute în cursul hipnozei sau anterioare acesteia (David, 1997a). Această amnezie durează până când hipnotizatorul o anulează prin formula: "acum poţi să-ţi reaminteşti totul".

Pentru a explica mecanismele amneziei posthipnotice au fost angajate mai multe teorii (apud. David şi Brown, 1999a).

***Teoria neodisociaţionistă (reprezentant Hilgard).*** Datorită sugestiilor hipnotice de amnezie posthipnotică, conţinutul informaţional vizat de aceste sugestii devine inaccesibil conştiinţei ca urmare a instalării unei bariere mnezice care disociază subsistemul conştiinţei de subsistemul mnezic vizat de sugestii (Hilgard, 1978, 1979).

***Teoria blocării reactualizării (reprezentanţi: Kihlstrom, Evans).*** Sugestiile de amnezie posthipnotică blochează mecanismele implicate în reactualizarea conţinutului informaţional vizat de aceste sugestii; în consecinţă, el nu este conştientizat (Kihlstrom şi Evans, 1979).

***Teoria perturbării atenţionale (reprezentant Spanos).*** Conţinutul informaţional vizat de sugestiile hipnotice prin care se încearcă producerea amneziei posthipnotice nu este conştientizat deoarece nu i se alocă suficiente resurse cognitive. Resursele cognitive sunt voluntar alocate de către subiect unor stimuli care nu amorsează conţinutul informaţional ţintă (Spanos, 1986).

***Teoria inhibiţiei outputului (reprezentanţi Coe, Sarbin).*** Mecanismele descrise de această teorie sunt identice cu cele descrise anterior în cazul uitării intenţionate specifice (Coe, Basden, Basden, Fikest, Gargano şi Webb, 1989). Ele presupun mecanisme decizionale de discriminare bazată pe regulă şi teorie. Cercetările experimentale (Coe şi colab., 1989) au demonstrat viabilitatea teoriei inhibiţiei outputului completată cu mecanismele descrise de teoria perturbării atenţionale, care intervin ulterior mecanismelor teoriei inhibiţiei outputului.

Analizând aceste teorii putem afirma următoarele (pentru detalii vezi Kihlstrom, 1980; David, 1997b; David, Pojoga şi Stănculete, 1998b; David şi Brown,1999a):

(1) amnezia posthipnotică şi uitarea intenţionată specifică angajează mecanisme comune în blocarea impactului subiectiv, cognitiv, comportamental sau biologic al conţinutului informaţional supus amneziei posthipnotice, respectiv uitării intenţionate specifice;

(2) amnezia posthipnotică angajează în plus şi mecanisme descrise de teoria perturbării atenţionale, astfel încât nu numai că generarea la nivel de output a conţinutului informaţional ţintă este blocată, dar acesta este şi eliminat din câmpul conştiinţei. Mai mult, mecanismele angajate de teoria perturbării atenţionale elimină din conştiinţă şi mecanismele decizionale pe care subiectul le angajează în scopul blocării reactualizării conţinutului informaţional ţintă.

## 2.3.2. UITAREA INTENŢIONATĂ SPECIFICĂ ŞI IGNORAREA COGNITIVĂ

Instrucţia de uitare intenţionată cere explicit subiectului să uite un anumit conţinut informaţional. În instrucţia ignorării cognitive subiectului nu i se cere să uite conţinutul informaţional, ci i se cere să-l ignore şi să nu-l ia în seamă. Studiile de metaanaliză (Johnson, 1994) asupra mecanismelor uitării intenţionate şi-au derivat concluziile din coroborarea rezultatelor teoretico-experimentale obţinute în cercetări heterogene care utilizează nediferenţiat cele două tipuri de instrucţii. S-a presupus că ele ar angaja mecanisme asemănătoare. Credem însă, alături de alţi autori (Kihlstrom

şi Barnhardt, 1994), că cele două tipuri de instrucţii angajează în fapt mecanisme diferite şi, în consecinţă, ele trebuie analizate diferenţiat şi comparativ. Mecanismele descrise anterior, spre exemplu în cazul uitării intenţionate specifice, s-au bazat pe luarea în analiză a cercetărilor care utilizează ambele tipuri de instrucţiuni. Or, aşa cum am precizat anterior, ele ar putea presupune mecanisme diferite. În cazul instrucţiei de uitare intenţionată specifică, subiectului i se cere să uite conţinutul informaţional ţintă. El ar putea angaja în acest scop pe lângă mecanismele de decizie descrise anterior şi mecanisme ale memoriei precum inhibiţia şi segregarea în scopul eliminării din conştiinţă a acestui conţinut informaţional. În cazul instrucţiei ignorării cognitive, subiectului i se cere să ignore conţinutul informaţional ţintă (vezi anexa 2D). Pentru a reuşi acest lucru, subiectul ar trebui să conştientizeze conţinutul informaţional ţintă şi apoi să apeleze doar la mecanisme ale deciziei pentru a bloca impactul acestuia asupra răspunsurilor sale. Aceste ipoteze vor fi analizate în cadrul metaanalizei asupra rezultatelor teoretico-experimentale prezentate de Johnson (1994) cu referire la uitarea intenţionată (vezi capitolul următor), urmând ca apoi să fie verificate în demersul experimental pe care îl vom prezenta în această lucrare.

# CAPITOLUL 3

# IMPACTUL UITĂRII INTENȚIONATE SPECIFICE ASUPRA REACTUALIZĂRII INFERENȚIALE INCONȘTIENTE ÎN SARCINI EXPLICITE

## 3.1. ASPECTE GENERALE

În primul capitol am abordat aspectele legate de prelucrările conștiente și inconștiente de informație cu o pondere mai mare asupra acestora din urmă. În capitolul doi am prezentat aspectele clasice legate de uitarea intenționată în cele trei forme ale sale: globală, specifică, item cu item și dezvoltările recente în domeniu: amnezia posthipnotică și ignorarea cognitivă. În acest capitol ne punem problema relației dintre uitarea intenționată specifică și reactualizarea inconștientă de informație de a cărei rezolvare depinde elaborarea unor tehnici eficiente de control al contaminării psihologice.

## 3.2. O METAANALIZĂ CALITATIVĂ ȘI CANTITATIVĂ

Din analiza efectuată până acum putem conchide că uitarea intenționată specifică afectează reactualizarea voluntară și conștientă, dar nu și reactualizarea inconștientă a informației. Nu știm încă nimic despre impactul acesteia asupra reactualizării involuntare și conștiente de informație.

Așa cum aminteam în capitolul 1, în sarcinile de reactualizare prin instrucție explicită cele trei tipuri de reactualizare a informației: voluntară și conștientă, involuntară și inconștientă și involuntară și conștientă contribuie împreună la performanța în sarcini. Uitarea intenționată specifică în acest caz putem spera să afecteze doar reactualizarea conștientă și voluntară și poate reactualizarea conștientă și involuntară de informație și nicidecum reactualizarea inconștientă. În consecință, în sarcinile explicite, uitarea intenționată specifică va fi neeficace, conținutul informațional supus uitării intenționate exprimându-se inconștient și împotriva dorinței și voinței subiectului – *contaminare psihologică* –.

În condiții ecologice acest efect apare în trei situații cu impact în practica psihologică.

În viața cotidiană adesea suntem bombardați prin mass-media cu știri dintre cele mai diverse. Apoi apar diverse dezmințiri ale acestora în care ni se spun că părți ale știrilor sunt false și că au fost prezentate fără o documentare temeinică sau că au apărut dintr-o eroare. În ciuda acestor dezmințiri, informațiile false pot influența răspunsurile noastre prin reactualizare inconștientă.

În psihoterapie, pacientul, ca urmare a tehnicilor de restructurare cognitivă, ajunge să realizeze că multe cunoștințe pe care anterior le credea adevărate sunt în fapt false sau nesemnificative și că ele nu ar trebui să-i influențeze răspunsurile (uitare intenționată specifică). Cu toate acestea, prin reactualizare inferențială inconștientă, aceste cunoștințe false se pot exprima în răspunsurile subiectului în mod inconștient.

În mod similar, în practica juridică probele false sau nerelevante pot influența deciziile, deși conștient încercăm să blocăm impactul lor asupra hotărârilor pe care le avem de luat.

O metaanaliză calitativă a studiilor care investighează impactul inconștient al informației supuse uitării intenționate specifice asupra reactualizării inferențiale în sarcini explicite este prezentată în tabelul 3.2.1.

**Tabel 3.2.1. O metaanaliză calitativă asupra reactualizării inferențiale inconștiente a informației supuse uitării intenționate specifice (selective) în sarcini explicite.**

| Nr. | Autori | An | Uitarea intenționată specifică influențează reactualizarea inferențială inconștientă în sarcini explicite? | În ce sens față de efectul inițial al conținutului informațional supus uitării intenționate selective |
|---|---|---|---|---|
| 1. | Whitley | 1987 | Nu | – |
| 2. | Ross, Lepper, și Hubbard. | 1975 | Nu | – |
| 3. | Wyer și Budesheim | 1987a | Da | În sens opus |
| 4. | Carretta și Moreland | 1983 | Da | În sens opus |
| 5. | Hatvany și Strack | 1980 | Da | În același sens dar cu amplitudine mai mică în comparație cu condițiile lipsei uitării intenționate specifice |
| 6. | Wyer și Budesheim | 1987b | Da | În același sens dar cu amplitudine mai mică în comparație cu condițiile lipsei uitării intenționate specifice |

Studiile selecționate pentru această metaanaliză calitativă au fost extrase dintr-un ansamblu de studii selecționate de Johnson (1994) pentru o metaanaliză calitativă asupra uitării intenționate și efectelor acesteia asupra reactualizării informației. Ele sunt în număr mai mic, 6 studii, atât datorită selecție riguroase pe care am făcut-o, cât și tematicii extrem de specifice pe care o investigăm: reactualizarea inferențială inconștientă în sarcini explicite. În selecția riguroasă realizată ne-am oprit asupra acestor studii din următoarele motive: sunt cel mai des citate în metaanalizele inițiate de Johnson și apar frecvent citate și în literatura de specialitate; au fost publicate în reviste de largă circulație internațională cu penetranță în domeniu; au un design experimental și o abordare teoretico-experimentală riguroase, ipotezele fiind tratate

succesiv în cel puțin doi pași; acoperă cele două tradiții de cercetare ale uitării intenționate și anume studiile de psihologie cognitivă și studiile de cogniție socială; mai mult, acoperă temele reprezentative din cogniția socială precum percepția persoanei și deciziile judecătorești.

Examinarea atentă a rezultatelor acestei metaanalize calitative arată că nu se poate trage o concluzie fermă privind impactul uitării intenționate asupra reactualizării inferențiale inconștiente în sarcini explicite. Credem însă că această afirmație vehiculată și în literatură (Johnson, 1994) poate fi depășită printr-o analiză de profunzime a metodologiei angajate de studiile prezentate. Astfel că dacă procedăm la o analiză de profunzime, putem identifica mai multe variabile moderatoare care pun într-o altă lumină relația dintre uitarea intenționată specifică și reactualizarea inferențială în sarcini explicite: tipul instrucțiunii și tipul informației.

În literatura de specialitate concluziile asupra uitării intenționate s-au elaborat luând în analiză atât studiile care utilizează propriu-zis instrucțiile de uitare intenționată cât și studiile care utilizează instrucția ignorării cognitive. Or, așa cum am arătat anterior cele două tipuri de instrucții ar putea angaja mecanisme diferite. Aplicând acest criteriu studiilor prezentate de noi în tabelul 3.2.1, am descoperit că studiile 1 și 2 utilizează instrucția uitării intenționate, iar celelalte 4 instrucția ignorării cognitive. Aplicând acest criteriu am omogenizat rezultatele. Astfel, în cazul utilizării instrucției de uitare intenționată specifică putem afirma că aceasta nu influențează reactualizarea inferențială inconștientă în sarcinile explicite. În cazul instrucției ignorării cognitive, dimpotrivă, aceasta afectează reactualizarea inferențială în sarcini explicite; această influență este însă neomogenă. Vom încerca să clarificăm această neomogenitate luând în calcul altă variabilă moderatoare: valența afectivă a informației.

Cât privește valența informației supusă uitării intenționate această variabilă se referă la valența emoțională pozitivă sau negativă a informației supuse uitării intenționate specifice. Ea are un impact doar asupra instrucției ignorării cognitive. Astfel, dacă valența afectivă a informației supusă ignorării cognitive este pozitivă, ea va influența reactualizarea inferențială inconștientă în sarcini explicite în sensul manifestării efectelor sale în inferențele subiectului. În acest caz inferențele subiectului vor fi determinate inconștient de conținutul informațional supus ignorării cognitive, deși impactul acestuia este mai scăzut – subcorecția – (Johnson, 1994).

*Exemplu.* Dacă trebuie să ignorăm faptul că un individ ne-a fost prezentat ca deștept, altruist, cald etc. atitudinea noastră față de el, deși pozitivă, este totuși mai slab pozitivă în comparație cu condiția în care aceste descrieri sunt prezentate ca adevărate.

Dacă conținutul informațional supus ignorării cognitive are o conotație negativă, el va influența reactualizarea inferențială inconștientă în sarcini explicite în sensul manifestării efectelor sale în inferențele subiectului. În acest caz influențele inconștiente ale conținutul informațional supus ignorării cognitive vor fi în sens opus față de efectul său inițial – supracorecția – (Johnson, 1994).

*Exemplu.* Dacă trebuie să ignorăm faptul că un individ ne-a fost prezentat ca agresiv, periculos, prost etc. atitudinea noastră față de el este mai pozitivă decât în condiția în care aceste descrieri ar fi fost prezentate ca adevărate sau nu ar fi fost prezentate deloc.

În psihologia socială aceste fenomene de subcorecție și supracorecție în evaluarea unor persoane sau situații se explică astfel (Johnson, 1994; Wilson și Brekke,

1994). Subiectul uman porneşte de la o premisă generală şi tacită că "situaţiile de viaţă şi oamenii sunt pozitive respectiv buni". Spre exemplu, în cazul subiecţilor umani există tacit asumpţia că trăsăturile de personalitate pozitive sunt mai numeroase decât cele negative. Dacă subiectul trebuie să ignore în evaluările sale descrieri negative ale altor subiecţi – prezentate acum ca nerelevante sau false -, acest lucru este interpretat ca o confirmare a acestei asumpţii generale. Astfel, pentru a se revanşa faţă de atitudinea (când considera descrierile negative relevante) anterioară el se supracorectează evaluând subiecţii mai pozitiv în comparaţie cu situaţia în care nu ar fi cunoscut deloc descrierile negative ale subiecţilor. Dacă subiectul trebuie să ignore informaţii pozitive în evaluarea altor subiecţi acest lucru contrazice asumpţia lui generală astfel că deşi încearcă să ignore descrierile nu le ignoră complet – subcorecţie.

Analiza studiilor 3, 4, 5 şi 6 prin prisma acestei variabile moderatoare – valenţa afectivă a informaţiei –, omogenizează rezultatele obţinute, primele două studii 3 şi 4 utilizând în procedura experimentală un conţinut informaţional cu valenţă negativă, iar următoarele două studii un conţinut informaţional cu valenţă pozitivă.

În urma acestei metaanalize calitative am trecut la realizarea unei metaanalize cantitative care să întărească concluziile formulate aici. Considerăm această metaanaliză cantitativă doar orientativă în formularea unor concluzii datorită numărului mic de studii luat în calcul. În consecinţă, concluziile formulate pe baza ei vor fi verificate experimental în partea a treia a lucrării – partea experimentală.

Astfel o metaanaliză cantitativă a acestor studii arată printr-o comparare două câte două (1 cu 2, 3 cu 4, 5 cu 6) că ele sunt omogene (David, 1999d).

După această operaţie de comparare, ele au fost combinate astfel încât să avem o susţinere teoretico-experimentală mai riguroasă şi bazată pe loturi extinse de subiecţi a concluziilor avansate după metaanaliza calitativă (David, 1999d).

În concluzie, pornind de la rezultatele acestei metaanalize calitative şi cantitative putem afirma următoarele:

(1) Cercetarea asupra uitării intenţionate specifice se bazează în fapt pe o metodologie heterogenă (uitarea intenţionată selectivă şi instrucţia ignorării cognitive) care poate influenţa negativ rigurozitatea concluziilor asupra uitării intenţionate;

(2) Instrucţia uitării intenţionate specifice şi instrucţia ignorării cognitive pot angaja mecanisme diferite cu efect diferit asupra reactualizării inferenţiale inconştiente;

(3) Pentru a angaja concluzii ferme asupra uitării intenţionate, ea trebuie studiată diferit şi comparativ cu instrucţia ignorării cognitive.

Studiul comparativ al uitării intenţionate specifice şi al instrucţiei ignorării cognitive s-a realizat până în acest moment în special prin studii de metaanaliză. Din cunoştinţele noastre, nu există până acum un studiu care să investigheze comparativ uitarea intenţionată selectivă şi instrucţia ignorării cognitive în acelaşi design experimental, astfel încât eventualele diferenţe să poată fi puse pe seama mecanismelor diferite pe care acestea le angajează şi nu pe seama unei variabile pirat ca: metodologia utilizată, calitatea informaţiilor utilizate etc.

Mai mult, investigaţiile asupra impactului uitării intenţionate specifice asupra reactualizării informaţiilor, s-a făcut prin operaţionalizarea reactualizării în implicită şi explicită (paradigma criteriului reactualizării intenţionate). Or, am arătat că această

dublă distincție este prea grosieră, cu impact negativ asupra concluziilor formulate. Mai clar spus, sarcinile utilizate pentru evaluarea celor două tipuri de memorii sunt imprecise prin contaminările reciproce care apar între memoria explicită și cea implicită. În consecință, un studiu serios care urmărește impactului uitării intenționate specifice asupra reactualizării informației, trebuie să se facă prin operaționalizarea riguroasă a reactualizării în: voluntară și conștientă, involuntară și conștientă și involuntară și inconștientă, evaluată cu procedura triplei disocieri a proceselor. Nu există, după cunoștințele noastre, studii în literatura de specialitate care să abordeze această relație și, în consecință, el va face obiectul investigațiilor noastre experimentale preliminare. Acest lucru este necesar pentru a avea un start bun în elaborările teoretico-experimentale țintite vizând elaborarea unor tehnici cognitive de blocaj al contaminării psihologice și care presupun cunoașterea acurată a mecanismelor privind relația dintre uitarea intenționată și reactualizarea informației din memorie.

# CAPITOLUL 4

# CONSIDERAȚII METODOLOGICE GENERALE ÎN STUDIUL INCONȘTIENTULUI ȘI AL CONTAMINĂRII PSIHOLOGICE

## 4.1. OBIECTIVE GENERALE ȘI SPECIFICE ALE LUCRĂRII

În acest capitol prezentăm obiectivele demersurilor experimentale și aspecte metodologice generale legate de designul cercetărilor asupra contaminării psihologice. Urmează ca metodologia specifică să fie prezentată la fiecare experiment în parte. Facem aceasta din rațiuni de claritate și transparență a discursului, scutind cititorul de pendulat între partea metodologică și experimentală a lucrării pentru a surprinde semnificația demersurilor experimentale.

Așa cum am mai amintit pe parcursul lucrării, în scopul unei analize riguroase renunțăm la o abordare prea extensivă și, inevitabil, de suprafață, a tuturor prelucrărilor inconștiente de informație în favoarea unei abordări de adâncime, extinsă doar la aspectele fierbinți din literatura de specialitate, cu impact pragmatic și teoretic semnificativ în domeniu, a căror rezolvare necesită efortul conjugat al cercetătorilor. În consecință, aspectele legate de reactualizarea inconștientă și impactul ei comportamental, fiziologic și subiectiv le lăsăm ca o temă de cercetare care va avea prioritate în timp, lucrarea focalizându-se asupra impactului cognitiv al reactualizării inconștiente de informație supusă uitării intenționate – *contaminarea psihologică* –.

Lucrarea pe care o prezentăm va aborda așadar într-un demers teoretico-experimental și aplicativ impactul prelucrărilor inconștiente de informație asupra reactualizării informației în sarcini cognitive cu aplicații directe în mass-media, psihoterapie, psihologie clinică și psihologie juridică. Acest demers presupune un angajament teoretico-experimental condensat în mai multe obiective generale și specifice descrise în continuare.

În primul rând, ne propunem realizarea unor cercetări experimentale fundamentale preliminare, vizând aspecte neacoperite de literatura de specialitate dar cu relevanță pentru cercetările experimentale ulterioare. Specific, vom urmări impactul uitării intenționate specifice și a ignorării cognitive asupra reactualizării conștiente și inconștiente de informație. Altfel spus, vom studia contaminarea psihologică într-un demers riguros de laborator. Deși mai puțin ecologic, el este relevant prin informațiile pe care le poate oferi asupra mecanismelor contaminării psihologice.

În al doilea rând, vizăm realizarea unor cercetări experimentale asupra contaminării psihologice aşa cum apare ea în mass-media, cercetări bazate pe rezultatele experimentelor preliminare şi pe rezultate din literatura de specialitate condensate într-o metaanaliză calitativă şi cantitativă (vezi cap.3). Acestea vor aborda ţintit şi ecologic elaborarea şi studiul eficienţei unor tehnici cognitive care pot bloca impactul inconştient al informaţiilor false, nerelevante sau dezadaptative asupra performanţelor subiecţilor umani. Am convenit deja să numim impactul inconştient al informaţiilor false, dezadaptative sau irelevante – contaminante – asupra răspunsurilor subiectului uman *"contaminare psihologică"* (vezi de asemenea Wilson şi Brekke, 1994). Fundamental pentru contaminarea psihologică este faptul că subiectul încearcă conştient şi intenţionat să blocheze impactul informaţiilor definite drept contaminante asupra răspunsurilor sale. Dacă ele se exprimă totuşi în răspunsuri nu o pot face decât inconştient şi vorbim atunci despre contaminare psihologică. Aşadar, contaminarea psihologică este o subcategorie a prelucrărilor inconştiente de informaţie reunind doar acele prelucrări inconştiente pe care subiectul a încercat/ încearcă să le împiedice în mod conştient. Specific, urmărim deci elaborarea unor tehnici cognitive de intervenţie psihologică prin restructurări cognitive, cu ajutorul cărora influenţa inconştientă a informaţiei false asupra răspunsurilor subiectului să fie blocată. Experimentul aproximează situaţii ecologice din mass-media, procedura experimentală fiind analogă jocului de ştiri şi dezmînţiri care apar acolo. Prin aceasta simulare de laborator a situaţiilor din presă el dobândeşte o valoare ecologică certă, situându-se la interfaţa dintre cercetarea fundamentală şi cea aplicată.

În al treilea rând, ne propunem studiul relevanţei pragmatice a tehnicilor elaborate atât în practica judiciară, prin impactul acestora asupra eficientizării modalităţii de luare a hotărârilor judecătoreşti, cât şi în practica clinică, prin investigarea impactului acestor tehnici în tratamentului fobiilor simple în mai multe designuri experimentale cu un singur subiect. Am ales fobiile simple ca un criteriu ecologic de verificare a rezultatelor obţinute deoarece mecanismele sale etiopatogenetice, cunoscute până acum, aproximează cel mai bine relaţia între tulburări emoţionale şi prelucrările inconştiente de informaţie (DSM IV, Sthein şi Young 1992). Mai mult, schema de tratament a fobiilor simple este bine cunoscută, ceea ce uşurează investigarea mecanismelor implicate şi posibilităţile de eficientizare a acesteia.

Realizarea tuturor acestor obiective ar avea o influenţă pozitivă considerabilă asupra practicii din psihoterapie şi psihologia juridică, asupra autocontrolului contaminării psihologice indusă prin mass-media cât şi asupra unor dezvoltări teoretico-experimentale viitoare.

Spre exemplu, în psihoterapie, relevanţa pragmatică a realizării obiectivelor propuse este evidentă. O mare parte din simptomatologie este determinată de prelucrările informaţionale amorsate de stimulii din mediu şi este menţinut datorită întăririlor din mediu (David, Holdevici, Szamoskozi şi Băban, 1998a). Tehnicile clasice de modificare cognitiv-comportamentală manipulează stimulii, prelucrările informaţionale şi întăririle din mediu pentru a remite simptomul. Pe plan cognitiv, manipulările prelucrărilor informaţionale iau de cele mai multe ori (vezi ca o excepţie modificarea nucleului tare inconştient al schemelor cognitive şi asociaţiile inconştiente

stimul-răspuns) forma modificării cogniţiilor conştiente sau conştientizabile (Ellis, 1962; Beck, 1976; 1994; Meichenbaum, 1977; Lazarus, 1991). Se încearcă modificarea, spre exemplu, a schemelor cognitive dezadaptative şi înlocuirea lor cu scheme cognitive care susţin comportamente adaptative prin tehnici de restructurare cognitivă. În practica psihoterapeutică, înlocuirea schemelor dezadaptative cu scheme adaptative este îngreunată uneori de contaminarea psihologică determinată de cogniţiile anterioare dezadaptative. Mai precis spus, deşi pacientul recunoaşte în fazele avansate ale terapiei că unele dintre cogniţiile sale anterioare sunt iraţionale, false, dezadaptative sau nerelevante, ele pot continua să-i influenţeze inconştient comportamentul, ceea ce îngreunează asimilarea unor scheme cognitive noi şi adaptative. Elaborarea unor tehnici cognitive de blocare a influenţei informaţiilor false sau dezadaptative, a contaminării psihologice, ar avea impact practic considerabil, sporind eficienţa intervenţiei psihoterapeutice prin stimularea procesului de asimilare a cogniţiilor adaptative. Aceste idei şi tendinţe sunt extrem de noi şi penetrante în domeniu, generând o emulaţie deosebită în rândul cercetătorilor şi practicienilor terapeuţi. Spre exemplu, în 1997, revista Asociaţiei Internaţionale de Psihoterapie Cognitivă (IACT) – "International Journal of Cognitive Psychotherapy"– publică un articol programatic în care, în mod explicit şi în termeni aproape imperativi, se formulează un program de cercetare care vizează racordarea practicii psihoterapeutice la demersurile recente ale psihologiei cognitive, în special prin asimilarea rezultatelor teoretico-experimentale din studiul prelucrărilor inconştiente de informaţie. Reuşita acestui program este văzută de autorii articolului (Down şi Courchaine, 1997) – Down este preşedintele IACT – ca o nouă etapă în dezvoltarea psihoterapiei, concretizată în sporirea eficienţei şi penetranţei practice a acesteia.

În domeniul judiciar, impactul realizării obiectivelor fixate este cel puţin la fel de important ca în domeniul clinic. Spre exemplu, multe probe prezentate în cursul audierilor în cadrul unui proces se dovedesc ulterior a fi false sau nerelevante pentru cazul aflat în discuţie. Pentru o evaluare acurată a infracţiunii sau a cazului în discuţie, ele nu trebuie să influenţeze comportamentul decizional. Cu toate acestea, şi în ciuda angajamentului conştient al factorilor implicaţi în decizie (judecător, juraţi – în sistemul american de drept etc.), aceste informaţii false sau irelevante pot distorsiona inconştient comportamentul decizional "ca şi cum ar fi adevărate", ducând la hotărâri judecătoreşti distorsionate. Cunoaşterea mecanismelor implicate aici şi elaborarea unor tehnici de blocaj a influenţei inconştiente a informaţiei false sau nerelevante este evident fundamentală şi în acest caz.

Prin mass-media zilnic suntem bombardaţi cu o mulţime de ştiri. Urmează apoi replici şi dezminţiri ale acestora. Omul se află adesea într-un păienjeniş de informaţii adevărate şi false. Pentru a bloca impactul inconştient al informaţiilor false-contaminarea psihologică-trebuie cunoscute clar mecanismele pe care aceasta le presupune. Pe baza acestor mecanisme putem elabora apoi tehnici de control eficiente ale contaminării psihologice. Am oferi astfel subiecţilor mijloace de imunizare psihologică faţă de contaminarea psihologică cu care ne confruntăm zi de zi.

Desigur impactul inconştient al informaţiilor false sau nerelevante, înţeles ca o contaminare psihologică, este o prezenţă constantă pe o scară mult mai largă în viaţa

noastră, depăşind practica clinică, juridică şi influenţa mass-media. El este implicat spre exemplu în deciziile pe care le luăm în cele mai diverse domenii: economie, selecţia şi evaluarea personalului, orientare şcolară şi profesională, reclamă etc. (Wilson şi Brekke, 1994; Morgeson şi Campion, 1997). În cele ce urmează, vom aborda acest fenomen de contaminare psihologică sub aspect teoretico-experimental, urmărind apoi impactul său pragmatic doar în mass-media, practica clinică şi juridică, acestea făcând obiectul de activitate al autorului acestei lucrări, deşi, după cum aminteam mai sus, impactul pragmatic al contaminării psihologice poate fi analizat în cazul unui spectru mai larg de activităţi.

Consolidarea şi constituirea acestor obiective generale şi specifice s-a făcut printr-o integrare binoculară a unor observaţii mai mult sau mai puţin sistematice din viaţa cotidiană, practica clinică şi judiciară a autorului pe de o parte, cu rezultate teoretico-experimentale riguroase prezentate în literatura de specialitate pe de altă parte.

Astfel, în viaţa cotidiană, prin intermediul presei ni se prezintă diverse versiuni ale unor evenimente. Acestor versiuni li se adaugă alte informaţii din care unele la rândul lor se dovedesc ulterior false sau nerelevante. Pentru a avea o perspectivă adecvată asupra evenimentului informaţiile false sau nerelevante trebuie uitate sau ignorate. În măsura în care aceste informaţii ne influenţează răspunsurile, deşi la nivel conştient negăm acest lucru spunând că ştim că sunt false sau nerelevante, vorbim despre contaminare psihologică.

*Exemplu.* La o emisiune de ştiri ni se spune că un comisar al "Uniunii Europene" a declarat că România ar avea probleme dacă în anul 2000 d-l Iliescu ar fi reales preşedintele României. Acelaşi post de televiziune ne spune că d-l Iliescu ar fi declarat la Timişoara că un comunism cu faţă umană de genul celui din China ar fi indicat pentru România. Toate aceste ştiri au fost oferite în preajma campaniei electorale când în sondaje d-l Iliescu şi PDSR erau foarte bine cotaţi. La presiunea PDSR aceste ştiri sunt ulterior dezmințite spunându-ni-se: (1) Comisarul "Uniunii Europene" a afirmat de fapt că un regim naţionalist, asemănător cu cel din Austria anului 2000, ar fi dăunător României; (2) D-l Iliescu a afirmat că în China există un comunism cu faţă umană care face faţă dificultăţilor pe care le are de întîmpinat o ţară atât de mare cum este China. În ciuda acestor dezmințiri, informaţiile anterioare, deşi false, pot influenţa reacţia subiecţilor faţa de d-l Iliescu în sens negativ. Aceasta deoarece dezmințirile s-au făcut fără a respecta principii psihologice minimale de control al contaminării psihologice.

Observaţii clinice numeroase au arătat, spre exemplu, că de multe ori, chiar dacă pacientul declară explicit după intervenţia psihoterapeutică că unele dintre cogniţiile sale anterioare sunt false sau dezadaptative şi nu îl vor mai influenţa în viitor, ele se exprimă în răspunsurile sale într-un mod pe care subiectul nu îl conştientizează şi nu îl recunoaşte conştient.

*Exemplu.* Subiectul H.C. a intrat într-un program de intervenţie psihoterapeutică în vederea ameliorării unei simptomatologii de tip depresiv. Fragmentând cu scop didactic prezentarea intervenţiei psihologice realizate, notăm doar că, înaintea începerii psihoterapiei, subiectul se considera o persoană "total incapabilă şi incompetentă în relaţiile interpersonale" (cogniţii dezadaptative). În consecinţă, spre exemplu, în cazul unor întâlniri între prieteni, el stătea mai retras, nu intra uşor în vorbă cu ceilalţi, nu avea curajul de a-şi expune punctul de vedere în grup etc. După intervenţia cognitivă, aceste cogniţii şi consecinţele lor comportamentale au fost văzute de subiect ca nerealiste şi dezadaptative, fiind înlocuite cu

cogniţii şi comportamente adaptative de genul: "este fals că sunt total incompetent şi incapabil în relaţiile interpersonale. În multe situaţii mă descurc bine şi, în consecinţă, şi comportamentul meu se va schimba" (subiectul a intrat de asemenea într-un program de antrenament asertiv). Cu toate acestea, analizând comportamentul cotidian al subiectului, după intervenţia psihoterapeutică, am observat că unele aspecte din comportamentul său sunt biasate încă de cogniţiile anterioare, fără ca el să conştientizeze acest lucru şi în ciuda faptului că la nivel conştient le considera false şi dezadaptative. Mai clar spus, în relaţiile interpersonale prezintă paternuri congruente cu cogniţiile sale anterioare, false şi dezadaptative, deşi la nivel conştient declară că le-a înlocuit cu cogniţii adaptative.

În practica juridică, din observaţiile făcute asupra unor cazuri reale sau prezentate în literatura de specialitate, reiese spre exemplu faptul că impresia pozitivă sau negativă pe care un subiect o face judecătorului sau juraţilor (în sistemul american de drept) poate biasa hotărârile acestora. Cercetările arată că aceasta se întâmplă chiar dacă judecătorul, onest, declară conştient că nu contează dacă "te place sau nu ca persoană", deoarece hotărârea lui este ghidată de norme de drept (Johnson, 1994; Wilson şi Brekke, 1994). Observaţiile şi cercetările experimentale numeroase (Green şi Loftus, 1985; Kunda, 1990; Johnson, 1994; Wilson şi Brekke, 1994) au arătat aşadar că informaţiile false, colaterale şi nerelevante (ex.: aspectul fizic) pentru cazul investigat, pot biasa hotărârile judecătorului fără ca acesta să-şi dea seama conştient de aceste influenţe.

*Exemplu.* Dacă aceeaşi persoană este judecată concomitent pentru mai multe infracţiuni şi acestea sunt prezentate simultan, hotărârile sunt diferite pentru fiecare infracţiune faţă de situaţia în care ele ar fi fost prezentate separat. Altfel spus, judecătorul şi juraţii pot fi influenţaţi inconştient în hotărârile lor de impresia pozitivă sau negativă pe care învinuitul le-o face. În acest caz, numărul mare de infracţiuni creează un efect de halo negativ cu impact nefavorabil asupra evaluărilor fiecărei infracţiuni în parte, deşi, la nivel conştient, factorii de decizie (judecătorul sau juraţii) încercă să nu se lase influenţaţi de acest lucru (După Green şi Loftus, 1985 publicat în "Law and Human Behavior").

Proiectate în cadrul riguros al cercetărilor care investighează reactualizarea inconştientă de informaţie şi uitarea intenţionată (Graf şi Schacter, 1978; 1985; Johnson, 1994), aceste observaţii de start s-au transformat în adevărate ipoteze de lucru. Faptul că atât cititorul, pacientul cât şi judecătorul declară că nu vor fi influenţaţi de informaţia falsă sau dezadaptativă este aproximat în literatura de specialitate de sarcinile de uitare intenţionată. În sarcinile de uitare intenţionată cerem subiectului să uite intenţionat un anumit conţinut informaţional, urmărind apoi influenţa acestuia asupra performanţelor subiectului (Johnson, 1994). Faptul că nici cititorul, nici pacientul şi nici judecătorul, în exemplele prezentate mai sus nu realizează că, totuşi, informaţiile pe care doreau să le uite sau să le ignore le-au influenţat răspunsurile, este asimilat în literatura de specialitate de investigaţiile existente asupra prelucrărilor inconştiente de informaţie (Graf şi Schacter, 1985; Lewicki, 1986; Seger, 1992). Ne referim aici în special la conceptul de memorie implicită ca un concept care descrie ţintit reactualizarea inconştientă a informaţiei (Graf şi Schacter, 1985; Miclea, 1994).

Aşadar, prin această modalitate de integrare binoculară a rezultatelor observaţiilor din practica psihologică cu rezultatele riguroase teoretico-experimentale din literatura de specialitate, am iniţiat un demers teoretico-experimental cu impact aplicativ aproximând şi înscriindu-ne într-un cadru piajetian de realizare a unui demers

ştiinţific. Acesta afirma într-un interviu că plecând de la observaţie, descoperim un fapt interesant, pe care urmează apoi să-l supunem unei investigaţii experimentale ghidate de un angajament teoretico-metodologic riguros, cu impact teoretic şi practic (Piaget, apud Radu şi colab., 1993). Este ceea ce am făcut în această lucrare.

Mai mult, acest angajament experimental cu implicaţii teoretico-aplicative va fi dublat de preocuparea permanentă pentru validitatea ecologică atât a investigaţiilor experimentale fundamentale preliminare şi ţintite, cât şi a investigaţiei experimentale aplicative. Facem acest lucru fără a renunţa însă la cadrul riguros al distilării şi analizei de laborator. Ne înscriem astfel într-un curent ştiinţific internaţional extrem de penetrant iniţiat de Neisser (1978), care pledează pentru validitatea ecologică a studiilor de psihologie cognitivă. În acest context se afirmă că, spre exemplu, cunoştinţele de psihologie dobândite prin studii riguroase de laborator trebuie utilizate reflexiv. Deşi obţinute prin demersuri experimentale bine controlate, oricând repetabile şi verificabile, ele ar putea reprezenta interacţiunea sistemului nostru cognitiv cu o realitate artificială de laborator. În măsura în care studiul acestei realităţi de laborator nu are valoare euristică pentru cercetarea şi practica psihologică, nu simulează şi nu aproximează cel puţin aspectele esenţiale ale realităţii ecologice sau nu se lasă transpus în mediul ecologic, cunoştinţele de psihologie vor avea o relevanţă practică redusă şi un impact minor în predicţia, controlul şi explicarea comportamentului uman.

Figura 4.1.1 prezentată în continuare reprezintă sintetic structura de adâncime a situaţiile cotidiene şi din practica clinică şi judiciară descrise anterior şi se constituie într-un cadrul generativ al demersurilor experimentale care reprezintă o miniaturizare a lor în condiţii de laborator.

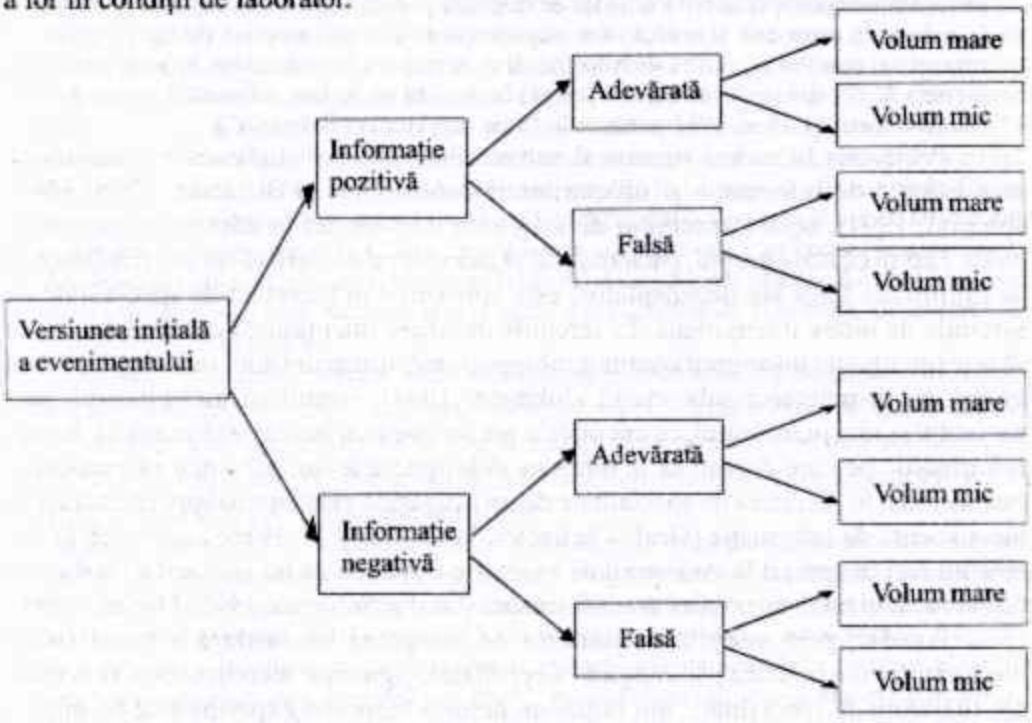


*Figura 4.1.1. Structura generativă a demersurilor experimentale.*

Astfel, în faza inițială subiecții au acces la o versiunea (descrierea) unui eveniment. Apoi au loc diverse manipulări experimentale în care li se prezintă un volum mare sau mic de informații cu conotații emoționale pozitive sau negative (stabilite statistic) legate de persoanele implicate în evenimentul descris; aceste informații se dovedesc ulterior a fi false/nerelevante sau adevărate/relevante. Aceste aproximări și informații suplimentare modifică perspectiva subiectului asupra versiunii inițiale a evenimentului. Multe dintre informațiile suplimentare care ulterior se dovedesc false, nerelevante sau dezadaptative trebuie uitate sau ignorate. În măsura în care efectul lor transpare totuși în comportament vorbim despre contaminare psihologică.

## 4.2. ASPECTE DE DESIGN ALE DEMERSURILOR EXPERIMENTALE

Demersurile experimentale ale acestei lucrări se vor realiza în mai multe trepte, fiecare având un obiectiv bine definit și justificându-și prezența prin raportare permanentă la obiectivele specifice ale acestei lucrări și la celelalte demersuri experimentale. Prezentăm în continuare succint designul demersurilor experimentale ce vor fi realizate urmând ca descrierea lor detaliată să fie făcută în cursul fiecărui experiment în parte.

Astfel, studiul experimental va debuta cu secțiunea de experimente preliminare. Acestea sunt ghidate de designuri clasice și simplificate, expresie a cercetării fundamentale de laborator. Vom utiliza designuri experimentale de bază de tip 1 (experimentele 1, 2 și 3) sau bifactoriale (experimentul 4). Scopul experimentelor 1, 2 și 3 este acela de a clarifica relațiile dintre uitarea intenționată și ignorarea cognitivă pe de o parte ca variabile independente și reactualizarea conștientă și inconștientă de informație ca variabilă dependentă pe de altă parte; ele analizează așadar contaminarea psihologică într-un cadru strict de laborator. Scopul experimentului 4 este acela de a studia interacțiunea dintre uitarea intenționată specifică și instrucția ignorării cognitive, funcție de tipul informației: fals versus nerelevant, într-un design bifactorial în care tipul de instrucție și tipul de informație sunt variabilele independente. Contaminarea psihologică exprimată în evaluările subiecților asupra pedepsei ce trebuie administrată unui infractor participant la o infracțiune este variabilă dependentă; experimentul patru se apropie deja de condițiile ecologice din mass-media în care apare contaminarea psihologică. Demersul experimental preliminar, așa cum vom vedea în continuare, va fi ghidat de recente dezvoltări teoretico-metodologice în domeniu, iar rezultatele sale vor constitui puncte de reper în demersurile experimentale țintite ale acestei lucrări, care urmăresc elaborarea unor tehnici cognitive de blocaj al reactualizării inferențiale inconștiente a informațiilor supuse uitării intenționate specifice în sarcini explicite (a contaminării psihologice). Nu există, după cunoștințele noastre, în literatura de specialitate experimente care să fi abordat aceste aspecte în cadrul teoretico-metodologic propus aici.

Demersul experimental va continua în partea a doua cu elaborarea și evaluarea unor tehnici cognitiv-comportamentale de blocaj al reactualizării inferențiale

inconştiente a informaţiilor supuse uitării intenţionate specifice în sarcini explicite. El va fi ghidat de un design mai complex expresie a unei cercetări experimentale mai ecologice. Designul experimentului 5 este unul bifactorial cu tipul de tehnici şi volumul de informaţie ca variabile independente. Contaminarea psihologică exprimată în evaluările subiecţilor asupra pedepsei care trebuie administrată unui infractor participant la o infracţiune este variabilă dependentă. Rezultatele sale vor constitui surse de investigaţii aplicative în domeniul clinic şi juridic, dar şi un nucleu cu valenţe euristice pentru demersurile teoretico-experimentale ulterioare. Deşi există încercări în literatura de specialitate de a elabora tehnici cognitive de control al contaminării psihologice (Wilson şi Brekke, 1994) obiectivul nostru este de a elabora tehnici cognitive cu eficienţă mai crescută în comparaţie cu cele existente, prin asimilarea celor mai noi dezvoltări teoretico-metodologice în domeniu. Mai mult, aceste tehnici, în măsura în care vor confirma, vor constitui o premieră în domeniu cu posibilităţi substanţiale de optimizare a practicii psihologice preocuparea noastră fiind şi algoritmizarea acestora în scopul eficientizării implementării lor ecologice. Acest demers experimental simulează situaţii ecologice din mass-media într-un cadru de laborator.

Cercetare aplicată în practica judiciară – experimentul 7 – reia în metodologie experimentul 5 cu deosebirea că sunt utilizaţi subiecţi care au o formare juridică.

Cercetare aplicată în practica clinică se realizează în cadrul metodologic al experimentului cu un singur subiect.

Definim experimentul ca fiind un instrument de cercetare în care se urmăreşte stabilirea unei relaţii cauză-efect între o variabilă independentă şi o variabilă dependentă (Radu şi colab.,1993). Dacă experimentul utilizează în scopul identificării acestei relaţii cauză-efect un singur subiect, atunci vorbim despre experiment cu un singur subiect. Experimentul cu un singur subiect este o întreprindere relativ recentă în psihologia experimentală, fiind expresia unei schimbări de mentalitate şi completări paradigmatice în cercetarea fundamentală şi aplicată, cu implicaţii euristice atât pentru cercetarea cât şi pentru practica psihologică (Catania şi Brigham, 1978; Morley şi Adams, 1989; David, 1999d). Designul experimentului cu un singur subiect utilizat în cercetarea proprie este de două tipuri.

Primul tip este designul cu nivele de bază multiple în cazul subiecţilor (fig. 4.2.1). El are două faze. Prima fază este înregistrarea nivelului de bază iar a doua intervenţia psihologică. Pentru rigoarea cercetării se poate adăuga o a treia fază de urmărire a stabilităţii în timp a modificărilor induse în faza a doua.

În acest caz avem un demers experimental după modelul A (nivel de bază) B (post intervenţie). Un subiect este menţinut ca subiect de control si în cazul lui se înregistrează doar faza A fără a se face intervenţia – faza B. În cazul celorlalţi subiecţi se intervine cu manipulări specifice ale variabilei independente. Numărul de manipulări sau condiţii ale variabilei independente este egal cu numărul de subiecţi pe care îi utilizăm. Prin comparaţiile intrasubiecţi şi intersubiecţi (raportarea subiecţilor între ei şi a fiecăruia cu cel de control) se fac inferenţe despre legătura între variabilele independente şi cele dependente (Catania şi Brigham, 1978; David, 1999c).

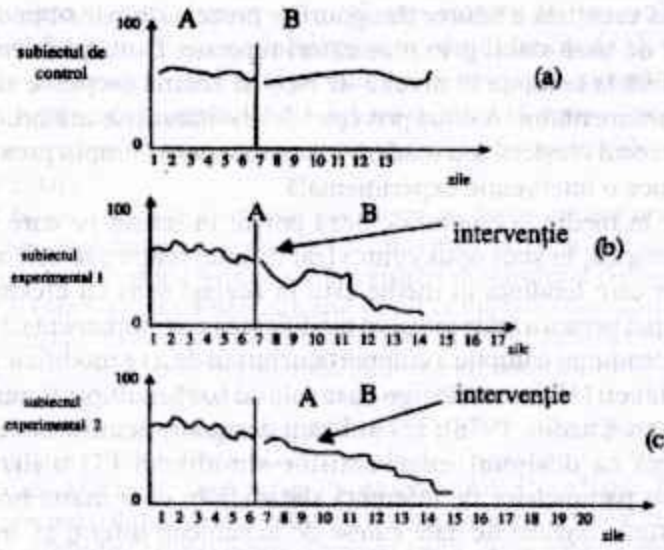


*Fig. 4.2.1. Design experimental cu nivele de bază multiple în cazul subiecților.*

Al doilea tip de design utilizat în cercetare clinică a lucrării este designul manipulărilor (intervențiilor) simultane. Este utilizat pentru a studia comparativ și simultan eficiența a două sau mai multor tehnici de intervenție terapeutică. În prima fază se stabilește nivelul de bază al comportamentului care urmează a fi modificat. În a doua fază se implementează alternativ tehnicile care urmează a fi comparate. Este esențial ca aplicarea tehnicilor să se facă astfel încât ele să varieze în funcție de momentul aplicării (ex. dimineața, seara) sau în funcție de persoana care le administrează pentru a elimina astfel eventualele variabile mascate. În faza a treia se implementează cea mai eficientă tehnică, iar în faza a patra se urmărește eficiența intervenției pe timp îndelungat. Această structură este reflectată în figura 4.2.2.

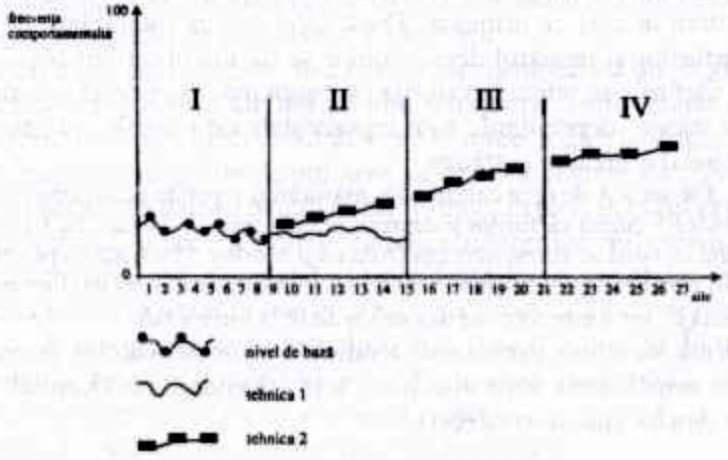


*Fig. 4.2.2. Designul manipulărilor simultane.*

O problemă esențială a tuturor designurilor prezentate este obținerea în prima fază a unui nivel de bază stabil prin măsurători repetate. Două probleme pot apare aici. Prima se referă la tendințe în nivelul de bază și anume creșterea sau reducerea frecvenței comportamentului. A doua privește variabilitatea măsurătorilor care poate avea tendințe în sensul creșterii sau scăderii ei sau este pur și simplu prea mare pentru a se putea introduce o intervenție experimentală.

Tendințele în medie la nivelul de bază pot fi: în sensul pe care îl vizează și intervenția psihologică, în sens opus celui vizat de intervenție sau este stabilă.

În cazul în care tendința în medie este în același sens cu efectul scontat ca urmare a intervenției pentru a arăta totuși că modificarea comportamentală se datorează intervenției și nu tendinței naturale a comportamentului de a se modifica, putem apela la următoarele tehnici: (1) fiecare design cu nivele de bază multiple îl transformăm în design ABAB (vezi Kazdin, 1978); (2) utilizăm designuri neinfluențate de tendința nivelului de bază ca designul intervențiilor simultane; (3) utilizăm metode neparametrice sau parametrice de inferență statistică în care măsurătorile repetate din fiecare fază sunt considerate date culese de la subiecți diferiți și, în consecință, pentru estimarea rezultatelor apelăm la metodele statisticii inferențiale clasice (ex.: analiza de varianță, alte teste de semnificație etc.).

În cazurile în care există tendință în evoluția nivelului de bază în sensul opus efectului scontat prin intervenție sau dacă nivelul de bază este stabil, tendințele nu pot afecta inferența pe care o facem în ceea ce privește relația cauzală între comportament (variabila dependentă) și intervenție (variabila independentă).

Pentru evaluarea tendinței nivelului de bază se folosește statistica descriptivă a experimentului cu un singur subiect. Pentru a vedea dacă datele culese sunt la întâmplare sau sunt expresia unei realități psihologice, se utilizează următoarele teste statistice: testul punctelor extreme (turning points test), testul mărimii distanței (phase-lengh test) și testul diferenței de semnal (difference-sign test).

Testul punctelor extreme este cel mai elegant și utilizat test pentru a evalua dacă datele culese prin măsurători repetate asupra unui subiect sunt aleatoare sau exprimă o realitate psihologică. El va fi utilizat și pe parcursul acestei lucrări astfel că îl prezentăm în cele ce urmează. Dacă seria este la întâmplare ne așteptăm ca numărul vârfurilor și numărul depresiunilor să fie distribuit într-un mod predictiv. Într-o serie vârfurile se referă la valorile care sunt mai mari decât valorile vecine din dreapta sau stânga; depresiunile sunt reprezentate de valorile care mai mici decât valorile vecine din dreapta și stânga.

*Exemplu.* Fie seria A de date culese prim măsurători repetate pe un singur subiect.

A: 8354285695. Suma vârfurilor și depresiunilor în serie se notează cu T și este egală cu 6. Consultând un tabel de corespondență (Adams și Morley, 1989) găsim pentru o serie cu 10 măsurători (N=10) o probabilitate p=0.8392. În baza acestui rezultat nu putem respinge ipoteza nulă că seria este formată din valori alese la întâmplare.

Pentru a identifica eventualele tendințe ale mediei datelor în nivelul de bază se utilizează următoarele teste statistice: testul Kendall tau (Kendalls tau), testul înregistrării datelor (the Record test).

Testul înregistrării datelor este cel mai elegant şi mai utilizat test pentru a evalua tendinţele în media şi variabilitatea nivelului de bază. El va fi utilizat şi pe parcursul acestei lucrări astfel că îl prezentăm în cele ce urmează.

El presupune ca începând de la a doua valoare în serie să notăm cea mai mare valoare şi cea mai mică valoare din serie trecând prin toate valorile comparativ cu valorile anterioare.

*Exemplu.* În seria 457348 cinci este valoare mare, şapte valoare mare, 3 valoare mică, patru nu este cotat deoarece nu este nici cea mai mare de până la el nici cea mai mică, opt este valoare mare. Pornind de la aceste înregistrări se calculează doi indici: d care este egal cu numărul valorilor mari minus numărul valorilor mici (în cazul nostru D=3-1 şi D=2) şi s care este egal cu numărul valorilor mari plus numărul valorilor mici (în cazul nostru S=3+1 şi S=4). Dacă nu există tendinţă în medie ne aşteptăm ca D să fie apropiat de 0. Dacă D este negativ atunci nivelul de bază este descrescător. Dacă D este pozitiv atunci nivelul de bază are o tendinţă ascendentă. Indicele S este utilizat pentru a verifica tendinţa în variabilitatea datelor. Dacă există o tendinţă crescătoare în variabilitatea datelor ne aşteptăm ca S să fie mare. Dacă variabilitatea scade atunci S va fi mic. În funcţie de valorile lui D şi S precum şi de numărul de măsurători toate raportate la tabele de referinţă prezentate de Adams şi Morley (1989) putem respinge sau accepta ipoteza nulă că seria nu are o tendinţă crescătoare sau descrescătoare în medie (indicele D) sau în varianţă indicele (S).

Variabilitatea datelor este un alt factor care poate influenţa inferenţa în experimentul cu un singur subiect. Variabilitatea poate fi mare, mică sau ciclică. Variabilitatea este evaluată cu statistica descriptivă a experimentului cu un singur subiect prin următoarele teste: testul înregistrării datelor (the Record test), testul Dufour (Dufours test). Pentru o inferenţă corectă este necesară o variabilitate cât mai mică a datelor şi trebuie evitată variabilitatea mare sau ciclică, deoarece în aceste cazuri inferenţa cauzală este mai greu de realizat. Pentru estimarea tendinţelor în variabilitatea datelor vezi prezentarea de mai sus a testului de înregistrare a datelor.

În cazul variabilităţii mari sau ciclice (de ex. frecvenţa comportamentului în nivelul de bază variază între 0-100) inferenţa cauzală nu se mai poate susţine şi în consecinţă trebuie redusă variabilitatea prin următoarele tehnici: (1) identificarea şi eliminarea surselor de variabilitate mare sau ciclică ale comportamentului (ex.: prezenţa sau absenţa unor stimuli); (2) se face media măsurătorilor obiective cumulate ale comportamentului pe parcursul a 2 sau 3 zile.

Aşa cum aminteam anterior, în cazul experimentului cu un singur subiect se pot utiliza calculele statistice ale design-ului intergrupe, considerând măsurătorile repetate în cazul fiecărui subiect măsurători de la subiecţi diferiţi. Sigur, trebuie însă respectate şi aici constrângerile de utilizare ale acestor metode statistice intergrupe (ex. distribuţia normală a datelor pentru testul "t" etc.). În plus, în cazul experimentului cu un singur subiect, pentru a utiliza statistica intergrupe nu trebuie să existe o autocorelaţie semnificativă a variabilei dependente sau a variabilei independente. Dacă această corelaţie există simultan în cazul ambelor variabile atunci se poate aplica statistica clasică intergrupe dar se introduce un indice de corecţie. În cazul testului "t", spre exemplu, formula de corecţie este: "t" corectat = radical din (1-pc împărţit cu 1+pc) totul înmulţit cu "t" calculat în mod clasic.

p-reprezintă valoarea autocorelaţiei variabile dependente.

c-reprezintă valoare autocorelaţiei variabile independente.

Autocorelația variabilei independente este întotdeauna nesemnificativă atunci când avem intervenții care presupun secvențe calitativ diferite: ex. secvențele în intervenția cognitiv-comportamentală. Dacă intervențiile sunt doar cantitativ diferite (ex. administrăm ca întăriri: 2 zile de concediu apoi 4 zile etc.) atunci se calculează autocorelația acestora.

# CAPITOLUL 5

# EXPERIMENTE PRELIMINARE

## 5.1. ASPECTE GENERALE

Experimentele preliminare sunt expresia unor cercetări de laborator cu simplificarea designului în numele unei rigori experimentale şi al unui control cât mai precis al variabilelor analizate, chiar dacă aceasta se face deocamdată în dauna valorii ecologice. Această simplificare experimentală este absolut necesară pentru clarificarea mecanismelor unui fenomen (în cazul nostru contaminarea psihologică), clarificare pentru care cercetările ecologice ar genera concluzii impregnate de efectul unor variabile mascate greu decelabile şi separabile de variabilele ţintă. Rezultatele astfel obţinute vor constitui baza pentru demersuri experimentale care aproximează mai direct realitatea ecologică, urmărind reactualizarea inferenţială inconştientă în sarcini explicite – contaminarea psihologică –.

Demersul teoretic realizat în cadrul lucrării până în acest moment a scos în evidenţă un bagaj de rezultate teoretico-experimentale riguroase prezentate sintetic în cadrul fiecărui capitol: rezultate şi concluzii referitoare la prelucrările inconştiente de informaţie: percepţie, învăţare şi memorie implicită, rezultate şi concluzii referitoare la uitarea intenţionată: globală, specifică şi item cu item şi rezultate şi concluzii referitoare la impactul uitării intenţionate asupra reactualizării informaţiilor din memorie: reactualizare inconştientă directă şi inferenţială.

Coroborând aceste rezultate teoretico-experimentale sintetizate într-o metaanaliză calitativă şi cantitativă prezentată în capitolul 3, se relevă o serie de neclarităţi şi scurtcircuitări cu impact asupra realizării obiectivelor specifice ale acestei lucrări.

Astfel, până în prezent, studiul impactului uitării intenţionate asupra reactualizării informaţiei, în consecinţă şi concluziile formulate s-au făcut în paradigma clasică – paradigma criteriului reactualizării intenţionate (RIC). Or, aşa cum am arătat anterior, paradigma clasică (RIC) angajează contaminări reciproce între reactualizarea conştientă şi reactualizarea inconştientă, cu impact negativ asupra concluziilor elaborate. În consecinţă, pentru a avea o imagine acurată a impactului uitării intenţionate asupra reactualizării conştiente şi inconştiente, atât directe cât şi inferenţiale, este necesar un demers experimental riguros care să clarifice această relaţie prin asimilarea celor mai noi metode de evaluare a reactualizării informaţie. Mai mult, abordarea şi clarificarea relaţiei dintre uitarea intenţionată specifică şi instrucţia ignorării cogni-

tive, s-a făcut printr-o abordare teoretică şi metodologică-metaanalitică. Cum aminteam mai sus, nu există, după cunoştinţele noastre, un studiu experimental care să investigheze direct această relaţie astfel că multe dintre concluziile formulate pe baza analizelor teoretico-metodologice nu se bucură de susţinere experimentală riguroasă.

În concluzie, experimentele preliminare prezentate în continuare au ca obiectiv clarificarea relaţiei dintre uitarea intenţionată şi ignorarea cognitivă precum şi relaţia dintre uitarea intenţionată şi reactualizarea inconştientă şi conştientă de informaţie, atât directă cât şi inferenţială. Aceasta se va face luând în calcul cele mai recente evoluţii teoretico-metodologice în conceptualizarea şi operaţionalizarea uitării intenţionate – sarcinile diferenţiate de uitare intenţionată globală, specifică şi item cu item – şi a reactualizării conştiente şi inconştiente de informaţie – procedura triplei disocieri a proceselor PDA–. Rezultatele obţinute în aceste demersuri experimentale ar fi o premieră în domeniu prin metodologia riguroasă utilizată. Ele vor avea valenţe critice şi de completare pentru studiile anterioare şi euristice pentru noi dezvoltări teoretico-aplicative în domeniu.

Ca o opţiune de stil în realizarea experimentelor preliminare menţionăm următoarele: (1) procedura de lucru va fi descrisă detaliat; (2) aceiaşi subiecţi au fost utilizaţi în experimente diferite dacă demersul procedural permitea acest lucru (ex. experimentul 1 şi 4 etc.), adică dacă faptul că au participat la un experiment nu ar putea altera rezultatele prin participarea lor la celelalte experimente.

## 5. 2. EXPERIMENTUL 1. IMPACTUL UITĂRII INTENŢIONATE ASUPRA REACTUALIZĂRII DIRECTE DE INFORMAŢIE, CONŞTIENTE RESPECTIV INCONŞTIENTE

### OBIECTIVE

În acest experiment urmează să investigăm impactul uitării intenţionate (UI) sub cele trei forme ale sale: uitare intenţionată globală (UIG), uitare intenţionată specifică (UIS), şi uitare intenţionată item cu item (sau ţintită) (UII) asupra reactualizării directe, conştiente şi inconştiente.

### METODA

**Subiecţi.** La experiment au participat 240 subiecţi (150 fete şi 90 băieţi), studenţi, având vârsta medie de 23 ani. Ei au fost distribuiţi în patru loturi a câte 60 subiecţi fiecare, păstrându-se relativ constant raportul fete/băieţi în fiecare lot.

**Design.** Designul experimental este unul bifactorial. Prima variabilă independentă este tipul instrucţiei de uitarea intenţionată cu patru modalităţi: instrucţia uitării intenţionate globale (UIG), instrucţia de uitare intenţionată specifică (UIS), instrucţia de uitare intenţionată item cu item (UII) şi modalitatea de control. A doua variabilă independentă este tipul sarcinii de reactualizare directă a informaţiilor achiziţionate (PDA). Ea are două modalităţi: sarcină (test) directă neintenţionată şi sarcină directă (test) intenţionată. Variabila dependentă este reprezentată de:

**reactualizarea voluntară şi conştientă (C), reactualizarea involuntară şi conştientă (CI) şi reactualizarea involuntară şi inconştientă (A), exprimate în proporţia de rădăcini de cuvinte completate în faza de test cu cuvinte din faza de achiziţie.**

**Procedura.** Pentru evaluarea reactualizării voluntare şi conştiente, involuntare şi conştiente şi involuntare şi inconştiente am utilizat procedura de triplă disociere a proceselor (PDA) în cazul probei de completare a rădăcinilor de cuvinte.

PDA are două faze şi anume faza de achiziţie şi faza de test. În faza de achiziţie subiecţii memorau liste de cuvinte asociate cu instrucţiile uitării intenţionate globale, specifice sau item cu item. Faza de test are două condiţii: sarcina neintenţională şi sarcina intenţională.

În sarcina neintenţionată, prin instrucţia implicită clasică li se cere subiecţilor să rezolve sarcina test spunându-li-se că informaţia din faza de achiziţie ar putea să-i influenţeze pozitiv în rezolvarea sarcinii, însă să nu încerce să utilizeze intenţionat această informaţie. Formal, un subiect va completa rădăcina de cuvânt cu un cuvânt din faza de achiziţie dacă acesta îi vine involuntar în minte conştient (CI) sau inconştient (A). Pentru a deosebi rădăcinile de cuvinte completate involuntar şi conştient (CI) de cele completate involuntar şi inconştient (A), subiectul va primi următoarea instrucţiune: "Ori de câte ori vă daţi seama că unul dintre cuvintele care v-au venit neintenţionat în minte au fost prezentate în faza de achiziţie, vă rog să notaţi acest lucru printr-o bifare în dreptul cuvântului respectiv."

În sarcina intenţionată se cere subiectului să utilizeze rădăcinile de cuvinte pentru a-şi reaminti cuvintele studiate anterior iar dacă nu poate realiza acest lucru, subiectului i se cere să spună primul cuvânt care îi vine în minte (vezi anexa 1C). Formal, o rădăcină de cuvânt va fi completată cu un cuvânt din faza de achiziţie, fie deoarece subiectul şi-l reaminteşte voluntar şi conştient (C), fie îi vine în minte involuntar şi inconştient: C+A(1-C). Pentru a separa completarea însoţită de conştientizare de completarea neînsoţită de conştientizare se cere subiecţilor să bifeze cuvintele conştientizate ca aparţinând fazei de studiu.

Combinând rezultatele obţinute în cele două condiţii se pot evalua cele trei tipuri de reactualizări.

- Reactualizare involuntară şi conştientă (CI) rezultă din testul neintenţionat. Ea este egală cu proporţia numărului de rădăcini de cuvinte completate cu cuvinte din faza de achiziţie şi conştientizate ca atare de subiect (bifate conform instrucţiei primite).
- Reactualizarea voluntară şi conştientă (C) rezultă din testul intenţionat. Ea este egală cu proporţia numărului de rădăcini de cuvinte completate cu cuvinte din faza de studiu şi conştientizate ca atare de subiect (bifate conform instrucţiei primite).
- Reactualizare involuntară şi inconştientă (A) rezultă din performanţa subiectului la testul intenţionat. A este egal cu performanţa la testul intenţionat minus reactualizarea voluntară şi conştientă (C) calculată anterior, totul împărţit la 1-C.

Detaliată în fiecare condiţie experimentală, PDA se prezintă astfel. În condiţiile uitării intenţionate globale (UIG), subiecţilor (60) li se prezenta spre memorare o listă de 15 cuvinte care descriau stări emoţionale negative (ex. frică). Apoi aceştia erau instruiţi să uite lista respectivă şi să reţină o nouă listă de 15 cuvinte care descriau stări emoţionale pozitive (ex. bucurie). Oricum, reactualizarea operaţionalizată prin PDA viza ambele liste de cuvinte. 30 de subiecţi reactualizau cuvintele în condiţia sarcinii neintenţionate iar ceilalţi 30 în condiţiile sarcinii intenţionate. Pornindu-se de la numărul de cuvinte reactualizate din lista memorată în cele două condiţii experimentale se estimează reactualizarea voluntară şi conştientă (sarcina intenţionată), reactualizarea involuntară şi conştientă (sarcina neintenţionată) şi reactualizarea involuntară şi inconştientă (sarcina intenţionată).

În condiţiile uitării intenţionate specifice (UIS), subiecţilor (60) li se prezenta spre memorare o listă de 30 cuvinte din care 15 descriau stări emoţionale pozitive iar 15 stări emoţionale negative. Ulterior subiecţii erau instruiţi să uite cele 15 cuvinte care descriau stări emoţionale negative. Reactualizarea operaţionalizată prin procedura de triplă disociere a proceselor (PDA) viza ambele liste de cuvinte şi se realizează prin aceeaşi modalitate ca şi în cazul uitării intenţionate globale.

În condiţiile uitării intenţionate item cu item (UII), subiecţilor (60) li se prezenta spre memorare o listă de 30 cuvinte din care 15 descriau stări emoţionale pozitive dublate fiecare de instrucţiunea "reţine" iar 15 descriau stări emoţionale negative dublate fiecare de instrucţiunea "uită". Cuvintele erau distribuite aleator, indiferent de coloratura lor emoţională. Reactualizarea operaţionalizată prin PDA viza ambele liste de cuvinte şi se realizează prin aceeaşi modalitate ca în cazul uitării intenţionate globale.

Lotul de control (60) memora o listă de 30 cuvinte (15 pozitive şi 15 negative) urmând apoi a le reactualiza prin PDA după o procedură identică cu cea utilizată în cazul uitării intenţionate globale.

## REZULTATE OBŢINUTE

Datele obţinute au fost prelucrate prin ANOVA iar comparaţiile multiple între condiţiile experimentale au fost realizate prin testul Scheffe. Tabelul 5.2.1 prezintă rezultatele obţinute în sarcina de reactualizare directă prin instrucţie intenţionată în cazul reactualizării voluntare şi conştiente.

**Tabelul 5.2.1. Rezultatele obţinute în cazul reactualizării voluntare şi conştiente.**

| Instrucţia de uitare intenţionată globală | Instrucţia de uitare intenţionată specifică | Instrucţia de uitare intenţionată item cu item | Condiţia de control | F global (3, 116) =11.55, p< 0.0001 S |
|---|---|---|---|---|
| N=30<br>M= 0.40<br>A.S.=0.12 | N=30<br>M= 0.42<br>A.S. =0.13 | N=30<br>M=0.42<br>A.S.= 0.12 | N=30<br>M=0.54<br>A.S.= 0.14 | |
| Condiţiile experimentale comparate două câte două | | | | Rezultatele comparării condiţiilor experimentale două câte două |
| UI global versus UI specific | | | | Dif. med.= -0.023; Dif. crit.= 0.094; p = 0.91 NS |
| UI global versus UI item cu item | | | | Dif. med.= -0.026; Dif. crit.= 0.094; p = 0.89 NS |
| UI global versus control | | | | Dif. med.= -0.17; Dif. crit.= 0.094; p < 0.0001 S |
| UI specific versus UI item cu item | | | | Dif. med.= -0.03; Dif. crit.= 0.094; p = 0.99 NS |
| UI specific versus control | | | | Dif. med.= -0.15; Dif. crit.= 0.094; p < 0.003 S |
| UI item cu item versus control | | | | Dif. med.= -0.14; Dif. crit.= 0.094; p < 0.0004 S |

**LEGENDA:**

N-numărul de subiecţi din fiecare grupă experimentală — Dif. crit.-diferenţa critică
M-media proporţiilor cuvintelor reactualizate voluntar şi conştient
p-prag de semnificaţie, UI-uitare intenţionată — A.S. -abaterea standard
Dif. med.-diferenţa dintre medii, S-semnificativ, NS-nesemnificativ

În cazul reactualizării voluntare şi conştiente (C), $F(3, 116)=11.55$ la $p<0.0001$, iar raportarea la lotul de control s-a dovedit semnificativă în cazul fiecăreia din cele trei tipuri de uitare intenţionată la $p<0.01$. Aceasta înseamnă că reactualizarea directă,

voluntară şi conştientă este afectată de uitarea intenţionată. Comparate două câte două între ele, condiţiile uitării intenţionate (globală, specifică şi item cu item) nu s-au dovedit a fi semnificativ diferite. Aceasta înseamnă că blocarea pe care ele o induc asupra reactualizării directe voluntare şi conştiente este de acelaşi sens, deşi mecanismele angajate pot fi diferite; vom aborda acest aspect la secţiunea de concluzii şi discuţii.

Tabelul 5.2.2. prezintă rezultatele obţinute în sarcina de reactualizare directă prin instrucţie neintenţionată în cazul reactualizării involuntare şi conştiente (CI).

**Tabelul 5.2.2. Rezultatele obţinute în cazul reactualizării involuntare şi conştiente.**

| Instrucţia de uitare intenţionată globală | Instrucţia de uitare intenţionată specifică | Instrucţia de uitare intenţionată item cu item | Condiţia de control | F global (3, 116) =38.05, p< 0.0001 S |
|---|---|---|---|---|
| N= 30<br>M =0.24<br>A.S.=0.072 | N= 30<br>M =0.23<br>A.S = 0.088 | N =30<br>M=0.24<br>A.S.= 0.063 | N= 30<br>M= 0.43<br>A.S.=0.11 | |
| Condiţiile experimentale comparate două câte două | | | | Rezultatele comparării condiţiilor experimentale două câte două |
| UI global versus UI specific | | | | Dif. med.= 0.009; Dif. crit.= 0.063; p = 0.98 NS |
| UI global versus UI item cu item | | | | Dif. med.= 0.004; Dif. crit.= 0.063; p = 0.99 NS |
| UI global versus control | | | | Dif. med.= -0.18; Dif. crit.= 0.063; p < 0.0001 S |
| UI specific versus UI item cu item | | | | Dif. med.= -0.005; Dif. crit.= 0.063; p = 0.99 NS |
| UI specific versus control | | | | Dif. med.= -0.19; Dif. crit.= 0.063; p < 0.0001 S |
| UI item cu item versus control | | | | Dif. med.= -0.19; Dif. crit.= 0.063; p < 0.0001S |

**LEGENDA:**
N-numărul de subiecţi din fiecare grupă experimentală
Dif. crit.-diferenţa critică
M-media proporţiilor cuvintelor reactualizate involuntar şi conştient
p-prag de semnificaţie
A.S.-abaterea standard
S-semnificativ, UI-uitare intenţionată
Dif. med.-diferenţa dintre medii
NS-nesemnificativ

În cazul reactualizării involuntare şi conştiente (CI), $F(3, 116)=38.05$, la $p<0.0001$, iar raportarea la lotul de control s-a dovedit semnificativă în cazul fiecăreia din cele trei tipuri de UI la $p<0.01$. Aceasta înseamnă că reactualizarea directă, involuntară şi conştientă este afectată de uitarea intenţionată. Mai mult, în cazul reactualizării involuntare şi conştiente, comparate două câte două între ele, condiţiile uitării intenţionate (globală, specifică şi item cu item) nu s-au dovedit a fi semnificativ diferite. Aceasta înseamnă că blocarea pe care ele o induc asupra reactualizării directe involuntare şi conştiente este de acelaşi sens deşi mecanismele angajate pot fi diferite; vom reveni şi asupra acestui aspect la secţiunea de concluzii şi discuţii.

Tabelul 5.2.3. prezintă rezultatele obţinute în sarcina de reactualizare directă prin instrucţie intenţionată în cazul reactualizării involuntare şi inconştiente (A).

**Tabelul 5.2.3. Rezultatele obţinute în cazul reactualizării involuntare inconştiente.**

| Instrucţia de uitare intenţionată globală | Instrucţia de uitare intenţionată specifică | Instrucţia de uitare intenţionată item cu item | Condiţia de control | F global (3, 116)= 0.04, P >0.98NS |
|---|---|---|---|---|
| N =30<br>M=0.19<br>A.S.=0.056 | N= 30<br>M =0.19<br>A.S. =0.61 | N= 30<br>M =0.18<br>A.S. =0.051 | N= 30<br>M= 0.19<br>A.S. =0.051 | |

| Condiţiile experimentale comparate două câte două | Rezultatele comparării condiţiilor experimentale două câte două |
|---|---|
| UI global versus UI specific | Dif. med.= 0; Dif. crit.= 0.041; p = NS |
| UI global versus UI item cu item | Dif. med.= 0.004; Dif. crit.= 0.041; p = 0.99 NS |
| UI global versus control | Dif. med.= 0.002; Dif. crit.= 0.041; p = 0.99 NS |
| UI specific versus UI item cu item | Dif. med.= 0.004; Dif. crit.= 0.041; p = 0.99 NS |
| UI specific versus control | Dif. med.= 0.002; Dif. crit.= 0.041; p = 0.99 NS |
| UI item cu item versus control | Dif. med.= -0.003; Dif. crit.= 0.041; p < 0.99 NS |

**LEGENDA:**

N-numărul de subiecţi din fiecare grupă experimentală — Dif. crit.-diferenţa critică

M-media proporţiilor cuvintelor reactualizate involuntar şi conştient

p-prag de semnificaţie — A.S.-abaterea standard

S-semnificativ, UI/uitare intenţionată

Dif. med.-diferenţa dintre medii — NS-nesemnificativ

În cazul reactualizării involuntare şi inconştiente (A), F(3, 116)=0.04, la p=0.98, iar raportarea la lotul de control s-a dovedit nesemnificativă în cazul fiecăreia din cele trei tipuri de UI la p>0.10. Aceasta înseamnă că reactualizarea directă involuntară şi inconştientă nu este afectată de uitarea intenţionată. Comparate două câte două între ele, condiţiile uitării intenţionate (globală, specifică şi item cu item) nu s-au dovedit a fi semnificativ diferite (vezi tabelul 5.2.3.). Aceasta înseamnă că nici un tip de uitare intenţionată nu blochează reactualizarea directă, involuntară şi inconştientă de informaţie. După cum vom vedea la secţiunea de concluzii şi discuţii, acest lucru se poate face prin angajarea unor mecanisme diferite în cazul fiecăreia din cele trei tipuri de uitare intenţionată.

**CONCLUZII ŞI DISCUŢII**

Pe baza rezultatelor obţinute putem formula cu certitudinea pe care ne-o permite demersul experimental mai multe concluzii.

Uitarea intenţionată globală blochează reactualizarea directă, voluntară şi conştientă de informaţie şi reactualizarea involuntară şi conştientă de informaţie; aceasta se face prin mecanismul inhibiţiei cognitive şi al segregării pe care instrucţia de uitare intenţionată globală le angajează. Uitarea intenţionată globală nu afectează reactualizarea directă, involuntară şi inconştientă de informaţie; altfel spus inhibiţia cognitivă şi segregarea nu blochează reactualizarea directă, involuntară şi inconştientă de informaţie.

Uitarea intenţionată specifică blochează reactualizarea directă, voluntară şi conştientă de informaţie şi reactualizarea involuntară şi conştientă de informaţie prin mecanismele de decizie pe care le presupune; în cazul de faţă în special angajând

mecanismele decizionale bazate pe regulă. Uitarea intenţionată specifică nu afectează reactualizarea involuntară şi inconştientă de informaţie; aşadar mecanismele decizionale bazate pe regulă nu pot bloca reactualizare directă, involuntară şi inconştientă de informaţie.

Uitarea intenţionată item cu item blochează reactualizarea directă, voluntară şi conştientă de informaţie şi reactualizarea involuntară şi conştientă de informaţie. Aceasta se datorează deficitului de codare a informaţiei pe care instrucţia de uitare intenţionată item cu item îl aduce. Uitarea intenţionată item cu item nu afectează reactualizarea involuntară şi inconştientă de informaţie. Aceasta înseamnă că deşi codarea informaţiei este deficitară şi nu poate susţine o reactualizare directă şi conştientă de informaţie ea este totuşi suficientă pentru a susţine o reactualizare directă, involuntară şi inconştientă de informaţie.

Aceste concluzii le corectează, detaliază, completează şi întăresc pe cele formulate în capitolul doi vizând relaţia între uitarea intenţionată şi reactualizarea de informaţie într-un cadru experimental mai riguros, expresie a înnoirilor teoretico-metodologice.

## 5.3. EXPERIMENTUL 2
## IMPACTUL UITĂRII INTENŢIONATE ASUPRA REACTUALIZĂRII INFERENŢIALE CONŞTIENTE

### OBIECTIVE

În acest experiment urmează să investigăm impactul uitării intenţionate (UI) sub cele trei forme ale sale: globală, (UIG), specifică (UIS) şi item cu item (UII) asupra reactualizării inferenţiale conştiente. Reactualizarea inferenţială conştientă este operaţionalizată prin timpul de reacţie necesar subiecţilor pentru a clasifica cuvintele prezentate în una din două categorii posibile: cuvinte care descriu stări emoţionale negative (ex. frică) şi cuvinte care descriu stări emoţionale pozitive (ex. bucurie).

### METODA

**Subiecţi.** La experiment au participat 120 subiecţi (80 de fete şi 40 de băieţi), studenţi cu vârsta medie de 20 ani distribuiţi în patru loturi a câte 30 subiecţi fiecare. Raportul fete/băieţi a fost echilibrat în fiecare grup experimental

**Design.** Designul experimental este un design experimental de bază, model 1. Variabila independentă este instrucţia de uitare intenţionată (UI) cu patru modalităţi: instrucţie de uitare intenţionată globală (UIG), specifică (UIS), item cu item (UII) şi modalitatea de control. Variabila dependentă este reactualizarea inferenţială conştientă operaţionalizată prin timpul de reacţie necesar subiecţilor pentru a clasifica cuvintele prezentate în una din două categorii posibile: cuvinte care descriu stări emoţionale negative şi cuvinte care descriu stări emoţionale pozitive.

**Procedura.** În condiţiile uitării intenţionate globale (UIG), subiecţilor (30) li se prezenta spre memorare o listă de 15 cuvinte care descriau stări emoţionale pozitive. Apoi aceştia erau instruiţi să uite lista respectivă şi să reţină o nouă listă de 15 cuvinte

care descriau stări emoţionale negative. Oricum, reactualizarea inferenţială conştientă viza ambele liste de cuvinte, urmărindu-se timpul de reacţie necesar subiecţilor pentru a clasifica cuvintele prezentate în una din două categorii posibile: cuvinte care descriu stări emoţionale negative şi cuvinte care descriu stări emoţionale pozitive. Clasificarea va fi facilitată dacă reprezentarea cuvintelor respective are o valoare mare de activare şi va fi încetinită dacă reprezentarea cuvintelor respective este inhibată – cum ar fi spre exemplu în cazul uitării intenţionate globale –. Această modalitate de operaţionalizare a reactualizării inferenţiale conştiente (ea presupune conştientizarea transformării inputului-cuvântul de categorizat în output-categoria din care face parte) este larg utilizată în literatura de specialitate (Jacoby şi Dallas, 1981, Higgins, sub tipar).

În condiţiile UIS, subiecţilor (30) li se prezenta spre memorare o listă de 30 cuvinte din care 15 descriau stări emoţionale pozitive iar15 stări emoţionale negative. Ulterior subiecţii erau instruiţi să uite cele 15 cuvinte care descriau stări emoţionale pozitive. Reactualizarea operaţionalizată prin timpul de reacţie viza ambele liste de cuvinte.

În condiţiile UII, subiecţilor (30) li se prezenta spre memorare o listă de 30 cuvinte din care 15 descriau stări emoţionale negative dublate fiecare de instrucţia "reţine" iar 15 descriau stări emoţionale pozitive dublate fiecare de instrucţia "uită". Reactualizarea operaţionalizată prin timpul de reacţie viza ambele liste de cuvinte.

Lotul de control (30 subiecţi) memora o listă de 30 cuvinte (15 pozitive şi 15 negative) urmând apoi a le reactualiza inferenţial şi conştient după procedura descrisă mai sus.

**REZULTATE ŞI DISCUŢII**

Datele obţinute au fost prelucrate prin ANOVA iar comparaţiile multiple între condiţiile experimentale au fost realizate prin testul Scheffe. Tabelul 5.3.1. prezintă rezultatele obţinute în cazul reactualizării inferenţiale conştiente. Variabila dependentă fiind operaţionalizată prin timpul de reacţie, diferenţele dintre condiţiile experimentale este de ordinul zecimilor sau sutimilor de secundă.

**Tabelul 5.3.1. Rezultatele obţinute în reactualizarea inferenţială şi conştientă.**

| Instrucţia de uitare intenţionată globală | Instrucţia de uitare intenţionată specifică | Instrucţia de uitare intenţionată item cu item | Condiţia de control | F global=(3,116) =5.59, p<0.001 |
|---|---|---|---|---|
| N=30<br>m=1.67<br>A.S.=0.52 | N=30<br>m=1.36<br>A.S.=0.36 | N=30<br>m=1.68<br>A.S.=0.55 | N=30<br>m=1.31<br>A.S.=0.43 | |
| Condiţiile experimentale comparate două câte două | | | | Rezultatele comparării condiţiilor experimentale două câte două |
| UI global versus UI specific | | | | Dif. med. = 0.31; Dif. crit.= 0.33; p = 0.08 S |
| UI global versus UI item cu item | | | | Dif. med. =-0.014; Dif. crit.= 0.33; p = 0.99 NS |
| UI global versus control | | | | Dif. med. = 0.35; Dif.. crit.= 0.33; p < 0.03 S |
| UI specific versus UI item cu item | | | | Dif. med. =-0.32; Dif. crit.= 0.33; p = 0.06 S |
| UI specific versus control | | | | Dif. med. = 0.045; Dif. crit.= 0.33; p = 0.98 NS |
| UI item cu item versus control | | | | Dif. med = 0.37; Dif. crt.= 0.33; p < 0.02 S |

**LEGENDA:**
Dif. med. – diferența dintre medii, p – prag de semnificație
Dif. crit. – diferența critică, m-media timpului de reacție
S – semnificativ , NS – nesemnificativ, N – numărul de subiecți, A.S. – abaterea standard

ANOVA în cazul timpului de reacție conduce la o valoare de F (3,116)=5.59 la $p<0.001$, iar comparația cu lotul de control a fiecărei condiții experimentale s-a dovedit semnificativă doar în cazul uitării intenționate globale (UIG) și uitării item cu item (UII) la $p<0.01$, și nu s-a dovedit semnificativă în cazul uitării intenționate specifice (UIS) la $p>0.10$. Aceasta înseamnă că reactualizarea inferențială conștientă este afectată doar de uitarea intenționate globală (UIG) și de uitarea intenționată item cu item (UII) și nu este afectată de uitarea intenționată specifică (UIS).

Coroborând rezultatele obținute cu analiza mecanismelor uitării intenționate prezentate în capitolul 2, putem face următoarele comentarii asupra rezultatelor obținute.

Uitarea intenționată globală blochează reactualizarea inferențială conștientă prin mecanismul inhibiției cognitive pe care îl angajează. În cazul nostru, cuvintele cu valoare afectivă negativă au fost identificate mai greu ca aparținând acestei categorii datorită instrucției anterioare de uitare intenționată care a inhibat reprezentarea lor cognitivă.

Uitarea intenționată item cu item blochează reactualizarea inferențială conștientă a informației prin faptul că reprezentarea cognitivă a acesteia este slab structurată datorită instrucției de uitare intenționată. În cazul nostru, cuvintele cu valoare afectivă pozitivă au fost identificate mai greu ca aparținând acestei categorii datorită instrucției anterioare de uitare intenționată care a blocat mecanismele implicate în reprezentarea adecvată a cuvintelor în sistemul nostru cognitiv. Or, dacă ceva nu este codat adecvat, nu poate fi reactualizat performant.

Uitarea intenționată specifică nu alterează reactualizarea inferențială și conștientă. Mecanismele bazate pe decizie pe care aceasta le presupune nu alterează reprezentarea cognitivă și reactualizarea cuvintelor cu valoare afectivă pozitivă în comparație cu reprezentarea cognitivă și reactualizarea inferențială și conștientă a cuvintelor cu valoare afectivă negativă. Aceasta probabil deoarece subiectul consideră că propunându-și să uite cuvintele cu valoare afectivă pozitivă, nu acordă atenție inferențelor pe care acestea le generează. Discutând în termeni neoconexioniști (vezi Miclea, 1994 pentru detalii) putem spune că alocând resurse cognitive (atenționale) strategiilor decizionale de uitare a informației țintă (vezi aici și rezultatele experimentului 1 care arată că uitarea intenționată specifică este eficace în a bloca reactualizarea directă conștientă) subiectul nu mai are suficiente resurse cognitive pentru a controla și inferențele pe care această informație țintă le generează. În consecință, ele se exprimă în răspunsurile subiectului.

## 5.4. EXPERIMENTUL 3
## IMPACTUL UITĂRII INTENȚIONATE ASUPRA REACTUALIZĂRII INFERENȚIALE INCONȘTIENTE

**OBIECTIVE**

În acest experiment urmează să investigăm impactul uitării intenționate (UI) sub cele trei forme ale sale: globală (UIG), specifică (UIS) și item cu item (UII) asupra reactualizării inferențiale inconștiente. Reactualizarea inferențială și inconștientă este operaționalizată prin evaluarea stării subiective pe care subiectul o realizează asupra propriei persoane pe o scală de la –10 la +10, unde –10 semnifică o stare emoțională extrem de negativă iar +10 o stare emoțională extrem de pozitivă.

**METODA**

**Subiecți.** La experiment au participat 120 subiecți, studenți (70 de fete și 50 de băieți) având vârsta medie de 21 ani, distribuiți în patru loturi a câte 30 subiecți fiecare. Raportul fete băieți a fost distribuit egal în fiecare condiție experimentală.

**Design.** Designul experimental este un design experimental de bază, model 1. Variabila independentă este instrucția de uitare intenționată (UI) cu patru modalități: uitare intenționată globală (UIG), specifică (UIS), țintită (UT) și modalitatea de control. Variabila dependentă este reactualizarea inferențială inconștientă operaționalizată prin evaluarea stării subiective pe care subiectul o realizează asupra propriei persoane pe o scală de la –10 la +10, unde –10 semnifică o stare emoțională extrem de negativă iar +10 o stare emoțională extrem de pozitivă. Această modalitate de operaționalizare a reactualizării inferențiale inconștiente este des utilizată în literatura de specialitate (Sinclair, Hoffman, Mark, Martin și Pickering, 1994; David, 1999b).

**Procedura.** În condițiile uitării intenționate globale (UIG), subiecților (30) li se prezenta spre memorare o listă de 15 cuvinte care descriau stări emoționale negative. Apoi aceștia erau instruiți să uite lista respectivă și să rețină o noua listă de 15 cuvinte care descriau stări emoționale pozitive. Ulterior subiecților li se spunea că experimentul se va relua peste scurt timp, iar în timpul pauzei urmează să participe la un nou experiment în care trebuie pentru început să-și evalueze starea subiectivă actuală pe o scală de la –10 la +10 după procedura descrisă mai sus. Studiile anterioare (Lewicki, 1986; Kihlstrom și Barnhardt, 1994) arată faptul că evaluarea stării subiective este influențată inconștient de categoriile cele mai activate pe care le are subiectul în momentul evaluării. Dacă uitarea intenționată globală (UIG) a fost eficace, înseamnă că evaluarea subiecților trebuie să fie mai pozitivă decât evaluarea subiecților care nu au primit instrucția de uitare intenționată. Aceasta deoarece categoriile care descriu stări emoționale negative ar trebui să fie inhibate ca urmare a UIG (Higgins, 1989).

În condițiile uitării intenționate specifice (UIS), subiecților (30) li se prezenta spre memorare o listă de 30 cuvinte din care 15 descriau stări emoționale pozitive și 15 stări emoționale negative. Ulterior subiecții erau instruiți să uite cele 15 cuvinte ce descriau stări emoționale negative. Reactualizarea era operaționalizată după procedura și logica descrisă mai sus.

În condiţiile uitării intenţionate item cu item (UII) subiecţilor (30) li se prezenta spre memorare o listă de 30 cuvinte din care 15 descriau stări emoţionale pozitive dublate fiecare de instrucţia "reţine" iar 15 descriau stări emoţionale negative dublate fiecare de instrucţia "uită". Reactualizarea era operaţionalizată după procedura şi logica descrisă mai sus.

Lotul de control (30 subiecţi) memora o listă de 30 cuvinte (15 pozitive şi 15 negative) urmând apoi a le reactualiza după procedura şi logica descrisă mai sus

**REZULTATE ŞI DISCUŢII**

Datele obţinute au fost prelucrate prin ANOVA iar comparaţiile multiple între condiţiile experimentale au fost realizate prin testul Scheffe. Tabelul 5.4.1. prezintă rezultatele obţinute în cazul reactualizării inferenţiale inconştiente.

**Tabelul 5.4.1. Analiza comparativă a rezultateor obţinute în cazul reactualizării inferenţiale inconştiente.**

| Instrucţia de uitare intenţionată globală | Instrucţia de uitare intenţionată specifică | Instrucţia de uitare intenţionată item cu item | Condiţia de control | F(3, 116)=9.59, p<0.0001 |
|---|---|---|---|---|
| N=30<br>m=4.33<br>A.S.=1.18 | N=30<br>m=3.36<br>A.S.=1.03 | N=30<br>m=4.33<br>A.S.=1.39 | N=30<br>m=3.10<br>A.S.=0.8 | |
| Condiţiile experimentale comparate două câte două | | | | Rezultatele comparării condiţiilor experimentale două câte două |
| UI global versus UI specific | | | | Dif. med.=0.96; Dif. crit.=0.83; p < 0.01 |
| UI global versus UI item cu item | | | | Dif. med.=0; Dif. crit.=0.83; p- |
| UI global versus control | | | | Dif. med.=1.23; Dif. crit.=0.83; p < 0.0009 |
| UI specific versus UI item cu item | | | | Dif. med.=-0.96; Dif. crit.=0.83; p < 0.01 |
| UI specific versus control | | | | Dif. med.=0.26; Dif. crit.=0.83; p = 0.84 |
| UI item cu item versus control | | | | Dif. med.=1.23; Dif. crit.=0.83; p = 0.009 |

**LEGENDA:**

Dif. med. – diferenţa dintre medii, N – numărul de subiecţi
Dif. crit – diferenţa critică, m – media evaluărilor
p – prag de semnificaţie A.S. – abaterea standard
S – semnificativ, Ui – uitare intenţionată
NS – nesemnificativ

Analiza statistică a datelor obţinute arată un $F(3, 116)= 9.59$, la $p<0.0001$. Raportarea la lotul de control s-a dovedit semnificativă doar în cazul uitării intenţionate globale (UIG) şi uitării intenţionate item cu item (UII) la $p<0.01$ şi nu s-a dovedit semnificativă la $p>0.10$ în cazul uitării intenţionate specifice (UIS). Aceasta înseamnă că uitarea intenţionată globală (UIG) şi uitarea intenţionată item cu item (UII) afectează reactualizarea inferenţială inconştientă, iar uitarea intenţionată specifică (UIS) nu afectează reactualizarea inferenţială inconştientă. Paternul este acelaşi cu cel obţinut şi în cazul reactualizării inferenţiale conştiente în experimentul 2.

Coroborând rezultatele obţinute cu analiza mecanismelor uitării intenţionate prezentate în capitolul 2 putem formula mai multe concluzii.

Uitarea intenţionată globală blochează reactualizarea inferenţială inconştientă prin mecanismul inhibiţiei cognitive şi al segregării pe care le angajează. În cazul nostru, cuvintele cu valoare afectivă negativă au fost inhibate şi în consecinţă impactul lor asupra stării subiective a subiecţilor a fost redus.

Uitarea intenţionată item cu item blochează reactualizarea inferenţială inconştientă a informaţiei prin faptul că reprezentarea cognitivă a acesteia este slab structurată datorită instrucţiei de uitare intenţionată. În cazul nostru, cuvintele cu valoare afectivă negativă au avut un impact scăzut asupra trăirilor subiective ale subiecţilor datorită instrucţiei anterioare de uitare intenţionată care a blocat mecanismele implicate în reprezentare adecvată a acestor cuvintelor în sistemul nostru cognitiv.

Uitarea intenţionată specifică nu alterează reactualizarea inferenţială şi inconştientă. Mecanismele bazate pe decizie pe care aceasta le presupune nu alterează reprezentarea cognitivă şi reactualizarea inferenţială şi inconştientă a cuvintelor cu valoare afectivă negativă în comparaţie cu reprezentarea cognitivă şi reactualizarea inferenţială şi inconştientă a cuvintelor cu valoare afectivă pozitivă, reactualizări exprimate în evaluările stărilor subiective ale subiecţilor participanţi la experiment. Pentru a justifica aceste rezultate, avansăm explicaţia pe care am propus-o şi în cazul relaţiei dintre uitarea intenţionată specifică şi reactualizare inferenţială conştientă cu unele completări. Mai clar spus, considerăm că uitarea intenţionată specifică nu alterează reactualizarea inferenţială inconştientă, probabil deoarece subiectul consideră că propunându-şi să uite cuvintele cu valoare afectivă negativă nu acordă atenţie inferenţelor pe care acestea le generează. Discutând în termeni neoconexionişti, putem spune că, alocând resurse cognitive (atenţionale) strategiilor decizionale de uitare a informaţiei ţintă subiectul nu mai are suficiente resurse cognitive pentru a controla şi inferenţele pe care această informaţie ţintă le generează şi, în consecinţă, ele se exprimă în răspunsurile subiectului. Mai mult, în acest caz controlul inferenţei este şi mai greu de realizat decât în cazul celei prezentate în experimentul 2 deoarece aici inferenţa este inconştientă.

## 5.5. EXPERIMENTUL 4. IMPACTUL UITĂRII INTENŢIONATE SPECIFICE ŞI AL IGNORĂRII COGNITIVE ASUPRA REACTUALIZĂRII INFERENŢIALE INCONŞTIENTE FUNCŢIE DE TIPUL INFORMAŢIEI: FALSĂ VERSUS NERELEVANTĂ

### OBIECTIVE

Acest experiment îşi propune să investigheze interacţiunea dintre tipul de instrucţie: de uitare intenţionată specifică şi de ignorarea cognitivă şi tipul de informaţie vizată de aceste instrucţii: informaţie falsă şi informaţie nerelevantă. Altfel spus, avem două obiective specifice: (1) să investigăm dacă cele două tipuri de instrucţii: uitare specifică şi ignorare cognitivă angajează efecte diferite şi (2) să verificăm dacă

mecanismele celor două tipuri de instrucţii diferă în cazul informaţiilor false în comparaţie cu aceleaşi informaţii etichetate ca fiind nerelevante.

Aceste obiective sunt necesare pentru clarificarea unor aspecte cu implicaţii pentru demersurile experimentale ulterioare. Ele îşi au justificarea în metaanaliza prezentată anterior în capitolul 3 care arăta următoarele aspecte.

Mecanismul instrucţiei ignorării cognitive şi cel al uitării intenţionate specifice nu au fost încă examinate comparativ în acelaşi design experimental, astfel că mecanismele comune sau diferenţiatoare ale acestora nu sunt încă bine clarificate.

Impactul uitării intenţionate specifice (UIS) şi al ignorării cognitive (IG) asupra informaţiilor false sau irelevante nu a fost comparat direct într-un design experimental comun astfel că nu se ştie clar dacă cele două tipuri de informaţii: false sau nerelevante, angajează mecanisme diferite în cazul celor două tipuri de instrucţii. Rezultatele obţinute ca urmare a acestui demers experimental vor constitui, aşadar, o premieră în literatura de specialitate, cu impact asupra elaborărilor teoretico-experimentale ulterioare.

**METODA**

**Subiecţi**. La experiment au participat 180 de subiecţi având vârsta cuprinsă între 17-25 ani (vârsta medie este de 21 de ani). Subiecţii au fost distribuiţi în 6 loturi a câte 30 de subiecţi fiecare lot. Numărul de băieţi şi fete în fiecare lot este aproximativ egal. Aceasta deoarece aproximările şi studiile pilot anterioare au arătat că evaluările pe care le făceau subiecţii în condiţiile experimentului erau biasate de variabila sex: băieţii făceau evaluări mai puţin severe în raport cu fetele în cazul unor indivizi participanţi la infracţiuni cu temă sexuală.

**Design.** Abordarea experimentală a ipotezelor avansate se va face într-un design experimental bifactorial 3x2. Avem două variabile independente. Prima variabilă independentă este tipul de instrucţie care are trei modalităţi: instrucţia de uitare intenţionată specifică, instrucţia ignorării cognitive şi modalitatea control. A doua variabilă independentă este tipul informaţiei cu două modalităţi: falsă şi nerelevantă. Variabila dependentă a fost operaţionalizată prin evaluarea pe o scală de la 0 la 20 de ani de închisoare pe care era evaluat un infractor pentru infracţiunea comisă.

**Materiale.** Se utilizează versiunea unui eveniment care descrie infracţiunea pe baza căreia va fi evaluat infractorul pe o scală de la 0 la 20 de ani de închisoare.

> În seara zilei de 15 septembrie 1996 subofiţerul de poliţie Vasile Marian a intrat în serviciu având misiunea de patrulare şi asigurare a ordinii publice în zona MICRO 17. Contrar ordinelor primite el s-a deplasat în misiune cu autoturismul proprietate personală marca Opel Ascona cu număr de înmatriculare SM-01 BSA. Aproape de miezul nopţii el s-a deplasat la Clubul UNIO din municipiul Satu-Mare unde era discoteca. Acolo a consumat băuturi alcoolice, respectiv vodcă în amestec cu lichior. Apoi subofiţerul "a invitat" o fată, I.M în vârstă de 15 ani, în autoturismul său sub pretextul că urmează să fie audiată la poliţie în legătură cu un furt care s-a petrecut în seara aceea şi în care ea ar fi un presupus făptaş. În loc să se deplaseze la poliţie, subofiţerul s-a deplasat cu maşina la marginea oraşului într-o zonă izolată din MICRO 17 unde, după ameninţări verbale şi fizice a violat şi a supus perversiunilor sexuale adolescenta. În jur de ora 2 a abandonat fata la Clubul UNIO.

Această versiune a evenimentului poate fi asociată sau nu cu o descriere negativă scurtă a personalității infractorului, descriere care presupunem că va exacerba pedeapsa primită.

Subofițerul era cunoscut printre colegii săi ca un tip violent și agresiv. Pe fondul consumului de alcool, adesea chiar în timpul serviciului, a avut numeroase certuri cu colegii săi care încercau să-l mai liniștească. Nu odată, făcând apel la autoritatea uniformei sale, a brutalizat oameni nevinovați sau a făcut avansuri vânzătoarelor din piețele unde el avea misiunea de a asigura liniștea publică.

**Procedura.** În condiția uitării intenționate specifice 60 de subiecți citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea. Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului. Ulterior, unii subiecții (30) erau informați că descrierea infractorului era falsă iar alții (30) că este nerelevantă și că în evaluarea infracțiunii ea trebuie uitată.

Vă rog să uitați această informație legată de caracteristicile infractorului deoarece este falsă/nerelevantă, fiindu-vă prezentată din greșeală. Așadar vă rog să o uitați.

Ulterior, subiecților li se cerea să evalueze pedeapsa pe care o merită infractorul pe o scală de la 0 la 20 de ani de închisoare.

În condiția ignorării cognitive, subiecții (60 de subiecți) citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea. Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului. Ulterior, subiecții erau informați că descrierea infractorului era falsă (30 subiecți) sau nerelevantă (30 subiecți) și că în evaluarea infracțiunii ea trebuie ignorată astfel încât să nu le influențeze comportamentul.

Vă rog să ignorați această informație legată de caracteristicile infractorului deoarece este falsă/nerelevantă fiindu-vă prezentată din greșeală. Așadar vă rog să o ignorați și să nu vă lăsați influențați de ea în deciziile pe care le aveți de luat.

Ulterior subiecților li se cerea să evalueze pedeapsa pe care o merită infractorul pe o scală de la 0 la 20 de ani de închisoare.

În condiția de control, subiecții (60 de subiecți) citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea. Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului. Ulterior, subiecților li se cerea să evalueze pedeapsa pe care o merită infractorul pe o scală de la 0 la 20 de ani de închisoare.

## REZULTATE ȘI DISCUȚII

Datele obținute sunt prezentate în tabelul 5.5.1. și au fost prelucrate prin ANOVA iar comparațiile multiple între condițiile experimentale au fost realizate prin testul Scheffe. Tabelul 5.5.2. prezintă rezultatele ANOVA în cazul analizei globale între linii, coloane și interacțiunea variabilelor.

**Tabelul 5.5.1. Datele obținute în demersul experimental.**

| Tipul de instrucție/Tipul de informație | Instrucție cognitivă | Instrucție de uitare intenționată specifică | Situația de control |
|---|---|---|---|
| Falsă | N=30; m=5.33; A.S.=1.38 | N=30; m=9.36; A.S.=2.87 | N=30; m=9.63; A.S=2.83 |
| Nerelevantă | N=30; m=5.36; A.S.=1.73 | N=30; m=9.43; A.S.=2.97 | N=30; m=9.60; A.S.=2.92 |

LEGENDĂ:

m – media evaluărilor făcute de subiecți

N – numărul de subiecți din fiecare grup

A.S. – abaterea standard

**Tabelul 5.5.2. Rezultatele ANOVA în cazul analizei globale.**

| Variabilele analizate | Tipul de informaţie | Tipul de instrucţie | Interacţiunea variabilei tip de informaţie şi a variabilei tip de instrucţie |
|---|---|---|---|
| Rezultatele globale obţinute în urma analizei de varianţă | F linie- (1, 178)=0.003 la p > 0.958 | F coloane - (2, 177) = 43,189 la p < 0.0001 | F interacţiune- (2, 174)=0.005 la p > 0.995 |

Transpunerea grafică a acestor rezultate apare ca în figura 5.5.1. Pe ordonată avem tipul de informaţie iar pe abscisă mărimea evaluărilor subiecţilor în cele trei condiţii: uitare intenţionată specifică, ignorare cognitivă şi control.

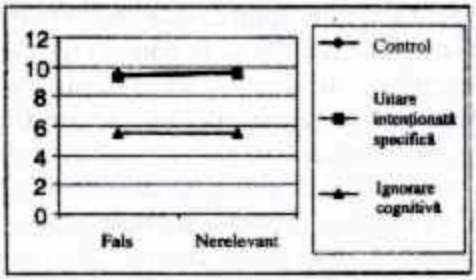


*Figura 5.5.1. Reprezentarea grafică a rezultatelor obţinute în cadrul experimentului preliminar 4.*

În cazul fiecărei instrucţii mecanismele acţionează identic, indiferent dacă informaţia care trebuie uitată respectiv ignorată este etichetată ca fiind falsă sau irelevantă. Acest lucru este confirmat de analiza statistică care arată că F inter. (2, 174)=0.005, p>0.99 este nesemnificativ.

Altfel spus, impactul uitării intenţionate asupra reactualizării inferenţiale este acelaşi, indiferent dacă informaţia supusă uitării intenţionate este etichetată ca fiind falsă sau nerelevantă. Şi impactul ignorării cognitive este acelaşi, indiferent dacă informaţia supusă uitării intenţionate este etichetată ca fiind falsă sau nerelevantă.

Instrucţiile de uitare intenţionată specifică şi ignorare cognitivă angajează mecanisme diferite. Inputul fiind acelaşi şi outputul diferit, înseamnă că şi mecanismele de transformare a inputului în output sunt diferite.

Ignorarea cognitivă determină în cazul informaţiei negative o supracorecţie, care nu apare în cazul uitării intenţionate specifice. Aşadar, în uitarea intenţionată specifică, subiecţii încercă să uite informaţia prezentată ca falsă sau nerelevantă. În ciuda acestui fapt (la nivel conştient subiecţii consideră că au uitat şi blocat informaţia respectivă), ea le influenţează comportamentul inconştient. Acest lucru confirmă rezultatele obţinute în experimentul 3 în care am arătat că uitarea intenţionată specifică nu blochează reactualizarea inferenţială inconştientă.

În ignorarea cognitivă subiecţii încearcă să ignore anumite informaţii în deciziile pe care le iau. Pentru a ignora această informaţie, ea este păstrată în minte şi subiecţii încearcă să controleze impactul ei asupra comportametului (Johnson, 1994). Supracorecţia în acest caz apare deoarece subiecţii au tendinţa de a considera oamenii

"mai pozitivi" decât sunt în realitate (Johnson, 1994). În consecință, având de ignorat informațiile negative care sunt prezentate ca fiind false sau nerelevante, nu numai că le ignoră, dar consideră acest lucru ca o confirmare a faptului că oamenii sunt pozitivi, întărindu-și astfel credințele nerealiste și supracorecția. Sigur, toate aceste inferențe nu sunt conștientizate de subiect, ci ele sunt expresia unor inferențe post factum ale experimentatorului. Aceste inferențe legate de supracorecție au fost confirmate de numeroase alte studii experimentale, astfel că aici noi nu am făcut altceva decât să le întărim robustețea prin noi rezultate teoretico-experimentale (Johnson, 1994; Wilson și Brekke, 1994). Mai clar spus, supracorecția a fost confirmată în acest design experimental în cazul instrucției de ignorare cognitivă și nu este un fenomen descoperit aici. Ceea ce am descoperit aici este faptul că uitarea intenționată specifică și ignorare cognitivă angajează mecanisme diferite și, în consecință, ele trebuie studiate diferit. În instrucția ignorării cognitive, subiectul încearcă să păstreze informația care trebuie ignorată în memoria de lucru și angajează mecanisme conștiente prin care încearcă să blocheze efectul pe care scontează că îl va avea această informație asupra răspunsurilor sale. În uitarea intenționată specifică, subiectul consideră că hotărârea sa de a uita un conținut informațional va bloca și impactul acestuia asupra răspunsurilor sale și, în consecință, nu mai angajează strategii de control al acestei influențe care însă se realizează inconștient. Această distincție dintre mecanismele angajate de cele două tipuri de instrucții se referă specific doar la mecanismele implicate în reactualizare inferențială strâns legată de obiectivele acestei lucrări. Cât privește reactualizarea directă și reactualizarea inferențială conștientă, studii viitoare se cer întreprinse pentru clarificarea mecanismelor comune și diferențiatoare angajate de uitarea intenționată specifică și ignorarea cognitivă asupra acestora.

## 5.6. CONCLUZII ȘI DISCUȚII GENERALE ASUPRA EXPERIMENTELOR PRELIMINARE

Coroborând rezultatele obținute în cele patru experimente, putem completa în termeni mai riguroși concluziile existente asupra impactului uitării intenționate asupra reactualizării conștiente și inconștiente de informație.

Astfel, uitarea intenționată globală (UIG) și uitarea item cu item (UII) reduc reactualizarea conștientă directă și inferențială precum și reactualizarea inconștientă inferențială. În schimb, ele nu afectează reactualizarea inconștientă directă. Mecanismele angajate de uitarea intenționată globală se bazează pe segregare și inhibiție cognitivă iar cele ale uitării intenționate item cu item pe deficit de codare. Uitarea intenționată specifică (UIS) reduce reactualizarea conștientă directă dar nu afectează reactualizarea directă inconștientă și reactualizarea inferențială conștientă sau inconștientă. Mecanismele angajate de uitarea intenționată specifică presupun mecanisme bazate pe decizie. Mecanismele bazate pe decizie utilizate în UIS sunt în special cele ale discriminării bazate pe regulă, utile în blocarea reactualizării conștiente și directe. Impactul uitării intenționate specifice este diferit în comparație cu cel al instrucție ignorării cognitive, datorită mecanismelor subiacente diferite. Ignorarea

cognitivă presupune tot mecanisme bazate pe decizie, dar alături de discriminarea bazată pe regulă ea implică şi discriminarea bazată pe teorie. În consecinţă, spre deosebire de uitarea intenţionată specifică, ignorarea cognitivă afectează nu doar reactualizarea directă şi conştientă ci şi reactualizarea inferenţială. Mecanismele uitării intenţionate specifice (UIS) şi ale ignorării cognitive (IG) sunt aceleaşi indiferent dacă informaţia care trebuie uitată sau ignorată este etichetată ca fiind falsă sau irelevantă.

# CAPITOLUL 6

# TEHNICI COGNITIVE DE CONTROL AL CONTAMINĂRII PSIHOLOGICE

## 6.1. ASPECTE GENERALE

Spre deosebire de experimentele preliminare a căror rezultate stau la baza acestei investigații, demersul experimental care urmează a fi prezentat este mai ecologic prin materialele utilizate și prin obiectivele fixate. Astfel, materialele vor cuprinde nu stimuli artificiali – liste de cuvinte – ci evenimente descrise pe care subiectul le întâlnește în viața de zi cu zi. Această schimbare a fost anticipată încă în experimentul 4. Or, știm (Neisser, 1978) că prelucrările informaționale (ex.: memoria noastră) pot funcționa diferit pentru stimuli ecologici (ex.: memorarea de acțiuni, evenimente etc.) în comparație cu stimulii de laborator (ex.: silabe fără sens, cuvinte etc.). În consecință, pentru a elabora tehnici de blocaj al impactului inconștient al informației false asupra răspunsurilor subiectului uman, ele trebuie să funcționeze în viața de zi cu zi și în relație cu stimuli ecologici, nu doar în relație cu stimuli de laborator. Obiectivul fixat de acest experiment este nu doar de a identifica mecanismele implicate în contaminarea psihologică din viața cotidiană ci și de a elabora și testa tehnici de intervenție psihologică în scopul blocării acesteia cu implicații apoi și pentru practica clinică și juridică.

## 6.2. ELABORARE ȘI STUDIUL IMPACTULUI TEHNICILOR COGNITIVE DE CONTROL AL CONTAMINĂRII PSIHOLOGICE

### 6.2.1. CONTAMINAREA PSIHOLOGICĂ PRIN MASS-MEDIA; MECANISME IMPLICATE ȘI TEHNICI DE CONTROL

Cum am mai amintit pe parcursul lucrării, în general termenul de contaminare se referă la influența nedorită pe care mediul în care trăim o are asupra noastră. Noi suntem preocupați mai ales de contaminarea fizică, adică de modul în care mediul fizic (ex. pesticidele) ne influențează organismul. Uriașe resurse de energie și bani sunt angajate pentru a controla această contaminare. Această focalizare obsesivă pe contaminarea fizică a dus la ignorarea unui tip de contaminare cel puțin la fel de

periculos – contaminarea psihologică. Contaminarea psihologică se referă la modul în care informațiile false sau irelevante ne influențează inconștient – fără să dorim și să putem controla această influență – modul în care ne comportăm, modul în care gândim și luăm decizii și propriile emoții. Dacă contaminarea fizică afectează latura noastră biologică, contaminarea psihologică afectează latura noastră, comportamentală (ex. comportamente dezadaptative), cognitivă (ex. decizii eronate) și emoțională (ex. emoții negative, stress etc.).

Contaminarea psihologică, așa cum am mai spus, este o prezență ubicuă în viață cotidiană. Ea trebuie însă diferențiată de erorile de raționament și prelucrările conștiente eronate pe care le facem. În cazul acestora din urmă, eroarea apare datorită faptului că nu avem suficiente cunoștințe conștiente declarative și procedurale care să ne susțină performanța în sarcină sau avem pur și simplu cunoștințe conștiente dar false. Eroarea poate fi corectată prin asimilarea cunoștințelor deficitare care pot susține conștient performanța în sarcină (ex.: învățarea unor algoritmi corecți, a unor teoreme și formule matematice, a unor procedee logice de raționament etc.).

Contaminarea psihologică se referă la impactul inconștient al informațiilor definite conștient de subiect ca și contaminante – false, nerelevante sau dezadaptative – asupra răspunsurilor subiectului uman; subiectul dorește așadar să blocheze impactul informațiilor contaminante asupra răspunsurilor sale. Altfel spus, subiectul nu conștientizează prelucrările informaționale care îi susțin și îi biasează performanța în sarcini. Caracteristic contaminării psihologice este faptul că subiectul se opune conștient ca informațiile definite drept contaminante să-i influențeze comportamentul; acestea se pot însă exprima inconștient în răspunsurile sale. Așadar nu orice influență inconștientă este contaminare psihologică ci numai aceea care se dorește a fi blocată la nivel conștient. În acest sens, contaminarea psihologică este doar o subcategorie a prelucrărilor inconștiente de informație fără a se identifica cu acestea.

Nu există, după cunoștințele noastre, până în prezent tehnici eficiente de control și blocaj al contaminării psihologice. Încercările realizate au fost orientate mai mult pe analize teoretico-experimentale care au urmărit identificare mecanismelor implicate în contaminarea psihologică (Gilbert și colab., 1989; Kunda, 1990; Johnson, 1994; Wilson și Brekke, 1994). Aplicațiile de până acum nu au un impact serios deși încercări de realizare au fost. Amintim aici încercările lui Gilber și colab., (1989), Kunda (1990), Wilson și Brekke (1994), Greenwald și Banaji, (1995), care nu s-au finalizat însă într-un pachet eficient de tehnici de control al contaminării psihologice. Ca exemplu care susține cele afirmate mai sus, amintim că cea mai eficientă tehnică de control al contaminării psihologice este considerată prevenția, și anume evitarea expunerii la informațiile false și nerelevante (Wilson și Brekke, 1994). A lipsit, credem noi, formularea unui obiectiv explicit privind elaborarea unei tehnologii psihologice eficiente pentru controlul contaminării psihologice. La aceasta a contribuit, cum aminteam anterior, și faptul paradoxal că noi acordăm atenție sporită contaminării fizice: poluanți chimici, fizici etc. Este bine dacă această preocupare nu ar fi devenit, din îngrijorare justificată, obsesie, ignorându-se astfel un tip de contaminare cel puțin la fel de importantă, și anume contaminarea psihologică.

Să reluăm un exemplu pe care l-am mai prezentat pe parcursul lucrării. În viața cotidiană, prin intermediul presei spre exemplu, ni se prezintă diverse versiuni ale unor evenimente adesea contradictorii. Ulterior, acestor versiuni li se adaugă alte informații din care unele la rândul lor se dovedesc false sau nerelevante. La un moment dat un subiect are așadar asupra unui eveniment o perspectivă mozaicală în care informațiile pe care le consideră adevărate sunt în memorie combinate cu informațiile pe care le considerăm false sau irelevante. Pentru a avea o perspectivă adecvată asupra evenimentului, informațiile false sau nerelevante trebuie uitate sau ignorate. În măsura în care aceste informații ne influențează răspunsurile, deși la nivel conștient negăm acest lucru spunând că știm că sunt false sau nerelevante, vorbim despre contaminare psihologică.

Așadar, în continuare vom investiga mecanismele implicate în contaminarea psihologică din mass-media și vom elabora tehnici de control al acesteia. Apoi vom încerca să adaptăm aceste tehnici și pentru cazuri mai particulare, dar nu mai puțin importante ale contaminării psihologice din practica clinică și juridică.

Mai precis spus, pornind de la concluziile metaanalizei prezentate anterior și de la discuțiile de mai sus, în demersul experimental pe care ne propunem să-l realizăm în continuare ne fixăm următoarele obiective:

(1) să studiem comparativ într-o metodologie unitară uitarea intenționată specifică și ignorarea cognitivă pentru a identifica mecanismele angajate de fiecare din ele. Sigur, în experimentul preliminar 4 am abordat deja acest aspect. În demersul experimental prezentat aici urmărim însă să verificăm rezultatele obținute și susținute doar de acel experiment după cunoștințele noastre și, în plus, să testăm robustețea lor în condiții mai ecologice;

(2) pe baza observațiilor și concluziilor formulate privind relația dintre uitarea intenționată specifică și reactualizarea inferențială inconștientă de informație, coroborate cu rezultatele obținute în experimentele proprii preliminare, ne propunem elaborarea și testarea relevanței pragmatice a unor tehnici cognitive de blocare a contaminării psihologice în viața cotidiană.

Cercetările noastre anterioare asupra memoriei implicite și asupra uitării intenționate (David, 1996b) coroborate cu date din literatura de specialitate (Kunda, 1990; Jacoby, 1991; Johnsos, 1994; Miclea, 1994; Wilson și Brekke, 1994) și cu rezultatele experimentelor preliminare prezentate anterior, s-au concretizat într-un set de rezultate experimentale pe care îl prezentăm succint în continuare sub formă de teze.

(1) Informația falsă referitoare spre exemplu, la o persoană X sau la un eveniment se află de cele mai multe ori în memorie conectată cu informația adevărată referitoare la persoana sau evenimentul respectiv, formând o schemă cognitivă comună.

(2) Amorsarea informației adevărate activează și informația falsă cu care aceasta este interconectată, putând apărea astfel o contaminare psihologică exprimată în decizii și evaluări eronate.

(3) Cu cât volumul de informație falsă este mai mare, cu atât impactul ei asupra comportamentului este mai probabil. Aceasta deoarece subiectul uman în prima etapă codează orice informație pe care o primește ca fiind adevărată (Gilbert, Malone și

Krull, 1993). Abia în faza a doua el verifică dacă această informație este falsă sau rămâne adevărată. În cazul în care acest al doilea proces de verificare a adevărului sau falsității informațiilor este alterat (prea multă informație falsă, distragerea subiectului prin sarcini colaterale care trebuie realizate simultan cu evaluarea, distractori din mediu ca zgomote foarte puternice etc. – toate acestea reclamând resurse cognitiv-atenționale care nu mai pot susține și evaluarea secundară privind adevărul sau falsitatea informațiilor etc.), informațiile codate în sistemul cognitiv rămân codate ca adevărate, deși ele în fapt sunt false. Mai mult, dacă volumul de informație falsă este mare subiectul nu conștientizează ușor aceste informații, ele exprimându-se în comportament inconștient. Amintim aici ca principal mecanism implicat efectul FAN (Anderson, 1983) care arată că cu cât avem mai multe informații despre un obiect țintă (persoană, eveniment etc.), cu atât ele sunt mai greu reactualizate conștient; aceasta deoarece ele se inhibă reciproc când este activat obiectul țintă, și activarea acestuia se distribuie pe mai multe informații, ceea ce înseamnă că fiecare primește o activare mai redusă.

*Exemplu* (efectul FAN). Dacă avem mai multe informații despre Alin: este student, are 23 de ani, joacă fotbal, locuiește în Cluj etc. atunci o informație țintă: Este Alin student? este reactualizată conștient mai greu decât dacă am fi avut doar câteva informații despre această persoană: Alin este student și Alin locuiește în Cluj.

Aceste două aspecte: (1) subiectul nu poate testa eficient un volum mare de informație falsă și în consecință ea este codată direct în sistemul cognitiv ca adevărată și (2) faptul că de cele mai multe ori volumul mare de informație referitoare la un obiect țintă este reactualizat conștient mai greu, generează contaminare psihologică. Cu titlul de exemplu, de aici derivă o sugestie pragmatică: dacă vrei să manipulezi un om oferă-i cât mai multă informație falsă fără să-ți pui problema faptului că el știe că e falsă; aceasta se va exprima în comportament implicit, inconștient.

Așadar, subiectul uman este supus contaminării psihologice înțeleasă ca o influență nedorită asupra stării subiective, asupra cogniților, comportamentului și modificărilor biologice, influență determinată de anumite prelucrări informaționale inconștiente și în consecință necontrolabile de către subiect (Kunda, 1990; Wilson și Brekke, 1994).

Figura 6.2.1. redă schema generală și mecanismele implicate în procesul contaminării psihologice.

Analizând această schemă, se observă că mecanismele răspunzătoare de contaminarea psihologică sunt: activarea prelucrărilor informaționale pe care subiectul a încercat conștient să le blocheze, lipsa conștientizării lor, lipsa motivației de a corecta biasarea indusă de factorul psihologic, lipsa cunoștințelor corecte referitoare la sensul biasării și imposibilitatea de a controla distorsionarea.

Prelucrările informaționale inconștiente, pe care subiectul dorește să le blocheze conștient și intenționat, generează contaminarea psihologică prin faptul că ele se exprimă direct în răspunsurile subiectului, fără ca acesta să le conștientizeze și, în consecință, fără să le poată controla. Chiar dacă subiectul ar conștientiza faptul că anumite cunoștințe obținute ar fi false, contaminarea poate să apară datorită faptului că subiectul nu este motivat să ia în calcul faptul că aceste cunoștințele false ar putea

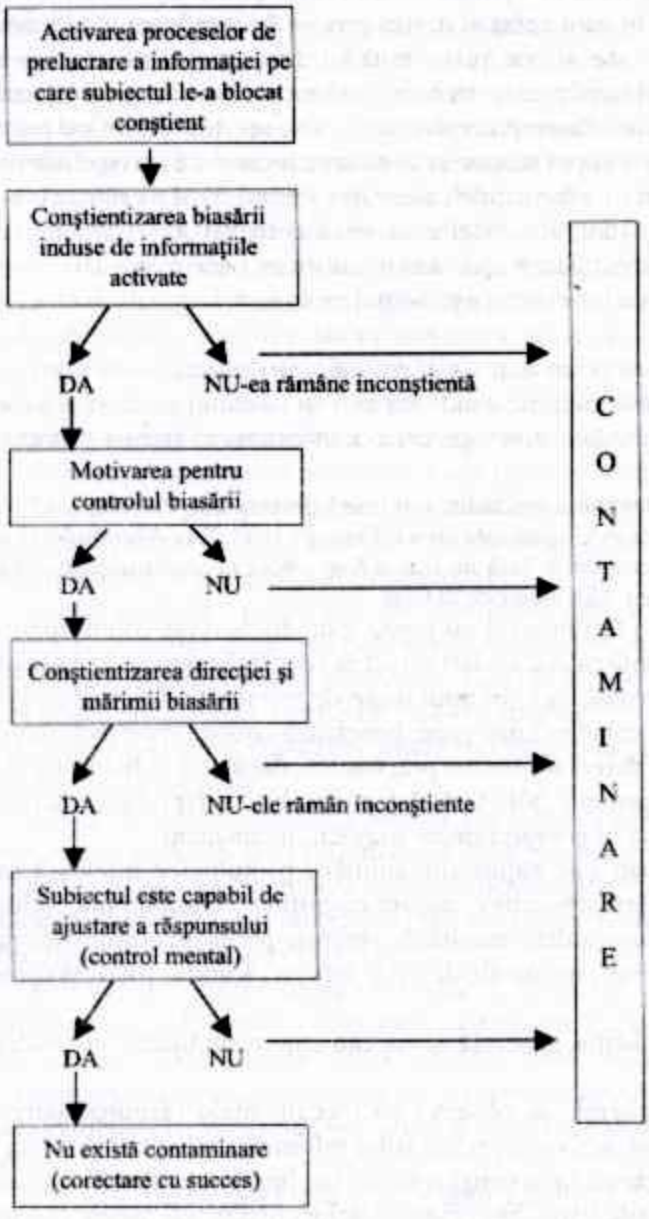


*Figura 6.2.1. Etapele și mecanismele implicate în contaminarea psihologică (după Wilson și Brekke, 1994).*

să-i altereze răspunsurile; simplu spus, nu îl interesează faptul că este prezentă contaminarea psihologică.

Dacă subiectul este motivat să corecteze contaminarea, aceasta poate oricum să apară deoarece el nu este capabil să-și dea seama de magnitudinea și direcția contaminării psihologice: cât și cum îl va afecta? Mai mult, chiar dacă subiectul este conștient de magnitudinea și direcția contaminării, ea poate încă persista dacă subiectul

nu cunoaşte mecanismul prin care aceasta se realizează şi care sunt mecanismele de control al contaminării psihologice coroborate cu capacităţile şi disponibilităţile sale de intervenţie pe care le are la dispoziţie.

Analizând figura 6.2.1. coroborată cu rezultatele prezentate sau obţinute în această lucrare, rezultă două lucruri.

Primul scoate în evidenţă existenţa contaminării psihologice ca un fenomen cert, ubicuu în viaţa noastră şi mecanismele pe care aceasta le presupune.

Al doilea relevă posibilitatea elaborării unor tehnici de blocaj al contaminării psihologice. Aici vrem însă să insistăm asupra unui aspect cu implicaţii etice. Vrem să blocăm doar contaminarea psihologică realizată prin informaţii dezadaptative, sau şi contaminarea psihologică realizată prin informaţii false şi irelevante dar care are un efect benefic asupra subiectului uman? Altfel spus, ne înscriem într-o tendinţă pozitivistă şi căutăm obiectivitatea şi adevărul cu orice preţ sau rămânem la o abordare pragmatică în care adevărat este ceea ce foloseşte? Cred că răspunsul trebuie nuanţat în funcţie domeniul în care dorim să intervenim.

În practica clinică şi psihoterapeutică scopul principal este remiterea simptomatologiei. În psihoterapia cognitivă înlocuim cogniţiile dezadaptative cu cogniţii adaptative, fără a ne pune problema dacă cogniţiile adaptative sunt mai aproape de adevăr decât cele dezadaptative. Preluând un text din filosofia ştiinţei care se regăseşte plenar în practica clinică: ceva nu trebuie să fie adevărat ca să fie folositor (Greenwood, 1989; Sthein şi Young, 1992).

În practica juridică, cerinţele de adevăr şi probare adecvată sunt însă fundamentale deoarece pe baza lor se vor lua hotărârile judecătoreşti cu impact atât asupra victimei cât şi asupra infractorului. A bloca impactul inconştient al informaţiilor false şi irelevante, chiar dacă acestea ar avea o influenţă pozitivă pentru subiectul uman în sensul că ar reduce duritatea pedepsei, este reclamată de ideea de justeţe care este unul din pilonii dreptului.

Sintetizând, blocarea contaminării psihologice este reclamată doar atunci când aceasta are un impact negativ asupra subiectului uman. Dacă în viaţa cotidiană şi în practica clinică încercăm să blocăm doar contaminarea psihologică negativă (ex. informaţiile false determină emoţii negative) fără a elimina contaminarea psihologică pozitivă (ex. informaţiile false care determină emoţii pozitive) în practica juridică ambele tipuri de contaminări trebuie blocate.

Coroborând rezultatele teoretico-experimentale din literatura de specialitate cu rezultatele din experimentele noastre preliminare, am elaborat un set de tehnici cognitive de control al contaminării psihologice. În măsura în care se vor confirma experimental, urmează să studiem impactul lor în practica clinică şi juridică. Analizând mecanismele descrise mai sus în cazul contaminării psihologice (vezi figura 6.2.1 şi analizele relaţiei dintre uitarea intenţionată şi mecanismele implicate în reactualizarea de informaţie), rezultă că influenţa acesteia poate fi blocată prin (a) conştientizarea şi apoi controlul influenţei pe care ea o poate induce asupra comportamentului şi (b) prin inhibarea sau dezactivarea informaţiei contaminante. Tehnica anticipării raţionale va încerca să blocheze contaminarea psihologică prin conştientizarea şi apoi controlul efectului acesteia, iar tehnica restructurării globale, a informaţiilor alternative şi

incompatibile şi tehnica negării directe, prin inhibarea informaţiei care determină contaminarea psihologică. Prezentăm în continuare modalitatea de elaborare şi efectul scontat al acestor tehnici în controlul contaminării psihologice aşa cum apare ea în viaţa cotidiană (ex. mass-media) cu consideraţii şi asupra practicii clinice şi juridice.

(a) *Tehnica anticipării raţionale.*

Prin această tehnică se încearcă anticiparea influenţelor pe care informaţia falsă le-ar putea induce în răspunsurile noastre. Odată conştientizate, aceste influenţe pot fi blocate. Astfel spus, influenţa prezumtiv inconştientă devine conştientizată şi prin aceasta evitată. Tehnica anticipării raţionale are drept componente şi paşi de realizare mecanismele prezentate în figura 6.2.1: conştientizarea influenţei, motivaţia de a se corecta, conştientizarea magnitudinii şi sensului contaminării şi stăpânirea unor modalităţi de control al contaminării psihologice. Această tehnică s-ar putea aplica cu succes în psihoterapie unde cogniţiile dezadaptative, posibilul lor impact inconştient asupra comportamentului şi celelalte mecanisme implicate pot fi circumscrise relativ precis în şedinţe special dedicate acestor obiective. În practica juridică aplicarea ei este discutabilă fiind greu de anticipat impactul cantitativ al informaţiilor false şi nerelevante asupra hotărârilor luate. Oricum, luând în calcul faptul că stabilirea pedepselor nu este ghidată de un algoritm bine precizat ci mai degrabă de o serie de constrângeri care lasă loc şi factorului subiectiv (Roşca, 1934; Merke şi Vitu, 1978; Basarab, 1983; Bulai şi Mitrache, 1996; Crişu şi Crişu, 1996) această tehnică îşi poate aduce contribuţia la obiectivizarea hotărârilor judecătoreşti.

*Exemplu.* Pedepsele pentru diverse infracţiuni sunt distribuite pe un continuum delimitat de limite superioare şi inferioare: "raportul sexual cu o persoană de sex feminin, prin constrângerea acesteia, sau profitând de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-şi exprima voinţa, se pedepseşte cu închisoare de la 3 la 10 ani" (Codul penal art. 197. Violul).

(b) *Tehnica restructurării globale*

Ea se bazează pe cercetări realizate în ultimii ani asupra uitării intenţionate specifice şi globale (Johnson, 1994) precum şi pe rezultatele experimentelor noastre preliminare. După cum ne amintim, din analiza rezultatelor obţinute în experimentele noastre preliminare am concluzionat că reactualizarea inferenţială inconştientă este blocată doar de uitarea intenţionată globală şi item cu item şi nu este afectată de uitarea intenţionată specifică. Practic însă, cele mai multe situaţii aproximează condiţia uitării intenţionate specifice: avem, spre exemplu, o mulţime de informaţii despre o persoană din care realizăm apoi că unele sunt false, altele adevărate. Uitarea intenţionată globală şi cea item cu item sunt mai puţin ecologice (Johnson, 19949). Spre exemplu, în cazul uitării intenţionate globale, rareori întâlnim în viaţa cotidiană situaţii în care tot ceea ce ştim despre o persoană este fals şi trebuie să uităm iar apoi ni se prezintă informaţii absolut noi despre persoana respectivă, informaţii pe care trebuie să le memorăm. Uitarea intenţionată item cu item este şi mai puţin ecologică. Să ne imaginăm ce caraghios şi nepragmatic pentru comunicare ar fi dacă cineva ne-ar oferi o serie de informaţii însoţite imediat de instrucţiunea "reţine" sau "uită". Altfel spus, informaţiile pe care le avem despre diferite persoane sau evenimente sunt grupate

în sistemul cognitiv în acord cu faza de achiziție a uitării intenționate specifice și mai rar în acord cu uitarea intenționată globală și item cu item. Pentru a bloca reactualizarea inferențială a informațiilor false codate conform sarcinii de uitare intenționată specifică, ele ar trebui restructurate conform sarcinii de uitare intenționată globală. Restructurarea conform sarcinii de uitare intenționată item cu item nu se mai poate realiza deoarece deja informațiile sunt codate în sistemul cognitiv și instrucția nu mai poate determina codarea lor deficitară.

*Exemplu.* Se poate cere subiecților să uite intenționat (prin instrucția uitării intenționate globale) întreaga informație față de o persoană X sau un eveniment adică atât informația falsă, cât și informația adevărată. Ca urmare a acestei instrucțiuni, schema cognitivă care conține informația adevărată și cea falsă referitoare la persoana în cauză va fi inhibată. Apoi se oferă sau se ia în considerare din nou doar informația adevărată despre persoana X, creându-se astfel o reprezentare cognitivă nouă care conține doar informație adevărată și care va putea susține decizii corecte care privesc această persoană.

Se pune întrebarea dacă prezentarea din nou a informației corecte nu va amorsa din nou și informați falsă Acest lucru ar fi posibil doar dacă informația falsă este puternic conectată în sistemul cognitiv prin asocieri repetate cu informația definită ca și corectă (Massad, Hubbard și Newtson, 1979; Johnson, 1994). Oricum impactul tehnicii și prin urmare și aceste dispute teoretice care stau în spatele ei urmează a fi verificate și clarificate în funcție de rezultatele obținute în demersul experimental care va fi prezentat în continuare.

Această tehnică ar putea fi aplicată atât în practica clinică cât și juridică. După testarea ei experimentală de laborator vor fi elaborate proceduri de intervenție în practica clinică și juridică care vor fi testate în condiții ecologice.

(c) *Tehnica informațiilor alternative și incompatibile*

În acest caz, pentru a evita influența informațiilor false asupra răspunsurilor, subiectului i se administrează comanda de uitare intenționată specifică cu referire la această informație, dublată de oferirea unor informații adevărate și incompatibile cu informația falsă. Informația alternativă și incompatibilă cu informația falsă va inhiba prin inhibiție laterală informația falsă, blocând astfel impactul acesteia asupra răspunsurilor subiectului.

Elaborarea acestei tehnici are prerechizite în cercetarea fundamentală behavioristă (Meinchembaum, 1977) și în analizele logicii clasice (Stoianovici, Dima și Marga, 1990).

Astfel, este cunoscut faptul că în intervenția comportamentală, pentru a bloca eficient un anumit comportament, subiectul trebuie învățat un comportament opus comportamentului care urmează fi modificat, adaptativ și care are aceeași funcție ca și comportamentul modificat. Comportamentul vechi va interfera cu realizarea comportamentului nou. Mai mult, prin exerciții sistematice, asociația între comportamentul nou și stimul va dobândi o pondere tot mai mare, înhibând astfel realizarea comportamentului dezadaptativ.

Transpunând această idee în intervenția cognitivă, apare ipoteza că pentru a bloca impactul unui anumit conținut informațional, trebuie oferit subiectului un conținut informațional opus, adevărat sau adaptativ și care îndeplinește aceeași funcție

într-o sarcină dată (ex. se fac inferenţe pornind de la el). Pe termen scurt ne aşteptăm ca el să interfereze cu informaţiile dezadaptative şi astfel să le reducă impactul asupra comportamentului. Rămâne de văzut dacă el va anula doar efectul informaţiilor dezadaptative sau se va şi exprima în răspunsurile subiectului. Ipoteza noastră bazată pe investigaţii pilot este că informaţia nouă va anula efectul informaţiei vechi doar după un anumit interval de timp. Este necesar acest interval de timp pentru ca valoarea de activare a informaţiei noi, care este mai mare decât a informaţiei vechi datorită memorării ei mai recente, să se reducă pentru a nu se exprima ea însăşi în comportament şi să apară un alt tip de contaminare. Informaţia nouă va lua locul informaţiei vechi dacă ea este dată imediat după aceasta, având astfel o valoare de activare mult mai mare ca informaţia veche. Tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile va fi aplicată în scopul testării experimentale aşadar în două modalităţi: tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile cu testare imediată şi tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile cu testare târzie; aceasta pentru a vedea clar condiţiile în care ea are o eficienţă sporită.

Implementarea în practica clinică a acestei tehnici pare la prima vedere promiţătoare. Aceasta cu atât mai mult cu cât aici nu ne interesează faptul că informaţia adaptativă, alternativă şi incompatibilă cu informaţia dezadaptativă poate biasa la rândul ei răspunsurile subiectului. Dacă contaminarea este făcută de informaţia adaptativă aşa cum discutat mai sus, acest lucru este chiar de dorit în practica clinică.

Implementarea în practica juridică a acestei tehnici ar fi inoportună datorită consumului mare de timp şi energie necesar căutării şi confirmării informaţiilor alternative şi incompatibile cu cele false sau nerelevante prezentate în cursul procesului. Sigur, în mod normal în practica juridică se urmăreşte dovedirea adevărului sau falsităţii, relevanţei sau nerelevanţei pentru caz a unor probe fără a se căuta apoi ca regulă procedurală şi prezentarea probelor alternative şi incompatibile cu cele false sau nerelevante, dacă ele nu sunt cerute de obiectul procesului respectiv.

Mai clar spus, în cazul în care probele prezentate sunt false, probele alternative bine argumentate care se prezintă instanţei se constituie deja şi în informaţii alternative şi incompatibile cu cele false. Aşadar tehnica este deja utilizată în drept deşi nu cu angajamentul teoretic pe care l-am propus aici. În drept probele sunt prezentate explicit pentru ca o parte implicată în proces să-şi argumenteze cauza nu pentru a bloca contaminarea psihologică indusă de probele false, deşi indirect se realizează şi acest lucru.

Dacă probele sunt nerelevante ele sunt refuzate fără a se căuta însă probele alternative şi incompatibile cu cele refuzate ca nerelevante. Aici poate apare contaminarea psihologică. Dar ar fi nepragmatic să o blocăm prin tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile datorită consumului mare de resurse pe care l-ar presupune căutarea de informaţii alternative şi incompatibile pentru probele respinse ca nerelevante, în condiţiile în care am putea utiliza alte tehnici mai ecologice şi economice. Analiza lotului de experţi prezentată în capitolul 8 va clarifica aceste aspecte.

Elaborarea tehnicii informaţiilor alternative şi incompatibile aduce în atenţie problema negaţiei, legată în special de caracterul incompatibilităţii între informaţia

nouă şi informaţia veche. Nu ne propunem o analiza exhaustivă a negaţiei din punct de vedere logic şi psihologic (pentru astfel de analize vezi Botezatu, 1973; Sternberg, 1986). Vom reliefa doar aspectele direct legate de elaborarea unei noi tehnici şi anume tehnica negării directe.

(d) *Tehnica negării directe*

Realitatea înconjurătoare se prezintă ca o reţea de variate legături între obiecte şi proprietăţi ale acestor obiecte. Unele însuşiri pot coexista, ca de exemplu negru şi copac, în timp ce altele sunt incompatibile, excluzându-se reciproc: nici un copac nu poate fi stejar şi fag în acelaşi timp. Dacă notăm cu "p" o propoziţie care afirmă că un obiect posedă o însuşire (acest copac este stejar) vom nota cu "p'" propoziţia care susţine că acelui obiect îi aparţine tocmai o însuşire aflată în relaţie de incompatibilitate cu prima (acest copac este fag). În unele cazuri p' poate fi chiar negaţia logică a propoziţiei p (acest copac nu este stejar). Altfel spus, dacă tehnica informaţiilor incompatibile şi alternative se bazează pe faptul că pentru a bloca impactul unor informaţii din propoziţia p oferim o propoziţie p', tehnica negării directe se bazează pe faptul că blocajul impactului informaţiilor cuprinse în propoziţia p este determinat de asimilarea unei propoziţii non p.

Dată fiind o propoziţie "p" oarecare, putem construi din ea o propoziţie care să fie falsă dacă "p" este adevărată şi să fie adevărată dacă "p" este falsă. Această propoziţie reprezintă negaţia propoziţiei "p". În limba naturală, pentru a construi negaţia unei propoziţii trebuie procedat cu atenţie, respectând regulile logicii. Logica clasică stabileşte următoarele reguli: (1) în primul rând trebuie stabilit cu exactitate sensul propoziţiei pe care vrem să o negăm; (2) formulările posibile trebuie să ţină cont de faptul că o propoziţie şi negaţia ei nu pot fi nici împreună adevărate nici împreună false; (3) trebuie aplicate cu stricteţe regulile stabilite în logică pentru transformarea unei propoziţii în negaţia ei; aceste reguli sunt bine precizate, dar aplicabile mai ales la propoziţii simple. În cazul propoziţiilor complexe sau a unui şir de propoziţii, ele sunt greu de aplicat, putând apărea frecvent greşeli de elaborare.

Pentru a evita acest neajuns, în logică se sugerează că la nivelul limbajului curent am putea nega o propoziţie prin expresia "nu-i adevărat că". Este o modalitate elegantă şi ecologică la nivelul limbajului curent. În logică însă, ea nu este încurajată deoarece semnifică o trecere tacită din limbaj în metalimbaj. Negăm nu semnificaţia propoziţiei ci propoziţia ca atare, cu implicaţii negative pentru discursul logicii dacă acest aspect se pierde din vedere, cum adesea se întâmplă. Operaţionalizările sau definiţiile iniţiale se pierd pe parcursul demonstraţiei, alterând atât concluziile obţinute dar şi generând unele paradoxuri logice, din cauza resurselor limitate de timp sau pur şi simplu din cauza limitării factorului uman puternic impregnat de echivocitatea limbajului natural cu implicaţii negative pentru discursul logicii. Cu toate acestea, pentru limbajul natural aceasta este o modalitate uşoară, elegantă şi ecologică de negare a unei propoziţii "p" mai ales atunci când propoziţia "p" este complexă sau face parte dintr-un discurs mai elaborat şi în consecinţă regulile logicii sunt greu de aplicat putând genera multe erori.

Propoziția negativă reclamă o serie suplimentară de comparații față de propoziția afirmativă (Botezatu, 1973; Sternberg, 1986). În consecință, și prelucrarea ei cognitivă reclamă resurse suplimentare și se face mai greu în comparație cu propoziția afirmativă. Mai mult, reclamând resurse cognitive suplimentare, semnificația ei este mai greu de surprins dacă subiectul este supus unor constrângeri de timp sau în cazul unor sarcini colaterale care interferează cu sarcina țintă. În consecință, și impactul ei asupra răspunsurilor subiectului are șanse mai mici de reușită în comparație cu o propoziție afirmativă cu aceeași semnificație.

Demersul experimental care urmează își propune evaluarea eficienței acestor tehnici și, în consecință, a demersurilor teoretice angajate în elaborarea lor.

## 6.2.2. EXPERIMENTUL 5 TEHNICI COGNITIVE DE BLOCAJ AL CONTAMINĂRII PSIHOLOGICE INDUSĂ PRIN MASS-MEDIA

### OBIECTIVE

Demersul experimental va investiga aspectele teoretice care au stat la baza elaborării tehnicilor cognitive de control a contaminării psihologice prezentate anterior cu impact asupra evaluării eficienței acestora. El va aproxima situații din mass-media în care unele informații oferite sunt dezmințite ulterior și sunt declarate false; interesează apoi opinia și atitudinea omului nespecialist asupra evenimentului respectiv, așa cum a fost el prezentat în mass-media.

### IPOTEZE

Pornind de la considerațiile expuse, formulăm în continuare următoarele ipoteze care urmează a fi testate experimental.

Ipoteza 1: uitarea intenționată selectivă și instrucția ignorării cognitive vor angaja mecanisme diferite exprimate în performanțe diferite în sarcinile explicite; performanțele vor aproxima tendințele prezentate în metaanaliză și rezultatele obținute în experimentul 3, confirmând astfel și mecanismele prezentate în acel cadru.

Ipoteza 2: tehnicile cognitive elaborate pe baza experimentelor preliminarii și a literaturii de specialitate vor fi mai eficiente în reducerea impactului reactualizării inferențiale inconștiente a informației false în sarcinile explicite decât uitarea intenționată selectivă și instrucțiunea ignorării cognitive.

Ipoteza 3: eficiența tehnicilor cognitive va fi mediată de volumul de informație falsă. Cu cât volumul de informație falsă este mai mare, cu atât eficiența acestor tehnici va fi mai scăzută; aceasta deoarece va fi mai greu de controlat reactualizarea inferențială a acestui volum mare de informație care alocă, cum aminteam anterior, o cantitate mai mare de resurse cognitiv-atenționale cu impact negativ asupra controlului contaminării psihologice.

### METODA

**Subiecți**. La experiment au participat 420 de subiecți (plus cei utilizați pentru testarea materialelor) având vârsta cuprinsă între 17-25 ani (vârsta medie este de 21

de ani). Subiecţii au fost distribuiţi în 14 loturi a câte 30 de subiecţi fiecare lot, numărul de băieţi şi fete în fiecare lot fiind aproximativ egal. Aceasta deoarece studii pilot anterioare au arătat că evaluările în condiţiile experimentului, pe care le făceau subiecţii, era biasate de variabila sex: băieţii făceau evaluări mai puţin severe în raport cu fetele în cazul evaluării unui infractor pentru o infracţiune cu caracter sexual.

**Design.** Abordarea experimentală a ipotezelor avansate se va face într-un design experimental 7x2. Avem două variabile independente. Prima variabilă independentă este tipul de instrucţie (tehnica utilizată) care are şapte modalităţi: tehnica uitării intenţionate specifice, tehnica ignorării cognitive, tehnica restructurării globale, tehnica informaţiei alternative incompatibile administrate imediat, tehnica informaţiei alternative incompatibile administrate târziu, tehnica anticipării raţionale şi tehnica negării directe. Modalitatea de control este reprezentată de condiţia evenimentului (anexa 3A). Dacă tehnicile descrise mai sus sunt eficiente în controlul contaminării psihologice pe care o aduce informaţiile colaterale evenimentului atunci evaluările pe care le fac subiecţii trebuie să potrivească condiţia evenimentului (condiţia control, anexa 3A). A doua variabilă independentă este volumul de informaţie falsă cu două modalităţi: volum mic şi volum mare. Variabila dependentă a fost operaţionalizată prin evaluarea pe o scală de la 0 la 20 de ani de închisoare, pe care un infractor era evaluat pentru infracţiunea comisă.

**Materiale.** În anexa 3A este prezentată versiunea evenimentul care descrie infracţiunea pe baza căreia va fi evaluat infractorul pe o scală de la 0 la 20 de ani de închisoare.

În seara zilei de 15 septembrie 1996 subofiţerul de poliţie Vasile Marian a intrat în serviciu având misiunea de patrulare şi asigurare a ordinii publice în zona MICRO 17. Contrar ordinelor primite el s-a deplasat în misiune cu autoturismul proprietate personală marca Opel Ascona cu număr de înmatriculare SM-01 BSA. Aproape de miezul nopţii el s-a deplasat la Clubul UNIO din municipiul Satu-Mare unde era discotecă. Acolo a consumat băuturi alcoolice, respectiv vodcă în amestec cu lichior. Apoi subofiţerul "a invitat" o fată, I.M în vârstă de 15 ani în autoturismul său sub pretextul că urmează să fie audiată la poliţie în legătură cu un furt care s-a petrecut în seara aceea şi în care ea ar fi un presupus făptaş. În loc să se deplaseze la poliţie subofiţerul s-a deplasat cu maşina la marginea oraşului într-o zonă izolată din MICRO 17 unde, după ameninţări verbale şi fizice a violat şi a supus perversiunilor sexuale adolescenta. În jur de ora 2 a abandonat fata la Clubul UNIO.

Anexa 3B prezintă o descriere negativă scurtă a personalităţii infractorului, care presupunem că va exacerba pedeapsa primită.

Subofiţerul era cunoscut printre colegii săi ca un tip violent şi agresiv. Pe fondul consumului de alcool, adesea chiar în timpul serviciului, a avut numeroase certuri cu colegii săi care încercau să-l mai liniştească. Nu odată, făcând apel la autoritatea uniformei sale a brutalizat oameni nevinovaţi sau a făcut avansuri vânzătoarelor din pieţele unde el avea misiunea de a asigura liniştea publică.

Anexa 3C prezintă o descriere negativă lungă a personalităţii infractorului.

Subofiţerul era cunoscut printre colegii săi ca un tip violent şi agresiv. Pe fondul consumului de alcool, adeseori chiar în timpul serviciului a avut numeroase certuri cu colegii săi care încercau să-l mai liniştească. Nu odată făcând apel la autoritatea uniformei sale a brutalizat oameni nevinovaţi sau a făcut avansuri vânzătoarelor din pieţele unde avea misiunea de a asigura liniştea publică. Pe plan familial era acelaşi om agresiv şi disprepuitor atât cu soţia

cât şi cu fiica sa în vârstă de 5 ani. Serile libere şi le petrecea mai mult în baruri unde femeile erau principala lui atracţie. Violenţa sa era atât de mare încât o dată a maltratat o martoră în cursul unei audieri sub pretextul obţinerii unor informaţii, încât aceasta a fost spitalizată timp de o lună de zile.

Anexa 3D prezintă o descriere pozitivă scurtă a personalităţii infractorului, care presupunem că va atenua severitatea pedepsei atribuită infractorului, atenuarea având o magnitudine care poate neutraliza impactul descrierii negative scurte.

Colegii săi îl considerau un om liniştit şi calm cu care se înţelegeau bine. Încearcă să-şi facă conştiincios serviciul fără a se abate de la etica profesională. Totdeauna respecta civilii, mai ales atunci când fiind în misiune intra în interacţiune cu ei.

Anexa 3E prezintă o descriere pozitivă lungă care poate elimina impactul descrierii negative lungi.

Colegii săi îl considerau un om liniştit şi calm cu care se înţelegeau bine. Încearcă să-şi facă conştiincios serviciul, fără a se abate de la etica profesională. Totdeauna respecta civilii, mai ales atunci când fiind în misiune intra în interacţiune cu ei. Pe plan familial era un soţ care îşi iubeşte soţia şi fiica, petrecându-şi majoritatea timpului cu ele, în afară de timpul când este plecat în misiune de serviciu. În cursul activităţii sale şi a interogatoriilor pe care le făcea nu s-a înregistrat nici o plângere asupra lui, având o comportare civilizată şi adecvată eticii profesionale în relaţiile cu suspecţii, martorii şi ceilalţi civili.

Elaborarea acestor materiale s-a bazat pe analize de conţinut şi aproximări succesive testate în studii pilot. Aşadar ele sunt expresia finală a unor demersuri şi aproximări anterioare. Volumul mic de informaţie şi volumul mare de informaţie au fost stabilite prin analiză de conţinut. Volumul mic se referă la o descriere scurtă, pozitivă sau negativă care conţine 4 idei centrale. Volumul mare de informaţie se referă la o descriere pozitivă sau negativă care conţine 6 idei centrale. Testarea experimentală a materialelor susţine următoarele concluzii detaliate în continuare (David, 1999d). Informaţiile negative exacerbează evaluarea făcută în raport cu evaluarea făcută doar în condiţia versiunii evenimentului, atât în cazul volumului scăzut de informaţie negativă cât şi în cazul volumului mare de informaţie negativă. Informaţia pozitivă diminuează severitatea pedepsei în raport cu evaluarea făcută doar în cazul versiunii evenimentului, atât în cazul volumului scăzut cât şi în cazul volumului mare de informaţie pozitivă. Efectul informaţiei negative şi a informaţiei pozitive este de aceeaşi magnitudine deşi în sens opus, luate două câte două: volum scăzut: informaţie pozitivă versus informaţie negativă şi volum mare: informaţie pozitivă versus informaţie negativă.

**Procedura.** În condiţia tehnicii uitării intenţionate, specifice, subiecţii (60) citeau versiunea evenimentului care descria infracţiunea (anexa 3A). Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalităţii infractorului în cele două condiţii: descriere care conţine un volum mic de informaţie (anexa 3B) -30 subiecţi, respectiv un volum mare de informaţie (anexa 3C) -30 subiecţi, mizând pe faptul că aceasta va creşte severitatea pedepsei pe care acesta o va primi din partea subiecţilor în cursul evaluării. Ulterior subiecţii erau informaţi că descrierea infractorului era falsă şi că în evaluarea infracţiunii ea trebuie uitată (anexa 3B1 şi 3C1).

În condiţia tehnicii ignorării cognitive, subiecţii (60) citeau versiunea evenimentului care descria infracţiunea (anexa 3A). Apoi li se prezenta descrierea

negativă a personalității infractorului în cele două condiții: descriere care conține un volum mic de informație (3B) – 30 subiecți, respectiv un volum mare de informație (anexa 3C) – 30 subiecți, mizând pe faptul că aceasta va crește severitatea pedepsei pe care acesta o va primi din partea subiecților în cursul evaluării. Ulterior subiecții erau informați că descrierea infractorului era falsă și că în evaluarea infracțiunii ea trebuie ignorată astfel încât să nu le influențeze comportamentul (anexa 3B2 și 3C2).

În condiția tehnicii restructurării globale, subiecții (60) citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea (anexa 3A). Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului în cele două condiții: descriere care conține un volum mic de informație (anexa 3B) – 30 subiecți, respectiv un volum mare de informație (anexa 3C) – 30 subiecți mizând pe faptul că aceasta va crește severitatea pedepsei pe care acesta o va primi din partea subiecților în cursul evaluării. Ulterior subiecții erau informați că descrierea infractorului era falsă cerându-li-se apoi să uite întreaga informație: atât descrierea evenimentului (informația adevărată) cât și descrierea personalității infractorului (informația falsă). Apoi subiecților li se prezenta din nou evenimentul cerându-li-se să evalueze infractorul luând în calcul doar această informație (anexa 3A).

În condiția tehnicii informației alternative și incompatibile, subiecții (60) citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea (anexa 3A). Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului în cele două condiții: descriere care conține un volum mic de informație (anexa 3B) – 30 subiecți, respectiv un volum mare de informație (anexa 3 C) – 30 subiecți mizând pe faptul că aceasta va crește severitatea pedepsei pe care acesta o va primi din partea subiecților în cursul evaluării. Ulterior subiecții erau informați că descrierea infractorului era falsă și li se prezenta o descriere pozitivă incompatibilă cu aceasta (vezi anexa 3D pentru cei care au primit descrierea 3B și 3E este pentru cei care inițial au primit descrierea 3C), urmând ca apoi aceștia să facă evaluarea infractorului pe scala de la 0 la 20 de ani de închisoare. Evaluarea se făcea la intervale de timp diferite: un lot imediat – tehnica informațiilor alternative și incompatibile aplicată imediat; celălalt lot făcea evaluarea după 30 de minute, timp în care completau un chestionar de anxietate (în cazul nostru chestionarul STAI) cu rol de distractor – tehnica informațiilor alternative și incompatibile aplicată târziu. Am aplicat tehnica la un interval de 30 de minute deoarece am presupus că acest timp va fi suficient pentru ca activarea informației alternative și incompatibile cu cea falsă să își reducă din activare și deci și din biasarea pe care ar putea să o induce în locul biasării anterioare determinate de informația falsă. Mai mult, am ales un interval de 30 de minute deoarece este un interval ecologic acceptat; permite spre exemplu în practica clinică să evaluăm eficacitatea intervenției în cadrul aceleiași ședințe psihoterapeutice. Sigur, în cazul în care biasarea informației alternative și incompatibile cu informația falsă se menține și după acest timp, intervalul de testare se poate mări deoarece nu există constrângeri sau sugestii clare în literatură asupra valorii pe care trebuie să o aibă (amorsajul în literatură s-a dovedit că durează de la câteva secunde la câteva zile și chiar luni și ani (Schacter, 1987). Tatonările repetate ar putea identifica un astfel de interval.

În condiția tehnicii anticipării raționale, subiecții (60) citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea (anexa 3A). Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului în cele două condiții: descriere care conține un volum mic de informație (anexa 3B) – 30 subiecți respectiv un volum mare de informație (anexa 3 C) – 30 subiecți mizând pe faptul că aceasta va crește severitatea pedepsei pe care acesta o va primi din partea subiecților în cursul evaluării. Ulterior subiecții erau informați că descrierea infractorului era falsă cerându-li-se apoi să uite întreaga informație: atât descrierea evenimentului (informația adevărată) cât și descrierea personalității infractorului (informația falsă). Apoi li se spunea că deși vor încerca să uite informația falsă aceasta le va influența inconștient evaluările pe care le vor face precizându-li-se amplitudinea acestei biasări în ani de închisoare pentru fiecare condiție pe baza rezultatelor din demersul experimental al testării materialelor – 2 ani pentru volumul mic de informație falsă și 4 ani pentru condiția volum mare.

În condiția tehnicii negării directe, subiecții (60 subiecți) citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea (anexa 3A). Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului în cele două condiții: descriere ce conține un volum mic de informație (anexa 3B) – 30 subiecți, respectiv un volum mare de informație (anexa 3 C) – 30 subiecți mizând pe faptul că aceasta va crește severitatea pedepsei pe care acesta o va primi din partea subiecților în cursul evaluării. Ulterior subiecții erau informați că descrierea infractorului era falsă și li se prezenta o descriere în termeni de negație incompatibilă cu aceasta (vezi anexa 3B3 pentru cei care au primit descrierea 3B și anexa 3C3 pentru cei care inițial au primit descrierea 3C), urmând ca apoi aceștia să facă evaluarea infractorului pe scala de la 0 la 20 de ani de închisoare.

Lotul de control este reprezentat aici de rezultatele obținute în condiția versiunea evenimentului (anexa 3A). Adică dacă aceste tehnici sunt eficace în a bloca contaminarea psihologică determinată de informațiile suplimentare versiunii evenimentului, atunci evaluările subiecților în condițiile utilizării tehnicilor trebuie să fie nesemnificative în comparație cu evaluările subiecților care au avut acces doar la informațiile din eveniment.

## REZULTATELE OBȚINUTE

Datele au fost prelucrate cu ANOVA iar comparațiile multiple ale condițiilor experimentale au fost făcute cu testul Scheffe.

**Tabelul 6.2.1. prezintă rezultatele analizei globale între linii, coloane și interacțiunea variabilelor.**

| Variabilele analizate | Volumul de informație | Tipul de instrucție | Interacțiunea variabilei volum de informație și a variabilei tip de instrucție |
|---|---|---|---|
| Rezultatele globale obținute în urma analizei de variantă | F linii (1, 418) = 0.06 la p > 0.98 | F coloane (6, 413) = 14, 23 la p < 0.0001 | F interacțiune (6, 406)=0.09 la p > 0.99 |

Prezentarea mai intuitivă a acestor rezultate este făcută în figura 6.2.2. Pe ordonată avem volumul de informaţie: scăzută respectiv mare iar pe abscisă mărimea evaluărilor în cele opt condiţii: tehnica negării directe (TND), tehnica de uitare intenţionată specifică (TUIS), tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile administrate târziu (TIAIT), tehnica restructurării globale (TRG), Tehnica anticipării raţionale (TAR), tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile administrate imediat (TIAII), tehnica de ignorare cognitivă (TIG) şi condiţia control (C).

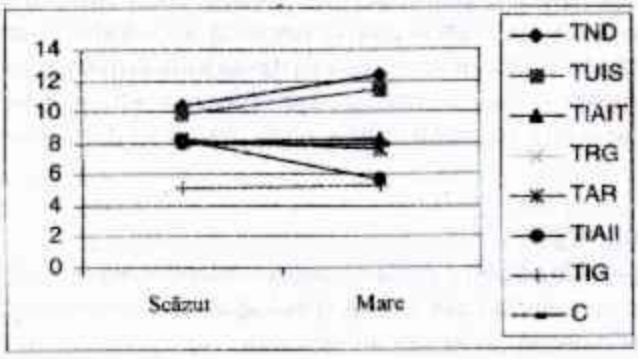


*Figura 6:2.2. Reprezentarea grafică a rezultatelor comparaţiilor globale.*

Analizele statistice globale arată un F interacţiune nesemnificativ ceea ce înseamnă că variaţia evaluărilor subiecţilor în condiţiile tehnicilor utilizate nu este afectată de volumul de informaţie. De asemenea F linii fiind nesemnificativ nu ne aşteptăm la diferenţe semnificative între volumul diferit de informaţie în cadrul fiecărei tehnici. F coloane fiind semnificativ ne aşteptăm la diferenţe semnificative între tehnicile utilizate. Rezultatele analizei comparative detaliate sunt prezentate în continuare.

**Tabelul 6.2.2. Rezultatele comparaţiilor între volumul de informaţiei şi control în fiecare condiţie experimentală a variabilei "tehnici utilizate".**

| Tehnici utilizate | Volum mic versus control | | | Volum mare versus control | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Tehnica de uitare intenţionată | N=30<br>m=10.46<br>A.S.=2.33 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=2.80<br>dif.crit.=2.76<br>p=0.04 | N=30<br>m=11.40<br>A.S.=3.01 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=3.73<br>dif.crit.=3.49<br>p=0.02 |
| Tehnica de restructurare globală | N=30<br>m=7.70<br>A.S.=2.81 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=0.03<br>dif.crit.=2.76<br>p>0.99 | N=30<br>m=7.76<br>A.S.=4.12 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=0.10<br>dif.crit.=3.49<br>p>0.99 |
| Tehnica de informaţie alternativă şi incompatibilă administrată imediat | N=30<br>m=7.73<br>A.S.=2.93 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=0.06<br>dif.crit.=2.76<br>p>0.99 | N=30<br>m=5.63<br>A.S.=3.59 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=-2.03<br>dif.crit.=3.49<br>p=0.067 |
| Tehnica de anticipare raţională | N=30<br>m=7.76<br>A.S.=2.82 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=0.10<br>dif.crit.=2.76<br>p>0.99 | N=30<br>m=7.53<br>A.S.=3.34 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=-0.13<br>dif.crit.=3.49<br>p>0.99 |
| Tehnica de ignorare cognitivă | N=30<br>m=5.20<br>A.S.=3.64 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=-2.46<br>dif.crit.=2.76<br>p=0.12 | N=30<br>m=5.26<br>A.S.=3.02 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=-2.40<br>dif.crit.=3.49<br>p=0.45 |
| Tehnica de negare directă | N=30<br>m=10.43<br>A.S.=2.64 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=2.76<br>dif.crit.=2.76<br>p=0.04 | N=30<br>m=12.30<br>A.S.=3.27 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=4.63<br>dif.crit.=3.49<br>p=0.001 |
| Tehnica de informaţie alternativă şi incompatibilă administrată târziu | N=30<br>m=7.83<br>A.S.=2.84 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=0.16<br>dif.crit.=2.76<br>p>0.99 | N=30<br>m=8.17<br>A.S.=4.95 | N=30<br>m=7.66<br>A.S.=2.37 | dif.med=0.50<br>dif.crit.=3.52<br>p>0.99 |

**LEGENDA:**

N – numărul de subiecţi din fiecare grupă experimentală
dif. crit. – diferenţa critică
m – media proporţiilor cuvintelor reactualizate involuntar şi conştient
p – prag de semnificaţie
A.S. – abaterea standard
S – semnificativ,
UI – uitare intenţionată
dif. med. – diferenţa dintre medii
NS – nesemnificativ

Rezultatele obţinute şi prezentate în tabelele anterioare confirmă în parte ipotezele avansate. Să le analizăm în cele ce urmează în cadrul secţiunii concluziilor şi discuţiilor raportându-le pentru simplificarea discursului şi transparenţa demersului, doar la ipoteze avansate – analize statistice apriori – şi eventualele aspecte inedite şi neanticipate în ipoteze care au apărut după analiza statistică a datelor-analize statistice aposteriori –.

**CONCLUZII ŞI DISCUŢII**

Aşadar rezultatele obţinute arată că uitarea intenţionată specifică şi instrucţia ignorării cognitive sunt ineficiente în blocarea impactului inconştient al informaţiei false asupra comportamentului în sarcini explicite

În cazul lor, am reprodus în fapt paternurile cunoscute din cercetările noastre preliminare. În cazul instrucţiei ignorării cognitive: supracorecţia, atât în cazul volumului mare de informaţie negativă cât şi în cazul volumului mic. Ca o regulă generală, ignorarea cognitivă nu este eficace în a bloca impactul inconştient al reactualizării inferenţiale în sarcini explicite. Sigur că la o analiză superficială s-ar putea obiecta la această concluzie, rezultatul din tabelul 6.2.2. arătând că, raportată la condiţia de control, diferenţa de evaluări nu este semnificativă statistic între condiţia de control şi tehnica ignorării cognitive. Am fost conştienţi de acest lucru, dar după o analiză calitativă atentă l-am interpretat diferit. Diferenţa nesemnificativă se datorează nu faptului că informaţia falsă a fost blocată ci supracorecţiei care, în acest caz, întâmplător a fost şi corectă. Spunem întâmplător prin coroborarea acestui rezultat cu cele din experimentele preliminarii şi cu rezultatele din literatura de specialitate (Johnson, 1994) care arată că ignorarea cognitivă nu presupune un mecanism raţional şi riguros de control al contaminării psihologice ci aduce o altă contaminare şi anume supracorecţia. Cum aminteam, în acest caz s-a întâmplat ca supracorecţia să potrivească rezultatul care ar fi trebuit obţinut prin utilizarea unor tehnici eficace de blocaj a contaminării psihologice. Analogic vorbind, situaţia este ca aceea din calculul matematic, unde de multe ori o greşeală ulterioară uneia anterioare poate duce la obţinerea rezultatului dorit, deşi procedura utilizată şi calculul folosit nu este cel corect; mai clar spus o greşeală corectează altă greşeală şi răspunsul este corect. (Această interpretare va fi confirmată ulterior şi în capitolul 8).

Uitarea intenţionată specifică este ineficientă în a bloca impactul inconştient al reactualizării inferenţiale, informaţia supusă uitării intenţionate specifice influenţând inconştient performanţa subiecţilor în sarcini explicite în sensul congruent cu impactul ei la nivel conştient: informaţia negativă exacerbează pedeapsa iar cea pozitivă diminuează pedeapsa.

Tehnica negării directe este ineficientă în a bloca impactul reactualizării inferențiale inconștiente în sarcini explicite atât pentru volumul mic cât și pentru volumul mare de informație negativă.

Tehnica restructurării globale și tehnica anticipării raționale sunt eficiente în a bloca impactul inconștient al informației false asupra comportamentului, indiferent dacă volumul de informație falsă este scăzut sau mare. Comparate între ele, rezultatele arată că efectul pe care îl produc este același neapărând diferențe semnificative.

Tehnica informației alternative și incompatibile administrată imediat este eficientă în a bloca impactul inconștient al informației false asupra comportamentului atât în condițiile în care volumul de informație falsă este mic cât și în condițiile în care acesta este mare. În condițiile în care volumul de informație falsă este mare, eficacitatea este din punct de vedere statistic la limită. Adăugând în plus faptul că diferența directă între evaluările din cele două condiții: volum mare și volum mic de informație falsă este cea mai mare din toate comparațiile între performanțele tehnicilor, funcție de volumul de informație, deși nesemnificativă statistic, acest lucru sugerează ideea că studii viitoare trebuie să investigheze mai atent acest mecanism în condițiile oferirii unui volum și mai mare de informație falsă. În acest caz trebuie oferit și un volum mare și de informație pozitivă alternativă care ar putea biasa ulterior deciziile subiectului în direcția unei evaluări pozitive. În cazul nostru această tendință a fost confirmată de analizele descriptive dar nu s-a dovedit a fi și semnificativă statistic. Dacă evaluarea se face însă după un interval mai lung de timp (30 minute în cazul nostru) atunci tehnica informațiilor alternative și incompatibile este eficientă și în condițiile în care volumul de informație falsă este mic și în condițiile în care acesta este mare. Aceasta se întâmplă deoarece informația pozitivă se dezactivează odată cu trecerea timpului fără a mai biasa deciziile subiectului.

Ar fi interesant de studiat în viitor o tehnică a restructurării item cu item. Adică după modelul tehnicii restructurării globale am putea restructura uitarea intenționată specifică prin uitarea intenționată item cu item. Aceasta deoarece am arătat în experimentele preliminare că uitarea intenționată item cu item blochează reactualizarea inferențială inconștientă. Deși suntem sceptici că instrucția uitării intenționate item cu item ar putea altera reprezentarea deja formată a informațiilor în sistemul cognitiv, rămâne de investigat acest lucru în mod direct într-un design experimental viitor. Spunem că suntem sceptici deoarece mecanismele uitării intenționate specifice știm, din analizele teoretice prezentate în capitolul doi, că alterează codarea informațiilor în cursul codării acestora; este puțin probabil ca ea să afecteze codarea acestora după ce codarea a fost bine realizată ca în cursul sarcinii de uitare intenționată specifică. Dar cum afirmam mai sus, un demers experimental ar fi mai util decât analizele noastre teoretice în clarificarea acestei probleme.

Rezultatele obținute urmează a fi supuse unei analize experimentale mai detaliate pentru a studia impactul tehnicilor elaborate în practica clinică și juridică.

Astfel, tehnicile elaborate vor fi testate în cazul terapiei tulburărilor de anxietate (fobiilor simple) în designuri experimentale cu un singur subiect studiind impactul lor în eficientizarea tratamentului cognitiv-comportamental clasic. Pentru a evalua eficiența tehnicilor propuse în practica juridică vom relua procedura experimentală

descrisă mai sus, utilizând însă ca subiecți absolvenți de drept sau studenți în ultimul an care au studiat dreptul penal și care cunosc algoritmul juridic al penalizării unei infracțiuni de genul celei descrise în evenimentul din anexa 3A.

Sintetizând, raportarea la condiția de control reprezentată aici de performanța subiecților din condiția versiunii evenimentului s-a dovedit semnificativă pentru tehnica de uitare intenționată specifică și tehnica de negare directă. Coroborând aceste rezultate cu cele obținute din analiza calitativă a tehnicii de ignorare cognitivă putem afirma că aceste tehnici sunt ineficiente în a bloca reactualizarea inferențială inconștientă în sarcini explicite. Raportarea la condiția "eveniment" a tehnicii restructurării globale, tehnica de anticipare rațională și tehnica informațiilor alternative și incompatibile în administrare imediată și tehnica informațiilor alternative și incompatibile cu administrare târzie s-a dovedit a fi nesemnificativă. Mai mult, raportate unele la altele ele au avut un efect care nu s-a dovedit a fi semnificativ statistic. Aceasta înseamnă că aceste tehnici cognitive sunt eficiente în a controla contaminarea psihologică care poate apărea prin mass-media.

# CAPITOLUL 7

# IMPACTUL TEHNICILOR COGNITIVE DE CONTROL AL CONTAMINĂRII PSIHOLOGICE ÎN PRACTICA CLINICĂ. CERCETARE APLICATĂ

## 7.1. INTERVENȚIE COGNITIV-COMPORTAMENTALĂ ÎN PRACTICA CLINICĂ

### 7.1.1. ASPECTE GENERALE

Tehnicile de intervenție cognitivă pentru blocajul impactului inconștient al informațiilor contaminante false elaborate și testate în experimentul 5 vor face obiectul testării ecologice în practica clinică într-un demers de cercetare aplicată. În practica clinică nu toate cognițiile problemă sunt etichetate ca false. Unele pot să nu fie false ci dezadaptative. Altfel spus, pentru practica clinică nu este important adevărul sau falsitatea cogniților cât caracterul lor adaptativ sau dezadaptativ pentru subiect. Sigur că de cele mai multe ori cognițiile adevărate sunt și adaptative. Dar acest lucru nu se întâmplă cu necesitate.

*Exemplu* (după Sthein și Young, 1992). Depresivii fac uneori o evaluare mai realistă a lumii în comparație cu subiecții normali, care sunt în anumite situații prea optimiști. Acest optimism ușor exagerat în cazul subiecților normali, deși nu corespunde realității (nu este adevărat), este adaptativ menținându-ne în limitele normalului și a unor trăiri emoționale pozitive.

În consecință, vom urmări eficiența clinică a tehnicilor cognitive de control al contaminării psihologice verificând în același timp dacă eficiența lor se confirmă și în cazul în care informațiile contaminante sunt definite ca dezadaptative și nu false. În experimentul preliminar 4 am arătat că indiferent de etichetarea informației ca falsă sau nerelevantă efectul uitării intenționate specifice și al ignorării cognitve este același. Coroborat acest rezultat cu cel din experimentul 5 am putea spune, cu o doză mică de eroare, că același lucru este foarte probabil și pentru tehnicile cognitive de control al contaminării pshihologice. În acest demers experimental vom vedea așadar dacă eficiența tehnicilor este păstrată și dacă o parte din informația care trebuie uitată este etichetată ca dezadaptativă și nu neapărat nerelevantă sau falsă, cum adesea se întâmplă în practica clinică. Repetăm însă că obiectivul principal este de a verifica eficiența clinică a tehnicilor în blocarea contaminării psihologice a informației

contaminante, indiferent cum este ea etichetată: falsă, dezadaptativă sau irelevantă. În funcție de rezultatele obținute coroborate cu cele din experimentul 4 și 5 vom aduce în discuție și eficiența tehnicilor în funcție de etichetarea informațiilor ca: false, nerelevante sau dezadaptative.

Intervenția psihoterapeutică se realizează simultan la mai multe nivele. La nivel cognitiv se modifică cogniţiile dezadaptative care susțin simptomatologia și se asimilează cogniţiilor adaptative care susțin răspunsuri adaptative. La nivel comportamental se decelerează comportamentele dezadaptative și se accelerează comportamentele adaptative. La nivel biologic, prin tehnicile de intervenție psihologică se pot influența în anumiți parametri echilibrul neurovegetativ și neurohormonal precum și stabilirea unor asociații stimul răspuns prin condiționare clasică. Modificările la nivel cognitiv, comportamental și biologic determină schimbări subiective adaptative, trăite pozitiv de către subiect.

Strâns legată de demersul acestei lucrări este intervenția la nivel cognitiv. Prin tehnici de restructurare cognitivă se încearcă eliminarea cogniţiilor dezadaptative și înlocuirea lor cu cogniții adaptative. Într-o anumită fază a psihoterapiei, cogniţiile dezadaptative pe care subiectul le recunoaște ca false sau dezadaptative pot altera însă inconștient funcționarea cognitivă implicată în asimilarea cogniţiilor adaptative. În consecință, intervenția psihoterapeutică trebuie să ia în seamă necesitatea blocării acestei influențe inconștiente. Tehnicile cognitive elaborate și testate în capitolul 5 urmează a fi adaptate și testate sub aspectul eficienței în blocarea contaminării psihologice în psihoterapie, cu impact asupra eficientizării intervenției psihologice în practica clinică.

Pentru a testa eficiența și rolul tehnicilor cognitive de blocaj a contaminării psihologice în practica clinică am ales tratamentul fobiilor simple. Fobiile simple sunt unele dintre cele mai răspândite și simple tulburări de anxietate. Mecanismele lor etiopatogenetice și intervenția terapeutică sunt bine cunoscute astfel că ele constituie cadrul ideal de a testa tehnicile de control a contaminării psihologice.

### 7.1.2. FOBIILE SIMPLE. PREZENTARE CLINICĂ, MECANISME ETIOPATOGENETICE ȘI TRATAMENT

Elementul esențial al acestor tulburări este frica persistentă față de un stimul bine precizat. Cele mai frecvente fobii simple în populație, deși nu solicită în mod obligatoriu tratament, sunt cele legate de câini, pisici, șoareci, șerpi etc. În timpul oricărei faze a tulburării expunerea la stimul provoacă un răspuns anxios imediat. De asemenea, o anxietate anticipatorie survine dacă persoana este confruntată cu necesitatea intrării într-o situație fobică și de aceea situațiile fobice sunt evitate.

Diagnosticul de fobie simplă este pus doar dacă comportamentul de evitare sau trăirile subiective negative interferează cu activitățile cotidiene normale ale persoanei. Deteriorarea poate fi minimă dacă obiectul fobic este rar și ușor de evitat, cum este frica de broaște la cineva care locuiește în bloc. Deteriorarea poate fi considerabilă dacă obiectul fobic este comun și nu poate fi evitat cum este frica de spații închise la cineva care cine locuiește la etajul 10 și trebuie să circule cu liftul.

Cât privește debutul, fobiile de animale încep aproape invariabil în copilărie. Fobiile de sânge în perioada adultă iar cele legate de înălțime, spații închise, în a patra decadă de viață.

Cele mai multe fobii simple care încep în copilărie se remit singure fără tratament; cele care persistă însă până în perioada adultă se remit greu și doar cu tratament.

Fobiile simple sunt frecvente în populația generală dar, deoarece rareori ele duc la o deteriorare puternică, oamenii cu această tulburare solicită rar tratament. Se pare că tulburarea este diagnosticată mai des la femei decât la bărbați.

Criteriile de diagnostic pentru fobia simplă sunt (după, DSM IV):

* Frică persistentă de un stimul circumscris (obiect sau situație), alta decât frica de a avea un atac de panică sau de umilire ori perplexitate în anumite situații sociale (fobia socială);

* În timpul oricărei faze a tulburării, expunerea la stimulul fobic specific provoacă aproape invariabil un răspuns anxios imediat;

* Obiectul sau situația este evitată sau suportată cu anxietate intensă;

* Frica sau comportamentul de evitare interferează semnificativ cu rutina normală a persoanei sau cu activitățile sociale uzuale ori cu relațiile cu alții, sau există o suferință marcată în legătură cu faptul de a-i fi frică;

* Persoana recunoaște că frica sa este excesivă sau irațională;

* Stimulul fobic este fără legătură cu conținutul obsesiei din tulburarea obsesiv-compulsivă sau al traumei din stresul postraumatic.

Cele mai cunoscute mecanisme etiopatogenetice scot în evidență existența a două tipuri de fobii (Sthein și Young, 1992): fobiile de tip 1 – cu cogniții dezadaptative și fobiile de tip 2 – fără cogniții dezadaptative:

Fobia de tip 1 presupune mai multe caracteristici. Astfel stimulul fobic joacă rolul stimulului condiționat iar reacția anxioasă reprezintă răspunsul necondiționat. În plus, cognițiile dezadaptative (negativ exagerate față de stimulul fobic; ex. câinii sunt animale periculoase, turbate etc.) amplifică simptomatologia anxioasă și generează comportamentul evitant. Pachetele de intervenție cognitiv-comportamentală în scopul remiterii simptomatologiei acestora presupun (Hawton, Salkovskis, Kiek și Clark, 1991):

• tehnici de desensibilizare progresivă și flooding, expunere gradată și modelare care determină modificări în nivelul biologic;

• tehnici de restructurări cognitive și de modificare a comportamentului evitant care determină modificări în nivelul cognitiv și comportamental.

Fobia de tip 2 se manifestă ca și tipul 1, dar subiectul nu are cogniții dezadaptative marcante despre stimulul fobic, considerând reacția sa ca fiind irațională și nejustificată generându-se totuși comportamentul evitant.

*Exemplu.* Subiectul declară în cursul interviului clinic: mi-e frică de câine, dar nu înțeleg de ce. Știu că nu sunt animale foarte periculoase ci mai degrabă prietenoase; dar, oricum, cum îi văd simt că mă pierd și îngheț de frică. Nu înțeleg ce se întâmplă cu mine.

Pachetele de intervenție cognitiv-comportamentală în cazul acestui tip de fobii implică în consecință doar tehnici de intervenție la nivel biologic și comportamental fără a presupune cu necesitate și intervenție cognitivă (Hawton și colab., 1991):

• desensibilizare, flooding, modelare, expunere gradată;
• tehnici de modificare a comportamentului evitant.

Desigur, în practica clinică aceste două tipuri de fobii nu sunt strict delimitate ci mai degrabă sunt distribuite pe un continuum în care la fiecare evaluare punctuală predomină anumite aspecte.

Fobia de tipul 1 este cea care va fi considerată cadru de testare a eficienței clinice a tehnicilor elaborate în experimentul 5 pentru controlul contaminării psihologice. Aceasta deoarece tratamentul lor presupune un segment de intervenție psihoterapeutică la nivel cognitiv, nivel la care putem testa ecologic eficiența tehnicilor cognitive de blocaj al contaminării psihologice.

## 7.1.3. TEHNICI COGNITIVE DE CONTROL AL CONTAMINĂRII PSIHOLOGICE ÎN PRACTICA CLINICĂ

Tehnicile descrise și testate în capitolul 5 urmează a fi adaptate și proceduralizate pentru a susține o intervenție psihologică eficientă în practica clinică. Adaptarea clinică a tehnicilor de control al contaminării psihologice și designurile elaborate pentru a le testa se bazează atât pe experiența și practica autorului cât și pe analiza efectuată de un lot de experți (3 experți), psihoterapeuți experimentați (David, 1999d).

(a) *Tehnica anticipării raționale adaptată intervenției clinice*

Așa cum menționam anterior, ea se bazează pe principiul că o influență inconștientă întâi trebuie conștientizată pentru a fi controlată. Mecanismele care o susțin și etapele pe care le presupune sunt, cum aminteam în capitolul 6, următoarele: conștientizarea contaminării, motivarea subiectului de a se corecta, conștientizarea magnitudinii și direcției contaminării și existența și stăpânirea unor abilități capabile de a controla contaminarea.

Redăm mai jos un segment de protocol care relevă o posibilă implementare terapeutică a acestei tehnici. În spatele intervenției se află etapele menționate mai sus. Ca regulă generală menționăm că aceste etape formează o structură constantă și generativă, forma concretă lingvistică pe care o vor lua depinzând de pacientul și terapeutul care le utilizează.

T (terapeutul): Acum îmi spui că nu te consideri inferior altor băieți deși în urmă cu câteva săptămâni susțineai altceva

P (pacientul): Acum văd lucrurile altfel. Nu sunt inferior lor. Sunt cel puțin la fel de bun ca mulți dintre ei.

T: Cum s-a comportat prietenul tău Mihai aseară, când mi-ai spus că ați fost la o petrecere?

P: Ca de obicei. Vesel, distractiv, glumeț. A dansat toată seara.

T: Cum te-ai comportat tu?

P: Ca de obicei. Am stat în colțul meu singur și am băut. M-am uitat la ceilalți.

T: Așa făceai și înainte de terapie și am convenit că acest comportament este expresia unor complexe față de ceilalți băieți, care, spuneai tu sunt mai deștepți și mai frumoși ca tine.

P: Da, așa este.

T: Păi, înainte mi-ai spus că nu mai consideri adevărat acest lucru. Te consideri cel puțin la fel de bun ca alții.

P: Da, acum da.

T: Și atunci ce este cu acel comportament de ieri?

P. (Pauză). Nu știu. Cred că m-am comportat iar prosteşte.

T: Uite ce cred eu. Chiar dacă mi-ai spus că nu te mai consideri inferior celorlalți băieți, ideea că ești inferior te influențează la nivel inconștient fără să-ți dai seama. Altfel spus, conștient spui – nu sunt inferior -, iar inconștientul spune – sunt inferior –. Ce trebuie să facem este să identificăm momentul în care apare gândul inconștient și să-l înlocuim cu ceea ce știm la nivel conștient că este adevărat.

P: Da, poate. Dar cum putem controla inconștientul?

T: Sunt mai multe tehnici extrem de eficace. Îți propun una care se cheamă anticipare rațională. Adică, vom încerca să anticipăm momentele în care inconștientul te poate influența, cum te influențează, iar apoi vom înlocui influența inconștientă cu ceea ce noi știm la nivel conștient că este adevărat. Hai să facem un exercițiu. Mi-ai spus că sâmbătă ai fost invitat la ziua de naștere a unui prieten și ai te gând să te duci. Presupunând că nu ți-ai fi schimbat părerea și te-ai considera inferior celorlalți băieți, cum crezi că te-ai comporta? **(SCOPUL: Conștientizarea posibilului impact inconștient al informației dezadaptative asupra comportamentului, amplitudinea și direcția contaminării)**.

P: Cred că aș fi mai retras, nu aș intra în vorbă primul cu cineva, nu aș avea curajul să invit o fată la dans de teamă să nu mă refuze sau să rădă de mine și, în general, aș fi mai timid.

T: Cum se comportă prietenul tău Mihai de obicei în astfel de situații? Mi-ai spus că și el va veni. **(SCOPUL: Asimilarea unor abilități de control a contaminării).**

P: El este mai curajos, intră în vorbă ușor chiar dacă întreabă lucruri pe care le știe. Întreabă doar ca să intre în vorbă. Cu fetele este mai curajos. Nu îi pasă că va fi refuzat. Spune că fetele pot să-l refuze dar să fie sigure că și el are dreptul să nu le invite a doua oară. Rareori însă a fost refuzat și atunci a ieșit cu umor din situație. spune spre exemplu fetei: "Ei, ce să fac, nu pot fi iubit de toate"

T: Bun, dar tu ești cel puțin la fel de bun ca Mihai. Nu te simți inferior lui îmi spuneai înainte. **(SCOPUL: Motivare pentru controlul contaminării).**

P: Da, acum așa gândesc.

T: Bun, deci cum crezi că te vei comporta sâmbătă? **(SCOPUL: Asimilarea unor abilități de control al contaminării).**

P: Cred că voi fi mai curajos, ca Mihai. Voi încerca să nu stau singur, să intru în vorbă cu ceilalți etc.

Dacă am rămâne doar la nivelul câștigat prin restructurare cognitivă, probabil că impactul inconștient al informației dezadaptative ar duce în viitor la reinstalarea simptomatologiei. În cazul acestui subiect, deși el declară conștient că nu se simte inferior celorlalți băieți, în comportamentele interpersonale el s-a comportat ca și cum ar fi inferior lor.

Analiza efectuată de lotul de experți sugerează că, efectul principal al tehnicii de anticipare rațională este menținerea efectelor psihoterapiei un termen mai îndelungat. Mai clar spus, ea stabilizează câștigurile realizate în psihoterapie ca urmare a restructurărilor cognitive conștiente și previne recăderile. Această ipoteză va fi testată în designurile experimentale de mai jos.

(b) *Tehnica restructurării globale* (mai indicată sub hipnoză?)

Aşa cum aminteam anterior ea se bazează pe cercetări riguroase realizate în ultimii ani asupra uitării intenţionate specifice şi globale (Johnson, 1994) precum şi a rezultatelor experimentelor noastre preliminare.

În acest caz se cere, spre exemplu, pacienţilor sau clienţilor să uite intenţionat întreaga informaţie faţă de o persoană X sau faţă de propria persoană, adică atât informaţia falsă cât şi informaţia adevărată. Ca urmare a acestei instrucţii, schema cognitivă referitoare la persoana în cauză va fi inhibată.

Apoi se oferă/se ia în considerare din nou, doar informaţia adevărată despre persoana X/propria persoană, creându-se astfel o reprezentare cognitivă nouă, care conţine doar informaţie adevărată şi care va putea susţine decizii şi evaluări corecte care privesc această persoană, sau propria persoană. Redăm mai jos un segment de protocol care relevă o posibilă implementare terapeutică a acestei tehnici.

Pe parcursul psihoterapiei cognitive terapeutul înregistrează perechi de cogniţii dezadaptative pe care le-a înlocuit cu cogniţii adaptative după următorul model.

> **Cogniţie dezadaptativă**: "dacă cer ajutor atunci sunt o persoană slabă şi incapabilă".
> **Cogniţie adaptativă**: "dacă cer ajutor atunci înseamnă că sunt o persoană cu abilităţi de rezolvare a problemelor".

Când aceste perechi se adună (un grupaj de 3-4) se implementează tehnica restructurării globale după următorul model.

T: Hai să examinăm acum ceea ce am realizat în intervenţia noastră de când am început să lucrăm împreună.

P: Bine.

T: Te-aş ruga să examinăm următoarele aspecte, pe care le-am notat şi care reflectă schimbările pe care le-am produs împreună în modul tău de a vedea lumea şi propria persoană (se trec în revistă perechile de cogniţii dezadaptative şi cele adaptative).

T: Acum vreau să-ţi propun următorul exerciţiu sub formă de joc: hai să ne imaginăm că le uităm pe toate, ca şi cum nu ar fi existat. Le uiţi pe toate. Şi cele vechi dezadaptative şi cele noi adaptative (de la caz la caz se pot utiliza termeni de corecte şi incorecte). Imaginează-ţi realmente că le-ai uitat şi nu mai există (Pauză). Şi acum să repetăm şi să reluăm doar atributele corecte şi adaptative pe care le ţii minte şi care îţi vor ghida comportamentul. Un mod nou de gândire determină emoţii pozitive şi comportamente adaptative. (Terapeutul şi pacientul reiau doar atributele corecte; pacientul le repetă pe fiecare de mai multe ori.).

Procedura se repetă la sfârşitul intervenţie psihoterapeutice.

T: Rezumând discuţiile noastre din şedinţele anterioare, hai să reconstruim propria ta imagine şi personalitate punând la un loc descrierile pe care ţi le-ai făcut pe parcursul şedinţelor avute.

P: (pacientul trece în revistă împreună cu terapeutul descrierile făcute).

T: Acum vreau să-ţi propun următorul exerciţiu: hai să le uităm pe toate, ca şi cum nu ar fi existat. Le uiţi. (Pauză). Şi acum să reconstruim propria-ţi imagine doar din atributele corecte. O imagine nouă, un om nou. (Terapeutul şi pacientul reiau doar atributele corecte; pacientul le repetă pe fiecare de mai multe ori.).

Analizele lotului de experţi au sugerat că tehnica restructurării globale ar putea fi percepută de subiecţi ca având o valoare ecologică îndoielnică.

Este puţin credibil ca cineva să creadă că dacă încearcă să uite întreaga informaţie referitoare la propria persoană, va reuşi acest lucru. Experienţa noastră de viaţă derulată în condiţii ecologice este incompatibilă cu asumpţia acestei tehnici. În consecinţă, deşi la nivel de laborator această asumpţie ar putea fi asimilată de subiect şi deci tehnica care se bazează pe ea ar putea fi eficace în a bloca impactul inconştient al informaţiei false asupra comportamentului, la nivel ecologic acest lucru este greu de realizat. Integrată însă unui demers psihoterapeutic sub hipnoză ea ar putea dobândi o relevanţă ecologică cu impact asupra eficientizării psihoterapiei. Hipnoza este o tehnică prin care se induc modificări specifice la nivel subiectiv, cognitiv, comportamental şi biologic. Aceste modificări determină "ruperea" legăturii dintre subiect şi mediu şi crearea unui context psihologic specific descris de subiect ca o stare de transă (Holdevici şi Vasilescu, 1991; Holdevici 1996). În cadrul acestui context psihologic tehnica restructurării globale ar putea fi aplicată cu succes. Aceasta deoarece ea nu este în incompatibilitate cu experienţele noastre referitoare la contextul hipnotic. Spre exemplu, această încercare de a uita intenţionat o cantitate de informaţie este analogă cu procedura amneziei hipnotice care este un fenomen hipnotic clasic. Altfel spus, aplicată în context hipnotic, tehnica restructurării globale ar putea dobândi o relevanţă pragmatică redutabilă în practica clinică prin blocarea impactului inconştient al informaţiei false asupra comportamentului. Aceasta deoarece mecanismele care fundamentează tehnica au premisele unei realizări plenare în acest context hipnotic. Mai mult, analizele efectuate de grupul de experţi au sugerat că, spre deosebire de tehnica anticipării raţionale care ar contribui la menţinerea stabilităţii rezultatelor pozitive obţinute în psihoterapie, tehnica restructurării globale ar contribui la eficientizarea demersului psihoterapeutic grăbind asimilarea cogniţiilor adaptative. Mai clar spus, în demersul experimental vom testa aceste două ipoteze. Prima, că tehnica restructurării globale este mai eficientă sub hipnoză decât în starea de veghe – experimentul 6. A doua, că tehnica restructurării globale eficientizează demersul psihoterapeutic prin stimularea asimilării cogniţiilor adaptative şi reducerea timpului necesar intervenţiei – experimentele 1, 2, 3, 4 şi 5.

(c) *Tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile*

În acest caz, pentru a evita influenţa informaţiilor false asupra comportamentului, subiectului i se dă comanda de uitare intenţionată specifică cu referire la această informaţie, dublată de oferirea unor informaţii adevărate şi incompatibile cu informaţia falsă. Informaţia alternativă şi incompatibilă cu informaţia falsă, va inhiba prin inhibiţie laterală informaţia falsă, blocând astfel impactul acesteia asupra comportamentului subiectului.

Sigur, intuitiv această tehnică se aplică deja în practica clinică dar nu la parametrii care să-i asigure maximum de eficienţă. Astfel elaborarea cogniţiilor adaptative este ghidată mai ales de valoare lor adaptativă, de multe ori ignorându-se şi caracterul lor incompatibil cu informaţiile dezadaptative. Redăm spre exemplu un fragment de protocol după Beck (1994).

| Cogniţii dezadaptative care trebuie modificate | Cogniţii adaptative care trebuie asimilate |
|---|---|
| Dacă nu fac la fel de bine ca alţii sunt un incapabil | Dacă nu fac la fel de bine ca alţii nu sunt o persoană slabă ci doar umană |
| Dacă cer ajutor înseamnă că sunt o persoană slabă | Dacă cer ajutor înseamnă că am abilităţi bune de rezolvare de probleme |

O analiză atentă relevă faptul că informaţiile adaptative sunt funcţionale fără să fie cu necesitate incompatibile cu cele dezadaptative. Mai mult, analiza unor protocoale extinse arată că uneori ele sunt formulate în termeni negativi ca o negaţie a cogniţiilor dezadaptative: ex. nu este adevărat că sunt o persoană incapabilă etc. Or, rezultatele obţinute în experimentul 6 arată că pentru a fi eficace în blocajul impactului inconştient al informaţiilor dezadaptative, cogniţiile adaptative trebuie să aibă patru caracteristici: să fii adaptative, să fie incompatibile cu cogniţiile dezadaptative (nu pot fi amândouă adevărate), să nu fie formulate negativ şi să îndeplinească aceeaşi funcţie (ex. să susţină performanţa într-o sarcină dată). Analizele de conţinut efectuate asupra unor lucrări de referinţă în psihoterapia cognitivă (Ellis, 1967; Meinchenbaum, 1977; Hawton şi colab., 1991; Beck, 1994 etc.) relevă faptul că aceste criterii pe care trebuie să le îndeplinească cogniţiile adaptative nu sunt egal respectate, focalizându-se mai mult pe caracterul lor adaptativ. Or, rezultatele noastre arată că atributul de incompatibilitate al acestora cu cogniţiile dezadaptative este cel puţin la fel de important. În consecinţă, tehnica elaborată de noi ia în considerare criteriile aşa cum le-am menţionat mai sus. Redăm mai jos un segment de protocol ce relevă o posibilă implementare terapeutică a acestei tehnici.

**Exemplu (modificat după Beck, 1994).**

P: Nu mă pot concentra deloc, absolut la nimic.
T: Cum crezi că am putea verifica lucrul acesta?
P: Ştiu eu, poate încercând să citesc ceva.
T: Bine, uite, aici am un ziar de azi. Ce subiect preferi să citeşti de obicei?
P: Îmi plac secţiunile economice.
T: Uite, aici este un articol despre inflaţie. Crezi că vei reuşi să citeşti ceva din el?
P: Nu cred, mi-e greu să mă concentrez... sau poate primele rânduri.
T: Bine, hai să încercăm. Citeşte până când simţi că nu te mai poţi concentra deloc asupra articolului.
P: (Citeşte întregul articol.) Am terminat.
T: Cât ai citit?
P: Am citit întregul articol.
T: Înainte spuneai că nu te poţi concentra deloc la nimic. Cum crezi că stau lucrurile?
P: Bine, am exagerat puţin. De fapt nu reuşesc să mă concentrez la fel de bine ca înainte.

Până aici protocolul reflectă intervenţia realizată de Beck (1994). În continuare noi urmărim oferirea unor informaţii incompatibile cu informaţiile dezadaptative: "nu mă pot concentra absolut de loc". Beck s-a oprit la negarea acestora şi la oferirea unor cogniţii adaptative fără să fie cu necesitate formulate ca incompatibile cu cele dezadaptative: "am exagerat puţin; de fapt nu reuşesc să mă concentrez la fel de bine

ca înainte". Noi completăm protocolul cu oferirea explicită a unor cogniţii adaptative incompatibile şi alternative cu cele dezadaptative astfel:

T: Cred că ai dreptate şi, pornind de la abilităţile de concentrare pe care le ai, vom îmbunătăţi capacitatea ta de concentrare. Altfel spus (implementarea tehnicii informaţiilor alternative şi incompatibile), este fals că nu te poţi concentra absolut deloc. În anumite situaţii, când eşti suficient de interesat şi odihnit, te concentrezi perfect pe termen scurt. Deci în anumite condiţii te concentrezi foarte bine.

Analiza efectuată de lotul de experţi arată că eficienţa acestei tehnici s-ar restrânge la eficientizarea asimilării cogniţiilor adaptative şi mai puţin la creşterea stabilităţii rezultatelor obţinute. Mai clar spus, tehnica va eficientiza demersul psihoterapeutic în termeni de timp. Aceasta deoarece mecanismele de inhibiţie laterală reciprocă, între cogniţiile adaptative şi cele dezadaptative, vor determina blocarea contaminării psihologice. Mai mult, prin repetarea cogniţiilor adaptative pe parcursul intervenţiei psihoterapeutice ele vor lua locul cogniţiilor dezadaptative pe care le vor menţine prin inhibiţie laterală în stare de dezactivare deoarece, cum aminteam anterior, ele sunt alternative şi incompatibile: când unele sunt activate celelalte sunt inhibate şi viceversa. Această ipoteză urmează a fi testată în cele care urmează.

Rezumând, pe baza experienţei proprii şi pe baza sugestiilor efectuate de un lot de experţi, am elaborat modele prototip pentru aplicarea tehnicilor de blocaj al contaminării psihologice în practica clinică. Aceste modele prototip pot fi uşor adaptate prin modificări minore a conţinuturilor la tipuri specifice de cogniţii dezadaptative, păstrându-se însă structura şi asumpţiile de bază ale acestora. Mai mult, analizele lotului de experţi au sugerat că eficientizarea intervenţiei psihoterapeutice s-ar concretiza în rezultate diferite în funcţie de tehnică.

Astfel, tehnica restructurării globale şi tehnica informaţiilor alternative prin mecanismele pe care le angajează şi care au fost descrise în experimentul 5 ar contribui la reducerea timpului necesar asimilării cogniţiilor adaptative şi deci la reducerea timpului necesar remiterii simptomatologiei. În schimb, tehnica anticipării raţionale ar contribui în special la stabilizarea rezultatelor pozitive obţinute în cursul psihoterapiei.

## 7.2. DEMERSUL EXPERIMENTAL 6. ABORDAREA EFICIENŢEI CLINICE A TEHNICILOR DE CONTROL AL CONTAMINĂRII PSIHOLOGICE ÎN 6 DESIGN-URI CLINICO-EXPERIMENTALE CU UN SINGUR SUBIECT

Testarea acestor ipoteze se va face utilizând strategia tratamentului constructiv în cazul a şase subiecţi diagnosticaţi cu fobie de tip 1. Ea constă în faptul că la un anumit tratament se adaugă câte o procedură (componentă), după care se evaluează rezultatele obţinute pentru a constata valoarea noii combinaţii. Altfel spus, această strategie urmăreşte să răspundă la întrebarea: ce poate fi adăugat la un anumit tratament pentru a-l face mai eficient? În cazul nostru întrebare devine: ce poate fi adăugat tratamentului clasic al fobiilor simple de tipul 1 pentru a-l eficientiza? Mai precis spus, în ce măsură tehnicile de control al contaminării psihologice enumerate mai sus adăugate tratamentului clasic îi sporesc eficienţa. Intervenţia psihoterapeutică va

presupune o intervenţie complexă. Dar pentru manipularea experimentală ne interesează doar intervenţia la nivel cognitiv, celelalte elemente ale pachetului de tehnici de intervenţie rămânând constante. Scurt spus, tehnicile cognitive de control al contaminării psihologice vor fi implementate gradat în cadrul tehnicilor de restructurare cognitivă încercând să eficientizeze intervenţia la nivel cognitiv şi, prin aceasta, întregul demers terapeutic.

Comparaţiile se vor face atât intrasubiect cât şi intersubiecţi, utilizând testele specifice paradigmei experimentului cu un singur subiect şi testele paradigmei statistice clasice adaptate acestei paradigme: testul "t" în care măsurătorile repetate pe fiecare subiect care aproximează o distribuţie normală sunt asimilate cu o doză mică de eroare unor măsurători pe subiecţi diferiţi. În consecinţă, comparaţiile se fac ca în cadrul eşantioanelor independente, adică măsurătorile repetate în cazul fiecărui subiect sunt considerate măsurători asupra unui grup de subiecţi.

## 7.3. EXPERIMENTUL 6.1. – SUBIECTUL DE CONTROL (S1)

**ANALIZĂ DE CAZ. Diagnostic şi intervenţie psihoterapeutică.**

Subiectul S1, are 18 de ani şi este domiciliat în Cluj-Napoca. Subiectul se prezintă la psihoterapie acuzând o frică persistentă faţă de maşini. El îşi aminteşte că atunci când era mic se temea să se joace în afara blocului din cauza maşinilor care îi generau un sentiment de teamă. Acest sentiment s-a menţinut în limite tolerabile până în urmă cu trei luni, când în cursul sesiunii de vară a devenit atât de intens încât nu putea umbla pe stradă decât însoţit, şi atunci trăind însă un sentiment puternic de teamă şi penibilitate. Nu îşi aminteşte ca un eveniment specific să fi declanşat această frică, spunând că se teme de maşini de când se ştie. În ultima vreme, însă, simptomele s-au exacerbat interferând cu activitatea lui obişnuită. Reuşeşte să meargă la facultate doar dacă mai este cu cineva, având dificultăţi în a trece strada – mai ales în locuri unde traficul este aglomerat –.

Diagnosticul clinic arată că subiectul îndeplineşte criteriile pentru fobia simplă din D.S.M. IV. Fobia este de tipul 1, în cazul subiectului nostru identificându-se mai multe cogniţii dezadaptative. Astfel, subiectul consideră că este destul de normal să se teamă de maşini deoarece sunt foarte greu de condus, la viteze mari sunt aproape incontrolabile, se defectează foarte uşor şi pot accidenta atât pietonii cât şi conducătorul auto (invocă accidentele dese de pe Calea Turzii din Cluj-Napoca).

După diagnosticul clinic am stabilit nivelul de bază: în fiecare zi, timp de 10 zile, subiectul îşi evaluează intensitatea fobiei pe o scală de la 0 – nu mă simt anxios în prezenţa imaginată a obiectului fobic la 100 – sunt extrem de anxios în prezenţa imaginată a obiectului fobic. Înaintea începerii tratamentului subiectul a obţinut o bursă de studii în Germania astfel că tratamentul nu a putut fi început. Oricum, acest eveniment a fost un pretext excelent pentru selectarea subiectului ca subiect de control, el urmând să-şi monitorizeze simptomele pe parcursul celorlalte condiţii experimentale în cursul vizitei în Germania: tratament, 30 de zile (în fapt lipsa tratamentului – subiectul este de control) şi urmărire (40 de zile, vezi tabelul 7.3.1).

## REZULTATELE OBȚINUTE

Rezultatele obținute sunt prezentate mai jos și au fost analizate calitativ și cantitativ.

**Tabelul 7.3.1. Analiza descriptivă și inferențială a rezultatelor în cazul S1.**

| Nivel de bază-10 zile | Tratament-30 zile | Urmărire-40 zile |
|---|---|---|
| Testul punctelor de întoarcere /T=2 p<0.05<br>Testul de înregistrare a datelor:<br>*test tendință în medie/D=2<br>p>0.10<br>*test tendință în varianta/S=6 p>0.10<br>m=94<br>A.S.=0.65 | Tratamentul global (30 zile)<br>m=93.50<br>A.S.=0.57<br>Prima parte a tratamentului (15 zile)<br>m=93<br>A.S.=0.65<br>A doua parte a tratamentului (15 zile)<br>m=94<br>A.S.=0.46 | Urmărire globală (40 zile)<br>m=95<br>A.S.=0.67<br>Prima parte a urmăririi (20 zile)<br>m=93<br>A.S.=0.63<br>A doua parte a urmăririi (20 zile)<br>m=98<br>A.S.=0.56 |

**ANALIZĂ COMPARATIVĂ A CONDIȚIILOR EXPERIMENTALE INTRASUBIECT**

| Condițiile comparate | Nivel de bază versus Tratament | Nivel de bază versus Urmărire | Tratament versus Urmărire |
|---|---|---|---|
| Rezultatele obținute | t (28)=1.15 p>0.10 | t (48)=1.21 p>0.10 | t (68)=1.23 p>0.10 |

**LEGENDĂ.** m – media evaluărilor nivelului de anxietate, A.S. – abaterea standard

În cazul nivelului de bază testele utilizate – testul punctelor de întoarcere – arată că datele nu sunt alese la întâmplare și că nu există tendințe în medie sau variantă – testul de înregistrare a datelor –. Altfel spus, nivelul de bază este relativ stabil fără variații mari (testul de înregistrare). Aceasta înseamnă că simptomele subiectului sunt relativ stabile pe parcursul primelor 10 zile.

În cazul celorlalte condiții experimentale, tratament și urmărire s-au înregistrat mediile și abaterile standard în următoarele situații: (a) prima parte a tratamentului – primele 15 zile; (b) a doua parte a tratamentului – următoarele 15 zile; (c) prima parte a urmăririi – primele 20 zile; (d) a doua parte a urmăririi – următoarele 20 de zile.

Comparațiile realizate arată că intensitatea fobiei rămâne constantă fără a apare remitere sau exacerbare în cele trei condiții experimentale comparate două câte două.

## CONCLUZII ȘI DISCUȚII

Subiectul S1 se constituie în subiect de control pentru demersurile experimentale prezentate în continuare. Prezentarea generală a arătat că acesta îndeplinește criteriile pentru fobia simplă de tip 1, iar analizele descriptive și inferențiale arată că intensitatea simptomatologiei rămâne constantă pe parcursul celor trei condiții experimentale: nivel de bază, tratament, urmărire. Aceasta confirmă faptul că subiectul poate fi considerat de control, urmând ca rezultatele obținute în cazul celorlalți subiecți să fie raportate la rezultatul subiectului 1.

## 7.4. EXPERIMENTUL 6. 2. – TRATAMENTUL CLASIC AL FOBIILOR SIMPLE (S2)

### (A) ANALIZĂ DE CAZ. Diagnostic și intervenție psihoterapeutică.

Subiectul S2, are vârsta de 24 de ani și este domiciliat în Cluj-Napoca, fiind student la Universitatea "Babeș-Bolyai". Subiectul se prezintă la psihoterapie acuzând

o frică persistentă față de broaște. El își amintește că atunci când era mic se juca "de-a prinsul broaștelor" la țară la bunici. O dată a văzut însă un episod în care câțiva prieteni au despicat o broască în două, cele două bucăți zbătându-se "ca și cum ar fi vii". A fost extrem de impresionat de cele văzute, din acel moment nemaiparticipând la astfel de jocuri. Frica persistentă față de broaște a reapărut în cursul lucrărilor de neurofiziologie, subiectului făcându-i-se rău la vederea preparatelor pe care urma să lucreze. A trăit, declară el, o stare asemănătoare cu cea simțită în copilărie și pe care credea că a uitat-o. În consecință, a refuzat să mai frecventeze laboratoarele de neurofiziologie ceea ce ar fi putut să-l afecteze la examen dacă profesorii nu ar fi fost mai înțelegători permițându-i spre exemplu să învețe lucrările din cărți fără a le efectua el însuși. Pentru a evita repetarea unor astfel de situații subiectul se prezintă la psihoterapeut în dorința de a scăpa de teama față de broaște.

Diagnosticul clinic arată că subiectul îndeplinește criteriile pentru fobia simplă din D.S.M. IV. Fobia este de tipul 1, în cazul subiectului nostru identificându-se mai multe cogniții dezadaptative. Deși consideră ușor exacerbată teama sa, subiectul consideră că este destul de normal să se teamă de broaște deoarece sunt niște animale scârboase, murdare, pline de microbi care trăiesc și după ce le tai capul ca și cum nu ar fi ființe vii, ci altceva necunoscut. După diagnosticul clinic am stabilit nivelul de bază: în fiecare zi timp de 10 zile subiectul își evaluează intensitatea fobiei pe o scală de la 0 – nu mă simt anxios în prezența imaginată a obiectului fobic la 100 – sunt extrem de anxios în prezența imaginată a obiectului fobic. Subiectul a fost supus apoi intervenției terapeutice care a presupus următori pași (După Hawton și colab., 1991):

(1) oferirea explicației simptomatologiei (impactul condiționării clasice și a cogniților dezadaptative asupra fobiei;

(2) desensibilizare progresivă și autocontrolul respirației combinată cu tehnici de innoculare a stresului;

(3) modificare comportamentală a comportamentului de evitare;

(4) tehnici de restructurare cognitivă combinate cu tehnica rezolvării de probleme și antrenament asertiv.

După cum se observă, intervenția se face simultan la nivelele cognitiv, comportamental și biologic, tehnicile componente fiind tehnici binecunoscute și clasice în terapia cognitiv-comportamentală astfel că nu le detaliem aici. Convenim să numim această procedură de intervenție psihoterapeutică intervenția clasică, secvența ei fiind descrisă și elaborată de Hawton, Salkovskis, Kiek și Clark (1991). Evaluările începute în cadrul nivelului de bază continuă și în cursul tratamentului (30 de zile) și a fazei de urmărire (40 de zile).

**(B). REZULTATELE OBȚINUTE**

Rezultatele obținute urmărite sunt prezentate mai jos în tabelul 7.4.1. și au fost analizate calitativ și cantitativ.

**Tabelul 7. 4. 1. Analiza descriptivă şi inferenţială a rezultatelor obţinute în cazul subiectului S2.**

| Nivel de baza-10 zile | Tratament-30 zile | Urmărire-40 zile |
|---|---|---|
| Testul punctelor de intoarcere /T= p<0.05<br>Testul de înregistrare a datelor:<br>*test tendinţă în medie/D=1<br>p>0.10<br>*test tendinţă în varianta/S=5 p>0.10<br><br>m=98<br>A.S.=0.65 | Tratamentul global (30 zile)<br>m=30.5<br>A.S.=0.59<br>Prima parte a tratamentului (15 zile)<br>m=50<br>A.S.=0.62<br>A doua parte a tratamentului (15 zile)<br>m=11<br>A.S.=0.43 | Urmărire globala (40 zile)<br>m=7<br>A.S.=0.56<br>Prima parte a urmăririi (20 zile)<br>m=10<br>A.S.=0.59<br>A doua parte a urmăririi (20 zile)<br>m=4<br>A.S.=0.58 |

| ANALIZA COMPARATIVĂ A CONDIŢIILOR EXPERIMENTALE INTRASUBIECT | | | |
|---|---|---|---|
| Condiţiile experimentale comparate | Nivel de bază versus Tratament | Nivel de bază versus Urmărire | Tratament versus Urmărire |
| Rezultatele obţinute | t (38)=6.60 p<0.01 | t (48)=9.64 p<0.01 | t (68)=5.47 p<0.01 |

**LEGENDĂ**. m-media evaluărilor nivelului de anxietate A.S.-abaterea standard

În cazul nivelului de bază testele de semnificaţie arată că (1) datele nu sunt alese la întâmplare; (2) nu există variaţii ciclice; (3) nu există tendinţe în medie sau varianţă, adică nivelul de bază este relativ stabil, fără variaţii mari. Aceasta înseamnă că simptomele subiectului sunt relativ stabile pe parcursul primelor 10 zile de urmărire. În cazul celorlalte condiţii experimentale, tratament şi urmărire, s-au înregistrat mediile şi abaterile standard în următoarele situaţii: prima parte a tratamentului – primele 15 zile; a doua parte a tratamentului – următoarele 15 zile; prima parte a urmăririi – primele 20 zile; a doua parte a urmăririi – următoarele 20 de zile. Rezultatele obţinute au făcut obiectul analizei inferenţiale.

Rezultatele analizei comparative (vezi tabelul 7.4.1.) arată că raportat la condiţia de control-nivelul de bază, tratamentul determină reducerea simptomatologiei. Mai mult, reducerea simptomatologiei continuă şi după terminarea tratamentului în cursul urmăririi evoluţiei pacientului.

### (C) CONCLUZII ŞI DISCUŢII

Subiectul S2, ca urmare a intervenţiei terapeutice, şi-a redus intensitatea fobiei, reducerea simptomatologiei continuând şi în faza de urmărire, probabil ca urmare a exerciţiilor pe care subiectul a continuat să le facă acasă precum şi prin implementarea ecologică tot mai frecventă şi mai reuşită a comportamentelor şi cogniţiilor adaptative. Mai mult, această diferenţă dintre tratament şi faza de urmărire se poate datora faptului că efectele tratamentului au un timp de incubaţie, ele neapărând imediat ce tratamentul este început.

## 7.5. EXPERIMENTUL 6.3. – TEHNICA ANTICIPĂRII RAŢIONALE ÎN PRACTICA PSIHOTERAPEUTICĂ (S3)

### (A) ANALIZĂ DE CAZ. Diagnostic şi intervenţie psihoterapeutică

Subiectul S3, are vârsta de 28 de ani şi este domiciliat în Satu-Mare, fiind student la Universitatea "Vasile Goldiş". Subiectul se prezintă la psihoterapie acuzând

o frică persistentă față de câini. El își amintește că atunci când era mic (clasa a 2-a) a fost mușcat de un câine în fața blocului; mușcătura a fost atât de puternică încât a leșinat. Înainte de acest eveniment câinii nu îi produceau o teamă excesivă ba ar putea spune că îi erau chiar simpatici. După eveniment, teama și nesiguranța pe care le experiența în preajma acestora a crescut tot mai mult. Se prezintă la psiholog pentru a rezolva această problema exacerbată și de faptul că numărul câinilor vagabonzi este destul de mare. Aceasta îi generează un sentiment cronic de nesiguranță când se află pe stradă, în ultima vreme ieșind doar însoțit sau plimbându-se doar în locurile centrale, evitând parcurile și mersul pe jos.

Diagnosticul clinic arată că subiectul îndeplinește criteriile pentru fobia simplă din D.S.M. IV. Fobia este de tipul 1, în cazul subiectului nostru identificându-se mai multe cogniții dezadaptative. Deși consideră ușor exacerbată teama sa, subiectul consideră că este destul de normal să se teamă de câini deoarece: aceștI sunt periculoși, îl pot mușca, apoi el poate turba sau muri, sunt animale rele și agresive gata să sară la om etc. După diagnosticul clinic am stabilit nivelul de bază: în fiecare zi, timp de 10 zile, subiectul își evaluează intensitate fobiei pe o scală de la 0 – nu mă simt anxios în prezența imaginată a obiectului fobic la 100 – sunt extrem de anxios în prezența imaginată a obiectului fobic. Subiectul a fost supus apoi intervenției terapeutice clasice (Hawton și colab., 1991).

În cadrul tehnicii de restructurare cognitivă a fost adăugată însă tehnica anticipării raționale ca o nouă componentă a intervenției care scontăm să crească eficiența intervenției psihoterapeutice în termeni de stabilitate a rezultatelor obținute, prin blocarea contaminării psihologice.

După cum se observă, intervenția se face simultan la nivelele cognitiv, comportamental și biologic. Evaluările începute în cadrul nivelului de bază continuă și în cursul tratamentului (30 de zile) și a fazei de urmărire (40 de zile).

## REZULTATELE OBȚINUTE

Rezultatele obținute sunt prezentate mai jos în tabelul 7.5.1. și au fost analizate calitativ și cantitativ.

**Tabelul 7.5.1. Analiza descriptivă și inferențială a rezultatelor obținute în cazul subiectului S3.**

| Nivel de bază-10 zile | Tratament-30 zile | Urmărire-40 zile |
|---|---|---|
| Testul punctelor de înjumătățire /T=3 p<0.05<br>Testul de înregistrare a datelor<br>*test tendință în medie/D=2 p>0.10<br>*test tendință în varianta/S=3 p>0.10<br>m=99<br>A.S.=0.57 | Tratamentul global (30 zile)<br>m=29.5<br>A.S.=0.56<br>Prima parte a tratamentului (15 zile)<br>m=49<br>A.S.=0.58<br>A doua parte a tratamentului (15 zile)<br>m=10<br>A.S.=0.43 | Urmărire globala (40 zile)<br>m=1.5<br>A.S.=0.66<br>Prima parte a urmăririi (20 zile)<br>m=2<br>A.S.=0.58<br>A doua parte a urmăriri (20 zile)<br>m=1<br>A.S.=0.6 |

| ANALIZA COMPARATIVĂ A CONDIȚIILOR EXPERIMENTALE INTRASUBIECT | | | |
|---|---|---|---|
| Condițiile experimentale comparate | Nivel de baza versus Tratament | Nivel de baza versus Urmarire | Tratament versus Urmarire |
| Rezultatele obținute | t (38)=7.19 p<0.01 | t (48)=14 p<0.01 | t (68)=5.92 p<0.01 |

**LEGENDĂ**. m – media evaluărilor nivelului de anxietate A.S.- abaterea standard

În cazul nivelului de bază testele de semnificație arată că datele nu sunt alese la întâmplare; (2) nu există variații ciclice; (3) nu există tendințe în medie sau varianță adică nivelul de bază este relativ stabil fără variații mari. Aceasta înseamnă că simptomele subiectului sunt relativ stabile pe parcursul primelor 10 zile de urmărire. În cazul celorlalte condiții experimentale, tratament și urmărire s-au înregistrat mediile și abaterile standard în următoarele situații: (1) prima parte a tratamentului – primele 15 zile; a doua parte a tratamentului – următoarele 15 zile; (3) prima parte a urmăririi – primele 20 zile; (4) a doua parte a urmăririi – următoarele 20 de zile. Rezultatele obținute au făcut obiectul analizei inferențiale prezentate mai sus (tabelul 7.5.1.).

Rezultatele arată că, raportat la condiția de control-nivelul de bază, tratamentul determină reducerea simptomatologiei. Mai mult, reducerea simptomatologiei continuă și după terminarea tratamentului în cursul urmării evoluției pacientului.

**CONCLUZII ȘI DISCUȚII**

Subiectul S3, ca urmare a intervenției terapeutice, și-a redus intensitatea fobiei, reducerea simptomatologie continuând și în faza de urmărire, probabil ca urmare a exercițiilor pe care subiectul a continuat să le facă acasă precum și prin implementarea ecologică tot mai frecventă și mai reușită a comportamentelor și cogniților adaptative. Mai mult, această diferență dintre tratament și faza de urmărire se poate datora faptului că efectele tratamentului au un timp de incubație, ele neapărând imediat ce tratamentul este început.

## 7.6. EXPERIMENTUL 6.4. TEHNICA RESTRUCTURĂRII GLOBALE, A ANTICIPĂRII RAȚIONALE ȘI A INFORMAȚIILOR ALTERNATIVE ȘI INCOMPATIBILE ÎN PRACTICA PSIHOTERAPEUTICĂ (S4)

**ANALIZĂ DE CAZ. Diagnostic și intervenție psihoterapeutică.**

Subiectul S4, are vârsta de 19 de ani și este domiciliat în Satu-Mare, fiind vânzătoare la un magazin alimentar. Subiectul se prezintă la psihoterapie acuzând o frică persistentă față de păianjeni. Nu își amintește un eveniment specific care să-i fi produs această frică, spunând că se teme de insecte și mai ales de păianjeni de când se știe. Subiectul nu a avut probleme majore legate de această fobie înainte de a se angaja la magazin ca vânzătoare. Dar, odată angajată aici, în sarcinile de serviciu intră și aranjatul mărfii în magazie precum și curățenia acolo. În acest mediu, în care se pare că există un număr mare de păianjeni, teama față de păianjeni a început să interfere cu activitățile persoanei. Aceasta a refuzat să mai intre în magazie. În consecință, gestionara magazinului a amenințat-o că o va da afară. Subiectul se prezintă la psiholog pentru a rezolva această problemă exacerbată și de amenințarea că va fi lăsată fără serviciu.

Diagnosticul clinic arată că subiectul îndeplinește criteriile pentru fobia simplă din D.S.M. IV. Fobia este de tipul 1 în cazul subiectului nostru, identificându-se mai multe cogniții dezadaptative. Subiectul consideră că este destul de normal să se teamă

de păianjeni deoarece aceştia sunt periculoşi, îl pot muşca, poate muri sau lua diverse boli, sunt fiinţe agresive gata să atace omul etc. După diagnosticul clinic, am stabilit nivelul de bază: în fiecare zi, timp de 10 zile, subiectul îşi evaluează intensitate fobiei pe o scală de la 0 – nu mă simt anxios în prezenţa imaginată a obiectului fobic la 100 – sunt extrem de anxios în prezenţa imaginată a obiectului fobic. Subiectul a fost supus apoi intervenţiei terapeutice care a presupus intervenţia clasică elaborată de Hawton şi colab. (1991). De data aceasta însă în cadrul tehnicilor de restructurare cognitivă am introdus tehnicile: anticipării raţionale, restructurării globale şi informaţiilor alternative şi incompatibile cu scopul blocării contaminării psihologice. Pe baza analizei lotului de experţi am făcut ipoteza că tehnica anticipării raţionale va duce la o stabilitate mai mare a câştigurilor realizate pe parcursul fazei de urmărire, iar celelalte două tehnici vor grăbi remiterea simptomatologiei în faza de tratament.

## REZULTATELE OBŢINUTE

Rezultatele obţinute sunt prezentate mai jos-tabelul 7.6.1. şi au fost analizate calitativ şi cantitativ.

**Tabelul 7.6.1. Analiza descriptivă şi inferenţială a rezultatelor obţinute în cazul subiectului S4.**

| Nivel de bază-10 zile | Tratament-30 zile | Urmărire-40 zile |
|---|---|---|
| Testul punctelor de întoarcere /T=2 p<0.05<br>Testul de înregistrare a datelor:<br>*test tendinţă în medie/T>0 p>0.10<br>*test tendinţă în varianta/S=4 p>0.10<br>m=97<br>A.S.=0.57 | Tratamentul global (30 zile)<br>m=13<br>A.S.=0.47<br>Prima parte a tratamentului (15 zile)<br>m=19<br>A.S.=0.53<br>A doua parte a tratamentului (15 zile)<br>m=7<br>A.S.=0.50 | Urmărire globală (40 zile)<br>m=2.25<br>A.S.=0.56<br>Prima parte a urmăririi (20 zile)<br>m=3<br>A.S.=0.57<br>A doua parte a urmăririi (20 zile)<br>m=1.5<br>A.S.=0.50 |
| ANALIZA COMPARATIVĂ A CONDIŢIILOR EXPERIMENTALE INTRASUBIECT | | |
| Condiţiile experimentale comparate | Nivel de bază versus Tratament | Nivel de bază versus Urmărire / Tratament versus Urmărire |
| Rezultatele obţinute | t (38)=9.30 p<0.01 | t (48)=13.52 p<0.01 / t (68)=3.99 p<0.01 |

**LEGENDĂ.** m – media evaluărilor nivelului de anxietate A.S. – abaterea standard

În cazul nivelului de bază testele de semnificaţie arată că (1) datele nu sunt alese la întâmplare; (2) nu există variaţii ciclice; (3) nu există tendinţe în medie sau varianţă adică nivelul de bază este relativ stabil fără variaţii mari. Aceasta înseamnă că simptomele subiectului sunt relativ stabile pe parcursul primelor 10 zile de urmărire. În cazul celorlalte condiţii experimentale, tratament şi urmărire, s-au înregistrat mediile şi abaterile standard în următoarele situaţii: prima parte a tratamentului – primele 15 zile; a doua parte a tratamentului – următoarele 15 zile; prima parte a urmăririi – primele 20 zile; a doua parte a urmăririi – următoarele 20 de zile.

Rezultatele arată că, raportat la condiţia de control-nivelul de bază, tratamentul determină reducerea simptomatologiei. Mai mult, reducerea simptomatologiei continuă şi după terminarea tratamentului în cursul urmăririi evoluţiei pacientului.

**CONCLUZII ŞI DISCUŢII**

Subiectul S4 ca urmare a intervenţiei terapeutice şi-a redus intensitatea fobiei, reducerea simptomatologiei continuând şi în faza de urmărire, probabil ca urmare a exerciţiilor pe care subiectul a continuat să le facă acasă precum şi prin implementare ecologică tot mai frecventă şi mai reuşită a comportamentelor şi cogniţiilor adaptative. Mai mult, această diferenţă dintre tratament şi faza de urmărire se poate datora faptului că efectele tratamentului au un timp de incubaţie, ele neapărând imediat ce tratamentul este început.

## 7. 7. EXPERIMENTUL 6. 5. TEHNICA RESTRUCTURĂRII GLOBALE ŞI A INFORMAŢIILOR ALTERNATIVE ŞI INCOMPATIBILE ÎN PRACTICA PSIHOTERAPEUTICĂ (S5)

**ANALIZĂ DE CAZ. Diagnostic şi intervenţie psihoterapeutică.**

Subiectul S5, are vârsta de 23 de ani, este domiciliat în Satu-Mare, fiind student la Universitatea "Vasile Goldiş". Subiectul se prezintă la psihoterapie acuzând o frică persistentă faţă de pisici. Nu îşi aminteşte un episod care să-i fi produs această teamă. Declară însă că nu a suportat prezenţa pisicilor niciodată. Se simte ameninţat mai ales în ultima perioadă când tomberonul a fost mutat aproape la ieşirea din cartier. Dimineaţa, în special iarna, când trebuie să meargă la şcoală, trebuie să treacă pe lângă tomberon unde sunt multe pisici vagaboande. Prezenţa lor îl sperie generându-i un sentiment de nesiguranţă. Astfel că de multe ori preferă să plece de acasă mai repede (odată cu unul din părinţi), chiar dacă orele încep mai târziu, din dorinţa de a evita confruntarea de unul singur cu situaţia. Această frică apare mai ales când afară este mai întuneric, la lumina zilei frica ameliorându-se şi transformându-se într-o stare suportabilă de disconfort la vederea pisicilor. Se prezintă la psiholog pentru a rezolva această problema .

Diagnosticul clinic arată că subiectul îndeplineşte criteriile pentru fobia simplă din D.S.M. IV. Fobia este de tipul 1 în cazul subiectului nostru, identificându-se mai multe cogniţii dezadaptative. Deşi consideră uşor exacerbată teama sa, subiectul consideră că este destul de normal să se teamă de pisici deoarece acestea sunt periculoase, îl pot muşca sau zgâria infectându-l, sunt animale rele şi agresive gata să sară la om, să-l muşte de nas, urechi etc. După diagnosticul clinic am stabilit nivelul de bază: în fiecare zi, timp de 10 zile, subiectul îşi evaluează intensitate fobiei pe o scală de la 0 – nu mă simt anxios în prezenţa imaginată a obiectului fobic la 100 – sunt extrem de anxios în prezenţa imaginată a obiectului fobic. Subiectul a fost supus apoi intervenţiei terapeutice clasice elaborată de Hawton şi colab. (1991). De data aceasta însă în cadrul tehnicilor de restructurare cognitivă am introdus tehnica restructurării globale şi a informaţiilor alternative şi incompatibile cu scopul blocării contaminării psihologice. Pe baza analizei lotului de experţi am făcut ipoteza potrivit căreia aceste tehnici vor duce la o eficientizare a remiterii simptomatologiei în faza de tratament.

## REZULTATELE OBȚINUTE

Rezultatele obținute sunt prezentate mai jos-tabelul 7.7.1. și au fost analizate calitativ și cantitativ.

**Tabel 7.7.1. Analiza descriptivă și inferențială a rezultatelor obținute de subiectul S5.**

| Nivel de baza-10 zile | Tratament-30 zile | Urmarire-40 zile |
|---|---|---|
| testul punctelor de intoarcere /T=3 p<0.05<br>Testul de inregistrare a datelor:<br>*test tendință în medie/D=2<br>p>0.10<br>*test tendința în varianta/S=3 p>0.10<br><br>m=99<br>A.S.=0.48 | Tratamentul global (30 zile)<br>m=13.5<br>A.S.=0.49<br>Prima parte a tratamentului (15 zile)<br>m=21<br>A.S.=0.52<br>A doua parte a tratamentului (15 zile)<br>m=6<br>A.S.=0.53 | Urmărire globala (40 zile)<br>m=7<br>A.S.=0.56<br>Prima parte a urmăririi (20 zile)<br>m=9<br>A.S.=0.56<br>A doua parte a urmăririi (20 zile)<br>m=5<br>A.S.=0.55 |

| ANALIZA COMPARATIVĂ A CONDIȚIILOR EXPERIMENTALE INTRASUBIECT | | | |
|---|---|---|---|
| Condițiile experimentale comparate | Nivel de bază versus Tratament | Nivel de bază versus Urmărire | Tratament versus Urmărire |
| rezultatele obținute | t (38)=9.35 p<0.01 | t (48)=13.06 p<0.01 | t (68)=3.27 p<0.01 |

**LEGENDĂ.** m – media evaluărilor nivelului de anxietate A.S. – abaterea standard

În cazul nivelului de bază, testele de semnificație arată că (1) datele nu sunt alese la întâmplare; (2) nu există variații ciclice; (3) nu există tendințe în medie sau varianță, adică nivelul de bază este relativ stabil fără variații mari. Aceasta înseamnă că simptomele subiectului sunt relativ stabile pe parcursul primelor 10 zile de urmărire. În cazul celorlalte condiții experimentale, tratament și urmărire s-au înregistrat mediile și abaterile standard în următoarele situații: prima parte a tratamentului – primele 10 zile; a doua parte a tratamentului – următoarele 10 zile; prima parte a urmăririi - primele 20 zile; a doua parte a urmăririi – următoarele 20 de zile. Rezultatele obținute urmează să facă obiectul analizei inferențiale prezentate mai jos.

Rezultatele arată că, raportat la condiția de control-nivelul de bază, tratamentul determină reducerea simptomatologiei. Mai mult, reducerea simptomatologiei continuă și după terminarea tratamentului în cursul urmăririi evoluției pacientului.

## CONCLUZII ȘI DISCUȚII

Subiectul S5, ca urmare a intervenției terapeutice și-a redus intensitatea fobiei, reducerea simptomatologiei continuând și în faza de urmărire, probabil ca urmare a exercițiilor pe care subiectul a continuat să le facă acasă, precum și prin implementare ecologică tot mai frecventă și mai reușită a comportamentelor și cognițiilor adaptative. Mai mult, această diferență dintre tratament și faza de urmărire se poate datora faptului că efectele tratamentului au un timp de incubație, ele neapărând imediat ce tratamentul este început.

## 7.8. ANALIZA INTERSUBIECŢI A REZULTATELOR EXPERIMENTELOR CU UN SINGUR SUBIECT ŞI CONCLUZII PRELIMINARE LA DEMERSUL CLINICO-EXPERIMENTAL

Demersurile clinico-experimentale prezentate anterior au demarat aproape simultan după următoarea procedură. Subiectul S1 a fost considerat de control. Apoi s-a început în paralel intervenţia psihoterapeutică pentru subiecţii S2, S3, S4 şi S5. Ideea este că dacă intervenţiile noastre sunt cauze ale variabilei dependente (anxietatea evaluată pe scala de la 1 la 100) în cazul subiecţilor S2, S3, S4 şi S5 spre exemplu, atunci ea trebuie să modifice anxietate acestora, timp în care nivelul de bază al subiectului de control rămâne nemodificat. Este cerinţa minimă a oricărei rigori şi inferenţe experimentale.

Comparaţiile intersubiecţi scot în evidenţă concluzii noi care merită a fi comentate.

**Tabelul 7.8.1. Comparaţii intersubiecţi în condiţiile nivelului de bază.**

| Subiecţii comparaţi | Rezultatele subiecţilor comparaţi | | Rezultatele comparaţiei |
|---|---|---|---|
| S1 versus S2 | m=94<br>A.S.=0.65 | m=98<br>A.S.=0.65 | t (18)=3.50 p<0.01 |
| S1 versus S3 | m=94<br>A.S.=0.65 | m=99<br>A.S.=0.57 | t (18)=3.56 p<0.01 |
| S1 versus S4 | m=94<br>A.S.=0.65 | m=97<br>A.S.=0.57 | t (18)=3.45 p<0.01 |
| S1 versus S5 | m=94<br>A.S.=0.65 | m=99<br>A.S.=0.48 | t (18)=3.58 p<0.01 |
| S2 versus S3 | m=98<br>A.S.=0.65 | m=99<br>A.S.=0.57 | t (18)=1.50 p>0.10 |
| S2 versus S4 | m=98<br>A.S.=0.65 | m=97<br>A.S.=0.57 | t (18)=1.45 p>0.10 |
| S2 versus S5 | m=98<br>A.S.=0.65 | m=99<br>A.S.=0.48 | t (18)=1.53 p>0.10 |
| S3 versu S4 | m=99<br>A.S.=0.57 | m=97<br>A.S.=0.57 | t (18)=1.65 p>0.10 |
| S3 verus S5 | m=99<br>A.S.=0.57 | m=99<br>A.S.=0.48 | t (18)=0 |
| S4 versus S5 | m=97<br>A.S.=0.57 | m=99<br>A.S.=0.48 | t (18)= 1.67 p>0.10 |

**LEGENDĂ.** m – media evaluărilor nivelului de anxietate A.S. – abaterea standard

Aceste comparaţii arată că nivelul de intensitate al fobiei este diferit în cazul subiecţilor, unii având o intensitate mai mare, alţii o intensitate mai mică, deşi toţi satisfac criteriile D.S.M. IV pentru fobia simplă de tip 1. Pentru demersul nostru experimental acest fapt nu are o consecinţă negativă. Singura constrângere a demersului experimental iniţiat de noi este ca nivelele de bază să fie relativ stabile pentru a fi comparate cu celelalte două condiţii: tratament şi urmărire. Această constrângere este satisfăcută – vezi analizele descriptive ale designurilor intrasubiect. Diversitatea

nivelelor de intensitate al fobie nu face altceva decât să confirme variabilitatea acestora în cadrul populației ecologice.

**Tabelul 7.8.2. Comparații intersubiecți în condițiile tratamentului.**

| Subiecții comparați | Tratament parțial 1-15 zile | Tratament parțial 2-15 zile | Tratament complet-30 zile |
|---|---|---|---|
| S1 versus S2 | t (28)=5.31, p<0.01 | t (28)=9.23 p<0.01 | t (58)=7.00 p<0.01 |
| S1 versus S3 | t (28)=6.34 p<0.01 | t (28)=9.34 p<0.01 | t (58)=7.05 p<0.01 |
| S1versus S4 | t (28)=7.34 p<0.01 | t (28)=9.56 p<0.01 | t (58)=6.88 p<0.01 |
| S1 versus S5 | t (28)=7.29 p<0.01 | t (28)=9.89 p<0.01 | t (58)=6.78 p<0.01 |
| S2 versus S3 | t (28)=1.24 p>0.10 | t (28)=1.25 p>0.10 | t (58)=1.10 p>0.10 |
| S2 versus S4 | t (28)=6.02 p<0.01 | t (28)=3.09 p<0.01 | t (58)=4.73 p<0.01 |
| S2 versus S5 | t (28)=5.94 p<0.01 | t (28)=3.14 p<0.01 | t (58)=4.63 p<0.01 |
| S3 versus S4 | t (28)=5.98 p<0.01 | t (28)=3.00 p<0.01 | t (58)=4.50 p<0.01 |
| S3 versus S5 | t (28)=5.87 p<0.01 | t (28)=3.02 p<0.01 | t (58)=4.49 p<0.01 |
| S4 versus S5 | t (28)=1.70 p>0.10 | t (28)=1.16 p>0.10 | t (58)=1.05 p>0.10 |

Examinând tabelul se observă că rezultatele din condiția tratament au fost divizate în două grupe: tratament parțial 1 – primele 15 zile și tratament parțial 2 – următoarele 15 zile. Am făcut acest lucru pentru a putea surprinde eventuala eficientizare a demersului terapeutic prin reducerea timpului necesar remiterii simptomatologiei; acest lucru se poate face prin comparații între condițiile tratamentelor parțiale.

Analizând rezultatele prezentate în tabelul 7.8. 2. rezultă următoarele concluzii:

Intervenția psihoterapeutică de oricare tip este mai eficientă decât lipsa intervenției, atât în cazul tratamentelor parțiale cât și a celor complete;

Tehnica restructurării globale și tehnica informațiilor alternative determină o eficientizare a intervenției terapeutice, scurtând timpul în care apar rezultate benefice pentru pacient în comparație cu tratamentul clasic sau tratament clasic combinat cu tehnica anticipării raționale.

Tehnica restructurării globale și tehnica informațiilor alternative au același efect astfel că ele sunt redundante; totuși, în psihoterapie selectarea uneia din cele două tehnici se va face în funcție de gradul de adecvanță a acesteia asupra pacientului, demersului psihoterapeutic etc.

**Tabelul 7.8.3. Comparații intersubiecți în condițiile urmăririi eficienței tratamentului.**

| Subiecții comparați | Urmărire parțială 1-timp de 20 de zile | Urmărire parțială 2-timp de 20 de zile | Urmărire totală-timp de 40 de zile |
|---|---|---|---|
| S1 versus S2 | t (38)=9.48 p<0.10 | t (38)=13.50 p<0.01 | t (78)=9.87 p<0.01 |
| S1 versus S3 | t (38)=9.76 p<0.10 | t (38)=13.86 p<0.01 | t (78)=13.45 p<0.01 |
| S1 versus S4 | t (38)=9.75 p<0.10 | t (38)=13.84 p<0.01 | t (78)=13.34 p<0.01 |
| S1 versus S5 | t (38)=9.54 p<0.10 | t (38)=13.36 p<0.01 | t (78)=9.87 p<0.01 |
| S2 versus S3 | t (38)=3.59 p<0.10 | t (38)=2.88 p<0.01 | t (78)=3.16 p<0.01 |
| S2 versus S4 | t (38)=3.48 p<0.10 | t (38)=2.79 p<0.01 | t (78)=3.11 p<0.10 |
| S2 versus S5 | t (38)=1.19 p>0.10 | t (38)=1.22 p>0.10 | t (78)=0 |
| S3 versus S4 | t (38)=1.17 p>0.10 | t (38)=1.07 p>0.10 | t (78)=1.09 p>0.10 |
| S3 versus S5 | t (38)=3.49 p<0.10 | t (38)=3.01 p<0.01 | t (78)=3.16 p<0.01 |
| S4 versus S5 | t (38)=3.36 p<0.10 | t (38)=2.99 p<0.10 | t (78)=3.11 p<0.01 |

Etapa de urmărire a fost divizată ca şi în cazul tratamentului pentru a releva mai uşor impactul tehnicilor cognitive elaborate pentru controlul contaminării psihologice. Examinând tabelul 7.8.3. derivă mai multe concluzii. Toate formele de intervenţie terapeutică determină modificări care au stabilitate în timp în comparaţie cu subiectul de control. Tehnica anticipării raţionale duce la o sporire a stabilităţii rezultatelor obţinute în cadrul psihoterapiei, în comparaţie cu tratamentul clasic şi cu tratamentul clasic în combinaţie cu celelalte două tehnici: restructurarea globală şi tehnica informaţiei alternative şi incompatibile.

## 7.9. EXPERIMENTUL 6. 6. TEHNICA RESTRUCTURĂRII GLOBALE ÎN STARE DE VEGHE VERSUS HIPNOZĂ (S6)

Obiectivul acestui experiment este de a studia comparativ eficienţa tehnicii de restructurare globală aplicată în contexte diferite: stare de veghe şi hipnoză. Evaluarea se va realiza în paradigma "scientist-practitioner" şi va fi ghidată de două constrângeri: (1) criteriul experimental – este modificarea semnificativă din punct de vedere statistic?; (2) criteriul clinic – pragmatic – este modificarea experienţiată pozitiv de către pacient în condiţiile, desigur, şi a păstrării semnificaţiei ei statistice?

Ipoteza lucrării este că tehnica restructurării globale aplicată sub hipnoză va fi mai eficientă decât tehnica restructurării globale aplicată în stare de veghe în eficientizarea intervenţiei terapeutice, prin reducerea timpului necesar remiterii simptomatologiei. Aceasta deoarece gradul de artificialitate al tehnicii este mai redus sub hipnoză, ea devenind astfel mai ecologică şi mai credibilă. Un comportament sau o tehnică de intervenţie nu sunt artificiale sau dezadaptative prin ele însele, ci doar raportate la un context. În acest caz, ipoteza noastră este că hipnoza se constituie într-un context care reduce gradul de artificialitate al tehnicii de restructurare globală sporindu-i astfel eficienţa practică.

Materialele utilizate au constat în două liste a câte 10 cuvinte fiecare. Cuvintele aveau aproximativ acelaşi număr de litere: 4-8. Prima listă cuprindea cuvinte anxiogene legate de fobia pacientului şi selectate de terapeut din informaţiile obţinute în faza de diagnostic şi evaluare clinică (ex.: câine, turbat, muşcă etc.). A doua listă de cuvinte cuprindea 10 cuvinte neutre emoţional selectate de terapeut din categoria fructe (ex.: pară, prună etc.). Evaluările subiectului pe o scală de la 1 (puţin anxios) la 10 (extrem de anxios) arată că media evaluărilor pentru prima listă este de 8.25 iar pentru a doua de 1.75. Comparaţia mediilor se dovedeşte semnificativă $t(18) = 7.34$, $p < 0.01$ ceea ce confirmă corectitudinea construcţiei listelor Mai mult, timpul de reacţie necesar recunoaşterii cuvintelor din prima listă, prezentate aleator, cu cuvintele din lista a doua este mai mic decât timpul de reacţie necesar identificării cuvintelor din lista a doua $t(18) = 4.35$, $p < 0.01$ ceea ce confirmă diagnosticul formulat precum şi corectitudinea construcţiei listelor; aceasta deoarece se ştie din literatura de specialitate (David şi colab., 1998) că în cazul subiecţilor anxioşi timpul de reacţie necesar

identificării cuvintelor anxiogene este mai mic decât timpul de reacție necesar identificării cuvintelor neutre emoțional. Testarea ipotezei avansate s-a realizat într-un design experimental cu un singur subiect – designul manipulărilor simultane (figura. 7.9.1.).

În prima fază, desfășurată pe parcursul a 10 zile, se stabilește nivelul de bază al comportamentului care urmează a fi modificat. Avem două nivele de bază. Primul se referă la timpul de reacție necesar subiectului pentru identificarea cuvintelor anxiogene legate de propria fobie. Ne așteptăm ca, pe măsură ce se realizează remiterea simptomatologiei, timpul de reacție necesar identificării acestor cuvinte să fie mai mare și apropiat de timpul de reacție necesar identificării cuvintelor neutre emoțional. Al doilea nivel de bază se referă la timpul de reacție necesar subiectului pentru identificarea cuvintelor neutre emoțional. În a doua fază, 10 zile, se implementează alternativ tehnicile care urmează a fi comparate: tehnica restructurării globale în stare de veghe-RGV și tehnica restructurării globale sub hipnoză-RGH. Este esențial ca aplicarea tehnicilor să se facă astfel încât ele să varieze în funcție de momentul aplicării (ex. dimineața, seara) sau în funcție de persoana care le administrează, pentru a elimina astfel eventualele variabile mascate. În cazul nostru, aceeași persoană a aplicat tehnicile alternativ o dată dimineața, apoi seara în fiecare zi, după fiecare intervenție făcându-se evaluarea cu cele două liste de cuvinte.

În faza a treia, 10 zile, se implementează cea mai eficientă tehnică, iar în faza a patra se urmărește eficiența intervenției pe timp îndelungat, 20 zile. Această structură și procedură este reflectată în figura 7.9.1.

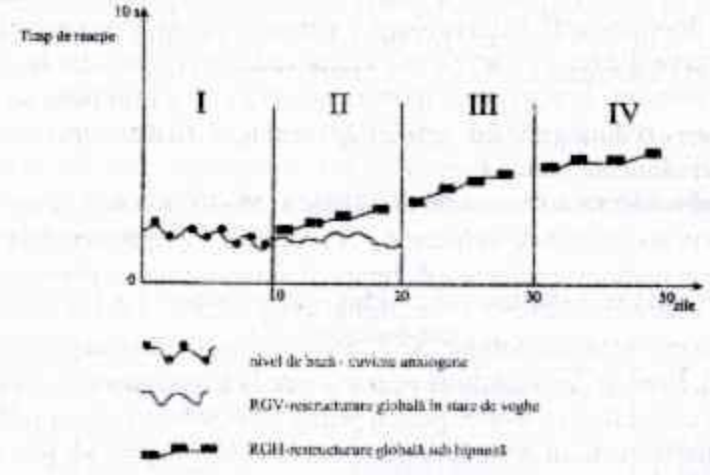


*Fig. 7.9.1. Designul manipulărilor simultane.*

**ANALIZA DE CAZ. DIAGNOSTIC ȘI INTERVENȚIE PSIHOTERAPEUTICĂ**

Subiectul S6, are vârsta de 30 de ani și este domiciliat în Cluj-Napoca, având funcția de asistent universitar la Universitatea "Babeș-Bolyai". Subiectul se prezintă

la psihoterapie acuzând o frică persistentă față de câini. Subiectul locuiește în casă, iar în curtea comună unii vecini au câini. El își amintește că atunci când era mic se simțea inconfortabil când se juca în curte deoarece prezența câinilor îl deranja, generându-i un sentiment de nesiguranță. Acest sentiment s-a remis ușor în gimnaziu, liceu și anii de facultate, revenind însă extrem de puternic cu două luni înainte de a se prezenta la examinare, în preajma examenului pentru doctorat. Nu își amintește ca un eveniment specific să fi declanșat această frică, spunând că se teme de câini de când se știe. În ultima vreme însă simptomele s-au exacerbat, interferând cu activitatea lui obișnuită, el declarând spre exemplu că se teme să iasă și să intre în curtea în care locuiește, iar uneori se învârte în preajma casei până își face curaj sau apare un vecin cu care intră în curte. Acest sentiment de nesiguranță s-a extins, subiectul temându-se și atunci când se află în casă ca nu cumva câinii să intre acolo.

Diagnosticul clinic arată că subiectul îndeplinește criteriile pentru fobia simplă din D.S.M. IV.

Fobia este de tipul 1 în cazul subiectului nostru, identificându-se mai multe cogniții dezadaptative. Astfel, subiectul consideră că este destul de normal să se teamă de câini deoarece aceștia sunt niște animale periculoase, pot oricând turba și să-l muște, oricând pot rupe lanțul și sări la el deoarece sunt animale puternice și rele. Uneori se gândește că deja câinii au rupt lanțul și se află în fața ușii sau porții urmând să-l muște când va pleca la serviciu sau când se va întoarce acasă.

Intervenția psihoterapeutică a urmărit modificări la mai multe nivele: la nivel cognitiv prin tehnici de restructurare cognitivă și restructurare globală în cele două condiții experimentale: stare de veghe și hipnoză; la nivel biologic prin desensibilizare progresivă și la nivel comportamental prin manipularea contingențelor comportamentului evitativ. În acest demers clinico-experimental vom prezenta doar analiza intervenției la nivel cognitiv. Aceasta pentru simplificare prezentării și a focalizării pe obiectivele acestei lucrări.

**REZULTATELE OBȚINUTE**

Prelucrarea datelor obținute s-a făcut utilizând statistica specifică experimentului cu un singur subiect: testul turning (turning points test) și testul înregistrării (record test). Din statistica clasică inferențială s-a utilizat testul "t pentru eșantioane independente" considerând măsurătorile repetate în cazul subiectului în fiecare condiție experimentală ca măsurători realizate pe subiecți diferiți (Morley și Adams, 1989) rezultând astfel pentru cuvintele anxiogene patru loturi de subiecți corespunzând celor patru faze ale designului experimental; pentru cuvintele neutre emoțional avem de asemenea alte patru eșantioane independente de subiecți (vezi fig. 7.9.1.) corespunzând celor patru faze ale designului experimental cu un singur subiect: designul manipulărilor simultane.

În faza 1, nivelul de bază – cuvinte anxiogene – este constant, nefiind ales la întâmplare (Testul turning: $T=2$, $p<0.01$) și neapărând tendințe în medie (Testul înregistrării – "record test: $D=-1$, $p>0.10$) și varianță (Testul înregistrării – "record test: $S=4$, $p>0.10$). Așadar, datorită stabilității nivelului de bază, este posibilă intervenția terapeutică și experimentală. Nivelul de bază – cuvinte neutre – este și el

constant, nefiind ales la întâmplare (T=1, p<0.01) şi neapărând tendinţe în medie (D=0, p>0.10) şi varianţă (S=5 p>0.10). Media timpului de reacţie în cadrul nivelului de bază pentru a recunoaşte cuvintele anxiogene (m=1.10 s, A.S.=0.56) este mai mică decât media timpului de reacţie pentru a recunoaşte cuvintele neanxiogene (m=1.68 s, A.S.=0.32) t(18)= 4.35, p<0.01.

În faza a doua, media timpilor de reacţie pentru a recunoaşte cuvintele anxiogene în condiţia RGV este de 1.17 s (A.S.= 0.40), iar în condiţia RGH de 1.54 s (A.S.=0.34), diferenţa fiind semnificativă la t (18)=2.45, p<0.05. RGV raportată la nivelul de bază cuvinte anxiogene (t(18)=1.02, p>0.10) şi nivelul de bază cuvinte neutre (t(18)=4.23, p<0.01) se dovedeşte semnificativ în ultimul caz şi nesemnificativă în primul. RGH raportată la nivelul de bază cuvinte anxiogene (t(18)=4.45, p<0.01) şi nivelul de bază cuvinte neutre (t(18)=1.13, p>0.1 se dovedeşte semnificativă în primul caz şi nesemnificativă în al doilea.

În faza a treia, media timpilor de reacţie pentru cuvintele anxiogene în condiţia RGH este 1.65 s (A.S.= 0.46). Analiza statistică a RGH se prezintă astfel: la nivelul de bază condiţia cuvinte anxiogene t(18)=6.27, p<0.01 şi cuvinte neutre t(18)=1.10, p>0.10 şi faza a două condiţia RGV t(18)=4.34, p<0.01 şi RGH (t(18)=2.13, p<0.05.

În faza a patra, media timpilor de reacţie pentru cuvintele anxiogene este 1.63 s (A.S.= 0.44). Ea a fost raportată statistic la (1) nivelul de bază condiţia cuvinte anxiogene t(28)=5.94, p<0.01 şi cuvinte neutre t(28)=1.12, p>0.10 (2) faza a doua condiţia RGV t(28)= 4.23, p<=0.01 şi RGH t(28)=2.08, p<0.05 şi (3) faza a treia condiţia RGH t(28)=0,98, p>0.10.

Analiza timpilor de reacţie pentru cuvintele neanxiogene arată că aceştia rămân constanţi în cele patru faze ale demersului experimental (comparaţiile două câte două s-au dovedit nesemnificative la p>0.10).

## CONCLUZII ŞI DISCUŢII

Rezultatele obţinute arată că tehnica restructurării globale în stare de veghe este mai puţin eficientă în comparaţie cu tehnica restructurării globale sub hipnoză în remiterea simptomatologiei, operaţionalizată prin timpul de reacţie necesar identificării la computer a cuvintelor anxiogene şi a celor neanxiogene. Ca urmare, începând din faza a treia, tehnica restructurării globale sub hipnoză a fost implementată singură în intervenţia noastră clinico-experimentală, iar în faza a patra s-a urmărit eficienţa intervenţiei în reducerea simptomatologiei pe termen mai lung (20 zile). În faza a treia a designului experimental RGH contribuie la reducerea simptomatologiei, reducere iniţiată, dar nefinalizată în faza a doua. În faza a patra se menţin câştigurile realizate în faza a treia în reducerea simptomatologiei, ceea ce pledează pentru eficienţa intervenţiei pe termen lung. Eficienţa tehnicii restructurării globale sub hipnoză se datorează faptului că hipnoza se constituie într-un context special care eficientizează şi ecologizează mecanismele implicate în tehnica restructurării globale. Diferenţa constatată între cele două condiţii experimentale: RGH versus RGV este semnificativă statistic, îndeplinindu-se aşadar criteriul experimental fixat anterior.

Evaluarea subiectivă a intensităţii fobiei s-a redus semnificativ. Iniţial (anterior demersului clinico-experimental) pe o scală de la 1 (neanxios) la 100 (extrem de

anxios) subiectul şi-a evaluat gradul de intensitate a fobiei la nivelul 98. La sfârşitul intervenţiei clinico-experimentale evaluarea s-a situat la nivelul 4. Mai mult, prin feedback-urile oferite de pacient este clar faptul că modificările induse experimental satisfac criteriul terapeutic fixat anterior demersului: "...în sfârşit, mă simt şi eu normal, ca ceilalţi...", intervenţia experimentală constituindu-se aşadar şi într-o intervenţie psihologică profesionistă şi eficientă în practica clinică. Ca un dublaj al evaluării subiective şi ca o confirmare a eficienţei clinice exprimate atât subiectiv cât şi obiectiv al pachetului terapeutic utilizat (RGH), se constituie şi analizele statistice obiective ale modificărilor din fazele 3 şi 4 ale intervenţiei psihoterapeutice.

## 7.10. CONCLUZII ŞI DISCUŢII GENERALE ASUPRA DEMERSURILOR CLINICO-EXPERIMENTALE

Aspectele prezentate în acest capitol au abordat teoretico-experimental intervenţia cognitiv-comportamentală în fobiile simple. Aşa cum am mai amintit pe parcursul lucrării, abordarea este tributară paradigmei "scientist-practitioner" care încearcă să satisfacă simultan constrângerile rigorii experimentale şi valorii ecologice a rezultatelor obţinute. Aşadar, demersul ghidat de paradigma "scientist-practitioner" realizează simultan o abordare riguroasă teoretico-experimentală cu implicaţii pentru dezvoltările ulterioare teoretice şi practice în domeniu, precum şi o intervenţie psihoterapeutică clinică în scopul ameliorării unor tulburărilor patologice de anxietate – fobii simple.

Demersurile clinico-experimentale realizate în designuri experimentale cu un singur subiect au urmărit eficienţa tehnicilor de control al contaminării psihologice asupra procesului psihoterapeutic de remitere a simptomatologiei unor subiecţi suferind de fobie simplă. Atât analizele statistice experimentale cât şi evaluările clinice subiective au arătat că: (1) tehnicile de control al contaminării psihologice eficientizează intervenţia psihoterapeutică clasică prin eficientizarea procesului de restructurare cognitivă; (2) tehnica restructurării globale şi tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile eficientizează intervenţia psihoterapeutică prin reducerea timpului necesar asimilării cogniţiilor adaptative; (3) tehnica anticipării raţionale eficientizează intervenţia psihoterapeutică prin menţinerea stabilităţii rezultatelor pozitive obţinute; (4) tehnica restructurării globale este mai eficientă dacă este aplicată în context hipnotic decât în stare de veghe datorită faptului că hipnoza, prin modificările multiple pe care le induce la nivel subiectiv, cognitiv, comportamental şi biologic constituie un context facilitator al mecanismelor care susţin eficacitatea tehnicii restructurării globale.

Interesant este faptul că aceste tehnici s-au dovedit eficace chiar în condiţiile în care informaţia este etichetată ca dezadaptativă. Coroborând acest lucru cu rezultatele experimentului 4 şi 5 rezultă că tehnicile cognitive de control al contaminării psihologice acţionează asupra informaţiei etichetată ca şi contaminant, indiferent dacă acest contaminat este definit mai specific ca: informaţie falsă, nerelevantă sau dezadaptativă. Pentru a le eficientiza ele trebuie grupate în pachete de intervenţie

psihoterapeutice şi înglobate modalităţii clasice de intervenţie cognitivă. Rezultatele obţinute de noi până în acest moment sugerează un pachet format pe de o parte din tehnica anticipării raţionale (care creşte stabilitatea modificărilor induse prin psihoterapie) şi tehnica restructurării globale sau a informaţiilor alternative şi incompatibile (care eficientizează asimilarea cogniţiilor adaptative). Tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile este de preferat în stare de veghe, iar tehnica restructurării globale mai ales sub hipnoză, deşi pot exista variaţii (ex. tehnica restructurării globale prezentate sub formă de joc în stare de veghe). Implementarea lor în cursul intervenţiei clasice de restructurare cognitivă se face în momentul în care subiectul a conştientizat faptul că cogniţiile sale anterioare sunt dezadaptative sau false şi îl pregătim pentru asimilarea cogniţiilor adaptative.

Rezultatele obţinute în această lucrare privind eficienţa tehnicilor cognitive de control al contaminării psihologice în practica clinică le considerăm doar preliminare, sugestive şi orientative. Ele urmează a fi verificate în viitor în designuri experimentale cu un singur subiect, mai pretenţioase din punct de vedere al rigorii şi resurselor de timp: designul nivelelor de bază multiple în variantă ABAB şi, acolo unde este posibil, coroborarea acestor rezultate cu cele obţinute în designuri experimentale factoriale clasice. Mai mult, este necesar ca în studiile viitoare faza a patra de "follow-up-urmărire" să fie mărită pentru a surprinde impactul pachetelor de intervenţie cognitiv-comportamentală elaborate pe o perioadă mai lungă de timp (4-6-12 luni).

De asemenea feed-backul eficienţei şi implementării lor practice oferit de practicienii în domeniu va fi un criteriu de evaluare. Dar, cum se întâmplă în activitatea clinică, trebuie să treacă timp până când o tehnică sau o procedură psihoterapeutică este confirmată sau infirmată de practica pe termen lung. Spre exemplu, încă se mai discută dacă tehnicile de psihoterapie cognitivă elaborate acum 20-30 de ani sunt mai eficiente în comparaţie cu tehnicile dinamice elaborate acum aproape 100 de ani, în diverse afecţiuni psihice şi psihosomatice.

# CAPITOLUL 8

# IMPACTUL TEHNICILOR COGNITIVE DE CONTROL AL CONTAMINĂRII PSIHOLOGICE ÎN PRACTICA JURIDICĂ. CERCETARE APLICATĂ

## 8.1. ASPECTE GENERALE

În acest capitol abordăm impactul tehnicilor cognitive de blocaj al contaminării psihologice în practica juridică. Aşa cum aminteam anterior, pe parcursul unui proces, multe probe prezentate iniţial ca fiind adevărate şi relevante pentru cazul aflat în discuţie, se dovedesc ulterior ca fiind false sau nerelevante. În consecinţă, judecătorul nu le va lua în seamă în cursul procesului decizional aproximând astfel sarcina de uitare intenţionată specifică sau ignorare cognitivă din studiile de laborator. Din incursiunile noastre teoretico-experimentale realizate până acum, coroborate cu rezultate din literatura de specialitate (Green şi Loftus, 1985; Kunda, 1990; Mitrofan, Zdrenghea şi Butoi, 1992; Wilson şi Brekke,. 1994 etc.), vom ajunge la ipoteza că aceste probe false sau nerelevante pot influenţa inconştient hotărârile judecătorului. În consecinţă, tehnicile elaborate şi testate în capitolul 5 vor fi adaptate pentru aplicare în practica juridică. Această adaptare se bazează pe analizele efectuate de un lot de experţi. Adaptarea lor a fost stimulată şi încurajată şi de un demers de impact în practica juridică modernă şi anume probaţiunea. Ne referim aici la încercările juriştilor de a-şi obiectiviza metodele de individualizare a pedepselor prin luarea în considerare a unor factori psihosociali care le pot obiectiviza demersul, cum sunt cei cuprinşi în cadrul probaţiunii.

La prima vedere conceptul de probaţiune creează confuzie în special pentru jurişti, cunoscut fiind că în terminologia juridică acest termen este strâns legat de derularea unui proces. Inspirat de sistemul anglo-saxon, Consiliul Europei a editat o lucrare pe această temă: "Probaţiunea în Europa" (Tomie-Malie şi Kalogeropoulos, 1981, apud. Paşcu, material litografiat), în care se afirma că probaţiunea este aplicată în regim de libertate delicvenţilor selecţionaţi în funcţie de personalitatea lor, receptivitate la regimul existent etc. Scopul este posibilitatea delicvenţilor de a-şi modifica atitudinea faţă de viaţă în societate şi de a se integra în mediul social la libera sa dorinţă şi fără riscul de a încălca din nou o normă penală. Probaţiunea este o sancţiune penală, supunerea la probă fiind pronunţată de o instanţă judecătorească. Probaţiunea, aşa cum apare în ţările dreptului european continental – respectiv măsuri

şi sancţiuni aplicate în comunitate –, există prevăzută şi se aplică şi în sistemul justiţiei penale din România. Ea este reflectată de noul Cod Penal (vezi prezentarea lui Crişu şi Crişu, 1996): art.86 – suspendarea executării pedepsei sub supraveghere, art.59 – liberarea provizorie, art. 103 – libertate supravegheată a minorului, art.111-112 măsuri de siguranţă, art.160 – liberarea provizorie sub control judiciar etc. Ceea ce nu există sunt acele servicii specializate care să pună în funcţie executarea sancţiunilor şi măsurile aplicate în comunitate. Experimental, programul pentru implementarea probaţiunii în România se desfăşoară momentan în Arad, Cluj, Dâmboviţa şi Vâlcea. Întocmirea rapoartelor de evaluare psiho-sociale (doar dacă le cere instanţa) nu se constituie probă în cadrul procesului penal, obiectivul urmărit fiind acela de a oferi instanţei de judecată informaţii privitoare la evoluţia şi resursele psiho-sociale ale delicventului. Rapoartele se elaborează prin interviuri individuale atât cu beneficiari direcţi, cât şi cu sursele relevante (familie, grup de prieteni, locul de muncă, servicii sociale etc.). De asemenea, ele presupun testarea psihologică şi vizite la domiciliu în vederea evaluării situaţiei materiale. Un exemplar este transmis completului de judecată, iar unul se introduce în dosarul individual de probaţiune de la sediul serviciului. Scopul rapoartelor este acela de a ajuta instanţa să individualizeze pedeapsa şi să acorde libertate condiţionată.

În acest context de deschidere a sistemului de justiţie spre discipline colaterale şi soluţii noi care le pot mări obiectivitatea în individualizarea pedepsei se înscrie alături de probaţiune şi demersul acestui capitol. Astfel, în general se consideră că pentru o hotărâre corectă şi justă trebuie luate în calcul doar informaţiile şi probele relevante pentru cazul aflat în discuţie. Celelalte probe, fie că favorizează sau incriminează inculpatul, – false sau nerelevante pentru cazul investigat –, trebui ignorate. Acest proces însă este alterat de contaminarea psihologică pe care informaţiile colaterale: false sau nerelevante le pot avea asupra hotărârii judecătoreşti.

*Exemplu.* Dacă după depoziţia incriminatoare pentru inculpat a unui martor se dovedeşte faptul că martorul are deficienţe severe de vedere, mărturia acestuia trebuie ignorată şi nu trebuie luată în calcul în procesul de elaborare a hotărârii judecătoreşti. Problema care se pune este dacă simpla etichetare a unui conţinut informaţional ca nerelevant sau fals duce la blocarea impactului său asupra răspunsurilor subiectului. Cele prezentate până aici arată că informaţia falsă sau nerelevantă poate influenţa răspunsurile în mod inconştient.

## 8.2. TEHNICI COGNITIVE DE BLOCAJ AL CONTAMINĂRII PSIHOLOGICE ÎN PRACTICA JURIDICĂ

După aceste considerente de ordin teoretic trecem la prezentarea sistematizată a tehnicilor de blocaj a contaminării psihologice elaborate în cap. 6, adaptate însă pe baza analizei făcute de un lot de experţi (3 experţi – judecători şi juriști) în practica judiciară (David, 1999-i).

(a) *Tehnica anticipării raţionale*

Tehnica adaptată practicii judiciare presupune următoarele secvente

**Conştientizarea influenţei**. Analizând atât probele acceptate cât şi ele refuzate pe motiv că sunt false sau s-au dovedit nerelevante imediat după luarea preliminară a

unei hotărâri încă necomunicată, judecătorul trebuie să se oprească (dacă există) asupra celor care au fost refuzate. Dacă acestea există, atunci ele ar fi putut să-i distorsioneze hotărârea luată.

**Motivarea de a corecta biasarea**. Ea derivă din angajamentul judecătorului că va lua o hotărâre dreaptă şi de gradul de deschidere faţă de înnoirile teoretico-metodologice din domeniile conexe, în cazul nostru psihologia.

**Conştientizarea contaminării şi influenţei acesteia**. Dacă situaţia decizională aproximează sarcina de uitare intenţionată specifică (cum cel mai adesea se întâmplă) şi probele nerelevante sau false sunt predominant incriminante, atunci judecătorul se poate aştepta ca hotărârea lui să fi exacerbat pedeapsa şi, în consecinţă, este necesară o reevaluare a procesului de decizie. Dacă probele sunt predominant pozitive, atunci probabil că hotărârea lui a fost mai indulgentă şi se cere deci reevaluată. Situaţia decizională aproximează sarcina de uitare intenţionată specifică dacă judecătorul nu încearcă intenţionat să prevină impactul informaţiilor contaminante: false sau relevante asupra hotărârilor sale. Dacă situaţia decizională aproximează sarcina ignorării cognitive (judecătorul încearcă să nu se lase influenţat de probele false şi nerelevante) atunci pot apare fenomenele de sub şi supracorecţie discutate anterior pe parcursul acestei lucrări.

**Modalităţile de corectare**. Dacă probele respinse au fost negative, ele au exacerbat cel mai probabil severitatea hotărârii judecătorului. În consecinţă, judecătorul poate reduce, în limitele permise de lege pentru categoria în care a încadrat subiectul, pedeapsa dată prin hotărârea iniţială. În cazul în care probele respinse au fost pozitive, ele au redus cel mai probabil duritatea pedepsei dată prin hotărârea iniţială. În consecinţă, judecătorul ar putea să exacerbeze, în limitele produse de lege, pedeapsa iniţială. În cazul sub şi supracorecţiei modalităţile de corectare urmăresc eliminarea acestora în cadrul categoriei în care a fost încadrat anterior subiectul.

(b) *Tehnica restructurării globale*

În practica juridică analiza făcută de lotul de experţi arată că implementarea acestei tehnici ar presupune următoarea succesiune:

(1) Examinarea tuturor probelor, atât adevărate, cât şi false sau nerelevante, care apar în cursul unui proces sau prezente într-un dosar;

(2) Separarea probelor false şi nerelevante de cele adevărate pentru o examinare ulterioară;

(3) (Auto)-instrucţia uitării intenţionate care trebuie să vizeze atât informaţia adevărată şi relevantă, cât şi informaţia falsă sau nerelevantă care trebuie ignorată: ex.: "deocamdată încerc să uit toate aceste informaţii şi cele adevărate şi cele false, fac o pauză şi mă gândesc la altceva";

(4) Reexaminarea pieselor de dosar care conţin doar informaţia adevărată şi relevantă pentru cazul în discuţie cu intenţia de a le memora şi aprofunda sistematic; în această fază trebuie evitat orice contact cu informaţia nerelevată sau falsă prezentată anterior (aceasta se poate face prin organizarea materialului de studiat – vezi secvenţa 2).

(c) *Tehnica informațiilor alternative și incompatibile*

Implementarea în practica juridică a acestei tehnici, așa cum am discutat anterior, ar fi inoportună datorită consumului mare de timp și energie necesar căutării și confirmării informațiilor alternative și incompatibile cu probele nerelevante prezentate în cursul procesului. Sigur, în cazul probelor dovedite ca false în practica juridică modalitățile de infirmare ale acestora se constituie deja în informații alternative și incompatibile cu acestea, blocându-se astfel contaminarea psihologică.

Mai clar spus, pe parcursul procesului probele pot fi acceptate, false sau nerelevante. Importante pentru discuția noastră legată de contaminare psihologică sunt probele false și nerelevante. Ele sunt potențiali factori ai contaminării psihologice.

În cazul probelor dovedite ca false în cursul audierilor, procesul de infirmare a lor aduce automat în discuție și informațiile incompatibile și alternative lor blocând contaminarea pe care o pot induce. Altfel spus, tehnica informațiilor alternative și incompatibile este utilizată implicit în drept fără a se conștientiza cu necesitate și angajamentul ei teoretic.

În cazul probelor declarate ca nerelevante contaminarea psihologică este prezentă și nu există, după cunoștințele noastre în drept, o procedură explicită sau implicită de control al acesteia. Dar putem angaja pentru blocarea ei alte tehnici mai eficiente și economicoase în termeni de timp și procedură, decât tehnica informațiilor alternative și incompatibile.

Așadar, analiza lotului de experți, coroborată cu discuțiile din 6.2. a dus la ideea că tehnica informațiilor alternative și incompatibile nu are valență ecologică în practica juridică, astfel că ea va fi ignorată în demersul experimental aplicativ.

## 8.3. EXPERIMENTUL 7. BLOCAJUL CONTAMINĂRII PSIHOLOGICE ÎN PRACTICA JURIDICĂ

Acest experiment reia, în design, procedura și analiza datelor experimentului prezentat în capitolul 5. În consecință, pentru o simplificare și claritate a discursului (evitarea repetițiilor inutile) nu vom prezenta aici detaliat decât dezvoltările aduse și rezultatele și concluziile obținute, restul etapelor experimentului fiind identice cu cele din experimentul 5

Așadar, pentru a testa eficiența tehnicilor de blocaj a contaminării psihologice în practica juridică, reproducem experimentul 5 cu mai multe modificări adaptate acestui obiectiv. Astfel utilizăm doar subiecți cu formare juridică: absolvenți de drept sau studenți în ultimul an la drept care au studiat dreptul penal atât partea generală, specială cât și cea procedurală. Apoi, ca urmare a analizei lotului de experți, testăm doar tehnica restructurării globale și anticipării raționale în comparație cu uitarea intenționată specifică și ignorarea cognitivă, ignorând tehnica informațiilor alternative și incompatibile și tehnica negării directe. Tehnica informațiilor alternative și incompatibile este eliminată datorită lipsei validității ei ecologice în practica judiciară, ca urmare a analizei lotului de experți. Tehnica negării directe este eliminată deoarece experimentul 5 a arătat că ea nu este eficace în a bloca impactul contaminării

psihologice. Deşi aceeaşi ineficienţă a fost demonstrată şi pentru uitarea intenţionată specifică şi ignorarea cognitivă ele au fost păstrate în design pentru a avea o testare în trei paşi (primii doi paşi fiind experimentele 4 şi 5) a relaţiei dintre ele. Aceasta va permite formularea unei concluzii mai riguroase şi în premieră asupra unui subiect ce frământă preocupările teoretice în domeniu: raportul dintre uitarea intenţionată şi ignorarea cognitivă.

**IPOTEZE**

(1) Contaminarea psihologică apare şi în cazul subiecţilor cu o pregătire juridică, deşi acest lucru interferează negativ cu specificul activităţilor lor.

(2) Tehnica uitării intenţionate specifice şi tehnica ignorării cognitive sunt ineficiente în a stopa contaminarea psihologică, ele angajând de asemenea mecanisme diferite.

(3) Tehnica restructurării globale şi tehnica anticipării raţionale vor fi eficiente în blocarea contaminării psihologice şi în cazul subiecţilor cu o pregătire juridică.

**METODA**

**Subiecţii.** Am utilizat 240 (plus cei pentru testarea materialelor) de absolvenţi de drept sau studenţi în an terminal distribuiţi în 8 loturi a câte 30 de subiecţi fiecare. Numărul de absolvenţi şi studenţi a fost aproximativ egal în fiecare lot. De asemenea, a fost păstrat constant raportul fete-băieţi pentru a nu distorsiona, aşa cum aminteam în experimentul 5, rezultatele obţinute. Subiecţii aveau vârsta cuprinsă între 23 şi 28 de ani, cu o medie de 25 de ani.

**Design.** Abordarea experimentală a ipotezelor avansate se va face într-un design experimental 4X2. Avem două variabile independente. Prima variabilă independentă este tipul de tehnică utilizată (sau tipul de instrucţie) care are patru modalităţi: tehnica (instrucţia) de uitare intenţionată specifică, tehnica ignorării cognitive, tehnica restructurării globale şi tehnica anticipării raţionale. A doua variabilă independentă este volumul de informaţie falsă cu două modalităţi: volum mic şi volum mare. Variabila dependentă a fost operaţionalizată prin evaluarea pe o scală de la 0 la 20 de ani de închisoare pe care un infractor era evaluat pentru infracţiunea comisă.

**Materiale.** În anexa 3A este prezentată versiunea evenimentului care descrie infracţiunea pe baza căreia va fi evaluat infractorul pe o scală de la 0 la 20 de ani de închisoare. Anexa 3B prezintă o descriere negativă scurtă a personalităţii infractorului care presupunem că va exacerba pedeapsa primită. Anexa 3C prezintă o descriere negativă lungă a personalităţii infractorului

Tabelul 8.3.1. prezintă rezultatele testării experimentale a materialelor folosite exprimate în evaluări ale pedepsei infractorului pe scala de la 0 la 20 de ani de închisoare în cazul următoarelor situaţii experimentale: (1) versiunea evenimentului E; (2) versiunea evenimentului plus descriere negativă scurtă (volum redus) ES-; (3) versiunea evenimentului plus descriere negativă lungă (volum mare) EL-. Subiecţi care au făcut evaluările nu au luat parte şi la demersurile procedurale ulterioare.

**Tabelul 8.3.1. Rezultatele obținute în cadrul testării materialelor utilizate în fiecare condiție experimentală.**

| Versiunea evenimentului | Versiunea evenimentului plus informație negativă puțină | Versiunea evenimentului plus informație negativă multă |
|---|---|---|
| N=30<br>m=12.90<br>A.S.=2.84 | N=30<br>m=16.50<br>A.S.=3.37 | N=30<br>m=18.56<br>A.S.=2.76 |

Tabelul 8.3.2. prezintă analiza comparativă a rezultatelor obținute în cadrul testării materialelor utilizate în fiecare condiție experimentală.

**Tabelul 8.3.2. Rezultatele analizei comparative.**

| Versiunea evenimentului versus versiunea evenimentului plus informație negativă puțină | Versiunea evenimentului versus versiunea evenimentului plus informație negativă multă | Versiunea evenimentului plus informație negativă puțină versus versiunea evenimentului plus informație negativă multă |
|---|---|---|
| dif.med.=-3.60<br>dif.crit.=1.88<br>p<0.0001 | dif.med.=-5.66<br>dif.crit.=1.88<br>p<0.0001 | dif. med.=-2.06<br>dif.crit.=1.88<br>p=0.02 |

Prelucrarea statistică arată un $F(2,87)= 28.42$ $p<0.0001$. Informațiile negative exacerbează evaluarea făcută în raport cu evaluarea făcută doar în condiția evenimentului. Informația negativă multă exacerbează duritate deciziei mai mult în comparație cu condiția informației negative puține.

**Procedura.** Ca un element de noutate, evaluările pe care le făceau subiecții infractorului, erau în situația în care aveau acces la Codul Penal partea generală și specială. Evaluările erau făcute în mai multe condiții.

În condiția tehnicii uitării intenționate specifice, subiecții (60) citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea (anexa 3C). Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului în cele două condiții: descriere care conține un volum mic de informație (anexa 3B) – 30 subiecți, respectiv volum mare de informație (anexa 3C)-30 subiecți, mizând pe faptul că aceasta va crește severitatea pedepsei pe care acesta o va primi din partea subiecților în cursul evaluării. Ulterior subiecții erau informați că descrierea infractorului era falsă și că în evaluarea infracțiunii ea trebuie uitată (anexa 3B1 și 3C1).

În condiția tehnicii ignorării cognitive, subiecții (60) citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea (anexa 3A). Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului în cele două condiții: descriere care conține un volum mic de informație (anexa 3B) – 30 subiecți, respectiv un volum mare de informație (anexa 3C) – 30 subiecți, mizând pe faptul că aceasta va crește severitatea pedepsei pe care acesta o va primi din partea subiecților în cursul evaluării. Ulterior subiecții erau informați că descrierea infractorului era falsă și că în evaluarea infracțiunii ea trebuie ignorată astfel încât să nu le influențeze comportamentul (anexa 3B2 și 3C2).

În condiția tehnicii restructurării globale, subiecții (60) citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea (anexa 3A). Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului în cele două condiții: descriere care conține volum mic de informație (anexa 3B) – 30 subiecți, respectiv un volum mare de informație (anexa 3C) – 30 subiecți, mizând pe faptul că aceasta va crește severitatea pedepsei pe care acesta o va primi din partea subiecților în cursul evaluării. Ulterior subiecții erau informați că descrierea infractorului era falsă, cerându-li-se apoi să uite întreaga informație: atât descrierea evenimentului (informația adevărată) cât și descrierea personalității infractorului (informația falsă). Apoi subiecților li se prezenta din nou versiunea evenimentului cerându-li-se să evalueze infractorul luând în calcul doar această informație (anexa 3A).

În condiția tehnicii anticipării raționale, subiecții (60) citeau versiunea evenimentului care descria infracțiunea (anexa 3A). Apoi li se prezenta descrierea negativă a personalității infractorului în cele două condiții: descriere care conține un volum mic de informație (anexa 3B) – 30 subiecți respectiv un volum mare de informație (anexa 3C) – 30 subiecți, mizând pe faptul că aceasta va crește severitatea pedepsei pe care acesta o va primi din partea subiecților în cursul evaluării. Ulterior subiecții erau informați că descrierea infractorului era falsă cerându-li-se apoi să uite întreaga informație: atât versiunea evenimentului (informația adevărată) cât și descrierea personalității infractorului (informația falsă). Apoi li se spunea că, deși vor încerca să uite informația falsă, aceasta le va influența inconștient evaluările pe care le vor face precizându-li-se amplitudinea acestei biasări în ani de închisoare pentru fiecare condiție pe baza rezultatelor din demersul experimental al testării materialelor – tabelul 8.3.2.– (2 ani pentru volumul mic de informație falsă și 4 ani pentru condiția volum mare).

Lotul de control este reprezentat aici de rezultatele obținute în condiția descrierii evenimentului (anexa 3A). Adică dacă aceste tehnici sunt eficace în a bloca contaminarea psihologică determinată de informațiile suplimentare versiunii evenimentului, atunci evaluările subiecților în condițiile utilizării tehnicilor trebuie să fie nesemnificative în comparație cu evaluările subiecților care au avut acces doar la informațiile din descrierea evenimentului.

**REZULTATE OBȚINUTE**

Datele au fost prelucrate cu ANOVA iar analizele multiple ale condițiilor experimentale au fost făcute cu testul Scheffe.

Tabelul 8.3.3. prezintă rezultatele comparațiilor globale în cazul condițiilor experimentale.

**Tabelul 8.3.3. Rezultatele comparațiilor globale.**

| Variabilele analizate | Volumul de informație | Tipul de instrucție | Interacțiunea variabilei volum de informație și a variabilei tip de instrucție |
|---|---|---|---|
| Rezultatele globale obținute în urma analizei de varianță | F linii (1, 238)=2.21 la p>0.13 NS | F coloane (3, 236)=44.05 la p<0.0001 S | F interacțiune = (3, 232)=1.08 la p>0.12 NS |

Comparaţiile globale arată un F interacţiune nesemnificativ ceea ce înseamnă că variaţia evaluărilor subiecţilor în condiţiile tehnicilor utilizate nu este afectată de volumul de informaţie. De asemenea, F linii fiind nesemnificativ nu ne aşteptăm la diferenţe semnificative între volumul diferit de informaţie în cadrul fiecărei tehnici. F coloane fiind semnificativ ne aşteptăm la diferenţe semnificative între tehnicile utilizate.

Rezultatele analizei comparative multiple sunt prezentate în continuare în tabelul 8.3.4.

**Tabelul 8.3.4. Rezultatele comparaţiilor între volumul de informaţie obţinut în fiecare condiţie experimentală a variabilei tehnicii utilizat.**

| | Volum mic de informaţie | Volum mare de informaţie | Control | Volum mic versus volum mare de informaţie falsă | Volum mic de informaţie falsă versus control | Volum mare de informaţie versus control |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Tehnica de uitare intenţionată | N=30<br>m=16.16<br>A.S.=3.30 | N=30<br>m=17.89<br>A.S.=3.30 | N=30<br>m=12.90<br>A.S.=2.84 | dif.med.=-1.73<br>dif.crit.=1.65<br>p=0.04 | dif.med.=3.26<br>dif.crit.=2.29<br>p=0.0009 | dif.med.=5.00<br>dif.crit.=2.33<br>p<0.0001 |
| Tehnica de restructurare globală | N=30<br>m=13.00<br>A.S.=2.88 | N=30<br>m=13.93<br>A.S.=3.21 | N=30<br>m=12.90<br>A.S.=2.84 | dif.med.=-0.93<br>dif.crit.=1.58<br>p=0.24 | dif.med.=0.10<br>dif.crit.=2.29<br>p>0.99 | dif.med.=1.03<br>dif.crit.=2.33<br>p=0.75 |
| Tehnica de anticipare raţională | N=30<br>m=13.36<br>A.S.=3.13 | N=30<br>m=12.46<br>A.S.=2.90 | N=30<br>m=12.90<br>A.S.=2.84 | dif.med.=0.90<br>dif.crit.=1.56<br>p=0.25 | dif.med.=0.46<br>dif.crit.=2.29<br>p=0.98 | dif.med.=-0.43<br>dif.crit.=2.33<br>p=0.98 |
| Tehnica de ignorare cognitivă | N=30<br>m=9.80<br>A.S.=1.80 | N=30<br>m=10.50<br>A.S.=2.33 | N=30<br>m=12.90<br>A.S.=2.84 | dif.med.=-0.70<br>dif.crit.=1.07<br>p=0.19 | dif.med.=-3.10<br>dif.crit.=2.29<br>p=0.002 | dif.med.=-2.40<br>dif.crit.=2.33<br>p=0.04 |

**LEGENDĂ**

dif.med – diferenţa între medii
dif.crit. – diferenţa critică
p – pragul de semnificaţie
S – diferenţă semnificativă
NS – diferenţă nesemnificativă

Rezultatele obţinute confirmă ipotezele avansate. Contaminarea cognitivă apare şi în cazul subiecţilor experţi. Tehnica restructurării globale şi tehnica anticipării raţionale sunt eficiente în a bloca contaminare psihologică, spre deosebire de tehnica uitării intenţionate specifice şi instrucţia cognitivă. Tehnica uitării intenţionate specifice are efecte diferite în comparaţie cu tehnica ignorării cognitive, ceea ce confirmă rezultatele şi comentariile noastre anterioare din experimentele preliminare şi experimentul 5 şi anume că ele presupun mecanisme diferite.

**CONCLUZII ŞI DISCUŢII**

Comentând rezultatele obţinute în cazul subiecţilor cu formare juridică prin raportare la rezultatele obţinute în cazul subiecţilor fără formare juridică, facem următoarele consideraţii.

Contaminarea psihologică apare în ambele situaţii, însă ea este constrânsă de baza de cunoştinţe. În cazul subiecţilor fără formare juridică, ea se întinde pe o plajă largă, evaluările lor acoperind toate situaţiile scalei de evaluare: de la 0 ani la 20. Subiecţii cu formare juridică au evaluări constrânse de baza de cunoştinţe. Evaluările

lor acoperă plaja de la 3 la 20 de ani de închisoare, înscriindu-se în categoriile menţionate de Codul Penal; nici unul nu face evaluări sub 3 ani, deoarece cea mai mică pedeapsă permisă în cazul violului în Codul Penal este de 3 ani. Aceasta explică şi evaluările diferite în condiţia versiunii evenimentului în cazul subiecţilor fără formare juridică şi a celor cu formare juridică. Evaluările celor cu formare juridică sunt mai mari deoarece spre deosebire de subiecţii fără formare juridică ei nu fac evaluări de zero sau în general mai mici de 3. Aşadar, diferenţele care apar în cadrul subiecţilor cu formare juridică sunt generate de încadrările diferite pe care le fac, încadrări care sunt determinate de cunoştinţele pe care le au. Spre exemplu, din protocoalele postevaluare am înregistrat câteva categorii de încadrare pe care le utilizau subiecţii: viol (art. 197 Cp), concurs de infracţiuni: viol plus călcare de consemn (art. 197 şi art.333 Cp), viol plus perversiune sexuală plus încălcare de consemn (art. 197, art.201 şi art. 333 Cp.) etc. Aşadar, diferenţele de încadrări se datorează diferenţelor de cunoştinţe, problemă care ar merita investigată în studiile viitoare, cu atât mai mult cu cât numărul de absolvenţi fiind mic, nu am putut face o analiză comparativă a performanţelor absolvenţilor de drept cu cea a studenţilor în drept. Altfel spus, în cazul subiecţilor cu formare juridică, contaminarea psihologică are loc în cadrul limitelor stabilite de cunoştinţele specifice domeniului.

Tehnicile de blocaj al contaminării psihologice sunt constrânse de asemenea de specificul domeniului în care se aplică. În laborator, tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile şi-a dovedit eficacitatea, dar nu şi în designuri care aproximează practica juridică, în consecinţă, nu a fost testată experimental.

Rezumând, contaminarea psihologică are loc în limite mai largi sau mai înguste conferite de baza de cunoştinţe a subiectului. În domeniul juridic, constrângerile sunt formulate de normele juridice din dreptul penal. Oricât ar fi de specifice normele juridice, lasă însă loc factorului subiectiv exprimat prin încadrările delimitate de limite superioare şi inferioare ale pedepsei, limite în care contaminarea psihologică poate avea loc. Nu am explorat în această lucrare dacă contaminarea psihologică poate merge până acolo încât să determine încadrări diferite. În acest scop este necesar un design care să controleze al doilea factor de care depind încadrările şi anume cunoştinţele declarative şi procedurale ale subiecţilor privind normele de drept existente. Un studiu viitor merită să investigheze această problemă.

Odată ce am convenit existenţa contaminării psihologice în practica juridică printr-o argumentare atât experimentală, cât şi logică, este clară necesitatea implementării tehnicilor de blocaj a acesteia după paşii descrişi mai sus. Cum aminteam şi în cazul analizei validităţii clinice a tehnicilor elaborate, dacă ele vor fi asimilate în practica juridică, rămâne o miză pentru viitor a cărei realizare depinde de dezvoltările teoretico experimentale şi metodologice ale autorului (vezi răspunsurile care trebuiesc oferite la întrebările ridicate după analiza rezultatelor obţinute) cât şi de trasparenţa şi deschiderea juriştilor spre evoluţii noi în disciplinele conexe.

# DISCUȚII GENERALE. CONCLUZII ȘI NOI PREFIGURĂRI TEORETICO-APLICATIVE

Așa cum aminteam în partea de introducere, lucrarea s-a dorit a se încheia cu elaborarea unei tehnologii de intervenție psihologică în (auto)controlul contaminării psihologice indusă prin mass-media, în practica clinică și juridică și cu noi clarificări, dezvoltări și prefigurări teoretico-experimentale.

Elaborarea unei tehnologii presupune etapele de cercetare fundamentală, cercetare aplicată și implementare practică. În consecință, lucrarea a aproximat această structură.

Partea teoretică a lucrării – problema studiată – s-a concretizat în mai multe sinteze și înnoiri care au stat la baza cercetării fundamentale. Astfel câștigurile obținute ca urmarea a analizelor teoretice și a investigațiilor metaanalitice calitative și cantitative, expresii ale contribuției autorului, s-au concretizat în:

(1) stabilirea unui criteriu mai riguros de demarcație între inconștient și conștient – criteriul dublajului lingvistic detaliat pe două direcții: nivelul de detaliere al descrierii și caracterul său direct sau indirect;

(2) o incursiune istorică comprehensivă asupra evoluției conceptului de inconștient în țară și străinătate realizată pe trei direcții: filosofico-literară, psihanalitică și experimentală care dă consistență demersului teoretico-experimental în domeniu;

(3) o sinteză comprehensivă asupra conceptului modern de inconștient (percepție, învățare și memorie implicită) și asupra studiilor realizate asupra acestuia;

(4) oferirea unei perspective teoretice riguroase și a unui cadru comprehensiv de clasificare biaxială a prelucrărilor inconștiente de informație cu rol integrativ pentru rezultatele existente atât în tradiția experimentală, cât și cea psihanalitică și stimulativ pentru noi dezvoltări în domeniu.

Interogațiile reieșite din analiza teoretică devenite obiective ale demersurilor experimentale s-au referit la:

(1) care este relația dintre uitarea intenționată și reactualizările conștiente și inconștiente de informație. Rezultatele pe care se bazau concluziile anterioare au utilizat o metodologie defectuoasă, astfel că rigoarea lor este discutabilă;

(2) care este relația dintre uitarea intenționată specifică și ignorarea cognitivă. Răspunsul la această întrebare poate clarifica și elimina multe confuzii existente în literatură cu impact negativ asupra elaborărilor teoretico-experimentale și asupra coerenței și consistenței discursului științific în domeniu;

(3) dacă uitarea intenționată este relativ ineficientă în blocarea contaminării psihologice, cum putem bloca contaminarea psihologică apărută în cursul reactualizării inferențiale și inconștiente de informație în sarcini explicite;

(4) cum putem adapta eventualele tehnici de blocaj al contaminării psihologice în condițiile ecologice ale practicii clinice și juridice.

Partea metodologică precizează obiectivele demersurilor experimentale și prezintă designurile experimentale care urmează a fi utilizate pentru a se răspunde acestor interogații.

Partea experimentală clarifică și oferă răspunsuri interogațiilor de mai sus cu implicații pentru practica psihologică și pentru generarea altor noi interogații cu implicații pentru dezvoltări teoretico-experimentale în domeniu. Astfel, ea debutează cu experimentele preliminarii care clarifică în premieră după cunoștințele noastre unele din interogațiile avansate mai sus:

(1) uitarea intenționată specifică nu blochează contaminarea psihologică;

(2) uitarea intenționată specifică și instrucția ignorării cognitive angajează mecanisme diferite care trebuie investigate mai detaliat în studiile viitoare.

Pe baza acestor rezultate preliminare, coroborate cu rezultate prezentate în literatura de specialitate, am elaborat mai multe tehnici pentru a controla contaminarea psihologică în viața cotidiană: tehnica de uitare intenționată specifică, tehnica de ignorare cognitivă, tehnica de negare directă, tehnica de restructurare globală, tehnica de anticipare rațională și tehnica informațiilor alternative și incompatibile.

Analiza experimentală de laborator (simulând situațiile din mass-media) realizată de autor și prezentată pe parcursul lucrării a arătat că doar tehnicile de restructurare globală, anticipare rațională și a informațiilor alternative și incompatibile sunt utile în a bloca impactul contaminării psihologice în sarcini explicite răspunzându-se astfel la alte interogații puse în partea teoretică. De ce celelalte tehnici nu sunt eficace în a bloca contaminarea psihologică? Pentru a răspunde la această întrebare trebuie analizate mecanismele lor, demers început în această lucrare, dar care se cere continuat și dezvoltat în studii viitoare (ex.: ar fi interesant de investigat mecanismele psihologice implicate în negația directă cu implicații pentru interferența dintre logică și psihologie).

Cu implicații pentru cercetarea aplicată am urmărit impactul tehnicilor de control al contaminării psihologice care s-au dovedit eficace în cercetarea noastră de laborator, în practica clinică și juridică.

Rezultatele obținute în această lucrare susțin mai multe concluzii.

Contaminarea psihologică este prezentă atât în practica clinică cât și în practica juridică. Contaminarea psihologică este constrânsă de baza de cunoștințe a subiectului și de caracteristicile domeniului. Ea se poate realiza doar în limitele oferite de acestea. Cu cât avem mai multe cunoștințe acurate, iar domeniul este mai bine sistematizat, cu atât limitele în care se poate realiza contaminarea psihologică este mai mică. În practica juridică cunoștințele de drept determină categoriile de pedepse în care poate fi încadrat subiectul, contaminarea având loc în cadrul acestor categorii. Studiile viitoare trebuie să precizeze dacă contaminarea psihologică poate determina schimbarea încadrărilor realizate de subiecți și cum este acest proces constrâns de cunoștințele specifice de drept pe care le are subiectul.

Tehnica restructurării globale se poate aplica cu succes în practica clinică și juridică. În practica clinică ea eficientizează asimilarea cogniților adaptative, iar în

practica juridică poate obiectiviza hotărârile judecătoreşti. În practica clinică este de dorit a fi aplicată sub hipnoză datorită eficienţei sporite în această combinaţie.

Tehnica anticipării raţionale poate fi aplicată cu succes în practica clinică şi juridică. În practica clinică ea menţine stabilitatea rezultatelor obţinute, iar în practica juridică măreşte obiectivitatea hotărârilor judecătoreşti; toate acestea prin blocajul contaminării psihologice.

Tehnica informaţiilor alternative şi incompatibile este utilă în practica clinică. Ea favorizează asimilarea cogniţiilor adaptative. În practica juridică analizele grupului de experţi a arătat că este neecologică şi, în consecinţă, nu merită utilizată.

Pachetele de intervenţie în clinică trebuie să cuprindă, pe de o parte, tehnica anticipării raţionale (pentru stabilitatea rezultatelor) şi tehnica restructurării globale sau a informaţiilor alternative şi incompatibile (pentru eficientizarea remiterii simptomatologiei). Ele se implementează în tehnicile de restructurări cognitive când cogniţiile dezadaptative sunt recunoscute ca atare de pacient şi subiectul este pregătit pentru a asimila cogniţii adaptative. Eficienţa acestui pachet de intervenţie trebuie confirmat în studii viitoare şi extins şi altor forme de patologie care nu au fost studiate în această lucrare.

În practica juridică fiecare tehnică poate fi utilizată separat. Studiile viitoare trebuie să identifice eventualele condiţii care eficientizează o tehnică în raport cu alta: tipul de material, personalitatea subiectului decident etc. Spre exemplu, tehnica restructurării globale, aplicată la un material afectiv sau o personalitate obsesivă este mai puţin probabil să fie eficientă.

Tehnicile cognitive de control al contaminării psihologice elaborate pe parcursul acestei lucrări acţionează eficient asupra informaţiei etichetată ca şi contaminant, indiferent dacă acest contaminat este definit mai specific ca: informaţie falsă, nerelevantă sau dezadaptativă.

*

Lucrarea este o sinteză a preocupărilor anterioare a autorului exprimate în publicaţii şi activităţi în practica clinică şi judiciară. În acelaşi timp, ea este un nou început prin întrebările şi interogaţiile pe care rezultatele obţinute le-au ridicat.

Pe plan teoretic ea clarifică, în premieră, după cunoştinţele noastre, relaţia dintre uitarea intenţionată şi reactualizările conştiente şi inconştiente de informaţie precum şi relaţiile dintre uitarea intenţionată specifică şi ignorarea cognitivă. Mai mult, se propune un criteriu riguros şi nuanţat de distincţie între conştient şi inconştient şi un cadru comprehensibil de clasificare biaxială a prelucrărilor inconştiente de informaţie cu implicaţii pentru sistematizarea cunoştinţelor în domeniu şi de aici pentru noi dezvoltări teoretico-aplicative. Unele dintre aceste rezultate sunt apoi utilizate pentru dezvoltări teoretice, metodologice şi aplicative chiar pe parcursul acestei lucrări.

La nivel metodologic, lucrarea promovează proceduri moderne mai puţin cunoscute încă în practica psihologică, ca experimentul cu un singur subiect, şi se încheie cu elaborarea unui pachet de tehnici de blocaj al contaminării psihologice

testat într-un demers experimental riguros atât în laborator, viața cotidiană cât și în practica clinică și juridică.

Expresie a înnoirilor teoretice și metodologice la nivel pragmatic, lucrarea poate eficientiza controlul contaminării psihologice induse prin mass-media, intervenția psihologică prin restructurări cognitive în practica clinică și obiectivizează modalitatea de luare a hotărârilor judecătorești.

În măsura în care aceste dezvoltări vor penetra efectiv pe scară largă practica psihologică (ele sunt utilizate deja în practica autorului și a unui grup restrâns de colaboratori) sau conexă psihologiei (ex.: practica juridică) depinde atât de perseverența autorului în promovarea rezultatelor teoretico-aplicative ale acestei lucrări, cât și de capacitatea de a oferi răspunsuri și dezvoltările teoretico-metodologice la problemele ridicate în această lucrare.

# ANEXE

## ANEXA 1 INSTRUCȚIILE PARADIGMELOR DE EVALUARE A MEMORIEI IMPLICITE ȘI EXPLICITE

### (A). PARADIGMA CRITERIULUI REACTUALIZĂRII INTENȚIONATE; EXEMPLIFICARE PENTRU TESTUL DE COMPLETARE A RĂDĂCINILOR DE CUVINTE

**Instrucția implicită**. "Vă rog să completați următoarele rădăcini de cuvinte cu primul cuvânt care vă vine în minte."

**Instrucția implicită clasică**. "Vă rog să completați rădăcinile de cuvinte cu primul cuvânt care vă vine în minte. S-ar putea să vă vină în minte unele cuvinte studiate anterior; este OK. Ceea ce este important este să-mi spuneți primul cuvânt care vă vine în minte, oricare ar fi acesta."

**Instrucția explicită**. "Vă rog să completați rădăcinile de cuvinte astfel încât să rezulte cuvinte studiate anterior."

### (B). PARADIGMA DUBLEI DISOCIERI A PROCESELOR; EXEMPLIFICARE PENTRU TESTUL DE COMPLETARE A RĂDĂCINILOR DE CUVINTE

**Instrucția de includere**. "Vă rog să utilizați rădăcinile de cuvinte pentru a vă reaminti cuvintele studiate anterior și apoi completați aceste rădăcini cu cuvintele reamintite; dacă nu reușiți acest lucru completați rădăcinile de cuvinte cu primul cuvânt care vă vine în minte.".

**Instrucția de excludere**. "Vă rog să utilizați rădăcinile de cuvinte pentru a vă reaminti cuvintele studiate anterior, dar să completați aceste rădăcini de cuvinte cu alte cuvinte decât cele studiate anterior; dacă nu reușiți acest lucru completați rădăcinile de cuvinte cu primul cuvânt care vă vine în minte."

### (C). PARADIGMA TRIPLEI DISOCIERI A PROCESELOR; EXEMPLIFICARE PENTRU TESTUL DE COMPLETARE A RĂDĂCINILOR DE CUVINTE

**Instrucția în sarcina intenționată**. "Vă rog să utilizați rădăcinile de cuvinte pentru a vă reaminti cuvintele studiate anterior și apoi completați aceste rădăcini cu cuvintele reamintite. Dacă ați reușit să completați rădăcinile de cuvinte cu cuvintele studiate anterior atunci vă rog să bifați în dreptul cuvântului astfel încât să știu că este un cuvânt din cele studiate anterior; dacă nu reușiți acest lucru completați rădăcinile de cuvinte cu primul cuvânt care vă vine în minte, iar dacă nu vă vine în minte nimic, treceți peste acel item."

**Instrucția în sarcina neintenționată**. "Vă rog să completați rădăcinile de cuvinte cu primul cuvânt care vă vine în minte. Dacă acesta este un cuvânt din cele studiate anterior vă rog să bifați în dreptul său astfel încât să știu că este un cuvânt din cele studiate anterior. Dacă nu vă vine în minte nimic după aproximativ 10 s treceți peste acel item."

## ANEXA 2 INSTRUCȚIILE SARCINILOR DE UITARE INTENȚIONATĂ ȘI A IGNORĂRII COGNITIVE

**(A). SARCINA DE UITARE INTENȚIONATĂ GLOBALĂ.** "Vă rog să uitați această listă de cuvinte deoarece este: falsă, irelevantă sau a fost prezentată din greșeală (depinde de scopul intervenției). Vă rog să memorați următoarea listă de cuvinte; aceasta este lista pentru care memoria dv. va fi testată ulterior."

**(B). SARCINA DE UITARE INTENȚIONATĂ ITEM CU ITEM.** "Am să vă prezint o listă de cuvinte. Fiecare cuvânt din listă este însoțit în dreptul lui de o instrucție de genul: uită sau reține. Dv, trebuie să memorați doar cuvintele care sunt însoțite de cuvântul reține deoarece ele vor face obiectul examinării viitoare iar cuvintele însoțite de instrucția uită, efectiv trebuie uitate."

**(C). SARCINA DE UITARE INTENȚIONATĂ SPECIFICĂ.** "Ați memorat o listă de cuvinte. Vă rog acum să uitați toate cuvintele din categoria (ex. păsări) deoarece au fost prezentate din greșeală și ele nu vor face obiectul testului de memorie și în consecință vă încărcați doar memoria cu ele."

**(D). SARCINA DE IGNORARE COGNITIVĂ.** "Vă rog să ignorați această informație deoarece este falsă (sau irelevantă) și să nu vă lăsați influențați de ea în activitățile pe care le aveți de făcut în cele ce urmează."

## ANEXA 3 MATERIALELE UTILIZATE

**(A). DESCRIEREA EVENIMENTULUI DE MEMORAT**

"În seara zilei de 15 septembrie 1996 subofițerul de poliție Vasile Marian a intrat în serviciu având misiunea de patrulare și asigurare a ordinii publice în zona MICRO 17. Contrar ordinelor primite el s-a deplasat în misiune cu autoturismul proprietate personală marca Opel Ascona cu număr de înmatriculare SM-01 BSA. Aproape de miezul nopții el s-a deplasat la Clubul UNIO din municipiul Satu-Mare unde era discotecă. Acolo a consumat băuturi alcoolice, respectiv vodcă în amestec cu lichior. Apoi subofițerul "a invitat" o fată, I.M în vârstă de 15 ani în autoturismul său sub pretextul că urmează să fie audiată la poliție în legătură cu un furt care s-a petrecut în seara aceea și în care ea ar fi un presupus făptaș. În loc să se deplaseze la poliție, subofițerul s-a deplasat cu mașina la marginea orașului într-o zonă izolată din MICRO 17, unde, după amenințări verbale și fizice a violat și a supus perversiunilor sexuale adolescenta. În jur de ora 2 a abandonat fata la Clubul UNIO."

**(B). VOLUM SCĂZUT DE INFORMAȚIE CU CONOTAȚIE NEGATIVĂ ASOCIATĂ DESCRIERII EVENIMENTULUI ȘI INSTRUCȚIILE DE UTILIZARE A EI**

"Subofițerul era cunoscut printre colegii săi ca un tip violent și agresiv. Pe fondul consumului de alcool, adesea chiar în timpul serviciului, a avut numeroase certuri cu colegii săi care încercau să-l mai liniștească. Nu odată, făcând apel la autoritatea uniformei sale a brutalizat oameni nevinovați sau a făcut avansuri vânzătoarelor din piețele unde el avea misiunea de a asigura liniștea publică."

**(B1). Instrucția de uitare intenționată specifică**

"Vă rog să uitați acestă informație legată de caracteristicile infractorului deoarece este falsă, fiindu-vă prezentată din greșeală. Așadar vă rog să o uitați."

**(B2). Instrucția de ignorare cognitivă**

"Vă rog să ignorați acestă informație legată de caracteristicile infractorului deoarece este falsă fiindu-vă prezentată din greșeală. Așadar vă rog să o ignorați și să nu vă lăsați influențați de ea în deciziile pe care le aveți de luat."

**(B3). Instrucția de negare directă**

"Această descriere nu este adevărată. Mai precis, nu este adevărat că subofițerul era cunoscut printre colegii săi ca un tip violent și agresiv. Nu este adevărat nici că pe fondul consumului de alcool, adesea chiar în timpul serviciului, a avut numeroase certuri cu colegii săi care încercau să-l mai liniștească. Mai mult, nu este adevărat că făcând apel la autoritatea uniformei sale a brutalizat oameni nevinovați sau a făcut avansuri vânzătoarelor din piețele unde el avea misiunea de a asigura liniștea publică."

**(C). VOLUM MARE DE INFORMAȚIE CU CONOTAȚIE NEGATIVĂ ASOCIATĂ DESCRIERII EVENIMENTULUI ȘI INSTRUCȚIILE DE UTILIZARE A EI**

"Subofițerul era cunoscut printre colegii săi ca un tip violent și agresiv. Pe fondul consumului de alcool, adeseori chiar în timpul serviciului a avut numeroase certuri cu colegii săi care încercau să-l mai liniștească. Nu odată făcând apel la autoritatea uniformei sale a brutalizat oameni nevinovați sau a făcut avansuri vânzătoarelor din piețele unde avea misiunea de a asigura liniștea publică. Pe plan familial era același om agresiv și disprețuitor atât cu soția cât și cu fiica sa în vârstă de 5 ani. Serile libere și le petrecea mai mult în baruri unde femeile erau principala lui atracție. Violența sa era atât de mare încât o dată a maltratat o martoră în cursul unei audieri sub pretextul obținerii unor informații, încât aceasta a fost spitalizată timp de o lună de zile."

**(C1). Instrucția de uitare intenționată specifică**

"Vă rog să uitați acestă informație legată de carcteristicile infractorului deoarece este falsă fiindu-vă prezentată din greșeală. Așadar vă rog să o uitați."

**(C2). Instrucția de ignorare cogoitivă**

"Vă rog să ignorați acestă informație legată de caracteristicile infractorului deoarece este falsă fiindu-vă prezentată din greșeală. Așadar vă rog să o ignorați și să nu vă lăsați influențați de ea în deciziile pe care le aveți de luat."

**(C3). Instrucția de negare directă**

"Această descriere nu este adevărată. Mai precis, nu este adevărat că subofițerul era cunoscut printre colegii săi ca un tip violent și agresiv. Nu este adevărat că pe fondul consumului de alcool, adeseori chiar în timpul serviciului a avut numeroase certuri cu colegii săi care încercau să-l mai liniștească. Nu este adevărat nici că făcând apel la autoritatea uniformei sale a brutalizat oameni nevinovați sau a făcut avansuri vânzătoarelor din piețele unde avea misiunea de a asigura liniștea publică. Mai mult, nu este adevărat că pe plan familial era același om agresiv și disprețuitor atât cu soția cât și cu fiica sa în vârstă de 5 ani. Nu este adevărat că serile libere și le petrecea mai mult în baruri unde femeile erau principala lui atracție. În încheiere, nu este adevărat că violența sa era atât de mare încât o dată a maltratat o martoră în cursul unei audieri sub pretextul obținerii unor informații, încât aceasta a fost spitalizată timp de o lună de zile."

**(D). VOLUM SCĂZUT DE INFORMAȚIE CU CONOTAȚIE POZITIVĂ ASOCIATĂ DESCRIERII EVENIMENTULUI**

"Colegii săi îl considerau un om liniștit și calm cu care se înțelegeau bine. Încearcă să-și facă conștiincios serviciul fără a se abate de la etica profesională. Întotdeauna respecta civilii, mai ales atunci când, fiind în misiune, intra în interacțiune cu ei."

**(E). VOLUM MARE DE INFORMAȚIE CU CONOTAȚIE POZITIVĂ ASOCIATĂ DESCRIERII EVENIMENTULUI**

"Colegii săi îl considerau un om liniștit și calm cu care se înțelegeau bine. Încearcă să-și facă conștiincios serviciul, fără a se abate de la etica profesională. Întotdeauna respecta civilii, mai ales atunci când, fiind în misiune, intra în interacțiune cu ei. Pe plan familial este un soț care își iubește soția și fiica, petrecându-și majoritatea timpului cu ele, în afară de timpul când este plecat în misiune de servici. În cursul activității sale și a interogatoriilor pe care le făcea nu s-a înregistrat nici o plângere asupra lui, având o comportare civilizată și adecvată eticii profesionale în relațiile cu suspecții, martorii și ceilalți civili."

# BIBLIOGRAFIE


Adler, A. (1955). *Connaissance de l'homme*, Payot, Paris.

Anderson, J. R. (1983). *The architecture of cognition*, Cambridge, M.A: Harward University Press.

Baer, D. (1978). On the relation between basic and applied research. In C. Catania şi T. Brigham, (Eds.). *Handbook of applied behavior analysis*, Irvington Publisher Inc.

Bargh, J. A. (1994). The four horsemen of automaticity: awareness, intention, efficientcy, and control in social cognition. In R. S. Wyer, Jr. şi T.K.Srull (Eds.), *Handbook of social cognition* (2nd ed.). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Basarab, M. (1983). *Drept penal-parte generală*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.

Băban, A. (1998). *Stress şi personalitate*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.

Bălăceanu-Stolnici, C. (1981). *Anatomişti în căutarea sufletului*, Editura Albatros, Bucureşti.

Beck, A. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*, IUP, New-York.

Beck, S. (1994). *Cognitive therapy. Easics and beyond*, The Guilford Press, Ney York.

Blaga, L. (1969). *Trilogia culturii*, Editura Pentru Literatură Universală, Bucureşti.

Blaga, L. (1989). *Corespondenţa*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

Botezatu, P. (1973). *Orizonturile negaţiei*, Editura Junimea, Iaşi.

Bower, G. H. (1987). Commentary on mood and memory. *Eehav. Res. Ther.*, vol. 25, no. 6, pp. 443-455.

Bowers, I. S. şi Schacter, D. L. (1990). Implicit memory and test awareness. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 16, 404-416.

Brown, A. S. şi Mitchell, B. M. (1994). A reevaluation of semantic versus non semantic processing in implicit memory. *Memory and Cognition*, 22 , 533-541.

Brătescu, G. (1994). *Freud şi psihanaliza în România*, Editura Humanitas, Bucureşti.

Bruner, J. S. (1957). On perceptual readiness. *Psychological Review*, 64, 123-152.

Bulai, C. şi Mitrache, C. (1996). *Drept penal român*, parte generală, Editura Şansa SRL, Bucureşti.

Buş, I. şi David, D. (1999). *Intervenţie psihologică în practica judiciară. Poligraf şi hipnoză*. Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.

Carretta, T. R. şi Moreland, R. L. (1983). The direct and indirect effects of inadmissible evidence. *Journal of Aplied Social Psychology*, 13, 291-309.

Catania, C. şi Brigham, T. (1978). *Handbook of applied behavior analysis*, Irvington Publisher Inc., New York.

Challis, B. H. şi Brodbeck, D. R. (1992). Levels of processing affects priming in word fragment completion. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 18, 595-607.

Chiarello, C. şi Hoyer, W. J. (1988). Adult age differences in implicit and explicit memory: Time course and encoding effects. *Psychology and Anging*, 3, 358-366.

Chomky, N. (1969). *Syntactic structures*. Mouton, The Hague.

Coe, W., Basden, H., Basden, D., Fikest, T., Gargano, J. şi Webb, M. (1989). Directed forgetting and posthypnotic amnesia: information processing and social context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56, 2, 189-198.

Collinson, D. şi Wilkinson, R. (1999). *Mic dicţionar de filosofie orientală*, Editura Nemira, Bucureşti.

Craik, F. I. şi Lockhart, R .S. (1972). Levels of processing: A framework for memory research. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, II.

Craik, F. I. şi Tulving, E. (1975). Depht of processing and the retention of words in episode memory. *Journal of Experimental Psychology: General*, 104, 268– 294.

Crişu, C. şi Crişu, S. (1997). *Codul juristului*, Argessis, Curtea de Argeş.

David, D. (1995a). Percepţia subliminală; O abordare conexionistă. *Conferinţa Naţională de Psihologie*, Bucureşti.

David, D. (1995b). Învăţarea implicită: o nouă perspectivă în achiziţia limbajului natural. *Prima Conferinţă Naţională de Ştiinţe Cognitive*, Ilieni – Braşov.

David, D. (1996a). Memoria implicită; Clarificări teoretico-metodologice şi implicaţii practice. *Studia Universitatis*, vol. 1-2, 143-155.

David, D. (1996b). Raport de conţinut al revistelor APA pe tema prelucrărilor inconştiente de informaţie. *Colegiul Invizibil "Next Generation"*, Cluj-Napoca.

David, D. (1997a). Hipnoza văzută de un psiholog cognitivist. *Cogniţie Creier Comportament*, vol. 1, nr. 1, 53-67.

David, D. (1997b). Item by item intentional forgetting and implicit versus explicit memory. *Studia Universitatis*, vol.1-2, 103-111.

David, D., Holdevici, I., Szamoskozi, S. şi Băban, A. (1998a). *Psihoterapie şi hipnoterapie cognitiv comportamentală*, Editura Risoprint, Cluj Napoca.

David, D., Pojoga, C. şi Stănculete, M. (1998b). Hypnotic hypermnesia. *European Journal of Clinical Hypnosis*, vol 5, no.1, 32-39.

David, D. şi Brown, M. (1999a sub tipar). The impact of intentional forgetting and posthypnotic amnesia în implicit and explicit memory. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*.

David, D. (1999b). Missatribution of arousal and hypnotic amnesia, *8th European Congress of Hypnosis in Psychotherapy and psychosomatic medicine*, Amsterdam.

David, D. (1999c). Experimentul cu un singur subiect. Prezentare generală şi aplicaţie clinico-experimentală. *Cogniţie, Creier, Comportament*, vol. III, nr.1-2, 145-163.

David, D. (1999d). *Mecanisme inconştiente de reactualizare a informaţiei*. Teză de doctorat, Universitatea "Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca.

Davis, S. (1992). *Connexionism theory and practice*, Oxford Press, New York.

Dennett, D. (1991). *Consciousness explained*, Academic Press, New York.

Dowd, T., Courchaine, K. (1996). Implicit learning, tacit knowledge and implications for stasis and change in cognitive psychotherapy. *International Journal of Cognitive Psychotherapy*, 10, 3.

*DSM IV-Diagnostic and Statistical manual of mantal Disorders. Published by American Psychiatric Association, Washington, DC.*

Eich, E. (1984). Memory for unattended events: Remembering with and without awareness. *Memory and Cognition*, 12, 105-111.

Ellis, A. (1962). *Reason and emotion in psychotherapy*, LS, New-York.

Epstein, S. (1994). Integration of the cognitive and the psychodynamic unconscious. *American Psychologist*, vol.49, no.8, 709-724.

Erdelyi, H. M. (1974). A new look to the new look: perceptual defence and vigillance. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 55, 333-338 *American Psychologist*, 6.

Eysenck, M. şi Keane, W. (1992). *Cognitive psychology*, Lawrence Erlbraum Assoc., London.

Fergus, I. M., Craik, F. I. M., Moscovitch, M. şi McDown, M. I. (1994). Contributions of surface and conceptual information to performance on implicit and explicit memory tasks. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 4, 864-875.

Fodor, J. (1992). *The modularity of mind*, MIT Press, Cambridge.

Freud, S. (1993). *New introductory lectures on psychoanalysis*, W.W. Norton, New York.

Gavriliu, L. (1997). *Inconştientul în viziunea lui Blaga*, Editura IRI, Bucureşti.

Gellartlz, A., Parker, A., Blurton, A. şi Woods, C. (1994). Word stem and word fragment completion following semantic activation and elaboration. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 5, 1099-1107.

Gilbert, D., Malone, P. şi Krull, D. (1993). Unbelieving the unbelievable: Some problems in the rejection of false information. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59, 4, 601-613.

Gleitman, H. (1991). *Psychology*, W.W Norton and Company Inc., New –York.

Graf, P. (1995). Defining the opposition procedure: A reply to Toth, Reingold and Jacoby's (1905) response to Graf and Komatsu (1964). *The European Journal of Cognitive Psychology*, 7, (3), 225-231.

Graf, P. şi Komatsu, S. (1994). Process dissociation procedure: Handle with caution. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 6, 113-129.

Graf, P. şi Mandler, G. (1984). Activation makes words more accesible, but not necessarly more retrievable. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 23, 553-568.

Graf, P., Mandler, G. şi Haden, P. (19..). Stimulating amnesic symptoms in normal subjects. *Science*, 218, 1243-1244.

Graf, P. şi Ryan, L. (1990). Transfer appropriate processing for implicit and explicit memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 16, 978-992.

Graf, P. şi Schacter, D. L. (1985). Implicit and explicit memory for new associations in normal and amnesic subjects. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 11, 501-518.

Graf, P. şi Schacter, D. L. (1978). Selective effects of interference on implicit and explicit memory for new associations. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 13, 45-53.

Graf, P., Shimamura, A. P. şi Squire, L. R. (1985). Priming across modalities and priming across category levels: extending the domain of preserved function in amnesia. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 11, 385-394.

Green, E. şi Loftus, E. (1985). When crimes are joined at trial: Institutionalized prejudice?. *Law and Human Behavior*, 9, 193-208.

Greenwald, R. (1992). New look 3. Unconscious cognition reclaimed. *American Psychologist*, 6.

Greenwald, A. G. şi Banaji, M. R. (1995). Implicit Social Cognition: Attitudes, self-esteem, and stereotypes. *Psychological Review*, vol. 102, no.1, 4-27.
Greenwood, W. (1989). *Explanation and experiment in social psychological science*, Springer-Verlag, New-York.
Hasher, L. şi Zacks, R.T. (1979). Automatic and effortful processes in memory. *Journal of Experimental Psychology: General, 108*, 356-388.
Hatvany, N. şi Strack, F. (1980). The impact of discredited key witness. *Journal of Aplied Social Psychology*, 10, 490-509.
Hawton, K., Salkovskis, M., Kiek, J. şi Clark, D. (1991). *Cognitive-behavior therapy for psychiatric problems*, Oxford University Press.
Higgins, A (manuscris în curs de publicare). *Suffering from unconscious influences*.
Hirst, W. (1995). Cognitive aspects of consciousness. In M.S. Gazzaniga, (Ed.). *The cognitive neurasciences*, MIT Press.
Holander, D. (1986). Semanthic activation without conscious identification in dichotic listening, parafoveal vision and visual masking: A survey and appraisal. *The Behavior and Brain Science, 9*, 1-66.
Holdevici, I. (1996). *Elemente de psihoterapie*, Editura All, Bucureşti.
Holdevici, I. şi Vasileseu, P. (1991). *Hipnoza şi forţele nelimitate ale psihismului*, Ed. Aldomar. Bucureşti.
Ianoşi, I. (1996). *O istorie a filosofiei româneşti*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca.
Jacoby, L. L. (1983). Remembering the data: Analising interactive processes in reading. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 22, 485-508.
Jacoby, L. L. (1991). A process dissociation framework: Separating automatic from intentional uses of memory. *Journal of Memory and Language*, 30, 513-514.
Jacoby, L.L. şi Dallas, L. (1981). On the relationship between autobiographical memory and perceptual learning. *Journal of Experimental Psychology: General*, 110, 306-340.
Jacoby, L. L. şi Whiterspoon, D. (1982). Remembering without awareness. *Canadian Journal of Psychology*, 36, 300-324.
Janet, P. (1915). *Medication psychologique*, Paris, Armand Collin.
Johnson, H. M. (1994). Processes of successful intentional forgetting. *Psychological Bulletin*, vol. 116, no.2, 274-292.
Jung, C. G. (1928). *L'inconscient dans la vie psychique normale et anormale*, Payot, Paris.
Kazdin, A. (1978). Single case studies. In C. Catania şi T. Brigham (Eds.). *Handbook of applied behavior analysis*, Irvington Publisher Inc., New York.
Kihlstrom, J. F. (1980). Posthypnotic amnesia for recent learned materials: interaction with episodic and semantic memory. *Cognitive Psychology*, 12, 227-251.
Kihlstrom, J. F. şi Barnhardt, T. M. (1994). *The self-regulation of memory: For better and for worse, with and without hypnosis*, (preprint).
Kihlstrom, J. F., Barnhardt, T. M. şi Tataryn, D. J. (1992). Implicit Perception. In Bornstein, R. şi Pittman, T. (Eds.) *Perception without awareness*, Guilford Press.
Kirsner, K., Millech, D. şi Standen, P. (1983). Common and modality specific processes in mental lexicon. *Memory and Cognition*, 11, 621-630.
Kirsner, K. şi Smith, M. C. (1974). Modality effects in word identification. *Memory and Cognition*, 2, 637-649.
Knowlton, B. şi Squire, L.(1994). The information aquired during artificial grammar learning. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 20, 1, 79-91.

Komatsu, S., Graf, P. şi Uttl, B. (1995). Process dissociation procedure: Core assumations fail sometimes. *The European Journal of Cognitive Psychology*,7, 19-40.
Kuhn, Th. (1976). *Structura revoluţiilor ştiinţifice*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
Kunda, Z. (1990). The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin*, vol.108, no.3, 480-498.
Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and Adaptation*, Oxford University Press, New York.
Lazarus, R. S. (1994). *Passion and Reason*, The Free Press, New York.
Le Compte, D. C. (1992). *Willful control and learning of artificial grammar*, preprint.
Leontiev. A. N. şi Zaporojeţ, A. V. (1951). *Probleme de psihologia copilului de vârstă preşcolară*, Editura de Stat Pedagogie şi Psihologie, Bucureşti.
Lewicki, P. (1986). *Non-conscious social information processing*, New-York, Academic Press.
Lockhart, R. S. şi Craik, M. I. (1990). Levels of processing: A retrospective commentary on a framework for memory research. *Canadian Journal of Psychology*, 44, 87-112.
Lopez, E. M. (1959). *Manuel de psychologie juridique*, PUF, Paris.
Marga, A. (1988). *Introducere în filosofia contemporană*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
Marga, A. (1990). Definiţia, În D. Stoianovici, T. Dima, şi A. Marga (Ed.). *Logica generală*, Editura Didactică şi Pedagogică Bucureşti.
McClleland, J. şi Rumelhart, D. (1986). *Parallel distributed processing: Exploration in the microstrucrure of cognition*, vol 1, 2, Cambridge MA, MIT.
Meichenbaum, D. (1977). *Cognitive-behavor modification. An integrative approach*, Plenum Press, New-York.
Merikle, Ph. M. (1992). Perception without awareness – Critical issues. *American Psychologist*, 6.
Merke, R. şi Vitu, A. (1978). *Traité de Droit Criminel 3 ed.*, Tome I, Editions Cujas, Paris.
Miclea, M. (1994). *Psihologie cognitivă*, Ed. Gloria S.R.L., Cluj-Napoca.
Miclea, M. (1995*)*. Inconştientul freudian şi inconştientul cognitiv. *Studia*, 1-2, 24-34.
Miclea, M. (1997). *Stres şi apărare psihică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
Mitrofan, N., Zdrenghea, V. şi Butoi, T. (1992). *Psihologie judiciară*, Editura Şansa SRL.
Morgeson, F. P. şi Campoin, M. A. (1997). Social and cognitive sources of potential inaccuracy in job analysis. *Journal of Applied Psychology*, 82, 627/655.
Morley, S. şi Adams, M. (1989). Some simple statistical tests for exploring single time-serie data. *Eritish Journal of Clinical Psychology*, 28, 1-18.
Motica, R. I. şi Mihai, G. (1995). *Introducere în studiul dreptului*, Editura Alma Mater, Timişoara.
Neely, J. H. (1978). Semantic primming and retrieval from lexical memory: Evidence from facilitatory and inhibitory processes. *Memory and Cognition*, 4, 648-654.
Neculau, A. (1996). *Psihologie socială*, Editura Polirom, Iaşi.
Neisser, U. (1978). Memory: What are the important questions. În M. M. Gruneberg, P. E. Morris, şi R. N. Sykes (Eds.). *Practical aspects of memory*, London, Academic Press.
Neveanu-Popescu, P. (1963). *Psihologia în URSS* (traducere), Editura Ştiinţifică, Bucureşti.
Opre. A. (1997). Memoria implicită după amorsajul subliminal. *Cogniţie Creier, Comportament*, vol. 1, nr. 1, 67-92.
Paşcu, A. (manuscris litografiat). *Probaţiunea*. Spitalul Penitenciar Dej.

Pavelcu, V. (1942). *Conştiinţă şi inconştient. Interpretări şi precizări*, Societatea Română de Cercetări Psihologice, Bucureşti.

Pavelcu, V. (1999). *Elogiul prostiei. Psihologie aplicată la viaţa cotidiană*, Editura Polirom, Iaşi.

Piaget, J. (1968). *Sagesse et illusions de la philosophie*, Presses Universitaries de France, Paris.

Pitariu, H. şi Landy, F. (1993). Some personality correlates of time urgency. *Revue Roumanie de Psychologie*, 37, 15-25.

Preda V. (1997). *Testul Tematic de Apercepţie*, Fundaţia Culturală Forum, Cluj-Napoca.

Radu, I., Druţu, I., Mare, V., Miclea, M., Podar. T. şi Preda. V. (1991). *Introducere în psihologia contemporană*, Editura Sincron, Cluj-Napoca.

Radu, I., Miclea. M., Albu. M., Moldovan. O. şi Szamoskozi. Ş. (1993). *Metodologie psihologică şi analiza datelor*, Editura Sincron, Cluj-Napoca.

Radu, I. (1974). *Psihologie Şcolară*, Editura Ştiinţifică, Cluj.

Ralea, M. (1957). Problema inconştientului. Originea conştiinţei. În *Scrieri din trecut*, II, ESPLA, Bucureşti.

Reber, A. (1997). Implicit ruminations. *Psychonomic Bulletin*, 2, 43-56.

Reber, A. (1989). Implicit learning and tacit knowledge. *Journal of Experimental Pychology: General* 118, 219-235.

Reingold, E. M. şi Merikle, P. M. (1991). Stem completion and recall: The role of response bias. Paper presented at the *32nd Annual Meeting of the Psychonomic Society*, San Francisco.

Richardson – Klavehn, A. şi Gardiner, J. M. (1996). Cross-modality priming in stem completion reflects conscious memory, but not voluntary memory. *Psychonomic Bulletin & Review*, 3 (2), 238-244.

Richardson – Klavehn, A., Gardiner, J. M. şi Java, R. I. (1994). Involuntary conscious memory and the method of opposition. *Memory*, 2, 1-29.

Roediger, H. L., III (1990). Implicit memory: Retention without remembering. *American Psychologist*, 45, 1042-1056.

Roediger, H. L., III. şi Blaxton, T. A. (1987). Retrieval modes produce dissociations in memory for surface information. In D.S. Gorfein, R.R. Hoffman (Eds.). *Memory and cognitive processes: The Ebbinghaus Centennial Conference* (pp. 349-379). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Roediger, H. L., III, Weldon, M. S., Stadler, M. L. şi Riegler, G. L. (1992). Direct comparation of two implicit memory tests: Word fragment and word stem completion. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 18, 1251-1260.

Rolls, E. T. (1995). A theory of emotion and consciousness, and its application to understanding the neural basis of emotion. In M. Gazzaniga (Ed.). *The cognitive neurosciences*, MIT Press, Massachusetts.

Roşca, A. (1934). *Psihologia martorului*, Editura Institutului de Psihologie din Cluj-Napoca.

Roşca, A. (1963). *Tratat de psihologie experimentală*, Editura Academiei Republicii Populare Române, Bucureşti.

Ross, B. H. (1984). Reminding and their effects in lerning a cognitive skill. *Cognitive Psychology*, 16, 371-4168.

Ross, L., Lepper, M. A. şi Hubbard, M. (1975). Perseverance in self-perception and social perception: Biased attributional processes in the debriefing paradigm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 880-892.

Sartre, J. P. (1960). *Critique de la raison dialectique*, Gallimard, Paris.

Schacter, D. L. (1987). Implicit Memory: History and Current Status. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 3, 501-5.

Schacter, D. L., Bowers, J. şi Booker, J. (1989). Intention, awareness and implicit memory: The retrieval intentionality criterion. In S. Lewandowsky, J. C. Dunn, (Eds.). *Implicit memory: Theoretical issue*, pp. 47-65.

Schacter, D. L. şi Graf, P. (1986). Effects of elaborative processing on implicit and explicit memory for new associations. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 12, 432-444.

Schacter, D. L., Kilstrom, F. şi Tobias, B. (1996). *Handbook of Emotion and Memory*, Hillsdale, NY: Erlbaum.

Schacter, D. L. şi Tulving, E. (Eds.). (1994). *Memory Systems*, MIT Press.

Searle, J. R. (1982). *Sense et expressions*, Minuit, Paris.

Sen, A. (1978). *Educaţie şi terapie*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.

Seger, C. (1994). Implicit learning. *Psychological Bulletin*, 115, 2, 163-196.

Shiffrin, R. M. şi Shneider, W. (1987). Controlled and automatic human information processing: II. Perceptual learning, automatic attending, and a general theory. *Psychological Review*, 84, 127-190.

Simon, H. A. şi Newell, A. (1972). *Human problem solving*, Engleewood Cliffs, Prentince Hall.

Sinclair, R. C., Hoffman, C., Mark, M. M., Martin, L. L. şi Pickering, T. L. (1994). Construct accesibility and the misatribution of arousal: Schacter and Singer revisited. *Psychological Science*, vol.5, no.1, pp. 15-19.

Squire, L. R., Shimamura, A. P. şi Graf, P. (1987). Strenght and duration of priming effects in normal subjects and amnesic patients. *Neuropsychologia*, 30, 339-348.

Slama-Cazacu, T. (1965). La dinamique des relations entre la pensee et le language. *Revue Roumaine de Sciences Sociales, Psychlogie*, 2.

Sloman, S. A., Hayman, C. A. G., Ohta, N., Law, J. şi Tulving, E. (1988). Forgetting in primed fragment completion. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 14, 223-239.

Smolenschi, I. (1951). *Studii de fiziopatologia activităţii nervoase superioare*, Editura de Stat pentru Literatura Ştiinţifică (traducere de S. Maller).

Sthein, D. şi Young, J. (1992). *Cognitive science and clinical disorders*, Academic Press, New York.

Stoianovici, D., Dima, T. şi Marga, A. (1990). *Logică generală*, Editura Didactică şi Pedagogică Bucureşti.

Sternberg, R. (1986). *Beyond IQ*, Cambridge University Press, Australia.

Stroop, J. R. (1935). Studies of interferences in serial verbal reactions. *Journal of Experimental Psychology*, 18, 643-662.

Toth, J. P., Reingold, M. E. şi Jacoby, L. L. (1994). Toward a redefinition of implicit memory: Process dissociation following ellaborative processing and self generation. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 20, 290-303.

Toth, J. P., Reingold, N. E. şi Jacoby, L. L. (1995). A Response to Graf and Komatsu's Critique of the Process Dissociation Procedure: When is caution Necessary?. *The European Journal of Cognitive Psychology*, 2, 2113-2130.

Toth, J. P. (1995). Unintentional influences and opposition: A reply to Graf. *The European Journal of Cognitive Psychology*, 7, (3), 233-237.

Toth, P. J., Lindsay, D. S. şi Jacoby, L. L. (1992). Awareness, automaticity and memory dissociations. In L. R. Squire, N. Butters (Eds.). *Neuropsychology of memory*, 2nd ed., pp. 46-57, NY: Guilford.

Tulving, E. şi Schacter, D.L. (1990). Priming and human memory systems. *Science*, 247, 301-305.

Tulving, E., Schacter, D. L. şi Stark, H. A. (1982). Priming effects in word – fragment completions are independent of recognition memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 8, 336-342.

Udolf, R. (1987). *Handbook of hypnosis for professionals*, Van Nastrand Reinhold, New York

Watkins, M. J. (1975). Inhibition in recall with extralist cues. *Journal of Verbal Learning and Verbal behavior*, 14, 294-303.

Watkins, M. J. şi Peynisciogiu, Z. (1983). On the nature of word recall: Evidence for lingvistic specificity. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 22, 385-394.

Weldon, M. S. şi Roediger, H. L., III. (1987). Altering retrieval demands reverses the picture superiority effect. *Memory and Cognition*, 15, 269-280.

Wilson, D. şi Brekke, N. (1994). Mental contamination and mental correction: Unwanted influences on Judgments and evaluations. *Psychological Bulletin*, vol.116, 117-142.

Whitley, B. E. (1987). The effects of discredited eyewitness testimony: A meta-analisis. *Journal of Social Psychology*, 127, 209-214.

Wyer, R. S. şi Budesheim, T. L. (1987a şi b). Person memory and judgments: The impact of information that one is told to disregard. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 14-29.

Zamfirescu, D. V. (1998). *Filosofia inconştientului*, Editura Trei, Bucureşti.

Zlate, M. (1996). *Introducere în psihologie*, Editura Bucureşti, Şansa SRL.

JUL 2000